

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

ІНСТИТУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПАУ

ОСІННІ ЧИТАННЯ ОСВІТЯН.

**ОСВІТА ПІД ЧАС ВІЙНИ:
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ,
ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ТА
БЕЗПЕЧНИЙ ПРОСТІР**

*I Всеукраїнська науково-практична конференція
(м. Чернігів, 30 жовтня 2025 року)*

ЧЕРНІГІВ

УДК 005.591.11:005.336.5:37.091.12-057(082)

М 58

*Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії
України (протокол № 16 від 28 листопада 2025 р.).*

Головний редактор:

Аніщенко В. О. – доктор педагогічних наук, професор.

Редакційна колегія:

Разумейко Н. С. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Шарапова Ю. В. – кандидат педагогічних наук.

Осінні читання освітян. Освіта під час війни: актуальні аспекти, ефективні форми та безпечний простір: матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 30 жовтн. 2025 р.) / голов. ред. В. О. Аніщенко ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. 345 с.

До збірника матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції увійшли публікації закордонних і вітчизняних учених і практиків, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти.

Наукові доробки присвячені актуальним питанням значення та ролі освіти як чинника національної стійкості, психолого-педагогічній підтримці учасників освітнього процесу, інтенсифікації застосування інноваційних форм навчання та цифровізації освітнього процесу, правовим та етичним проблемам забезпечення інклюзивності, безпеки освітнього середовища закладів вищої освіти.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів різних рівнів вищої освіти.

*Матеріали викладені в авторській редакції з незначними
коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів,
цитат, цифр і прізвищ несуть автори.*

*Електронна копія збірника безплатно розміщується у відкритому доступі
на офіційному сайті Пенітенціарної академії України
(<https://pau.edu.ua/materials-of-scientific-conferences/> у розділі «Видання.
Матеріали наукових конференцій»)*

© Пенітенціарна академія України

ЗМІСТ

Секція 1. ОСВІТА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ	8
Аржанухіна С., Стулій О. Формування творчої особистості здобувача освіти засобами музично-театрального мистецтва.....	8
Бабенко А. Суть, роль та значення культурно-дозвілєвої діяльності учнів основної школи.....	11
Ганзенко О. Проблема сімейного виховання у вітчизняній педагогічній думці.....	13
Голіна В. Кримінологічні аспекти освіти суб'єктів пробації для забезпечення національної стійкості.....	18
Денисенко К., Легкобит Є. Проблеми функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану.....	21
Дудка Н., Лілікович П. Стратегія стійкості: роль освіти в розвитку України	26
Кахерський Ю. Роль історичних дисциплін у формуванні критичного мислення та медіаінформаційної грамотності студентської молоді.....	29
Ковалик І. Формування української національної громадянської ідентичності, як ідентичності вільної людини – воїна.....	32
Левченко Д. Дослідницька діяльність вчителя фізичної культури як психолого-педагогічна проблема.....	41
Лілікович П., Жулковський В., Олефір Л. Освіта в умовах війни: сучасні тенденції, ефективні практики та безпекові аспекти.....	45
Minenko O., Nemna D. Language policy in Ukraine during the wartime.....	49
Миронюк В. Пріоритети формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС.....	51
Мицька О. Менторство як педогогічна складова діяльності служби пробації в Україні.....	55
Огаренко Т. Українська мова в публічній сфері – запорука збереження державності.....	57
Остапчук Л. Якісна освіта заради миру, розвитку та стабільності.....	59
Панасюк В., Попченко Є. Освіта – як щит нації в умовах повномасштабної війни.....	62
Панасюк В., Івженко С. Навчання як опір: роль освіти у війні за незалежність.....	65
Панасюк О. Педагогічний потенціал комеморації у формуванні стійкості до історичних маніпуляцій.....	67
Петровська Ю., Попружна А. Історична пам'ять та її збереження в Пенітенціарній академії України.....	70
Попружний Т. Еволюція аптекарської справи в Чернігові як чинник формування фармацевтичної освіти.....	74
Сіренко К. Освітні прогами професійної підготовки фахівців пробації.....	76

Сокол М. Управління освітнім закладом в умовах нестабільності та ризиків.	79
Харламов М., Чиркіна-Харламова М. Освітній процес в національному університеті цивільного захисту України як фактор національно-патріотичної стійкості.....	83
Шарапова Ю. Роль професійного навчання у процесі ресоціалізації засуджених: педагогічний аспект.....	86
Щербина Н. До питання формування національної стійкості здобувачів освіти Пенітенціарної академії України.....	91

Секція 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Аніщенко Ю. Психологічна підтримка професійного самовизначення підлітків в умовах воєнного конфлікту: напрями вдосконалення.....	94
Бабенков Н., Бесараб О. Творчі конкурси для дітей з особливими потребами в умовах повномасштабної війни.....	99
Vazhenov O., Falova O. Nostalgic experiences of ukrainian migrants as a part of acculturation strategies in the employment.....	102
Волеваха І., Заєць О. Агресивність як чинник вибору конкурентних і кооперативних стратегій у груповій взаємодії.....	105
Волеваха С. Соціально-психологічні особливості суб'єктів пробації-ветеранів війни у контексті їх ресоціалізації.....	109
Гончарова В., Смолянюк Ю. Основи психолого-педагогічної підтримки здобувачів освіти в умовах сучасних викликів.....	114
Гринь О. Розвиток дослідницької компетентності здобувачів освіти засобами цифрових інструментів у процесі навчання історії.....	117
Єна А. Психологічна підтримка сучасної молоді в умовах війни.....	121
Завацька Л. Сім'ї патронатних вихователів як середовище реабілітації дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах.....	124
Ivashchenko O. Methods of dealing with information-psychological warfare....	128
Лілік О. Особливості реалізації здоров'язбережувальних технологій на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.....	130
Марусенко О. Психологічні особливості адаптації студентів до навчальної діяльності в умовах військового стану.....	133
Микитенко М. Сучасні підходи до психолого-педагогічної підтримки осіб, члени родин яких перебувають у полоні, в умовах воєнного часу.....	136
Панасюк В., Журиленко М. Психологічна підтримка студентів як основа освітнього фронту.....	139
Панасюк В., Сиротюк А. Психолого-педагогічна підтримка в умовах війни	142
Панасюк В., Луценко Т. Психолого-педагогічна підтримка дітей в умовах війни.....	144
Панасюк В., Павловець О. Організація навчально-дослідної роботи на прикладі студентів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти.....	147
Пахомов І. Психологічні особливості соціальної відповідальності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.....	150

Постоян Т. Дуальна форма здобуття освіти та її доцільність у професійній підготовці керівників закладів дошкільної освіти.....	153
Припулик Н. Психолого-педагогічні стратегії підтримки емоційного стану слухачів як чинник підвищення якості навчання в умовах воєнного стресу...	157
Руденко Л., Литвин А. Соціально-психологічна підтримка вимушено переселених осіб в умовах воєнного стану.....	160
Тимошук О., Штикун О., Бруневич В. Підтримка психологічної стійкості засуджених у період воєнного стану.....	164
Трубавіна І., Чередниченко О. Світове кафе як форма неформальної освіти в умовах воєнного стану.....	167
Харцій О. Психологічні особливості тривожності у підлітків під час війни..	171
Руденко Л., Шестопал О. Роль психолого-педагогічної підготовки у формуванні психологічної стійкості фахівців цивільного захисту.....	174
Шумейко З. Розвиток емоційного інтелекту студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.....	177
 Секція 3. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ ТА ЦИФРОВІ РІШЕННЯ	180
Вуконія О. The role of digital technologies in foreign language teaching in penitentiary system.....	180
Бондаренко Р., Єфременко А. Дистанційні курси в сфері фізичного виховання та спорту: бути чи не бути?.....	183
Гриб О. Шляхи формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до педагогічної діяльності.....	185
Гончаренко О. Освіта через проєкти: шлях до компетентнісного навчання..	188
Дерев'янка С. Психологічний аналіз освітніх чат-ботів: можливості, ризики та потенціал емоційної підтримки.....	191
Дмитрієв В. Компонент готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів.....	194
Koziy O. System of exercises for the vocabulary enrichment of the students.....	198
Kondratenko O., Lytvynenko O., Koloskov V. Development and approbation of the complex of educational and methodological publications on the educational component «Technical mechanics of fluid and gas» in english for cadets and students.....	201
Фурман К., Бондар К. Інтерактивні симуляції та war gaming як інструмент формування безпечного освітнього середовища.....	204
Іваницька Н. Сучасна професійна онлайн-взаємодія педагогічних працівників із психологічною службою.....	207
Коновал Я., Лілік О. Технологія проєктів в освітньому процесі ЗЗСО: досвід і сучасний стан.....	210
Красильник Ю. Інноваційно-цифрова модель організації навчання у закладах вищої освіти.....	213
Krichker O., Yereimeieva N. Ai instruments for developing the professional competence of english language teacher.....	216
Назарко С., Суворова С. Інноваційно-цифрові підходи до організації навчання у контексті модернізації освіти.....	219

Панасюк В., Музичук А. Інноваційні форми навчання та цифрові рішення..	222
Панасюк В., Дрозд Р. Підтримка учнів як пріоритет освітнього процесу під час війни.....	224
Панасюк В., Ходаківська М. Інноваційні форми навчання та цифрові рішення.....	227
Перцева В. Формування професійних комунікативних навичок майбутніх юристів.....	230
Підплетний О. Педагогічні умови формування наукового світогляду майбутніх учителів.....	233
Пустова С., Мірошніченко В. Природно-заповідні території як навчально-практична платформа формування екологічної свідомості студентів.....	237
Разумейко Н., Ткаченко О., Ковальська П., Кузнєцов О. Інноваційні підходи до навчання молодших інспекторів: впровадження перевернутої моделі.....	243
Риженко В. Інноваційні форми навчання в підготовці студентів медиків.....	246
Стукан А. Структура управлінської компетентності майбутнього педагога..	249
Хребтов М. Пріоритети формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.....	252
Чубань В., Скоробогатов Ю. Трансформація ролі викладача від «Джерела знань» до «Куратора навчання» в епоху ШІ-тьюторів.....	256

Секція 4. ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ 259

Аніщенко В., Руденок Д. Актуальні питання щодо підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів України (психолого-педагогічний та етичний аспекти).....	259
Брижко М. Основні етапи формування правової культури студентської молоді в ЗВО за доби незалежності.....	263
Василишина Н. Практикум «Foreign language of the specialty» для здобувачів вищої освіти спеціальності 293 «International law» як інноваційний компонент навчальної програми.....	266
Гейда О. Імплементація міжнародних норм захисту прав засуджених та ув'язнених до програм підготовки персоналу ДКВС України.....	269
Hron V., Lazorenko L. Artificial intelligence as a sum of challenges for modern education.....	273
Гулієва Д., Лілік О. Методика застосування інтермедіального аналізу на уроках зарубіжної літератури в старших класів.....	275
Доній Н. Портфоліо як інструмент оцінювання при студентоорієнтованому навчанні в умовах інтернаціоналізації освіти.....	278
Єрмак С. Навчання персоналу, як чинник протидії організованим злочинності в установах виконання покарань.....	282
Завацький П. Особливості освітньої діяльності регіональних торгово-промислових палат під час повномасштабного вторгнення росії.....	285

Іваньков І., Іваньков О. Особливості використання соціальної освіти у підготовці студентів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання.....	289
Іващенко А. Окремі питання правового регулювання освітнього процесу та моральної відповідальності педагогічних (науково-педагогічних) працівників в умовах воєнного стану.....	292
Калгіна І. Особливості професійно-етичних вимог до працівників закладів освіти в умовах воєнного стану.....	294
Лисенко Н., Фесенко В., Шварп Н., Тимошук Г. Інтерактивна дошка як інструмент візуалізації та комунікації при застосуванні PBL у медичних та фармацевтичних закладах вищої освіти.....	297
Лисюк А., Макарова О. Методика інтеграції 3D-моделювання у практичні заняття з трасології для курсантів національної поліції.....	300
Любич О. Історія римського права, її джерела та література.....	303
Мірошніченко В., Гордієнко В. Переваги ігрових технологій навчання у підготовці майбутніх педагогів.....	306
Мірошніченко А. Активізація самовдосконалення лідерської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.....	308
Помогайбо О. Окремі аспекти дисциплінарної відповідальності працівників закладів освіти за порушення етичних норм.....	310
Смолянко Ю. Етична культура викладача як детермінанта розвитку особистісних і ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти.....	313
 Секція 5. ІНКЛЮЗИВНІСТЬ І БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	317
Ващенко І. Роль фізичної активності у збереженні генофонду та підвищенні життєстійкості українського народу.....	317
Prymak Y. Psychological safety as a prerequisite for the functionality of distance inclusive education in wartime conditions.....	319
Супрун Д., Супрун М., Харченко Т. Духовне виховання майбутніх спеціальних психологів як головна вимога часу.....	322
Косов О., Дженджеро О. Створення та гарантування безпечних умов роботи персоналу пробації.....	326
Настояща У. Співпраця соціального психолога з батьками дітей із глибокими та множинними порушеннями розвитку.....	329
Олійник У., Малінковська О. Інклюзивна освіта у пенітенціарній системі: шляхи формування безпечного освітнього середовища для засуджених.....	334
Потапчук Т. Сучасний стан теорії та практики виховання дітей із порушеннями психофізичного та мовленнєвого розвитку в сім'ї.....	337
Синиця М., Чуб Р. Навчання правилам мінної безпеки як актуальна складова освітнього процесу у воєнний період.....	340
Черненко Л. Інклюзивна освіта – освіта для всіх дітей.....	342

Секція 1. ОСВІТА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Світлана Аржанухіна

*викладач-методист кафедри фортепіано,
Харківська гуманітарно-педагогічна академія,*

м. Харків, Україна

Олександра Стулій

*здобувачка освіти III курсу,
Харківського педагогічного фахового коледжу*

Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»,

м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Одним з важливих завдань сучасного розвитку освіти в Україні є створення умов для формування в особистості цілісної наукової картини світу, соціально-демократичного світогляду, творчих здібностей і здатності до самостійного наукового пошуку та пізнання, самореалізації. В сучасних умовах особливо актуальним і перспективним стає утвердження ідеї самоцінності, людської особистості, цей напрямок вимагає педагогічного пошуку шляхів формування світоглядної, інтелектуальної, творчої та компетентної позиції майбутніх фахівців.

Сучасна педагогічна освіта спрямовує вектор освітнього процесу на формування естетичних якостей здобувачів освіти, що зумовило впровадження в музично-естетичне виховання поліхудожньої освіти. На думку авторитетних сучасних науковців з музично-естетичного виховання, таких, як Л. Мосол, О. Шевнюк, Н. Миропольської, Т. Гризоглазової, О. Хижної, Л. Хлебникової головною умовою забезпечення ефективних педагогічних дій естетичного виховання сьогодення стає впровадження комплексу мистецтв через застосування музично-театральних форм і методів роботи. Різноманітні аспекти використання театральної педагогіки у становленні та розвитку педагогічної майстерності майбутніх учителів

висвітлено у наукових дослідженнях Л. Дубини, Ю. Єлісєвенка, І. Зязюна, Н. Миропольської, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського.

Метою статті є теоретичне обґрунтування музично-театральної діяльності як потужного засобу формування художньо-пізнавальних, емоційно-ціннісних, художньо-творчих, комунікативних якостей здобувачів освіти мистецьких спеціальностей.

Державні стандарти освіти в галузі мистецтва визначають мету музично-педагогічної галузі, що полягає в розвитку особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до сприймання, розуміння й створення художніх образів, забезпечення умов для художньо-творчої самореалізації та духовно-естетичного самовдосконалення, формування в молоді комплексу ключових художньо-естетичних компетентностей.

Процес формування художньо-творчої особистості має бути цілеспрямованим та організованим, а провідна роль належить викладачам закладу освіти, які мають спрямовувати освітній процес у вектор духовного виховання, тобто формувати особистість високої естетичної культури, яка має естетичні уявлення про естетичні форми пізнання; розуміє естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, вміє цю сутність донести до інших; уявляє необхідний мінімум естетичних знань і навичок які буде використовувати в майбутній педагогічній діяльності; має власний певний рівень підготовки до художньо-естетичного роботи, тобто – малювати, виразно читати, інтонувати музичні твори, розробляти сценарії виховних заходів, співати, танцювати, грати на музичних інструментах, організовувати музично-театральні гуртки. Сучасними дослідниками визначено особливе значення виховання особистості засобами музичного театрального мистецтва. Музичний театр – мистецтво суспільне, він не може існувати без глядачів, які створюють навколо вистави певне суспільне середовище. Музично-театралізована дія досягає своєї естетичної мети у тому випадку, коли проблема сценізації є для глядачів внутрішньо важливою, якщо життя, яке зображається у виставі, хвилює їх.

Більшість видатних театральних режисерів та педагогів оцінюють значення професійного театру як об'єкту відпочинку і розваги. Дитяча опера-казка – один з найулюбленіших музичних жанрів. Він приваблює своїми яскравими образами, сюжетом, музично-інтонаційним супроводом, костюмами та виразними декораціями. До жанру казки зверталися багато письменників, композиторів, джерелом для них були оригінальні й самобутні народні казкові образи й сюжети. С. Русова, К. Ушинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський порушували питання педагогічної доцільності використання народних казок у виховному процесі.

В сучасній педагогічній освіті використовуються авторські та народні казки. Народні казки вводять особистість в акумульований, етнічний світ накопиченого досвіду й культури свого та інших народів, надають можливість власної оцінки характеристик персонажів, індивідуального осмислення змісту твору, спонукають слухачів до індивідуального сприймання та особистісного інтерпретування сюжету.

Будь-які музичні вистави-казки супроводжуються піснями, загадками, іграми, танцями, хороводами. У музичному матеріалі казок, де має місце синтез слова, руху, музики, найбільш яскраво відображені національні риси характеру героїв, їх прагнення до справедливості, щастя.

Музично-театральна діяльність розкриває духовний і творчий потенціал особистості, надає реальну можливість адаптуватися в соціальному та суспільному житті. Музичні казки є ефективним засобом розвитку пізнавального інтересу до діяльності, роботи. Це продукт дорослої творчості для здобувачів освіти, фантастичний світ музичних казок, дитячих опер допомагає молоді подолати комплекси, стереотипи мислення, пробудити невиявлені творчі здібності.

Список використаних джерел

1. Ворожейкіна О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 287 с.
2. Довідник учителя художньо-естетичного циклу в запитаннях та відповідях / Упоряд. М. С. Демчишин. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 608 с.

Артем Бабенко
аспірант денної форми навчання,
спеціальність: 011 Освітні науки,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

СУТЬ, РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Сучасна освітня система потребує переосмислення ролі позаурочної діяльності у формуванні особистості учня. Культурно-дозвіллева сфера стає важливим простором для самореалізації школярів, розвитку їхніх творчих здібностей та соціальних компетентностей. Навчання має бути цікавим і науково обґрунтованим.

Проблематику культурно-дозвіллевої діяльності учнів досліджували українські науковці О. В. Паскаль, О. Є. Саламаха, Г. Ю. Чеховська, А. О. Міненко, І. С. Турчина, Н. С. Антоненко та інші. Однак питання ролі педагога в організації дозвілля учнів основної школи потребує подальшого осмислення.

Культурно-дозвіллева діяльність є невід'ємною складовою навчання та формування особистості у системі шкільної освіти. О. В. Паскаль вказує, що «дозвілля, як і будь-яка діяльність, містить у собі наступні компоненти: мотив (потреба в цій діяльності), завдання (засоби рішення завдання) і дії (операції). Культурно-дозвіллева діяльність дитини пов'язана із задоволенням пізнавальних і практичних потреб, які ґрунтуються на мотиві діяльності» [2, с. 25].

Дослідниці О. Є. Саламаха та Г. Ю. Чеховська вказують, що «з соціально-педагогічної точки зору дозвілля студентів розглядається як час духовного спілкування, де їм надається можливість вільного вибору суспільно та особистістю значущих соціальних ролей; сфера, в якій повноцінно розкриваються їхні природні потреби свободи та незалежності, активної діяльності та самовираженні; діяльність, що розвиває можливість студентів, їхні творчі здібності в найбільш доцільному застосуванні; соціальне середовище, в якому студенти відкриті для впливу різних

суспільних інститутів та організацій. Як частина вільного часу, дозвілля залучає молодь своєю нерегламентованістю і добровільністю у його різних форм, демократичністю, емоційною насиченістю, можливістю поєднати в ньому фізичну і інтелектуальну діяльність, творчу, виробничу і ігрову» [3, с. 138].

А. О. Міненко, І. С. Турчина, Н. С. Антоненко справедливо вважають, що «беззаперечною та важливою в цьому напрямі є роль педагога – керівника виховної роботи з молодшими школярами, який виконує три взаємопов'язані функції: організовує різні види діяльності в класі, піклується про розвиток кожної дитини, допомагає дітям у вирішенні проблем, що виникають та запобігає створенню проблемних ситуацій» [1, с. 45].

Провідну роль у організації змістовного дозвілля відіграє вчитель, особливо класний керівник. Педагог, як організатор культурно-дозвіллевої діяльності, виконує три взаємопов'язані функції: по-перше, він організовує різноманітні види діяльності, створюючи можливості для вибору; по-друге, піклується про індивідуальний розвиток кожної дитини, враховуючи її особливості та інтереси; по-третє, виступає помічником у вирішенні проблемних ситуацій та попереджує їх виникнення.

Успішність культурно-дозвіллевої роботи залежить від здатності вчителя бачити у дозвіллі не просто розвагу, а повноцінний простір виховання та розвитку. Педагог має створювати умови, за яких учні відчують себе відкритими для впливу позитивних суспільних цінностей, водночас зберігаючи відчуття свободи та самостійності у виборі. Така делікатна педагогічна позиція вимагає високого професіоналізму та розуміння вікових особливостей школярів.

Отже, культурно-дозвіллева діяльність у школі є важливою складовою цілісного виховного процесу, а вчитель – ключовою фігурою, яка забезпечує перетворення вільного часу учнів на ресурс їхнього особистісного зростання та всебічного розвитку.

Висновки. Культурно-дозвілєва діяльність є невід'ємною складовою виховного процесу в основній школі, що забезпечує розвиток творчих здібностей учнів, формування соціальних компетентностей та самореалізацію особистості. Роль педагога полягає в організації змістовного дозвілля, створенні умов для вільного вибору школярами форм активності та індивідуальної підтримки розвитку кожної дитини. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою конкретних методик організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів різних вікових груп.

Список використаних джерел:

1. Міненок А. О., Турчина І. С., Антоненко Н. С. Особливості організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як важлива умова успішної самореалізації. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Вип. 13. С. 41-46.
2. Паскаль О. В. Система культурно-дозвілєвої роботи : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 146 с.
3. Саламаха О. Є., Чеховська Г. Ю. Роль культурно-дозвілєвої діяльності у формуванні здорового способу життя студентської молоді. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2021. Серія Педагогіка. 15, (11(143), С. 135-138. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11\(143\).28](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11(143).28).

Олександр Ганзенко,

аспірант кафедри освітніх наук

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

Науково-педагогічне знання про сім'ю як своєрідний виховний інститут формувалось поступово. Спираючись на багатий досвід народної педагогіки,

філософсько-педагогічна думка з давніх часів накопичувала ідеї родинного виховання, аналізувала роль батьків й інших родичів у цьому процесі [1, с. 12].

Мета статті – розкрити й узагальнити проблему сімейного виховання у науковій спадщині відомих педагогів.

Важливе місце питання виховання дітей у сім'ї посідало в педагогічній спадщині К. Ушинського. У них К. Ушинський визначив провідні принципи народності і природовідповідності, а сам процес виховання розглядав як «створення історії». На його переконання, педагогіка, організовуючи процес цілеспрямованого виховання дитини, спирається на досягнення науки про людину – філософію, історію, літературу, фізіологію. Такий підхід учений називав антропологічним [6]. Цей принцип дав змогу К. Ушинському розв'язувати фундаментальні педагогічні проблеми, заклавши основи педагогічної антропології, яка сьогодні виокремилась у самостійну сферу наукового знання. Інший принцип, на який спирається концепція сімейного виховання К. Ушинського, – це принцип природовідповідності. Педагогічні ідеї К. Ушинський щодо сімейного виховання розвивалися як у контексті європейських підходів до становлення антропологогуманістичної концепції, так і мали свою особливість, пов'язану з традиціями національного і християнсько-релігійного змісту та поглядами на сім'ю і сімейне виховання, сформованими у цьому контексті. Учений звертає увагу батьків на необхідність знання і врахування психології дитини. Вивчення праць педагога засвідчило, що принцип природовідповідності є провідним і в педагогічній системі К. Ушинського, який саме через цей принцип переконаний, що батьки мають урахувувати природу дитини, її природне прагнення до діяльності, активності, самостійності. Він звертав увагу на те, що кожна дитина – унікальна, неповторна особистість; ця неповторність визначається закономірним результатом розвитку її природних задатків і проявляється в способах мислення, почуттях, учинках [6].

Велике значення для педагогіки з проблеми виховання сім'янина мають педагогічні роляди А. Макаренка. Багато ідей про виховання він не тільки висловив

у своїх роботах, а й утілив на практиці, намагаючись, щоб уклад життя в створюваних ним комунах нагадував уклад життя дружної сім'ї.

А. Макаренко розкриває особливості формування культури почуттів, підготовки майбутнього сім'янина, закликає застосовувати різноманітні методи виховання, розглядає питання про вплив на виховання структури сім'ї, взаємовідносин між батьками і дітьми. На його думку, найважливіша світоглядна і духовна проблема полягає в тому, що найглибший сенс виховної роботи сімейного колективу полягає у доборі та вихованні високих, морально-виправданих потреб особистості. Звернувшись до осмислення становища сім'ї в суспільстві, А. Макаренко спирається на загальні методологічні засади своєї педагогічної концепції: сім'я – первинний колектив, де всі є повноправними членами зі своїми функціями, обов'язками. Основний «секрет» успіху полягає в належному виконанні батьками їхнього громадянського обов'язку перед суспільством. Особистий приклад батьків формує особистість дитини [2]. Уже в ті роки А. Макаренко передбачає небезпеку крутої зміни структури сім'ї – виникнення великої кількості однодітних сімей.

Батьківські позиції щодо виховання дітей систематизував А. Макаренко, назвавши їх «батьківським авторитетом». Справжніми є такі типи батьківського авторитету, як любов, доброта, повага; хибними – авторитет пригнічення, відстані, педантизму, підкупу та резонерства [2].

Виховання в сім'ї насамперед залежить від ставлення батьків до цієї діяльності: відповідального, байдужого, легковажного. Громадянська позиція батьків за А. Макаренко визначається тим, наскільки вони усвідомлюють відповідальність за виховання дітей як важливий соціальний обов'язок члена суспільства [2].

Про залежність особистого щастя від суспільного, розуміння пропорційності особистих почуттів і щастя людства говорить, аналізуючи питання підготовки молоді до сімейного життя, В. Сухомлинський. «Причини невдач у сім'ї криються і

в тому, що під час вступу до шлюбу молоді люди думають, ніби сама любов як повна відсутність перешкод до фізичної та духовної близькості принесе невичерпне щастя. А створення сім'ї – виконання громадянського обов'язку, з високою мораллю і моральністю, відповідальністю перед іншими, перед сім'єю. Будучи невтомним поборником здійснення підготовки підростаючого покоління до сімейного життя, В. Сухомлинський писав: «До материнського і батьківського обов'язку людину треба готувати ледве не з колиски... і виховання доброї матері і доброго батька – це, по суті, вирішення доброї половини всіх завдань школи» [4].

Він зауважував, що батьки повинні брати активну участь у вихованні дитини, прищеплювати любов до праці, бережливе ставлення до матеріальних та духовних благ людства. Сім'я є головним осередком, у якому формується особистість дитини. Педагог вважав, що душевна проникливість, палка любов, доброзичливість дорослого до дитини сприятимуть її всебічному розвитку та розкриттю найінтимніших відтінків її психічного життя, виявленню особливостей її почуттів, сподівань, мрій [3]. В. Сухомлинський визначав і роль дитини у сім'ї. На його думку, дитина є рівноправним членом сім'ї, активним учасником усіх сімейних справ.

Таким чином, А. Макаренко, В. Сухомлинський, розуміючи значущість проблеми підготовки молоді до сімейного життя, підходять до її вивчення вже системно і комплексно.

У XX столітті відбуваються колосальні зміни в структурі сім'ї. Зміни торкнулися всіх сторін шлюбу: ціннісних орієнтацій, мотивів вступу в шлюб, образу партнера, функціонально-рольових установок, виховання дітей, структури сім'ї. Однак ці зміни не завжди позитивно впливають на стійкість сім'ї: розлучень стає більше, багато дорослих виявляються неготовими до ролі батьків, зростає кількість безпритульних та педагогічно занедбаних дітей тощо.

Як зазначає М. Фіцула, чимало батьків можуть допускати помилки у вихованні дітей, що призводить, в подальшому, до їх соціальної дезадаптації. У сучасній педагогіці такі сім'ї поділяють на педагогічно неспроможні, педагогічно

пасивні і антипедагогічні. Особливої уваги, на сьогодні, потребують також сім'ї, де батьки займаються бізнесом. Вони можуть забезпечувати дитину всім матеріально, однак на виховання дитини часу не вистачає [5, с. 427].

Усім фахівцям, які працюють із сім'єю – педагогам, психологам, соціальним педагогам, соціальним працівникам, – і самим батькам необхідно у своїй діяльності не забувати спиратися на праці великих педагогів-мислителів. Їхні думки багато в чому залишаються основоположними під час розв'язання нових завдань із підготовки до сімейного життя сучасних молодих людей.

Вивчення педагогічних поглядів відомих педагогів таких робіт сприяє ознайомленню з провідними тенденціями розвитку теорії й практики сімейного виховання, розгляду проблем сімейного виховання в зарубіжній та вітчизняній науці і таким чином наповненню сімейної педагогіки України як новими теоретичними підходами, так і практичними надбаннями.

Список використаних джерел

1. Демиденко Т. М. Педагогіка родинного виховання: навч. посіб. Черкаси: Видавець Гордієнко Є. І., 2017. 272 с.
2. Макаренко А. С. Про «Книгу для батьків» Вступне слово А. С. Макаренка. Твори : в 7 т. К. : Радянська школа, 1954. Т. 4. С. 427–445.
3. Сухомлинский В. А. Батьківська педагогіка / Упоряд. і авт. вступ. ст. В. Ф. Шморгун. К.: Радянська школа, 1978. 263 с.
4. Сухомлинський В. О. Моральні цінності сім'ї. Вибрані твори. У 5 т. К.: Радянська школа, 1976. Т. 5. С. 436–440.
5. Фіцула М. М. Педагогіка. К.: Академія, 2000. 544 с.
6. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання / упоряд. О. Т. Губко. Київ : Радянська школа, 1974. 152 с.

Володимир Голіна

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені
акад. В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСВІТИ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Важливими ресурсами національної стійкості володіє кримінологія. Ця наука з опорою на актуальні аналітики і прогнозування загроз досліджує закономірності злочинності, розробляє і сприяє реалізації політик безпеки, стратегії і програми запобігання злочинності.

Кримінологія покликана не тільки удосконалювати національне законодавство, а й здійснювати на системному рівні науковий, методологічний і практико-методичний супровід соціального контролю за злочинністю для стабільного громадського спокою.

Кримінологія визначає методологію, заходи і засоби запобігання злочинності у тому числі – заходи щодо захисту особистості, суспільства, держави від злочинних посягань, тим самим стабілізуючи внутрішню безпеку в країні навіть у складних обставинах воєнного стану. Розглядаючи злочинність як «кримінологічне поняття, яким узагальнюється відносно масовий і стійкий різновид вияву людської протиправності у вигляді статистичної множинності всіх кримінальних правопорушень, узятих у просторово-часовому вимірі» [1], звернімо увагу актуальність заявленої у назві публікації проблеми контекстно соціального контролю злочинності в реальний час буття українського суспільства.

Актуальність звернення до пробації обумовлена розширенням практики призначення виду покарання – пробаційний нагляд, що веде до збільшення чисельності суб'єктів пробації, дослідження моделей оцінки ризиків [2]. Отже, є потреба акумулювати науковий дискурс кримінології у цьому напрямку.

Масштабні практики гібридних загроз, поширення маніпулятивних технологій та ризиків зовнішнього впливу (наприклад, технологічного – через поширення фішингу, кібер-шахрайства з фінансами, отримання несанкціонованого доступу до персональних даних, таргетування соціальних мереж тощо) актуалізують потребу розроблення науково обґрунтованого інструментарію для кримінологічних характеристик і управління ризиками у роботі із суб'єктами пробації, пов'язаними із злочинністю. І в цьому ключі освіта відіграє одну із значущих ролей. Адже саме під час пробаційного нагляду освіта виходить за межі здобуття формальних чи фахових компетентностей та результатів навчання, радше постає важелем кримінологічної корекції поведінки і ціннісних світоглядних орієнтирів суб'єкта пробації за допомогою «програм диференційованого виховного впливу» [3].

Результативність розгляду кримінологічних аспектів освіти суб'єктів пробації матимемо, якщо структурувати кожний відповідні аспекти таким чином:

1) визначення кримінологічно значущої мети організаційних елементів пробаційного нагляду і відображення такої мети у програмах диференційованого виховного впливу;

2) конкретизація освітнього змісту з урахуванням діагностування ризиків, динамічних факторів та новітніх розробок нейронаук, освітніх технологій, андрагогіки;

3) деталізація механізмів впливу за прикладом опису кейсів.

З огляду на тематику чинних п'яти пробаційних програм і результатів системного аналізу їх кримінологічного виміру В. Ворожбіт-Горбатюк [4] виділимо кримінологічні аспекти освіти суб'єктів пробації: *формування просоціального мислення і правосвідомої поведінки суб'єкта пробації*. Цей аспект передбачає кримінологічну мету усунення когнітивних спотворень і стереотипів, які приводять до протиправної поведінки. У змісті таким чином слід зробити акцент на

формування досвіду критичного мислення, асертивності, резильєнтності, неконфліктної взаємодії і соціальної емпатії.

Наступний аспект – *вирішення криміногенних і некриміногенних потреб шляхом компенсувального, корекційного та інших видів навчання*. Кримінологічна мета полягає у мінімізації чи виключенні негативних соціально-економічних, культурних чинників, які призводять до вчинення кримінального правопорушення. Зміст такого навчання має сконцентрувати увагу пробації на формування конкурентоспроможної кваліфікації, осмислення законних способів задоволення потреб, формування потребнісної культури суб'єкта пробації у реальному соціумі. Інструментарій – відповідно соцієнтальний за умови діяльного залучення громади, соціального волонтерства.

Третій аспект – *профілактика рецидиву*, коли кримінологічна мета прямо передбачає зменшення злочинів. Зміст і методи корекційної освітньої роботи в цьому аспекті має розкривати суб'єкту пробації реальну панораму альтернативного життя, з опорою на глибинне осмислення шкоди протиправності (через відновне правосуддя, ресторативну пробацію тощо).

Список використаних джерел

1. Голіна В.В. Значення уявлень про злочинність. Криміногенні фактори та запобігання для її прогнозу у трансвоєнній Україні. *Проблеми національного законодавства*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 квітня 2025 року. Частина 1. Кропивницький, 2025. С. 127-129.
2. Яковець І. С., Карелін В. В. Щодо оцінки ризиків вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі. *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 116–122. doi: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-1.23>
3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України. Наказ Мнстерства юстиції України № 307/5 від 27.01.2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-21#Text>
4. Ворожбіт-Горбатюк В.В. Кримінально-виконавча ідея пробаційного нагляду. *Вісник асоціації кримінального права України.*, т.2 №22, 2024. С. 386–404. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.314982>

Катерина Денисенко
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Євгенія Легкобит
здобувачка вищої освіти факультету гуманітарного факультету
(очного та заочного) навчання
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало безпрецедентним викликом не лише для політичної, економічної та соціальної систем, а й для освітнього простору. З 24 лютого 2022 року система вищої освіти в Україні функціонує у форматі щоденних викликів, що вимагає від усіх її учасників – здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, управлінців тощо гнучкості, психологічної стійкості та здатності адаптуватися до сьогоденних реалій. Сучасні умови воєнного стану зумовили глибокі зміни в організації навчання, формах її проведення, методиках, підходах до оцінювання та навіть у самій концепції освітнього процесу як безпечного й стабільного середовища.

Однією з найбільш поширених проблем є переривання занять через постійні повітряні тривоги. Більшість закладів вищої освіти зупиняють освітній процес при оголошенні сигналу «повітряна тривога», і відновлюють його лише після відбою. Це призводить до того, частину навчального матеріалу здобувачі вищої освіти змушені опрацьовувати самостійно, що не завжди забезпечує належний рівень засвоєння.

Не менш значущим є фактор інфраструктурної вразливості. Масові атаки на енергетичну систему країни спричиняють тривалі відключення світла, що унеможлиблює проведення занять у дистанційному форматі. Навіть за наявності

електрики не всі студенти мають стабільний інтернет-зв'язок або належні технічні умови для навчання. Таким чином, освітній процес у значній мірі залежить від технічних і енергетичних ресурсів, що підриває його сталість та рівність доступу до знань.

Однією з найболючіших проблем сучасної системи вищої освіти є руйнування інфраструктури та/або знищення закладів вищої освіти. Це призводить до значних освітніх втрат, які можуть мати довгострокові наслідки для системи вищої освіти. Так, За час повномасштабного вторгнення тричі з боку окупантів зазнав значних руйнувань Національний університет «Чернігівська політехніка». 17 квітня 2024 року відбувся ракетний удар по Чернігову, навчальний заклад розташований за 150 метрів від місця влучання. В закладі вищої освіти було завершено ремонтні роботи після 2022 року, і знову аудиторний фонд непридатний для проведення навчальних занять. За словами адміністрації, у двох корпусах було нараховано 270 розбитих вікон. Також пошкоджені меблі, двері, техніка та приміщення спортзалу [1].

Унаслідок удару по Харкову в ніч проти 8 листопада 2024 року пошкоджень зазнали два корпуси Харківського національного університету ім. Каразіна. У виші розповіли, що росіяни влучили у сквер між будівлями університету, внаслідок чого пошкоджені головний і північний корпуси. Ударною хвилею та уламки пошкоджено 267 вікон у корпусах [2].

У Дніпрі внаслідок масованої дрової атаки в ніч на 17 квітня 2025 року пошкоджено один із корпусів та гуртожитки медичного університету. Безпілотник влучив у дах навчального закладу. За словами ректорки закладу Тетяни Перцевої, частина корпусу повністю зруйнована, ще в одній – повилітали вікна. Проректор університету Віктор Самко зазначив: пошкоджено також кабінети, де зберігалися цінні експонати, та бібліотека на понад 52 тисячі примірників книг – навчальна література, яку видавали студентам. Також пошкоджено анатомічний музей університету, зокрема вітражі на вікнах та внутрішнє оздоблення [3].

У ніч із 17 на 18 серпня 2025 року Сумський державний університет зазнав масштабного ураження внаслідок комбінованої атаки з використанням ракет і безпілотних літальних апаратів з боку збройних сил російської федерації. Згідно з офіційними повідомленнями університету та місцевих органів влади, основний удар прийшовся на корпус «Н», який було повністю зруйновано та охоплено пожежею. Вогонь знищив значну частину навчальних приміщень, лабораторій і кафетерій, а також фонди бібліотеки, у тому числі понад 15 000 примірників навчальної та наукової літератури. Паралельно було пошкоджено головний, 14-поверховий корпус університету, в якому вибито всі вікна, зруйновано частину фасаду та внутрішніх перегородок. Загалом постраждало щонайменше шість корпусів навчального закладу, включно з будівлями, де розміщувалися факультет електроніки та інформаційних технологій, кафедра комп'ютерних наук і центр колективного користування науковим обладнанням [4; 5].

Руйнування освітньої інфраструктури внаслідок воєнних дій має довготривалі наслідки для держави, суспільства та системи вищої освіти. Втрата матеріально-технічної бази створює тривалий ефект так званого «освітнього вакууму», який проявляється у зниженні доступності та безперервності навчального процесу. За відсутності навчальних корпусів, лабораторій, обладнання та бібліотечних фондів здобувачі освіти позбавляються можливості продовжувати навчання за обраним фахом на належному рівні. У результаті вони змушені переводитися до інших закладів вищої освіти, в інші регіони та за кордон.

Окрім того, знищення навчальних корпусів, лабораторій, бібліотек і дослідницьких центрів означає втрату значної частини науково-освітнього потенціалу країни. Це безпосередньо впливає на якість підготовки фахівців, ускладнює реалізацію освітніх програм і гальмує відновлення економіки, яка потребує висококваліфікованих кадрів. Втрата матеріальної бази університетів призводить до скорочення можливостей для практичного навчання, уповільнення наукових досліджень і зниження рівня інноваційної діяльності, що послаблює

позиції держави у сфері технологічного розвитку, а також сприяє зростанню нерівності освітнього потенціалу між регіонами. Зокрема, зниження якості освітніх послуг у прифронтових регіонах підвищує ризик відтоку абітурієнтів і науково-педагогічних працівників у безпечніші області України або за кордон, що загрожує формуванню освітнього дисбалансу в державі та втраті наукового потенціалу.

Попри зазначене, останні дослідження демонструють, що сучасні студенти в Україні зазнають високого рівня стресу. Цей стрес пов'язаний з повномасштабною війною, адаптаційними процесами, фінансовими труднощами, конфліктами в особистому житті, сімейними проблемами, навчальним процесом та іншими факторами. У багатьох випадках стрес негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я студентів, що може призвести до зниження академічних досягнень та загальної якості життя [6, с. 250]. Особливу увагу привертає проблема адаптації здобувачів вищої освіти з числа внутрішньо переміщених осіб до нових освітніх колективів. Втрата дому, соціальних зв'язків і відчуття стабільності ускладнює процес соціалізації, знижує залученість до навчання та часто викликає емоційне виснаження. Психологічні аспекти цієї адаптації набувають особливої ваги, адже формування довіри в колективі, почуття прийняття та безпеки є критично важливими для збереження мотивації до навчання.

В умовах повномасштабного вторгнення вітчизняна система вищої освіти зіткнулася з безпрецедентними викликами, що вимагали негайного переосмислення її організаційних, технологічних та методичних засад. Руйнування освітньої інфраструктури, переміщення закладів вищої освіти та учасників освітнього процесу в більш безпечні регіони, перебої в енергопостачанні та загроза безпеці освітнього процесу змусили заклади шукати адаптивні моделі функціонування, здатні забезпечити безперервність навчання в екстремальних умовах. Окрім того, освітні програми, розроблені в мирний час, виявилися недостатньо адаптованими до реалій воєнного стану, коли навчальний процес часто відбувається в укриттях або дистанційно. Відповіддю системи освіти на воєнні реалії стало широкое

впровадження альтернативних моделей навчання, поширення набули дистанційні, змішані та асинхронні формати, які дозволяють підтримувати безперервність освітнього процесу навіть за відсутності можливості очного відвідування закладів. Завдяки цифровим платформам, таким як Moodle, Google Classroom, Zoom, Google Meet, а також національним ресурсам – Всеукраїнській школі онлайн, Prometheus, EdEra, iLearn тощо забезпечується збереження навчального контенту та комунікація між учасниками освітнього процесу.

Можемо констатувати, що наразі державі гостро потрібні молоді кваліфіковані спеціалісти, здатні забезпечити післявоєнне забезпечення правопорядку, відновлення економіки та інфраструктури. Збройна агресія російської федерації призвела до масштабного руйнування університетських кампусів, втрати матеріально-технічної бази, евакуації викладачів і студентів, що ускладнило підготовку фахівців у ключових галузях – інженерії, енергетиці, медицині, юриспруденції, педагогіці тощо. Поряд з цим, національна вища школа продовжує функціонувати попри систематичні обстріли, руйнування навчальних закладів, довготривалі повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої зі зв'язком та психологічне виснаження учасників освітнього процесу тощо. Більше того, досвід останніх років доводить, що освіта стала не лише сферою знань, а й інструментом національної стійкості.

Список використаних джерел

1. «Треба ремонтувати вже вдруге»: як у «Чернігівській політехніці» ліквідовують наслідки ракетного удару по місту. URL: https://suspilne.media/chernihiv/727131-treba-remontuvati-vze-vdruge-ak-u-vernigivskij-politehnici-likvidovuut-naslidki-raketnogo-udaru-po-mistu/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 17.10.2025).
2. У Харкові внаслідок удару рф пошкоджений університет ім. Каразіна. URL: https://hromadske.ua/suspilstvo/234252-u-kharkovi-vnaslidok-udaru-rf-buv-poshkodzenyy-universytet-im-karazina?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 17.10.2025).

3. «Дуже важко, це місце для мене рідне». Внаслідок масованої дрової атаки на Дніпро пошкоджений медичний університет. URL: https://suspilne.media/dnipro/996781-duze-vazko-ce-misce-dla-mene-ridne-vnaslidok-masovanoi-dronovoi-ataki-na-dnipro-poskodzenij-medicnij-universitet/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 17.10.2025).

4. СумДУ після атаки російської армії у серпні. URL: <https://suspilne.media/sumy/1092976-sumdu-pisla-ataki-rosijskoi-armii-u-serpni-foto/> (дата звернення: 17.10.2025).

5. *Russia hits same Ukrainian university three times: the latest attack burnt 15 000 books.* URL: <https://euromaidanpress.com/2025/08/21/russia-hits-same-ukrainian-university-three-times-the-latest-attack-burnt-15000-books/> (дата звернення: 17.10.2025).

6. Панасенко Е.А. Емпіричне дослідження особливостей стресового стану здобувачів вищої освіти в умовах війни. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія: Психологія. 2023. Вип. 68. С. 236-251.

Наталія Дудка
старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Павло Лілікович
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

СТРАТЕГІЯ СТІЙКОСТІ: РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Воєнний стан, запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», актуалізував проблему національної стійкості як ключової здатності держави, суспільства та інституцій протидіяти дестабілізуючим факторам, адаптуватися до кризових умов і забезпечувати сталий розвиток.

У системі сучасних державних пріоритетів освіта посідає центральне місце як стратегічний ресурс національної безпеки, визначений, зокрема, у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року). Цей документ підкреслює «розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки, охорони здоров'я, культури, соціального захисту», а саме визначено «модернізувати систему дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, привести освітні стандарти до потреб суспільного розвитку та до найкращих світових зразків» [1].

Освіта виходить за межі традиційної функції передачі знань і стає інструментом формування людського капіталу, національної ідентичності та суспільної стійкості. Вона забезпечує розвиток критичного мислення, громадянської відповідальності, технологічної компетентності та здатності до інновацій – тобто тих компетентностей, які безпосередньо впливають на інституційну, інформаційну, економічну та оборонну стійкість держави.

Згідно із Законом України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року, освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту та суспільної інтеграції [2]. У контексті викликів воєнного часу ці основи набувають особливого значення, оскільки формують потенціал для післявоєнного відновлення та сталого розвитку України відповідно до цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (затверджені Указом Президента України 30.09.2019 № 722/2019), однією з якої є «забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх».

Важливою складовою цього процесу є інклюзивна освіта, яка забезпечує рівний доступ до знань для всіх категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. Реалізація державної політики у цій сфері здійснюється відповідно до Закону

України «Про освіту» та Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. № 294-р).

Освіта в Україні виступає не лише інститутом передачі знань, а стратегічною складовою системи національної стійкості. Вона формує компетентне, відповідальне, технологічно грамотне суспільство, здатне ефективно реагувати на виклики сучасності та забезпечувати сталий розвиток держави.

Можна умовно виокремити три ключові виміри впливу освіти на формування національної стійкості:

1. Накопичення людського капіталу. Освітня система забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців, чийі знання, компетентності та інноваційний потенціал є критично важливими для технологічного прогресу, економічного зростання та безперебійного функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

2. Консолідація ціннісної основи суспільства. Освіта виконує функцію виховання, спрямовану на формування єдиної громадянської ідентичності, утвердження національних цінностей, розвиток патріотизму, правової свідомості та соціальної згуртованості. Цей аспект відображений у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527.

3. Підвищення когнітивної стійкості громадян. Освітній процес формує здатність до критичного мислення, медіаграмотності, аналітичного сприйняття інформації та прийняття рішень у кризових умовах. Це створює інтелектуальний фундамент інформаційної безпеки та зменшує вразливість суспільства до дезінформації й психологічних операцій.

Таким чином, освіта виступає наскрізним механізмом забезпечення національної стійкості, який пронизує всі її виміри – політичний, соціальний,

економічний та безпековий, забезпечуючи внутрішню консолідацію та зовнішню конкурентоспроможність держави.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України; Стратегія від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017, № 38-39, ст.380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki> (дата звернення: 15.10.2025).

Юрій Кахерський

доктор філософії,

доцент кафедри мовної підготовки та міжкультурних комунікацій,

Заклад вищої освіти «Університет трансформації майбутнього»,

м. Чернігів, Україна

РОЛЬ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА МЕДІАІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасні трансформації в національній та глобальній економіці, зміни в інформаційному середовищі, а також виклики, пов'язані з гібридними загрозами, значною мірою впливають на освітню сферу, зумовлюючи потребу в інтеграції медіаосвіти. У цьому контексті історичні дисципліни виступають важливим засобом формування аналітичних здібностей та навичок усвідомленого сприйняття інформації серед студентської молоді.

Упровадження таких освітніх практик потребує урахування стрімкого розвитку цифрових технологій та їх глибокого впливу на всі аспекти суспільного буття. З одного боку, розширення доступу до інформаційних ресурсів створює нові

можливості для формування індивідуальної освітньої траєкторії, з іншого – посилюється потреба у розвитку здатності до критичного аналізу інформації, вміння визначати її достовірність, актуальність і соціальну значущість. Ці компетентності не обмежуються лише володінням технічними навичками, вони передбачають наявність критичного мислення, етичної свідомості та орієнтації на загальнолюдські цінності.

Відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція), медіаінформаційна грамотність – це комплекс компетентностей, необхідних особистості для ефективного орієнтування в сучасному інформаційному середовищі. Вона охоплює всі типи медіа та джерел інформації і спрямована на забезпечення рівного доступу до знань, розвиток свободи самовираження та підтримку плюралізму в медіапросторі [1, с. 8].

З огляду на це, історичні дисципліни становлять вагомий компонент у формуванні медіаінформаційної грамотності, оскільки забезпечують основу для набуття умінь критичного аналізу суспільно-політичних процесів.

Дослідниця А. Гуменюк зазначає, що в умовах модернізації національної системи освіти відбувається переосмислення змісту історичної науки. Історія дедалі більше антропологізується: з науки про суспільство вона трансформується у науку про людину. Такий підхід передбачає відкритість до різних інтерпретацій, нелінійність подачі матеріалу та відсутність єдиної універсальної методології [2].

Вивчення історії передбачає систематичну роботу з джерелами, аналіз та співставлення фактів, розгляд альтернативних трактувань подій та їх контекстне розуміння, а також реконструкцію причинно-наслідкових зв'язків і побудову обґрунтованих висновків. Такі підходи сприяють розвитку аналітичного мислення та навичок ідентифікації маніпулятивних наративів у сучасному інформаційному середовищі.

Крім того, викладання історичних дисциплін у вищій школі набуває особливої значущості як чинник подальшої успішної професійної, громадянської та соціальної самореалізації особистості в умовах цифрової епохи.

Стрімке збільшення впливу інформаційно-комунікаційних технологій виявило, що загрози, пов'язані з поширенням дезінформації, маніпулятивного контенту та мови ворожнечі, мають глибоко системний характер. Вони не лише спотворюють факти, а й чинять негативний вплив на формування особистісної та національної ідентичності, підривають засади громадянської солідарності, загрожують мирному співіснуванню і демократичним інститутам, а також гальмують прогрес у сфері реалізації прав людини та цілей сталого розвитку суспільства.

Таким чином, формування критичного мислення та медіаінформаційної грамотності студентської молоді набуває стратегічного значення для забезпечення стійкості суспільства. Опора на розвинені медійні, цифрові та інформаційно-комунікаційні компетентності у поєднанні зі свободою доступу до знань і самовираження стають ключовими чинниками у сфері інформаційної безпеки населення. Такий підхід сприяє збереженню демократичних цінностей, розвитку поваги до суспільного блага та зміцненню основ соціуму, що базується на знаннях. З урахуванням наведеного можемо зазначити, що історичні дисципліни виступають ефективними інструментами формування здатності до самостійного аналітичного мислення, критичної оцінки джерел та усвідомленого ставлення до інформаційного простору.

Список використаних джерел

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) : схвалено Президією Національної академії педагогічних наук України 21 квітня 2016 р. / Ін-т соціал. та політ. психології НАПН України; за ред. Л. А. Найдьоновой, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 19 с.
2. Гуменюк А. Методологічний потенціал історичних дисциплін для становлення критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Вісник Львівського*

Ігор Ковалик

*голова ГО «Гуртом!», провідний фахівець
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль, Україна*

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, ЯК ІДЕНТИЧНОСТІ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ – ВОЇНА

Російсько-українська війна, гібридна фаза якої передувала повномасштабному вторгненню 24 лютого 2022 року, запустила соціальні процеси, які ще не проявилися повністю. Безсумнівно, вчені з різних дисциплін продовжуватимуть вивчати суспільні трансформації, спричинені цим конфліктом, ще багато років. Не тільки глобальний геополітичний ландшафт змінився; період м'яких реформ, що характеризував довоєнну фазу української незалежності, остаточно завершився. Російська агресія сприяла внутрішній консолідації, деколонізації української свідомості та національній мобілізації проти зовнішнього ворога[1].

Розуміння трансформації ціннісних орієнтирів в українському суспільстві в контексті сучасних викликів національній ідентичності під час повномасштабної війни є особливо актуальним враховуючи необхідність розуміння процесів національної консолідації та зміцнення національної свідомості в умовах зовнішньої агресії. Надважливо це розуміти освітянам.

Національна ідентичність – це ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку. Цей зв'язок формується в результаті усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів, а також групових норм і цінностей спільноти [2]. Зрештою, національна

ідентичність може означати суб'єктивне відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від законного статусу громадянства [3]. У психологічній термінології вона визначається як «усвідомлення відмінностей», «відчуття та визнання «ми» та «вони» [4], що в кінцевому результаті призводить до згуртування державницької нації і проголошення національної держави.

В українському випадку твориться не так національна, як *національна громадянська ідентичність*. Під час війни з імперським агресором її стверджують громадяни українського етносу пліч-о-пліч з українськими громадянами російського, татарського, єврейського походження.

Згідно Закону українська національна ідентичність - стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями[5]. Важливо до цього переліку додати вкорінені цінності вільного (в сучасній інтерпретації демократичного) укладу співжиття родини, і самоврядування. Народи набували національну ідентичність в процесі створення нації.

Національно-громадянська ідентичність виступає основою, що об'єднує українське суспільство. Російсько-українська війна дала поштовх до зміцнення позицій загальнонаціональної ідентичності і до різкого зменшення показників радянської ідентичності серед українців. Маркери ідентичності з чуттєвої площини переходять у площину практичну[6]. Ними стали – волонтерство, добровольчий рух, національний спротив окупантам на окупованих територіях й інші прояви громадянської позиції українців. Таким чином, війна остаточно перервала дифузцію ідентичностей, яка століттями відбувалася на просторах колишньої імперії, і перетворила її на кристалізацію, а відтак і справжню битву ідентичностей. Саме цивілізаційна прірва між російською та українською ідентичностями стала головним полем битви цієї війни.

Керівник Національного інституту стратегічних досліджень академік Володимир Горбулін, досліджуючи особливості російської гібридної війни, ще в 2017 обґрунтував, важливість в ній проблематики української ідентичності [7].

Віроломний напад РФ на Україну привів «до глибинних трансформацій масової свідомості українців. Вони починають усвідомлювати себе не лише людьми, які здатні чинити опір зовнішньому вторгненню, але й як спільноту, яка переосмислює сама себе, свою колективну ідентичність».

Проаналізовано значний масив соціологічних даних, зокрема серйозним випробуванням цінностей національно-громадянської ідентичності стала мобілізація громадян до ЗСУ на третьому році широкомасштабної агресії Росії. Результати загальнонаціонального опитування[8], проведеного протягом березня 2024 р., що 10% опитаних зазначили, що їхнє оточення готове до мобілізації, 25% – що їхні знайомі уникатимуть мобілізації, 47% повідомили, що деякі зі знайомих готові бути мобілізованими, а деякі – ні, 18% не відповіли на це питання можна констатувати що це посередній рівень готовності до мобілізації. Такі показники, пояснюється втомуою суспільства від війни, незнанням, як мобілізація буде проходити, а також цілком зрозумілим страхом смерті.

В усталених націях розвитком і захистом країни займаються її еліти. В Україні все інакше. Останні 15 років незалежності виявили, що українські політичні і економічні еліти досягли певного консенсусу щодо інтеграції в ЄС і погодилися з відповідними змінами суспільних цінностей.

Партійні вожді і олігархи погодилися зі змінами цінностей в суспільстві, але самі не поспішали змінюватися. В 2012 році, усвідомлюючи потребу концептуалізації цих змін і затвердження відповідних зсувів в ціннісній структурі національної ідентичності, не політики, а об'єднання духовних лідерів і моральних авторитетів української нації - Ініціативна група Першого грудня запропонувала систему ціннісних орієнтирів та принципи для багатьох особистих і колективних

зусиль і виклала їх в Українській Хартії вільної людини (УХВЛ). Концепт Хартії формується навколо образу «вільної людини».

Вільна людина - свободна особистість: «Людина прагне бути вільною, бо саме свобода надає смислу, гідності і цінності людському життю». Вільний і усвідомлений вибір жителя України на користь свободи, відповідальне використання людиною свободи для дієвих змін своєї ідентичності перетворюють особу на громадянина і українця. На основі цінностей свободи і гідності та інших ціннісних орієнтирах Хартії будується українська національна громадянська ідентичність вільної людини.

Десять ціннісних орієнтирів означили автори в Українській Хартії для опанування українською елітою і народом, але реалії війни додали ще одну важливу цінність - Бути воїном. Це забута цінність войовничої Європи, яка зберегла її і дозволила бути відкритим суспільством. .

Володимир Єрмоленко, учасник ініціативної групи Першого грудня, в одній зі своїх статей на запитання кореспондента «Що Україна привносить в Європу?» відповідає, що Україна повертає Європі війський етос[9]. «Баланс між етикою бою – я називаю її етикою «агону» – та етикою обміну, або етикою «агори», здавна є цивілізаційною основою Європи та запорукою функціонування здорового суспільства. Агора – це місце, де люди збираються разом, щоб обмінюватися товарами, послугами, досвідом, історіями, емоціями та ідеями. На агорі виграють усі. Натомість агон – це місце, де люди збираються разом, щоб змагатися і перемагати. Тут не може бути “і ти, і я”, тут є місце лише для “або ти, або я”. Україна зараз показує, що компроміс – це, в принципі, добре, але іноді бувають ситуації, коли компроміс неможливий, адже людське життя, гідність і честь нічим не можна замінити. За них не можна торгуватися. Якщо хтось загрожує твоєму життю або життю і здоров’ю твоїх близьких, ти повинен боротися».

Потреба в відродженні в Україні феномену воїнського етосу зазначена в завданнях Доктрини розвитку військового лідерства у Збройних Силах України

(далі – Доктрина), котра затверджена наприкінці 2020 року в контексті процесу приєднання нашої держави до європейської спільноти [10].

Історичні героїчні постаті воїнів є прикладами носіїв цінностей української національної, а тепер і громадянської ідентичності. Спробуємо означити які з них є актуальними для нас в часи війни.

«Іду на Ви !» легендарний вислів князя-полководця Святослава Ігоровича на означення проголошення воєнних дій своїм противникам — ультиматум про оголошення війни і початок військових дій, що підтверджується «Повістю временних літ». «И посылаше къ странамъ глаголя: «хочю на вы ити» [11], що свідчило про його шляхетність, безкомпромісність і готовність до відкритого протистояння.

Натомість печенізький хан Куря не переймався шляхетністю в бойових сутичках і вбив київського князя Святослава з засідки не попереджаючи про напад, коли князь повертався з невеликою кількістю воїнів до Києва з походу. Вся справа в традиціях, в ідентичності. Святослав, як князь русич - вікінг вважав обов'язковим вступити в бій лише після попередження ворога, а Куря як хан кочівників вважав за норму напасти без попередження з засідки. Князь Святослав, його княжа гідність і воїнські вчинки, вислів «Іду на Ви » стали однією з перших цеглинок в побудові нашої української ідентичності.

«Бути воїном і лідером, з честю і гідністю» - з цього почався наш український виріст від «русина» до «українця».

В часи Русі розпочалося протистояння на наших землях між об'єднаннями вільних людей, лад яких спирався на взаємній повазі до гідності і відкритості, на противагу ординським цінностям: закритості, віроломності, цілковитій покорі владній особі, де життя особи належить володарю, хану, царю.

«Бути воїном» – це ціннісний орієнтир який не увійшов в перелік цінностей УХВЛ, але як показали наступні події нашої історії, він є надважливим і пріоритетним в нашій ідентичності вільної людини. Спробую запропонувати список

історичних постатей, які, завдяки успішним вчинкам у воїнській звитязі, заклали основу для подальшого розвитку войовничості і невгнутості в українській національній громадянській ідентичності.

Князь Данило Галицький перший король Руси, засновник міста Львів. Відвоював вільну варязьку Русь, його королівський титул зазначив Русь як європейську державу.

Князь Константин Острозький, Великий гетьман литовський. Розбудував Остріг як культурну столицю Русі, застановив першу руську друкарню, школу малярства, перший вищий навчальний заклад на наших теренах - Острозьку академію.

Гетьман Петро Коношевич – Сагайдачний. Звоював Османів і Москву. Підтримав створення Києво-Братської колегії, православних братств.

Богдан-Зеновій Хмельницький - гетьман Руси-України, засновник держави Війська Запорозького, козацької держави (Гетьманщини), очолив визвольну війну проти Речі Посполитої, відновив нашу державність, налагодив міжнародні відносини, створив військову та адміністративну структуру козацької держави.

Сімон Петлюра - український державний, військовий та політичний діяч, генеральний секретар з військових справ Української Центральної Ради, Головний отаман військ УНР, ініціатор об'єднання УНР та ЗУНР, сформував українську національну армію.

Не́стор Махно́, «батько Махно» - український політичний і військовий діяч анархістського спрямування, провідник селянського повстанського руху 1918—1921 років, засновник і командувач Революційної повстанської армії України, засновник і фактичний лідер Вільної території, видатний тактик ведення партизанської війни.

Степа́н Банде́ра - український політичний діяч, революціонер, один із радикальних та чільних ідеологів, практиків і теоретиків українського

націоналістичного руху ХХ століття, голова Проводу ОУН-Б, лідер боротьби українського народу за державу Україна 1941-1959 рр.

На цих прикладах воїнської шляхетності і відваги вирости сучасні Герої України Дмитро Коцюбайло, командир батальйону ЗСУ «Вовки Да Вінчі», Віталій Скакун боець 137-го окремого батальйону морської піхоти та сотні інших.

Непоступливість і войовничість вказаних історичних постатей додають духовну воїнську складову в українську національну громадянську ідентичність на яких можна успішно виховувати молодь. *Бути вільною людиною, це не тільки Бути господарем, але й Бути воїном.*

«Гідність в шаблі, шабля в руці» це гасло пов'язують з визначними сподвижниками козацької держави Дмитром Вишневецьким і Іваном Мазепою.

Непереможний Наполеон Бонапарт що започаткував громадянську складову ідентичності у французької нації твердив «Є дві великі сили на світі — Дух і Меч. Але на далеку перспективу Дух завше перемає Меча». Видатний військовий теоретик бригадний генерал Генріх Жоміні [12] більш розлого пояснив необхідність збереження воїнської доблесті в ідентичності нації: «Римляни зобов'язані своєю величчю поєднанню своїх громадянських чеснот з воєнним духом, який пронизував усю їх вдачу, всі їх установи. Коли ж вони втратили свої чесноти і перестали вважати військову службу за честь і обов'язок, а полишили ці обов'язки найманцям готам і галам, загибель держави стала неминучою. Горе тій державі, в якій смокінг неситого банкіра ціниться більше, ніж однострій хороброго воїна, котрий жертвує своїм життям, здоров'ям і майном в обороні Батьківщини».

Щодо перезаснування воїнської традиції в Україні «дуже цікавими є “Гайдамаки” Шевченка. Гайдамаки визнають і приймають насильницьку природу повстань, але Шевченко одночасно і засуджує, і захоплюється ними. Це дуже складний діалог. Ти розумієш, що насильство – жахливе, але цей спротив потрібний народові» [9].

Шевченко зробив дуже несподіваний крок, ідентифікувавши селянську націю XIX століття із козаками. Зрозуміло, що для козаків доби Богдана Хмельницького селяни були нижчим класом, людьми, що не заслуговували на пошану. Козаки виборювали повагу для себе, духовенства, міщан, але точно не для селян. Саме Шевченко повертає війський етос у народ, який про войовничість як цінність вже давно забув, ставши нацією хліборобів» [9]. Великий Кобзар зумів повернути через войовничість народу, колективну віру українців в себе, як в націю вільних людей.

В доктрині розвитку військового лідерства у ЗСУ зазначено, що «самі по собі цінності не можуть нічого детермінувати і функціонують «за принципом компаса, а не рульового механізму», але без духовного компаса ніяк не обійтися. Тому основна цінність воїна – відвага, яка «гартує дух військового лідера, набуваючи форм фізичної витривалості, розумової ясності та емоційної стійкості», вона є навігаційним приладом для здатності «рухатися всупереч страхам і сумнівам, коли цього вимагає наказ і воїнська честь». У свою чергу відданість воїна «проявляється у незламній рішучості продовжувати шлях навіть тоді, коли інші зупинилися», а братерство «стає вирішальною цінністю для формування ефективної боєздатної команди» [10].

Історія 21 століття проявляє тенденції до зменшення обширу вільних суспільств, і зростання списку авторитарних країн. Необхідно позбуватися ілюзії, що повернеться якась колишня велич Заходу і допоможе відновити світовий порядок, в якому ліберальна демократія вважається нормою, а все інше – порушенням.

«Хоча багато західних суспільств цього не розуміють, екзистенційна загроза самому способу життя, республіканській ідеї та цінностям відкритого суспільства у найближче десятиліття буде ставати все більш гострою. І йдеться не лише про Росію, а передусім про Китай та інші авторитарні країни » [9].

Період бурхливого національного відродження, яке в котрий раз переживає Україна, істотно супроводжується зростанням інтересу до осмислення ролі

духовних цінностей в бутті народу. Саме це й зумовлює зростання інтересу у вітчизняній філософській, культурологічній, соціологічній, історичній думці тощо до різностороннього осмислення духовності народу, його споконвічних цінностей, оскільки це є однією із можливостей відновити зв'язки із минулим та визначити перспективи майбутнього. Отже, проблема формування системи цінностей є більш глибокою, ніж може здатися на перший погляд[13].

В період війни за державу важливо використовувати в освіті і відроджувати через культуру духовне значення постатей Воїнів еліти нашої минувшини, котрі додали нам до ствердження пріоритетних цінностей спільної української ідентичності. Без усвідомлення значення вчинків предків, подвигів вільних людей, ми не зможемо збудувати стійку державу. Невгнутість нашого суспільства і відвага на полі бою повертає в українську національну громадянську ідентичність цінність войовничості, принципу «йти на Ви», а життя на краю Європейської цивілізації вимагає здатності воювати. Не боятися війни, а вміти в ній жити і розвиватися.

«Гідність в шаблі, шабля в руці». Бути вільною людиною – це Бути воїном.

Список використаних джерел

1. Vira Dodonova «Changes in the national identity of Ukrainians during the war» file:///C:/Users/Видавництво%20ТОКІППО/Downloads/_12_3_2024-66-77.pdf
2. Національна ідентичність: Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001, 2025.
3. Guibernau, Montserrat (2004-01). Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment. Nations and Nationalism (англ.). Т. 10, № 1-2. с. 125–141. doi:10.1111/j.1354-5078.2004.00159.x. ISSN 1354-5078, 2020р.
4. Лі, Юнмі (2012). Сучасна освіта, підручники та образ нації: політика, модернізація та націоналізм у корейській освіті . Routledge. С. 29. ISBN 9781136600791.
5. Закон України Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
6. Юрій Поліщук «Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни», Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, https://ipind.gov.ua/wp-content/uploads/2024/11/4_Polishchuk.pdf

7. Володимир Горбулін «Світова гібридна війна: український фронт». Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2017р.
8. Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні – загальнонаціональне опитування. (2024, Березень 21–27). Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. <https://is.gd/k9AONx>
9. Володимир Єрмоленко «Україна повертає Європі воїнський етос», <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/україна-повертає-європі-воїнський-е/>
10. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України. URL: <https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/12/Doktryna.pdf>
11. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ : Рад. письменник, 1990. 558 с.
12. Жоміні, Ле Барон де. «Histoire critique et militaire des campagnes de la Revolution» (Критична та військова історія кампаній Революції) (1806; нове видання 1819–1824), Париж і Брюссель, 1806, 1824.
13. Стасевська О. А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*. 2014. № 1 (20).

Дмитро Левченко

аспірант денної форми навчання, спеціальність: 011 Освітні науки,

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Державна освітня політика України, регламентована Законом «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, Законом «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, Законом «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-XII та Концепцією «Нова українська школа» (розпорядження КМУ від 14.12.2016 № 988-р), визначають пріоритети модернізації вищої фізкультурної освіти. Зазначені нормативні акти акцентують увагу на необхідності інтеграції ефективних педагогічних стратегій, інноваційних форм, технологій і методик навчання, що

забезпечують неперервність професійного становлення майбутніх учителів фізичної культури та їхню здатність відповідати вимогам суспільства.

Проблематику професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Україні досліджували О. В. Тимошенко, Б. М. Шиян, М. М. Булатова, Ю. Д. Железняк, Л. П. Сущенко, Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова, В. М. Платонов, Є. Н. Приступа та інші.

Спираючись на результати дослідження О. О. Безкопильного відзначаємо, що «теоретичний аналіз літератури щодо особливостей діяльності вчителів фізичної культури вказав на досить широкий спектр невирішених проблем: недостатню професійну компетентність учителів фізичної культури щодо застосування здоров'язбережувальних технологій; підвищення обсягу та інтенсивності тижневого навчального плану, зростання кількості нових предметів, нових програм і підручників, орієнтованих на обдарованих учнів і школярів з високими навчальними можливостями; створення нових інноваційних навчальних закладів (гімназій, ліцеїв, спеціальних шкіл і класів з додатковим і поглибленим вивченням предметів), які, на жаль, не досить ґрунтовно враховують правила здоров'язбережувальної педагогіки; слабо розвинена система інтеграції змісту предметів, орієнтованих на формування здорового стилю життєдіяльності учнів; зниження обсягу та якості профілактичної роботи серед школярів; низька рухова активність, яка негативно позначається на психофізичному стані учнів; недостатня ефективність міжвідомчої співпраці школи з громадськими організаціями, що піклуються про зміцнення та збереження здоров'я школярів» [1, С. 29].

Дослідниця Л. Лисенко наводить визначення: «дослідницька робота – це невід'ємна частина підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури до професійної творчої діяльності. За умови використання різноманітних підходів – компетентнісного, аксіологічного, акмеологічного – управлінського, особистісно орієнтованого, евристичного, діяльнісного, означений вид роботи озброює студента методами, прийомами й навичками індивідуальної та колективної роботи, сприяє

розвитку креативно-інноваційних здібностей, самостійності, активізації навчально-пізнавальної діяльності, творчого мислення, дослідницьких навичок, розвиває наукову інтуїцію та сприяє формуванню педагогічної майстерності» [3, С. 83].

Ю. О. Коваленко та Г. А. Омеляненко наголошують, що «фізичне виховання як педагогічне явище – це діяльність, спрямована на вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань шляхом застосування системи фізичних вправ. До оздоровчих завдань фізичного виховання належать: поліпшення фізичного розвитку, виховання правильної постави, профілактика плоскостопості; до освітніх завдань – удосконалення рухових здібностей, набуття спеціальних знань; до виховних завдань – формування особистості загалом» [2, С. 6–7].

Для підвищення ефективності дослідницької діяльності вчителів фізичної культури доцільно:

по-перше, інтегрувати в освітні програми підготовки фахівців спеціальні дисципліни з методології педагогічного дослідження та здоров'язбережувальних технологій;

по-друге, створити систему безперервного науково-методичного супроводу педагогів через функціонування дослідницьких лабораторій, проблемних груп та мережових спільнот практики;

по-третє, забезпечити матеріально-технічну базу для проведення експериментальних досліджень у закладах освіти;

по-четверте, запровадити систему стимулювання педагогів, які активно займаються дослідницькою роботою та впроваджують її результати в навчально-виховний процес;

по-п'яте, налагодити ефективну міжвідомчу взаємодію між закладами освіти, громадськими організаціями та органами охорони здоров'я;

по-шосте, розробити цифрові платформи для обміну досвідом, публікації результатів досліджень та забезпечення доступу до сучасних інформаційних ресурсів у галузі фізичного виховання та спорту.

Висновки. Сучасний педагог фізичної культури має поєднувати функції організатора навчально-виховного процесу, дослідника-новатора та фахівця зі здоров'язбереження. Формування дослідницьких навичок майбутніх учителів фізичної культури через залучення до роботи наукових гуртків, участі в конференціях, олімпіадах та підготовки публікацій сприяє розвитку креативно-інноваційних здібностей, педагогічної майстерності.

Список використаних джерел:

1. Безкопильний О. О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності в основній школі: теорія та методика : монографія. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 552 с.

2. Коваленко Ю. О., Омеляненко Г. А. Психолого-педагогічні основи фізичної культури і спорту : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітньо-професійних програм «Фізичне виховання», «Спорт», «Фітнес і рекреація». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 108 с.

3. Лисенко Л. Система дослідницької роботи майбутніх фахівців із фізичної культури як основа розвитку їхніх креативно-інноваційних здібностей. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол.: А. В. Цьось та ін.]. Луцьк, 2012. № 3(19). С. 79–84.

Павло Лілікович

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

Вадим Жулковський

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

Людмила Олефір

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ЕФЕКТИВНІ ПРАКТИКИ ТА БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ

У положеннях Конституції України закріплено право кожної особи на освіту, при цьому здобуття повної загальної середньої освіти визначено як обов'язкове [1]. Це право знаходить своє подальше відображення в інших нормативно-правових актах, зокрема у Законі України «Про освіту», стаття 3 якого проголошує, що кожен громадянин має право на якісну та доступну освіту. [2]. Однак повномасштабна війна в Україні поставила перед системою освіти безпрецедентні виклики, які раніше мали лише поодинокі прояви в кризових ситуаціях.

Сьогодні освітній процес потребує не лише адаптації до нових умов, а й принципово нових форм організації, спрямованих на збереження доступності знань, розвиток стійкості до стресів, формування відчуття безпеки та підтримку соціальної взаємодії серед учнів, студентів і педагогів. Актуальність проблематики зумовлена тим, що освіта під час війни виконує багатовимірну функцію: вона є засобом

передачі знань, інструментом підтримки психологічного стану, а також чинником національної єдності й відновлення довіри в суспільстві.

Наслідки збройного конфлікту призвели до суттєвого обмеження освітніх можливостей значної частини населення, насамперед молоді. Вимушена міграція, роз'єднання сімей та психологічні травми виступають чинниками, що перешкоджають безперервності освітнього процесу. Значна кількість учнів і студентів втратили доступ до якісної освіти, яка є одним із ключових передумов соціально-економічного відновлення держави у постконфліктний період. Для регіонів, що зазнали руйнувань унаслідок воєнних дій, актуалізується проблема забезпечення належної якості освітніх послуг. Знищена інфраструктура, дефіцит матеріальних ресурсів і нестача кваліфікованих педагогічних кадрів зумовлюють подальше ускладнення ситуації у сфері освіти.

Під час військових дій при постійній загрозі безпеці життя не всім навчальним закладам вдається відновити очне навчання в повному обсязі. Лише близько 60% закладів вищої освіти нашої держави працюють в очній формі, а інші працюють дистанційно або змішано, при цьому вони часто поєднують дистанційний спосіб навчання та очну освіту [3].

Одним з найбільш важливих аспектів освітньої діяльності у воєнний час є організація навчання в умовах дистанційності та змішаних форматів. Вимушене переміщення дітей, руйнування освітньої інфраструктури та небезпека для життя зробили традиційні форми навчання у класах малореалістичними. Тому цифрові інструменти (Zoom, Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams) стали основою збереження безперервності навчального процесу. Вони дозволяють забезпечити комунікацію між викладачем та здобувачами освіти, підтримувати навчальні спільноти, а також створювати цифрові архіви матеріалів, доступні у будь-який час. Водночас ефективне використання онлайн-освіти потребує розвитку нових компетентностей – насамперед медіаграмотності, уміння працювати з інформацією та критично оцінювати її достовірність. Це має особливе значення в умовах

гібридної війни, коли інформаційний простір стає одним із ключових інструментів впливу.

Другим ключовим напрямом трансформації є створення безпечного освітнього простору. Йдеться не лише про фізичну безпеку (обладнані укриття, наявність алгоритмів дій під час повітряних тривог, формування культури безпеки), а й про психологічний захист усіх учасників освітнього процесу. Війна призводить до високого рівня стресу, посттравматичних переживань, страху й тривожності серед дітей, підлітків та навіть дорослих. Тому школи й університети дедалі частіше впроваджують програми соціально-емоційного навчання, практики арт-терапії, групові тренінги та індивідуальні консультації з психологами. Особливого значення набуває співпраця педагогів із батьками та соціальними службами для формування цілісної системи підтримки.

Не менш вагомим завданням є розвиток ефективних форм навчання, які відповідають специфіці воєнного часу. Традиційні лекційні та репродуктивні методи часто не забезпечують необхідної залученості учнів. Тому пріоритетними стають інтерактивні підходи: тренінги, проєктна діяльність, креативні вправи, освітні ігри та «криголами» для згуртування груп. Такі методи не лише підвищують інтерес до навчання, але й допомагають створити атмосферу довіри й взаємопідтримки, що є критично важливим у кризових умовах. Окремо слід відзначити адаптацію навчальних програм для внутрішньо переміщених осіб, дітей із сімей військовослужбовців та тих, хто зазнав травматичного досвіду. Це вимагає індивідуалізації підходів, гнучкості у виборі форм і темпу навчання.

В умовах війни особливо актуальною стає ціннісно-орієнтаційна функція освіти. Через навчальний процес формується національна ідентичність, громадянська відповідальність, патріотизм та почуття солідарності. Освітні програми включають елементи історико-культурної спадщини, уроки з національно-патріотичного виховання, заходи з підтримки української мови та культури. Це сприяє не лише зміцненню духовної єдності нації, а й формуванню

стійкого суспільного імунітету до деструктивних впливів. Освіта, таким чином, стає одним із ключових інструментів мобілізації людського потенціалу країни.

Окремої уваги заслуговує питання інновацій в освітньому процесі. Використання адаптивних платформ, штучного інтелекту для індивідуалізації навчання, інтеграція віртуальних лабораторій та симуляцій відкривають нові можливості для забезпечення якісної освіти навіть у надзвичайних умовах. Такі інновації дозволяють частково компенсувати нестачу ресурсів, браку викладачів чи неможливість проведення очних занять.

Отже, освіта під час війни виступає не лише сферою здобуття знань, а й потужним чинником психологічної підтримки, національної консолідації та соціальної стабільності. Ефективність навчального процесу визначається його гнучкістю, інноваційними формами та здатністю створити безпечний простір для кожного учасника. Подолання сучасних викликів потребує системних рішень на рівні державної політики, міжінституційної співпраці та активної участі громадянського суспільства. Саме завдяки освіті суспільство отримує ресурс для відновлення, розвитку та майбутньої перемоги.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 53.

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

3. Поліщук О., Свящук Ю., Сосулін М. Освіта в Україні під час війни: сучасні проблеми та майбутні рішення URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46185/180-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-237-1-10-20241217.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.09.2025).

Olesia Minenko,
*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Language Training Department
of National University of Civil Protection of Ukraine,
Cherkasy, Ukraine*

Diana Nemna,
*First-year student of National University of Civil Protection of Ukraine
Cherkasy, Ukraine*

LANGUAGE POLICY IN UKRAINE DURING THE WARTIME

Language was, is and will remain the cornerstone of national unity and national security. The native Ukrainian language for Ukrainians is the key to the survival of the Ukrainian ethnos, which is extremely important for strengthening the collective consciousness (spiritual unity of society). Ethnocentrism is the strength of the nation. Without a nation, there will be no state. Language plays a significant role in preserving the ethnic identity of the nation and its state position. After all, the civil society of the country has common interests and values, knowledge, ideas, emotions, etc., the exchange of which takes place in the process of public communication using symbolic messages.

The linguistic political situation that has developed in Ukraine is caused by the heterogeneity of the Ukrainian language space both in terms of territory and areas of application, which leads to a violation of linguistic and cultural unity, cases of misunderstanding, and provides a basis for speculation on the language issue. Political elites turn it into a tool for manipulation and speculation. No election campaign has been complete without discussing the language issue. In particular, this issue is used by the Russian Federation in rhetoric regarding the motives of its armed aggression in the Donetsk and Luhansk regions and the temporary occupation of the territories of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol in 2014 and the Russian-Ukrainian war in 2022.

The complexity of the language issue did not arise spontaneously. It was the tragic history of the Ukrainian state that determined its acuteness in modern Ukraine. A whole series of tsarist orders, such as the Valuev Circular, the Ems Decree, etc. banning our language, schools, church services, books, the press, translations, theatrical performances during the occupation of Ukrainian lands by the Russian Empire, as well as the Russification policy in Soviet times, which limited the scope of use, sometimes even banning the Ukrainian language. Such a policy led to the fact that the Ukrainian language was practically ousted from the language and information space of cities, the media, and the service sector, was associated with lack of prestige and hopelessness, which was actively used to artificially divide Ukrainian society. As recent history shows, the development and functioning of the Ukrainian language as the state language in all spheres of public life throughout the territory of Ukraine is an important element in ensuring national security and national interests of Ukraine.

The legal basis for the implementation of state language policy in Ukraine is the Constitution of Ukraine (Article 10) and the Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language”.

According to the observations of Moser M.E., who conducted a comparative analysis of monitoring studies of the dynamics of the language situation in Ukraine for the period 1994-2020, it was observed that in the 90s of the last century, the following scale of surveying respondents was used in monitoring: “I speak only Ukrainian”, “only Russian”, “both Ukrainian and Russian (depending on the circumstances)”, “other” (see table). The language situation in families practically did not change in 1994-1999, and in 2000-2002, the changed scale gave different results regarding the share of “bilinguals”. The share of bilinguals has significantly decreased from 27-34% in the 1990s to 22-23% in 2005-2007, but the ratio between Ukrainian-speaking and Russian-speaking citizens has not changed in fact during the years of Ukraine’s independence. The share of citizens who communicate in Ukrainian in their families has increased in Western Ukraine by 7.5%, in the North-East (Zhytomyr, Poltava, Sumy, Chernihiv regions) by 10.2%, in the

Center (Vinnytsia, Kyiv, Kirovohrad, Khmelnytskyi and Cherkasy regions and the city of Kyiv) by 4.6%, however, in the South-East (Dnipropetrovsk, Zaporizhia, Kharkiv regions) the share of predominantly Ukrainian-speaking families has decreased by 3.6%, in Donbass by 1.3% [1].

Thus, the modernization of Ukrainian society is impossible without the systematic improvement of ideological principles, and the key aspect of such modernization is the state language policy. This policy should prioritize the development of the Ukrainian language as an important stimulus for the unity of Ukrainian society. The Ukrainian language should provide all spheres of the country's life and be the basis for intellectual and political elites. The threat to Ukrainian sovereignty from Russia has intensified the processes of national and political self-determination of the Ukrainian people. Support for the state language in all aspects of the life of modern Ukrainian society is a necessary condition for the strengthening and development of the state and the definition of Ukrainian political identity.

References

1. Перегуда Є., Малкевич А., Семко В., Ксенич А. Мовна політика в Україні: між символічним насиллям та вільним мовним вибором: монографія. К.: «Бескиди», 2017. – 207 с.
2. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. — К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.

Віталій Миронюк

здобувач

*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДСНС

Соціальне замовлення на підготовку майбутніх фахівців служби цивільного захисту показує запит суспільства на висококваліфікованих, інтелектуально та

фізично активних фахівців служби ДСНС України, що готові до управлінської діяльності.

Проблемні питання професійної підготовки майбутніх фахівців для ДСНС України містяться в наукових доробках О. Бикової, М. Варія, О. Євсюкова, М. Козяра, М. Ковалю, О. Парубка, О. Тімченка, Т. Ткаченка та інших. Питання управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини вивчали такі науковці та практики: А. Балицька, В. Безсонов, О. Болотин, В. Брагін, В. Гречка, Т. Данилова, Т. Ілюшина, В. Король, І. Лаухіна, Е. Лук'янчиков, Ю. Панков, Р. Ратушний, М. Северін та ін. Однак, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень з окресленої проблематики, питання формування управлінської компетентності фахівців ДСНС у процесі їх професійної підготовки залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого теоретичного та практичного опрацювання.

Мета статті – розкрити пріоритети формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС.

Формування управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС є багатограним і складним процесом, що вимагає поєднання теоретичної підготовки, практичних навичок і психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. Лише системний підхід, орієнтований на сучасні виклики та технології, здатен забезпечити підготовку висококваліфікованих керівників, здатних ефективно діяти в умовах будь-яких криз.

Ми розглядаємо управлінську компетентність як складову професійної компетентності фахівців ДСНС. Професійна компетентність фахівців ДСНС є результатом їхньої професійної підготовки та провідною умовою її ефективності. Управлінська компетентність у сфері діяльності ДСНС розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує професійні знання, практичні навички, уміння приймати рішення, лідерські здібності, психологічну стійкість та етичну відповідальність. На відміну від загального менеджменту, управління у сфері

цивільного захисту передбачає роботу в умовах високого ризику, обмеженого часу та непередбачуваності розвитку подій.

Діяльність співробітника ДСНС відбувається у тісній взаємодії з навколишнім середовищем і людьми, що знаходяться в зоні відповідальності. Вона пов'язана з роботою з профілактики виникнення пожеж і з вивченням нової техніки та технологій, які можуть допомогти у вирішенні завдань щодо забезпечення безпеки людей. Проте професійна діяльність майбутніх рятувальників вимагає інновацій, що сприятиме майстерності та компетентності в ситуаціях ризику [1, с. 52].

Сьогодні при підготовці майбутніх фахівців ДСНС України поряд із традиційними апробовуються і впроваджуються нові ІКТ навчання, зокрема, із застосуванням комп'ютерних віртуальних симуляторів [2, с. 238]. Сучасні ІКТ (віртуальні технології) передбачають як поєднання, синтез технологій інформатики та управління за допомогою організованого інтелектуального, когнітивного (заснованого на знаннях) діалогу людини з комп'ютером для досягнення поставленої мети. Інформаційні технології як новий інструментарій впливають на суспільство, забезпечуючи сприятливі умови для роботи людини [3, с. 234].

Сучасні ІКТ відкривають нові можливості для підготовки управлінців у сфері ДСНС. Використання симуляторів, віртуальної та доповненої реальності, систем моніторингу надзвичайних ситуацій дозволяє відпрацьовувати дії в максимально наближених до реальності умовах без ризику для життя.

ІКТ – це новітні методи, інструменти та підходи, що значно підвищують ефективність навчальних і виробничих процесів. Для розвитку управлінської компетентності майбутніх фахівців ДСНС можна виокремити кілька ключових напрямів застосування таких технологій.

Цифрові симулятори та віртуальна реальність (VR)

Використання VR-технологій дає змогу моделювати аварійні ситуації, надзвичайні події та кризові сценарії без ризику для здоров'я. Це дозволяє:

- відпрацьовувати алгоритми дій у реалістичних умовах;

- аналізувати поведінку в стресових ситуаціях;
- оцінювати ефективність командної взаємодії.

Системи підтримки прийняття рішень (Decision Support Systems)

Такі системи аналізують великі масиви даних і пропонують оптимальні варіанти дій, що підвищує якість управлінських рішень. Для фахівців із безпеки людини це означає: швидший доступ до релевантної інформації; зменшення ризику людських помилок; можливість прогнозування розвитку ситуації.

Хмарні платформи та колаборативні інструменти

Хмарні сервіси (Google Workspace, Microsoft 365, Slack тощо) дозволяють організувати спільну роботу незалежно від місця перебування учасників команди. Це важливо для: координації дій у розподілених командах; швидкого обміну інформацією; зберігання та систематизації документів без ризику їх втрати.

Інтернет речей (IoT) у моніторингу безпеки

ІоТ-пристрої можуть у режимі реального часу передавати дані про стан обладнання, рівень шкідливих речовин у повітрі, температуру та інші параметри. Це забезпечує: своєчасне виявлення небезпечних відхилень; автоматичне попередження відповідальних осіб; інтеграцію з автоматизованими системами реагування.

Список використаних джерел

1. Коваль М., Коваль І. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх рятувальників. *SWorldJournal*. 2025. № 18(3). С. 49–54.
2. Кушнір Т. Інноваційні підходи до розвитку вищих навчальних закладів України в умовах формування єдиного європейського освітнього простору. *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць* / редкол.: І. В. Артёмов (відпов. ред.), О. М. Ващук, С. В. Віднянський та ін. Ужгород: ЗакДУ, 2010. № 2. С. 237-265.
3. Староста В. І. Технології інтерактивного навчання: сутність, класифікація. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 1 (64). С. 232–237.

Олександр Мицька
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

МЕНТОРСТВО ЯК ПЕДОГОГІЧНА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Для будь-якої професії освіта відіграє провідну роль, не стало виключенням і пенітенціарна сфера, а саме освіта фахівця-пробаціоніста.

Відповідно до Закону України «Про освіту» освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави[1]. У той самий час освіта визначається як суспільний процес розвитку й як процес саморозвитку особистості, який передбачає здобуття соціально-важливого досвіду, в основі якого є знання, навички і вміння творчості особистості [2, С. 60].

Загальновідомо, що навчання працівників уповноважених органів з питань пробації здійснюється в закладі вищої освіти з специфічними умовами навчання.

Так, професійна підготовка фахівців пробації здійснюється в Інституті професійного розвитку Пенітенціарної академії України, який було створено в травні 2022 року як Інститут підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, а в березні 2023 року реорганізовано в Інститут професійного розвитку. Професійне навчання організовано на підставі затвердженої Міністерством юстиції України освітньої програми, яка адаптована відповідно до сучасних викликів та форс-мажорних обставин. Заняття проводяться за дистанційною формою навчання в синхронному режимі, що оптимально враховує індивідуальні можливості кожного слухача та економічні можливості більшості населення в умовах воєнного стану. Працівники Центру пробації проходять підвищення кваліфікації не рідше ніж один раз на три роки або за потреби (якщо є

зміни в законодавстві у відповідній сфері), а також протягом першого року роботи [3, С. 44].

Як зазначають вітчизняні науковці К. Сіренко та Ю. Петровська постійне підвищення кваліфікації працівників пробації необхідне для успішного впровадження європейських стандартів. Для цього потрібно оновлювати програми професійного розвитку, що дозволяють фахівцям пробації адаптуватися до змін у законодавстві й використовувати новітні методи та інструменти в роботі [3, С. 56].

Досліджуючи професійну компетентність персоналу уповноважених органів з питань пробації В. Аніщенко вказує, що сучасний фахівець-пробаціоніст – це освічена особа, яка має сформовану професійну компетентність, високий рівень готовності та адаптаційного потенціалу до дій у різних умовах змін професійного середовища[3, с. 58]. Таке твердження вченої ґрунтується на специфіці діяльності уповноважених органів з питань пробації, що обумовлена викликами сьогодення та пов'язана з різними факторами впливу на функціонування системи органів пробації в Україні, й вимагає від персоналу постійного оновлення своїх навичок, покращення важливих особистісних якостей.

Для успішної реалізації цього процесу допоміжним інструментом в діяльності служби пробації виступає менторство. У зарубіжній літературі використовується термін «менторство» для позначення явища наставництва. У вітчизняних джерелах визначається, що ментор – це людина, яка надає допомогу і підтримку менш досвідченому колезі в певний період часу[4].

Інститут менторства в діяльності персоналу пробації увійшов відносно нещодавно та одразу став її невід'ємною складовою. На наш погляд менторство в пробації розуміється як тісний зв'язок досвідченого фахівця, що проявляється у підтримці співробітників з метою надання допомоги у вирішенні проблемних ситуацій, якісному виконанні поставлених завдань, підвищенні продуктивності в професійній діяльності, а також опанування ними нових знань, умінь та навичок.

У кожного ментора пробації є своє гасло наприклад: «Ментор – інструмент професійного розвитку», Ментор – ключ до розкриття потенціалу і

самовдосконалення», «Ментор – корпоративний волонтер», «Ментор – професійний порадник» та ін.

Ментори є фахівцями за різними напрямками діяльності служби пробації, які надають консультації, проводять навчання молодосвідчених працівників за допомогою сучасних новітніх освітніх підходів щодо, складання досудової доповіді, індивідуального плану, проведення соціально-виховної роботи, реалізації пробаційних програм тощо.

Список використаних джерел :

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII Дата оновлення : 22.09.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 16.10.2025).

2. Андрагогіка : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 300 с.

3. Пробація: 10 років змін та досягнень : колективна монографія / В. О. Аніщенко, І. Г. Богатирьов, І. Б. Волеваха та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. К. Гречанюка. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 272 с.

4. Довженко Т. О., Небитова І. А., Шищенко В. О. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/3733>

Тетяна Огаренко

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та готельно-ресторанної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький, Україна*

УКРАЇНСЬКА МОВА В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ – ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

Національна ідентичність безпосередньо пов'язана з поняттями національної безпеки й національної мови. В умовах відкритої війни з росією питання збереження мови як ментальної основи держави постає особливо гостро, тому аналізована проблема актуальна.

Стаття 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 визначає об'єкти національної безпеки: «Об'єктами національної безпеки є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство –

його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність» [1]. З-поміж пріоритетів національних інтересів зазначено один з головних «...забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту, інших мов національних меншин України» [1].

У 2019-му році набув чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який визначав українську мову як єдину державну мову в Україні та покладав на державу обов'язок забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [2]. Окремі особи, які підігрували російській владі, висловлювали невдоволення цим законом.

Конституційний Суд України у 2019 році розглядав подання щодо оскарження Закону України «Про функціонування української мови як державної». Автори подання вважали, що норми Закону «...фактично означають дискримінацію російськомовних громадян [3]. Рішення Конституційного Суду було державотворчим: «...українська мова є невід'ємним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Українська мова – доконечна умова ...державності України та її соборності. ...тому будь-які зазіхання на юридичний статус української мови як державної на території України неприпустимі, оскільки порушують конституційний лад держави, загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України» [3].

Член-кореспондент НАН України Богдан Ажнюк у своїй співповіді з директором Інституту української мови НАН України доктором філологічних наук, професором Павлом Гриценком наголошував: «...українська мова з кожним днем дедалі більше стає маркером супраетнічної національної ідентичності. Тобто національної ідентичності не від слова «національність», а від слова «нація» в сенсі

«держава» [4]. Необхідність заходів для розвитку українськомовного контенту на державному рівні підкреслював Павло Гриценко: «У державі державна мова повинна мати державну офіційну підтримку на найвищому рівні керівництва держави, бо питання мови – це питання національної безпеки і майбутнього Держави. Тому Держава має виявити підтримку організаційну, координативну, пряму фінансову, виявляти піклування про збереження і розвиток української мови як в Україні, так і поза її межами – на історичних етномовних українських теренах і в місцях сучасної масової діаспоризації» [4]. Без сумніву, під час трагічних подій мова починає працювати й як показник національної консолідації. Розвиток мови стимулюють не тільки державні органи, але й громадські. Отже, мова виступає не тільки як засіб комунікації, але також як державотворчий чинник. Сучасні події впливають на сприйняття української мови як мови суверенної держави.

Список використаних джерел:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 39, ст.351 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення : 15.10.2025).
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 21, ст.81 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення : 17.10.2025).
3. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/zagroza-ukrayinskiy-movi-rivnosylno-ye-zagrozoju-nacionalniy-bezpeci-ukrayiny-konstytuciynny> (дата звернення : 20.10.2025).
4. Українська мова в сучасних умовах державотворення в Україні URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9617> (дата звернення : 20.10.2025).

Людмила Остапчук

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри вогневої та спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ЯКІСНА ОСВІТА ЗАРАДИ МИРУ, РОЗВИТКУ ТА СТАБІЛЬНОСТІ

«Освіта – це миробудівництво.

Це найефективніша форма витрат на оборону, яка тільки існує» (Кофі Аннан)

Освіта є основою будь-якого суспільства. Вона служить своєрідним фундаментом для подальшої участі індивіда у суспільному та політичному житті, а також до вирішення економічних питань, як особистих так і державних. На

індивідуальному рівні освіта може покращити саморозвиток, професійні можливості, особистісну гнучкість і загальне благополуччя, а на державному освіта виступає рушійною силою у трансформації економіки, стимулювання економічного зростання, впровадження інноваційних технологій та створення підґрунтя для соціальної згуртованості.

Варто констатувати, що країни які інвестували у освіту стали лідерами на ринку новітніх технологій. Інвестування у освіту є необхідною передумовою прогресивного суспільства та слугує чинником спрямованим на захист економіки від ризиків та швидких змін на ринку праці. Прикладом цьому є відкриття у 1891 році Стенфордського університету, який відкрила сім'я Стенфордів, вклавши у його будівництво 22 мільйона доларів. Насьогодні у стінах університету функціонує школа бізнесу, права, медичної та інженерної справи. Випускники університету заснували велику кількість компаній, зокрема Nike, Hewlett-Packard, Sun Microsystems, Nvidia, Yahoo!, Cisco Systems, Silicon Graphics та Google, а вклад цих компаній у економіку країни становить більше 2,7 трлн. доларів на рік [2].

Сучасні глобальні кризи, такі як пандемія COVID-19, війна, зміна клімату переносять вектор уваги від інституту освіти. Варто констатувати, що Україна переживає демографічні зрушення - старіння населення. Тривожна тенденція полягає в тому, що нове покоління народжується та живе у період війни, спалахів захворювань, вимушеної міграції людей, тощо. Всі ці виклики позбавляють права дітей на дитинство, на безпечне навколишнє середовище, молодь – на освіту, права на вільний розвиток своєї особистості, працевлаштування, тощо. Молоді люди мають великі надії та амбіції на майбутнє; більше того, вони володіють ентузіазмом та потенціалом, щоб зробити значущий внесок у розвиток як своєї громади так і економіку зокрема. Інвестиції в якісну освіту є важливим чинником побудови сильних економік, мирних та стабільних суспільств. Освітні установи повинні навчати молодь навичкам, необхідним на ринку праці. Набуття правильного набору навичок важливе не лише для готовності до роботи: воно також є життєво необхідним для формування більш відкритих, інклюзивних та стабільних

суспільств. Освіта сприяє миру та стабільності, коли діти та молодь мають рівний доступ до якісної освіти, набуття соціально-емоційних і життєвих навичок.

Водночас багато молодих людей, навіть високоосвічених, недостатньо підготовлені до потреб ринку праці. Випускники намагаються знайти роботу, яка відповідає їхнім очікуванням, але більшість з них є недостатньо кваліфікованими, щоб зайняти бажані посади. В Україні система освіти та навчальні заклади не синхронізовані з потребами ринку праці. Тому, для багатьох молодих людей освіта стає джерелом розчарування, що виникає під час працевлаштування.

Кримінологічні дослідження підтверджують зв'язок між безробіттям та злочинністю, участь молоді у злочинних формуваннях, бажання молоді мігрувати до країн з кращими економічними можливостями. Численні дослідження вказують, що саме добре освічені особи виконують керівні ролі у складі злочинних угруповань. Визначено, що брак освіти призводить до дисбалансу у соціальній структурі держави та посилює регресивні групові альянси. Визначено, що низький рівень освіти та фінансова нестабільність спонукають до вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи та проти власності.

Висновок. У час швидких соціальних, технологічних та економічних змін інвестування у людський капітал, і зокрема в освіту, є індикатором стійкості країн. Таким чином, освіта є ключовою в часи невизначеності, коли навички та знання можуть стимулювати відновлення та інновації та спрямовувати суспільство на шлях розвитку, миру та безпеки.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 : станом на 01 січ. 2006 р. Київ : Ін Юре, 2006. 144 с.
2. Стенфордський університет. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>(дата звернення: 12.10.2025).
3. Коваленко О. І., Філонов В. П. Курс лекцій по кримінології і профілактиці злочинності. Донецьк: Вид-во Донеччина, 1995. 590 с.
4. Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г., Шеремет О. С. Кримінологія. Загальна частина: альбом схем. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2015. 658 с.
5. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів. Право України. 1997. № 12. С. 82-84.

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна

Єгор Попченко

студент I курсу

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна

ОСВІТА – ЯК ЩИТ НАЦІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Освіта закладає фундамент народу, формує його світоглядні орієнтири, визначає рівень цивілізаційного розвитку і перспективи майбутнього. Однак головним призначенням освіти є побудова надійних механізмів захисту нації від негативних процесів, що можуть призвести до її знищення.

Прикладом цьому є система освіти українського народу. В умовах повномасштабної війни РФ проти України саме освіта є невидимим фронтом боротьби проти ворога. Український народ бореться за свою свободу, незалежність і територіальну цілісність. Однак все це неможливо без мови, історії, звичаїв та традицій. Українська мова є бар'єром ідентичності. Завдяки їй ми відчуваємо себе українцями. Історія нашого народу сформувала історичну пам'ять, що ми – окремий, самодостатній, повноцінний народ. Патріотичне виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу. Початок цьому закладається в сімейному колі. Ми отримуємо від батьків ще із дошкільного віку виховання, початкові знання мови, історії, традицій. Починаємо розуміти, хто ми є в цьому світі й де живемо. Подальша освіта в навчальних закладах формує і перетворює нас на повноцінних громадян, які здатні передавати наступним поколінням усе набуте для успішного розвитку нації. В екстремальних умовах ми готові стати до боротьби – що й відбувається сьогодні в нашій державі. Кремль постійно звинувачує Україну в порушенні прав російськомовних і вимагає надання російській мові статусу другої

державної. Не згадуючи при цьому, що українськомовне населення є титульною нацією країни, а права нацменшин надійно захищені на території України законодавчою базою. При цьому в РФ, де панує поліетнічність, на конституційному рівні статус федеральної державної має лише російська мова. Москва цілеспрямовано проводить курс на асиміляцію всіх народів, що проживають на її території. Вона прагне перетворити на росіян навіть громадян України. Таким чином, її злочинна геноцидна політика вийшла за межі власних кордонів.

Наступна складова – історія України. Історична пам'ять підіймає нас на боротьбу. За весь період окупації Росією українського народу ми не забули безліч указів про заборону рідної мови, три голодомори – що були де-факто геноцидом. Хоча офіційно геноцидом визнано лише голодомор 1932–1933 років. Живе у свідомості і знищення цвіту української нації, що увійшло в літературу та історію під назвою «Розстріляне відродження». Науковці, діячі літератури й мистецтва були розстріляні. Українська нація стала «сиротою». Ті, хто чудом вижив, були змушені поневірятися по радянських концтаборах, а інші – пристосовуватись до жахливих реалій сучасності. Ціль такої поведінки нашого сусіда – зрозуміла. Знову зазначимо: змусити українців забути, що вони – окремий народ, нав'язати нам чужу для нас культуру [2].

Ми справедливо вклоняємося нашим Героям-захисникам. Вони ціною власного життя захищають нас від окупації, знищення і забуття. Однак кожен повинен зрозуміти, що варто вклонитись батькам і педагогам, які виховали такий незламний щит нації. Розвіяти сумніви скептиків досить легко – поглянувши на окуповані рашистами території, де діти підліткового віку піддаються індоктринації, тобто насильницькій освітній асиміляції. Шляхом фільтрації вилучаються предмети: української літератури, мови, історія фальсифікується, спотворюється. Дітям вводять псевдопредмети, що, з точки зору окупаційної влади, повинні перетворити їх у манкуртів, які забудуть власну мову та історію. Переміщення українських хлопців-школярів до спеціальних російських таборів спортивно-

військової підготовки має перед собою конкретну, прагматичну й водночас злочинну цинічну ціль – сформувати з них своєсвідних «яничар», що в майбутньому поповнять лави ЗС РФ і гинитимуть за інтереси чужої держави, знищуючи власну, при цьому вважаючи себе «героями» росії.

Окупаційна адміністрація прискіпливо контролює навчальний процес. Педагогів, які відмовляються читати за освітніми програмами РФ, не допускають до викладання та переслідують [1]. Отже, ми бачимо, що знищення народу не потребує ядерних бомб. Тотальний геноцид нації може відбуватись шляхом нищення її освіти. Водночас саме освіта є нашим головним форпостом, що виховала нащадків тих, хто завжди боровся за свій народ. І у ХХІ столітті вони стали на захист базових цінностей нації та окремої людини, зупиняючи агресора на шляху до розпалення Третьої світової війни. Ми гордо називаємо їх ЗСУ. Однак українці повинні зрозуміти, що першою битвою була битва батьків і вчителів, які прищепили нашим солдатам любов до своєї Вітчизни й людства в цілому. Головне завдання на сучасному етапі – зберегти і примножити те, що ми маємо в нашій національній освіті, та обов’язково передати наступним поколінням. Загроза не відступає, але ми віримо в перемогу. Впевнені, що національна освіта і виховання сформує нових захисників Батьківщини. Хочеться сподіватись, що їм не доведеться боронити свою Вітчизну зі зброєю в руках. До того часу ми обов’язково здобудемо перемогу над ворогом.

Список використаних джерел

1. Адамович С. Руйнування освітнього середовища Харківської області державними органами РФ на основі свідчень внутрішньо переміщених осіб (2022–2024 рр.). 2025. С. 47–54. URL : <https://history-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/393/427>.
2. Фігурний Ю. Шакурова О. Викриття російських міфів і фальсифікації історії України щодо голодомору 1932–1933 років та геноциду української нації під час повномасштабної російсько-української війни. Україна у війні. Українознавство. № 3 (96). 2025. С. 169–189.

Валентин Панасюк
кандидат політичних наук,
методист, викладач

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

Софія Івженко
студентка 1 курсу

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

НАВЧАННЯ ЯК ОПІР: РОЛЬ ОСВІТИ У ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Всім відомо, що освіта завжди була важливим чинником у розвитку людини. Кожна нація протягом усіх років розвивалася та передавала свої традиції з покоління в покоління завдяки фольклору, писемності, що допомогло зберегти ті звичаї, які були у наших предків. Але страшно уявити, що в один момент історія одного великого народу може легко обірватися. А українцям і не потрібно уявляти. З давніх-давен Московське царство, Російська імперія, тепер РФ – хоче знищити Україну як самостійну країну. Але ми завжди захищали свою незалежність. Великий вклад у наш захист – освіта. Молоде покоління має вивчати українську мову, історію, фольклор. Завжди знайдуться люди, які скажуть: «Какая різниця, на якому мові розмовляють?» – і тоді одразу зрозуміло, що вони ніколи не відкривали підручник з історії України [1]. Вони не можуть уявити, якими жертвами нам далася ця мова та незалежність. Згадати лише Голодомор, який вбив 4,5 мільйони невинних людей, які просто хотіли спокійно жити, створювати родину, а не виживати і ховати їжу, щоб вижити [2].

Попри все, велику роль у вихованні відіграють батьки, які з самого дитинства прищеплюють дітям любов до Батьківщини, її традицій та культури. З 2018 року в українських школах з'явився предмет «Захист України», що є обов'язковим для

вивчення у 10–11 класах. Цей предмет спрямований на патріотичне виховання молоді, адже зараз це важливо як ніколи раніше. Діти, які зараз ходять у початкову школу – це наше майбутнє. Саме їм доведеться відбудовувати Україну та розвивати її як незалежну державу.

Як можна відбудовувати країну, коли зараз триває ще й інформаційна війна? Росіяни переконують дітей, які не пам'ятають початок війни у 2014 році, що всі окуповані території (Донецьк, Луганськ, Крим) завжди були російськими, адже там розмовляють російською мовою, а живуть там росіяни. Але ж вони не говорять, що туди ще давно почали переселяти росіян, а українців навпаки витісняти. Проводили політику русифікації. Саме через такі подробиці потрібно вивчати історію України та розвивати її.

Наразі навчатися в Україні дуже складно. Велика кількість матеріалу, який потрібно опрацювати. Через війну бувають аварійні відключення електрики. Доводиться робити домашні завдання під світлом ліхтаря. Коли уроки зроблені потрібно поспати, набратися сил та відпочити для нового робочого дня. Але вночі тривога. Знову безсонна ніч, адже за вікном вибухи, сирена, спати просто неможливо. Тривога закінчилася і потрібно їхати до навчального закладу та набиратися нових знань. Але навіть вдень може бути тривога, яка не дає спокійно навчатися. Доводиться навчатися в бомбосховищі, де зазвичай незручно. Але нічого не поробиш, адже навчатися все одно потрібно. Ми маємо навчатися, щоб у майбутньому відбудувати Україну, продовжити жити в ній, розмовляти українською мовою, носити вишиванку та прославляти свою культуру та звичаї.

Список використаних джерел

1. Медведєв О. «Какая разница, на каком языке говорить!» – це одна із технологій русифікації. *Блог Олега Медведєва*. 23.07.2013. URL : <https://surl.it/yayerp>.
2. Голодомор: Український інститут національної пам'яті про демографічні втрати. *Житомирська обласна державна адміністрація. Офіційний вебсайт*. URL : <https://salo.li/A072Ea8>

Олександр Панасюк
кандидат історичних наук, викладач
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОМЕМОРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ СТІЙКОСТІ ДО ІСТОРИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ

Сучасні інформаційні війни демонструють, що історична пам'ять народу може стати об'єктом цілеспрямованих маніпуляцій: перекручування фактів минулого та нав'язування вигідних наративів здатні підривати національну ідентичність. Як наголошує дослідниця Н. Ковтун, маніпулятивні практики суспільною свідомістю базуються на спотворенні змісту історичної пам'яті народу або нації [5, с. 34]. Історична пам'ять, будучи невід'ємною складовою ідентичності, – це потужне джерело ретрансляції історичного досвіду [5, с. 34]. Отже, боротьба за суспільну свідомість охоплює сферу інтерпретації минулого, що актуалізує проблему формування стійкості громадян до подібних історичних маніпуляцій.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує феномен комеморації – комплексу суспільних практик, які демонструють ставлення сучасників до минулого [3]. Комеморація охоплює різноманітні способи інтерпретації історичних подій, стратегії вибудовування суспільних церемоніалів, інструменти збереження або трансформації історичної спадщини. Як зазначає О. Довгополова, комеморація – це дуже широке поле, що фіксує процеси розуміння суспільством самого себе в дзеркалі минулого [3]. Тобто через практики вшанування пам'яті соціум конструює колективну ідентичність і ціннісні орієнтири, які визначають його ставлення до історії.

Російсько-українська війна радикально змінила структуру українського пам'яттєвого простору, зробивши комеморацію елементом національної безпеки та самоідентифікації. Замість пасивного вшанування минулого утверджується модель активної пам'яті, орієнтованої на фіксацію досвіду спротиву та жертви.

Меморіальні ініціативи останніх років – створення Національного меморіалу Героїв, вшанування загиблих на фронті, цифрові архіви військової пам'яті, топонімічна дерусифікація, – формують нову символічну мову, у якій війна 2022 р. осмислюється як продовження боротьби за державність. Цей процес означає остаточний розрив із російським історичним наративом і переорієнтацію комеморативного поля на європейську традицію персональної гідності, свободи та громадянської відповідальності [2]. Таким чином, пам'ять про сучасну війну стає структурним чинником нової української ідентичності

Комеморативні практики мають значний педагогічний потенціал. Дослідники відзначають, що в їх основі – глибокий освітній і виховний потенціал, реалізація якого дозволяє вирішувати важливі моральні завдання, що постають перед суспільством у певний період розвитку [1, с. 23]. Залучення молоді до осмисленого вшанування ключових подій та героїв минулого сприяє передачі ціннісних установок, формуванню патріотичних почуттів і поваги до спадщини. Комеморація слугує інструментом громадянського виховання та зміцнення історичної свідомості.

Формування стійкості до історичних маніпуляцій передбачає, що громадяни володіють критичним історичним мисленням і ґрунтовними знаннями про минуле своєї країни. Саме знання історії державотворення в усій його повноті є потужною силою проти маніпуляцій історичними фактами в умовах інформаційної війни [4]. Освітня діяльність у сфері історії здатна створити такий «іміунітет» до дезінформації. Зокрема, історична освіта в сучасній Україні розглядається як інструмент побудови національної самосвідомості – фундаменту протистояння пропаганді та навіюванню [6, с. 161]. Повернення до власного національного наративу і глибоке розуміння історії свого народу виховує в молодого покоління готовність захищати свою культуру та пам'ять від спроб фальсифікації.

Отже, педагогічний потенціал комеморації реалізується через інтеграцію практик колективної пам'яті в освітній процес. Вшанування пам'ятних дат,

залучення студентської молоді до меморіальних заходів, проєктів усної історії – усе це сприяє формуванню історичної грамотності й критичного сприйняття інформації про минуле. На основі національно зорієнтованої пам'яті молоде покоління набуває здатності протистояти зовнішнім інформаційним впливам, не піддаватися нав'язаним міфам і оцінювати історичні явища з позицій фактичної достовірності та гуманістичних цінностей. Таким чином, комеморація як складова культури пам'яті виступає важливим чинником розвитку соціальної стійкості перед маніпуляціями історією.

Список використаних джерел

1. Білик О. М., Брагіна Т. М. Комеморативні практики в процесі соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України // Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації. 2020. Вип. 56. С. 19-26. pdfs.semanticscholar.org/2rio-khsac.in.ua+2
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України/ Київ: Портал, 2022. 516 с.
3. Довгополова О. Комеморація. *Глосарій платформи «Минуле / Майбутнє / Мистецтво»*. 2020–2023. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/>
4. Український інститут національної пам'яті. Інформаційні матеріали до Дня Української Державності. 2025. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciyni-materialy-do-dnya-ukrayinskoyi-derzhavnosti-2025>
5. Ковтун Н. М. Історична пам'ять як поле для маніпулятивних практик суспільною свідомістю. *Політика пам'яті – політика забуття: справа Катині*: матеріали польсько-українського семінару (Житомир, 22–24 вересня 2016 р.) / наук. ред. С. Рудницький. Житомир: ФОП Євенок О. О., 2016. С. 34-48. eprints.zu.edu.ua+1
6. Чернікова І., Сміян А. Роль історичної освіти у формуванні критичного мислення на деокупованих територіях України. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства, громадянської освіти та географії*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 листопада 2024 р.). Харків, 2025. С. 157-161. dspace.hnpu.edu.ua

Юлія Петровська
кандидат історичних наук, доцент,
начальник гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів

Алла Попружна
кандидат історичних наук, доцент,
начальник кафедри гуманітарних дисциплін
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ

Для українського суспільства сьогодні особливої актуальності набуває тема відродження забутих сторінок вітчизняної історії, тобто повернення йому історичної пам'яті. Важливу роль історична пам'ять відіграє під час становлення особи, що здобуває, зокрема, вищу юридичну освіту, адже історична пам'ять українців є найістотнішим соціокультурним атрибутом національної ідентичності.

Відомий філософ Морис Хальбвакс розглядав історичну пам'ять як важливий фактор самоідентифікації соціальної чи будь-якої іншої групи [1]. Український історик, професор Українського католицького університету Ярослав Грицак у своїх дослідженнях актуалізував увагу на особливості історичної пам'яті українського народу та її неможливість бути єдиною і спільною для всіх українців через тривалий період перебування українських земель у складі різних держав [2]. Натомість, відомий історик, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» Наталя Яковенко назвала історичну пам'ять певним «колективним переживанням», яке згуртовує спільноту...» [3, с. 34].

Повномасштабне вторгнення обумовило загострення проблеми захисту власної історичної пам'яті, відтак, вища освіта сьогодні спрямована не тільки на професійні компетенції, але й на підготовку інтелектуальної та патріотичної еліти суспільства. Формування історичної пам'яті здобувачів відбувається під час

вивчення низки обов'язкових та вибірових освітніх компонентів шляхом включення до тематичного плану значущих тем, акценті на вивченні долі та діяльності видатних особистостей [4].

Елементи формування історичної пам'яті наявні під час викладання дисциплін: «Європейський вимір історії України», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Міжкультурна комунікація та націоідентичність». Дослідженню в'язниці Чернігова безпосередньо та українським пасіонаріям зокрема, які у різні часи були бранцями її стін, присвячені статті науково-педагогічних працівників академії [5,6,7].

По-між тим, у Пенітенціарній академії України докладають зусиль у формуванні розуміння важливості збереження історичної пам'яті у різних форматах діяльності. Це відбувається насамперед в контексті активної співпраці з Національним заповідником «Чернігів Стародавній», Чернігівським обласним історичним музеєм імені В. В. Тарновського, Чернігівським обласним художнім музеєм імені Григорія Галагана, Чернігівським літературно-меморіальним музеєм-заповідником Михайла Коцюбинського, Чернігівською обласною універсальною науковою бібліотекою імені Софії та Олександра Русових.

У Пенітенціарній академії України зберігають пам'ять власної історії, адже її становлення і розвиток пов'язаний з діяльністю керівників, спеціалістів, педагогів – усе це відображено у численних публікаціях. Саме місце розташування академії також містить великий пам'ятний потенціал, адже на цьому місці у другій половині ХІХ ст. з'явився навчальний заклад для жінок – Чернігівське жіноче єпархіальне училище. Довгий час його очільницею була Юлія Дейша – теща відомого письменника Михайла Коцюбинського, а його дружина Віра була викладачкою цього закладу. Заклад проіснував до 1917 року [8, с.89–90].

Також відомо, що, коли у 1970-х рр. на розібраних після другої Світової війни руїнах закладу будуються стіни нинішнього адміністративного корпусу академії (тоді як будівля філії Київського політехнічного інституту), то одним з авторів

мурованих фасадів цього приміщення став відомий чернігівський краєзнавець Андрій Карнабед [9].

Під час будівництва гуртожитку академії у 2007р. здійснювались археологічні розкопки під керівництвом Олени Черненко та Андрія Казакова. Було виявлено рештки культурного шару та археологічні комплекси післямонгольської часу: споруда і кілька господарських ям. У споруді була віднайдена кераміка XIII – XIV ст. – уламки кухонних горщиків, фрагменти амфор, бронзовий свічник, шматок жовтої смальти. Також було віднайдене колективне поховання, яке свідчило, що поховані загинули насильницькою смертю, а їх тіла були скинуті в яму невдовзі після смерті. Відомо, що після 1239 р. політична ситуація на Чернігівщині була досить нестабільною, тому життя на міській території ставало доволі небезпечним. Нечисленні мешканці, які після 1239 р. продовжували селитися на звичних місцях, часто ставали жертвами нападів і погромів [10, с.24].

Російсько-українська війна є новим викликом для збереження пам'яті, зокрема про співробітників пенітенціарної системи, зокрема і співробітників та випускників Пенітенціарної академії України. У стінах академії маємо експозицію, присвячену загиблим та нещодавно за ініціативи керівництва на території закладу був відкритий меморіал пам'яті загиблих членів академічної родини – місця, що нагадуватиме нам про найвищу ціну, яку віддали наші захисники за незалежність країни.

Список використаних джерел

1. Хальбвакс М. Колективна та історична пам'ять. Недоторканий запас, 2007. № 2 – 3 (40 – 41). [URL://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html](http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html)
2. Грицак Я. Нариси історії України: формування української модерної нації. Київ, 2000. 249 с.
3. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: «Критика», 2007. 375 с.

4. Фінін Г. І. Історична пам'ять як складова змісту вищої історичної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2023. № 2 (356), червень. С.42–51.

5. Петровська Ю., Попружна А. Вивчення трагедії Голокосту в Пенітенціарній академії України як долучення до спільної європейської пам'яті. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 2024. Т. 184. Вип. 28. С. 79–87.

6. Петровська Ю., Попружна А. Збереження пам'яті про діячів національно-визвольного руху другої половини ХХ ст. в установах виконання покарань. *Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє : матеріали наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька Івана Васильовича (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 262 с.*

7. Ворушило О. В., Попружна А. В. Історичні витoki становлення пенітенціарних закладів Чернігова. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали ІХ заочної Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. 148 с.*

8. Попружна А. Видатні українці і чернігівський тюремний замок. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у двох томах. Т. 2 / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. 316 с.*

9. Соболь Ю.О. Карнабед Андрій Антонович. URL:

9. Соболь Ю. О. Карнабед Андрій Антонович. URL: <https://esu.com.ua/article-9888>.

10. Черненко О. Чернігів у XIII – XIV ст. у світлі нових археологічних досліджень. *Сумська старовина*. 2008, № 25. С.18–26.

Тарас Попружний
студент 42 навчальної групи природничо-математичного факультету,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ АПТЕКАРСЬКОЇ СПРАВИ В ЧЕРНІГОВІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ

На Чернігівщині перша аптека заснована Я. Штормом у м. Ніжині в 1740 р., проіснувала два роки і була закрита, оскільки ніжинські лікарі забезпечували хворих власними ліками. Нова аптека відкрилася тільки у 1777 р. Вона була створена за ініціативою відставного лікаря Ізюмського гусарського полку, ніжинського грека Михайла Лігди та з дозволу медичної колегії. Мала широкий асортимент ліків, відповідні меблі, спеціальний аптечний посуд. До 1796 р. належить заснування приватної аптеки в м. Новгород-Сіверський, у якій починав трудову діяльність аптекарським учнем ветеран аптечної справи Чернігівщини Л.Г. Карасик. У 1800 р. земська управа видала розпорядження про відкриття в Новгород-Сіверському державної аптеки. Аптека розміщувалася на другому поверсі будинку, на першому були розташовані складські приміщення, у яких у 1902 р. почав працювати аптечний склад – один у повіті. Керував аптекою німець за походженням. В історії с. Карпилівка, що на Срібнянщині, є відомості про те, що вперше аптеку в цьому селі відкрив у 1868 р. фельдшер Сребродольський. З її відкриттям лікування хворих у селі стало безкоштовним, бо гроші виділялися земською управою [1, с.7].

Історія аптекарської справи у Чернігові розпочалася наприкінці XVIII ст., коли у місті була відкрита перша аптека колишнього лікаря Я. Омеляновича. Населення міста зростало протягом першої половини XIX ст. формування фармацевтичної мережі міста тривало.

Аптеки реалізовували не тільки ліки, але і фітопрепарати. За свідченнями О. Шафонського, на Чернігівщині налічувалось понад 70 дикоростучих і понад 20 культивованих лікарських рослин, які міщани та селяни вирощували в садах і на

городах (як-от лаванда, цикорій, аніс, м'ята, шалфей, тмин, рута, селера, майоран та інші). Ймовірно їх заготовляли аптеки і використовувати як сировину для виготовлення різних ліків [2].

Аптекарська справа на Чернігівщині активізувалась у добу розвитку земської медицини – з 1865 р. Для лікування хворих при земських медичних закладах були створені аптеки. Вони, як правило, розміщувалися в амбулаторіях. Деякі земства винаймали приміщення для амбулаторій та аптек. За законом у 70–80-ті роки ХІХ ст. земствам дозволялося безкоштовно відпускати медикаменти незабезпеченим прошаркам суспільства. З метою забезпечення населення безкоштовними ліками земствам надавалися різноманітні пільги. У 1881р. Кабінет Міністрів дозволив земським аптекам (що не мали права вільного продажу) продавати за заготівельними цінами всі нерецептурні й несильнодіючі ліки, які надходили в так званий ручний продаж. Земства неодноразово зверталися до Медичної ради стосовно перегляду існуючих правил відкриття аптек. У невеликих містах, посадах, селах і містечках у 1881 р. були відкриті так звані сільські аптеки [1,с.8].

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. основним місцем локалізації аптек стала центральна частина губернських міст. У 70-ті рр. ХІХ ст. відкрилась найбільша аптека міста (на перехресті сучасних вул. Шевченка і Мстиславської) Ісаака Маркельса.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Чернігові працювало вже три аптеки. Серед асортименту товарів окреме місце займали косметичні, парфумерні, галантерейні та господарчі вироби. Станом на 1903 р. в місті працювали вже сім аптек, а вже станом на 1914 р. – 57 приватних, 4 земські та одна аптека Червоного Хреста.

Загалом у них працювали 98 фармацевтів і 59 учнів. Однак варто зауважити, що затверджена законодавством російської імперії пропорція можливої чисельності аптек на кількість населення деякою мірою обмежувала розвиток фармацевтичної мережі в губернських містах Лівобережної України [2].

Аптеки, які слугували осередками професійної підготовки учнів, ставали своєрідними майданчиками де під керівництвом досвідчених фармацевтів, опановуючи навички виготовлення ліків, роботи з аптечним посудом та ведення документації, учні набували професійні компетенції. Освітній процес мав характер наставництва, що поєднував теоретичні знання з щоденною практикою. В окремих випадках учні брали участь у заготівлі лікарської рослинної сировини, що сприяло формуванню комплексного уявлення про фармацевтичну діяльність. Така форма навчання забезпечувала поступове входження молодих фахівців у професію та сприяла розвитку аптекарської справи в регіоні.

Список використаних джерел

1. Ясна Н. С. Вступ у фармацію: навч.-метод. посіб. для самостійної та аудиторної роботи здобувачів першого рівня вищої освіти за спеціальністю 226 Фармація, промислова фармація. Чернігів: НУЧК, 2021. 68 с.
2. Рига Д. Аптеки та аптечна справа в Чернігові ХІХ-ХХ століття. <https://pechera.info/oglyadu/817-apteki-ta-apteczna-sprava-v-chernigovi-xix-xx-stolittia.html>

Крістіна Сіренко

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ОСВІТНІ ПРОГРАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПРОБАЦІЇ

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про пробацію» пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1]. Одним з важливих завдань у цьому контексті постає підготовка фахівців для органів пробації, яка є складовою частиною Державної кримінально-виконавчої служби України.

Професійна підготовка фахівців пробації реалізовується в Інституті професійного розвитку Пенітенціарної академії України. Навчання організовано на підставі затвердженої Міністерством юстиції України освітніх програм, які адаптовані відповідно до сучасних викликів та форс-мажорних обставин. Заняття проводяться за дистанційною формою навчання в синхронному режимі, що оптимально враховує індивідуальні можливості кожного слухача та економічні можливості більшості населення в умовах воєнного стану. Обсяг і нормативний термін навчання становить 180 навчальних годин упродовж 30 діб [2].

Працівники Державної установи «Центр пробації» проходять підвищення кваліфікацію за двома освітніми програмами:

- підвищення кваліфікації працівників, які працюють за трудовими договорами в державній установі «Центр пробації» та направляються на навчання не рідше одного разу на три роки;

- підвищення кваліфікації працівників, які працюють за трудовими договорами в державній установі «Центр пробації» протягом першого року роботи.

Програми розроблені відповідно до Конституції України, законів України «Про Національну поліцію», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про пробацію», «Про освіту», наказу Міністерства юстиції України від 01.06.2023 № 2076/5 «Про затвердження Положення про професійне навчання працівників Державної кримінально-виконавчої служби України», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02 червня 2023 р. № 922/39978 та інших нормативно-правових актів.

Мета навчання: забезпечення професійного розвитку працівників Центру пробації, поглиблення знань, вдосконалення практичних навичок та формування сучасних компетенцій для ефективного виконання професійних обов'язків, відповідно до вимог законодавства та міжнародних стандартів.

Основні завдання навчання:

1. Оновлення знань законодавчої бази у сфері пробації;

2. Поглиблення навичок оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення суб'єктами пробації, у тому числі відносно неповнолітніх; складання індивідуальних планів роботи із засудженими особами;

3. Удосконалення вмінь та навичок використання в професійній діяльності інструментів пробації (пробаційна програма, волонтерство, Банк ресурсів, електронний документообіг, Єдиний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту);

4. Розвиток комунікаційних і психологічних, лідерських і управлінських навичок;

5. Підвищення навичок роботи з сучасними технологіями і інструментами роботи у сфері пробації;

6. Поглиблення розуміння етичних стандартів діяльності Центру пробації, принципів конфіденційності та професійної відповідальності;

7. Навчання стратегіям безпеки, ризик-менеджменту, тайм-менеджменту;

8. Підвищення навичок саморегуляції та стрес-менеджменту для збереження психологічного здоров'я і емоційної стійкості; техніки попередження професійного вигорання та забезпечення психоемоційного комфорту;

9. Удосконалення знань, вмінь та навичок у сфері усного та писемного ділового мовлення, застосування норм українського правопису;

10. Розвинути навички менторства, як потужного інструменту професійного розвитку працівників пробації; сторітелінгу, як потужного методу навчання та впливу на розвиток самосвідомості, підвищення мотивації до змін.

Освітні програми професійної підготовки фахівців пробації є ключовим елементом забезпечення ефективної реалізації інституту пробації в Україні. Розроблені з урахуванням норм законодавства, міжнародних стандартів та сучасних викликів, зокрема воєнного стану, ці програми – від початкового підвищення кваліфікації для новачків, до трирічного циклу для досвідчених працівників – спрямовані на всебічний розвиток компетенцій: від оновлення законодавчих знань і

навичок до вдосконалення комунікації, цифрових технологій та психологічної стійкості.

Завдяки дистанційній формі навчання в синхронному режимі програми для працівників стають доступними та адаптивними, що не лише посилює ефективність наглядових та соціально-виховних заходів, а й наближає українську систему пробації до європейських стандартів, забезпечуючи якісну ресоціалізацію засуджених і зниження рецидиву.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 11.10.2025).
2. Про затвердження Положення про професійне навчання працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. *Наказ Міністерства юстиції України. Положення* від 01.06.2023 № 2076/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-23#Text> (дата звернення: 11.10.2025).

Марія Сокол

старший викладач,

Університет трансформації майбутнього, м. Чернігів, Україна

УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ЗАКЛАДОМ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА РИЗИКІВ

Сучасна система освіти України функціонує в умовах воєнного стану, соціально-економічної нестабільності та постійних ризиків, що безпосередньо впливають на діяльність кожного освітнього закладу. Реалії сьогодення вимагають від керівників шкіл, ліцеїв, вищих навчальних закладів та інших установ нових підходів до управління, заснованих на гнучкості, стратегічному мисленні та готовності оперативно реагувати на кризові ситуації.

Збройна агресія проти України зумовила необхідність переосмислення ролі керівника освітнього закладу як не лише адміністратора, а й кризового менеджера, психолога, лідера команди та координатора безпечного освітнього

простору. Питання забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, організації безперервності навчання, підтримки емоційного стану педагогів і здобувачів освіти набули особливої актуальності.

Ефективне управління повинно враховувати стратегічні аспекти які змінюють роль керівника освітнього закладу в умовах сьогоденних реалій, обираються управлінські моделі які є найбільш ефективними в умовах ризику та непередбачуваності, формується стратегічне бачення розвитку закладу освіти у кризовий період.

Воєнні події та кризові явища суттєво трансформували управлінські функції. Сучасний керівник має швидко адаптуватися до змін, ухвалювати оперативні рішення, налагоджувати дистанційне навчання, забезпечувати психологічну підтримку педагогів і здобувачів освіти. У центрі управлінської діяльності постає створення безпечного та підтримувального освітнього середовища, яке охоплює не лише фізичний, а й емоційно-психологічний вимір.

Безпека та кризове реагування в управлінні освітнім закладом передбачають створення ефективної системи управління безпекою, розроблення чіткого плану дій на випадок надзвичайних ситуацій, налагодження комунікації між адміністрацією, педагогами, учнями, батьками та службами цивільного захисту, а також забезпечення психологічної безпеки як невід'ємної складової формування безпечного освітнього простору.

Організаційна діяльність керівника передбачає забезпечення безперервності освітнього процесу, впровадження гнучких підходів до планування, контролю й оцінювання роботи педагогічного колективу, ефективну організацію дистанційного чи змішаного навчання в умовах ризику, а також раціональне використання матеріальних, кадрових і цифрових ресурсів для стабільного функціонування закладу під час криз.

Особливого значення набуває командна взаємодія та розбудова довіри в колективі. Ефективний керівник формує спільноту відповідальних педагогів,

стимулює ініціативу, підтримує розвиток внутрішнього лідерства. Саме згуртована команда є запорукою стійкості освітнього закладу.

Важливим інструментом сучасного управління є цифрові технології, а саме використання онлайн-платформ, електронного документообігу, цифрового моніторингу навчальних досягнень, що сприяє прозорості та безперервності управлінських процесів. Цифрові рішення в управлінні освітнім закладом сприяють забезпеченню стійкості керівництва, ефективній комунікації, плануванню та моніторингу діяльності, при цьому важливо інтегрувати цифровізацію з гуманістичними цінностями освіти [1]. Саме цифровізація дозволяє забезпечити стабільну роботу закладу, незалежно від зовнішніх обставин.

Впровадження цифрових рішень потребує не лише технічних навичок, а й високого рівня психологічної готовності керівника до змін. Тому психологічні та етичні аспекти управління освітнім закладом передбачають розвиток керівником власної психологічної стійкості та емоційного інтелекту, збереження балансу між вимогами безпеки та правом на якісну освіту, а також врахування етичних дилем, що виникають під час прийняття управлінських рішень.

Водночас ефективне впровадження цифрових технологій неможливе без належної уваги до людського фактора, готовності колективу до змін і підтримки з боку керівника. Тому психологічні та етичні аспекти управління освітнім закладом передбачають розвиток керівником власної психологічної стійкості та емоційного інтелекту, що є основою сучасного лідерства [3]. Саме ці якості дозволяють ефективно управляти персоналом, мотивувати працівників, підтримувати морально-психологічний стан колективу, тим само створювати сприятливий психологічний клімат у колективі, а також у запобіганні професійному вигоранню як педагогів, так і самого керівника. Лідер, здатний зберігати спокій, демонструє впевненість і емпатію, стає для

колективу джерелом підтримки та стабільності. Таким чином, професійна діяльність управлінця поєднує адміністративну, комунікативну, психологічну й етичну складові.

При управлінні необхідно враховувати взаємодію з громадою та партнерами, передбачаючи перетворення освітнього закладу на осередок підтримки громади під час війни, налагодження ефективних форм співпраці з місцевою владою, волонтерами та батьківськими організаціями, а також зміцнення довіри громади до закладу в умовах нестабільності.

Управління освітнім закладом в таких умовах вимагає нового типу керівництва – лідерського, гнучкого, гуманістичного. Від його ефективності залежить не лише якість освітнього процесу, а й моральний стан колективу, рівень безпеки учасників освітнього середовища та здатність системи освіти зберігати життєздатність у кризових обставинах.

Освітній лідер сьогодні – це стратег, комунікатор і носій надії, який формує майбутнє навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел

1. Васильєва Т. А., Котенко С. І. Проблеми і перспективи розвитку онлайн-освіти: монографія / за наук. ред. д. екон. н., проф. Т. А. Васильєвої, С. І. Котенка. 2023.

2. Вербовський І. А. Ефективність цифровізації в управлінні освітніми ресурсами: аналіз та стратегії оптимізації. Академічні візії, 2024. №27. С.1–13. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/838> (дата звернення 20.10.2025)

3. Управління закладом освіти: Підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів / С.Г. Немченко, В.В. Крижко, О.С. Боднар, В.В. Радул, О.М. Старокожко, Ю.І. Кондратенко. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.

Михайло Харламов
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна*

Марина Чиркіна-Харламова
*кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри радіаційного і хімічного захисту,
Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна*

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОЇ СТІЙКОСТІ

Національний університет цивільного захисту України (НУЦЗ України) – це провідний та найстарший заклад вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій IV рівня акредитації. Університет здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації для підрозділів ДСНС України та організацій усіх форм власності. У 2022 році НУЦЗ України був переміщений з міста Харків до міста Черкаси, у зв'язку з повномасштабною агресією російської федерації [1].

Питання національно-патріотичної стійкості в Україні набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної агресії російської федерації. На тлі збройної боротьби за незалежність та територіальну цілісність постає потреба не лише у військовій мобілізації, але й у формуванні міцної національної свідомості, відданості державі, цінностей свободи та демократичного вибору. Особлива роль у цьому належить закладам вищої освіти, які, окрім професійної підготовки, повинні бути осередками патріотичного світогляду [2].

Національний університет цивільного захисту України, як провідний освітній та науковий центр у сфері безпеки, здійснює важливу місію не лише з підготовки фахівців для ДСНС України та інших силових і цивільних структур, а й у формуванні національно-патріотичної стійкості майбутніх лідерів безпеки [1].

Національно-патріотична стійкість у сучасному науковому дискурсі визначається як здатність громадян, соціальних груп та інституцій до свідомого, вмотивованого опору зовнішнім та внутрішнім загрозам на основі патріотичних цінностей, любові до Батьківщини, національної ідентичності. Формування такої стійкості є складним соціокультурним процесом, що охоплює: розвиток національної самосвідомості; культивування історичної пам'яті; підвищення мотивації до служіння державі; готовність до дій в інтересах нації навіть у критичних ситуаціях.

Патріотизм у цьому контексті не обмежується емоційною прив'язаністю до Батьківщини, а трансформується у практичну поведінку – захист держави, участь у волонтерських, інформаційних, гуманітарних ініціативах, служіння суспільству. Навчальна та виховна діяльність у Національному університеті цивільного захисту України реалізується на основі поєднання професійної підготовки з цілісною системою патріотичного виховання. Основними інструментами є зокрема інтеграція патріотичного компонента в навчальні програми. У змісті дисциплін гуманітарного та соціального блоку значне місце відведено вивченню історії українського державотворення, героїки боротьби за незалежність, ролі сил цивільного захисту в умовах надзвичайних ситуацій, у тому числі в зоні бойових дій [3].

Курсанти та студенти університету беруть участь у волонтерських проєктах, допомозі постраждалим від бойових дій, забезпеченні евакуації, підтримці територіальної оборони. Це не лише розвиває практичні навички, а й формує глибоке відчуття приналежності до національного колективу. У структурі НУЦЗ України діє спеціалізований центр, що координує діяльність з патріотичного, морально-етичного, культурного виховання курсантів і студентів, проводить просвітницьку, методичну, наукову роботу з даної тематики. З 2022 року відбулися суттєві зміни в системі освіти НУЦЗ України, які були обумовлені необхідністю адаптації до воєнного часу. Основні трансформації включають: підвищення практичної орієнтації освітнього процесу; активізацію морально-психологічної

підготовки; залучення курсантів до виконання реальних завдань ДСНС України; актуалізацію тем героїзму та мужності у виховній роботі [3].

Освітній процес став не лише засобом передачі знань, а й фактором мобілізації молоді на свідоме служіння державі, готовність до ризику заради спільного блага. Формування національно-патріотичної стійкості в умовах гібридної війни має багато спільного з практиками країн Центрально-Східної Європи, Балтії, Ізраїлю. НУЦЗ України налагоджує міжнародну співпрацю, бере участь у програмах обміну, міжнародних семінарах, де поширює український досвід та запозичує ефективні підходи до освіти в умовах війни [1].

Національний університет цивільного захисту України відіграє стратегічну роль у формуванні національно-патріотичної стійкості. Освітній процес в університеті є не лише інструментом професійної підготовки кадрів, а й важливим засобом виховання патріотичних, свідомих, соціально відповідальних громадян, здатних протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам. У сучасних умовах війни НУЦЗ України демонструє приклад синергії освіти, служіння і патріотизму, що є запорукою майбутньої перемоги і відбудови нації.

Список використаних джерел

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxljlNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата звернення: 06.10.2025 р.)
2. Офіційний сайт Національного університету цивільного захисту України
URL: https://nuczu.edu.ua/ukr/?srsId=AfmBOoqHc9-1hupAUYHvnoVshrRIizjdyOtONKsd_7-0ZoYMRSL_O63n (дата звернення: 06.10.2025 р.)
3. Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті цивільного захисту України URL: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/osvitnya_diyalnosti/dokumenty_z_od/Pol_org_osv_proc.pdf?srsId=AfmBOoqJfQnSKM9yw4Ytl62nrJpm4ZNCQSFKTuqfmDXStxhecxv20awY (дата звернення: 06.10.2025 р.)

Юлія Шарапова
*кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Проблема ресоціалізації осіб, що відбувають покарання, набуває особливого значення в умовах гуманізації кримінально-виконавчої системи. Одним з найефективніших засобів інтеграції засуджених у суспільство є професійне навчання, що виконує не лише освітню, а й виховну функцію. Саме через оволодіння професією у засуджених формується позитивна мотивація до праці, змінюється ставлення до суспільних норм, знижується ризик рецидиву.

Освіта в процесі ресоціалізації засуджених є одним із ключових педагогічних інструментів, що сприяє формуванню готовності особи до повернення в суспільство. В умовах позбавлення волі вона виконує подвійну функцію – освітню та виховну. З одного боку, це означає забезпечення засуджених знаннями, професійними вміннями й кваліфікацією, що дозволяє їм інтегруватися у трудову сферу після звільнення. З іншого – йдеться про глибший вплив на особистість: формування нових світоглядних орієнтирів, зміцнення внутрішньої дисципліни, розвиток здатності до відповідального прийняття рішень та переоцінку життєвих цінностей [1].

Особливе значення у цьому контексті має професійне навчання, яке не лише дає практичні трудові навички, а й виконує важливу соціально-психологічну функцію. Воно сприяє морально-психологічній стабілізації засудженого, допомагає подолати почуття соціальної неповноцінності, формує позитивну самооцінку та віру у власні можливості. Оволодіння професією підвищує мотивацію до ведення законного способу життя, оскільки відкриває перспективи працевлаштування та економічної незалежності після звільнення. Також важливим є те, що професійна підготовка створює відчуття особистісної значущості, яке, у свою чергу, знижує

ризик повторного вчинення злочину. Таким чином, освіта, а особливо професійне навчання, виступає дієвим засобом педагогічного впливу, який сприяє глибоким змінам у свідомості засудженого і є запорукою його успішної ресоціалізації.

У науковій літературі професійна освіта засуджених розглядається крізь призму різних педагогічних підходів, кожен з яких визначає специфіку організації навчального процесу в умовах виконання покарань [6]. Одним із провідних є особистісно орієнтований підхід, що передбачає врахування індивідуальних особливостей засуджених – їхніх здібностей, навчальних інтересів, життєвого досвіду та психоемоційного стану. Такий підхід спрямований на побудову навчального процесу як суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де засуджений виступає не пасивним об'єктом впливу, а активним учасником власного освітнього розвитку.

Компетентнісний підхід фокусується на формуванні у засуджених ключових компетентностей, необхідних для подальшого життя в соціумі. Йдеться не лише про фахову підготовку, а й про розвиток комунікативних, соціальних, правових та життєвих навичок, що забезпечують здатність особи адаптуватися до умов зовнішнього середовища після звільнення. Такий підхід актуалізує інтеграцію професійної освіти з виховними впливами та особистісним зростанням.

Праксеологічний підхід орієнтований на результативність навчання через його практичну спрямованість. Знання і вміння, здобуті в процесі професійного навчання, мають бути безпосередньо застосовними у виробничій, соціальній чи побутовій діяльності. Цей підхід дозволяє поєднати навчальний процес з трудовим вихованням, що традиційно вважається ефективним інструментом ресоціалізації.

Системний підхід передбачає розгляд професійної освіти як частини цілісної педагогічної системи виправної установи, де всі її елементи – навчальний зміст, методи, форми організації, суб'єкти взаємодії – мають бути взаємопов'язаними й спрямованими на досягнення спільної мети: підготовку засудженого до повноцінного повернення в суспільство. Системність забезпечує узгодженість педагогічного впливу з іншими напрямками ресоціалізаційної роботи: психологічною, соціальною, культурно-просвітницькою [6].

Отже, поєднання зазначених підходів дозволяє організувати професійну освіту в установах виконання покарань як цілісний, педагогічно обґрунтований процес, що сприяє не лише навчанню, а й глибокому перетворенню особистості засудженого.

Зарубіжний досвід організації професійної освіти у пенітенціарних установах є цінним джерелом для вдосконалення підходів до ресоціалізації засуджених в Україні. Зокрема, у таких країнах, як Норвегія, Канада, Німеччина та Естонія, професійне навчання виступає ключовим компонентом інтегрованої системи ресоціалізації, орієнтованої на повноцінне повернення особи до суспільства після звільнення.

У Норвегії пенітенціарна система базується на принципі: *«покаранням є сама ізоляція, а не приниження гідності»*. Професійна освіта тут організовується за стандартами, ідентичними до тих, що діють у звичайній освітній системі. В'язні мають можливість навчатися в загальноосвітніх і професійних програмах, часто – у співпраці з місцевими коледжами. Навчання спрямоване не лише на здобуття фахових компетентностей, але й на розвиток особистісної автономії, відповідальності, навичок критичного мислення. Система працює за принципом *«освіта – як міст до свободи»*, і ефективність такого підходу підтверджується надзвичайно низьким рівнем рецидивів у країні (близько 20 %) [4].

У Канаді професійна підготовка засуджених здійснюється через спеціальні програми, що розробляються у співпраці з місцевими працедавцями, органами соціального захисту та освітніми установами. Висока увага приділяється індивідуалізації навчального процесу, оцінці рівня попередньої освіти, психологічному консультуванню та наставництву. Практична частина програм охоплює такі напрями, як будівництво, металообробка, кулінарія, аграрна справа, ІТ, що дозволяє засудженим одразу після звільнення працевлаштуватися. Додатково впроваджуються програми підготовки до виходу на волю, де професійне навчання поєднується з соціальними тренінгами, фінансовою грамотністю, розвитком навичок комунікації [2].

У Німеччині ресоціалізаційна робота зосереджується на інтеграції освіти, психотерапії та працевлаштування. Засуджені залучаються до реального виробництва (випуск продукції, надання послуг), що дозволяє не лише здобути практичний досвід, але й отримати заробітну плату. Професійне навчання організовується відповідно до стандартів дуальної освіти, яка є характерною для Німеччини. Навчальні програми реалізуються у партнерстві з державними професійно-технічними школами, а контроль за якістю освіти здійснюють незалежні освітні інспекції. Засуджені мають можливість отримати офіційні сертифікати, які визнаються на ринку праці [3].

Досвід Естонії у сфері професійного навчання засуджених вирізняється системністю, цифровізацією освітнього процесу та високим рівнем міжвідомчої співпраці. Після відновлення незалежності та інтеграції в європейський правовий простір, Естонія провела глибоку реформу пенітенціарної системи, в якій професійна освіта стала одним із ключових інструментів ресоціалізації осіб, що відбувають покарання. Професійне навчання у виправних установах Естонії організовується у співпраці з державними навчальними закладами, зокрема професійно-технічними училищами та коледжами. Усі освітні програми адаптовані до національних стандартів, і після їх завершення засуджені отримують офіційно визнані сертифікати, які дають змогу конкурувати на ринку праці нарівні з іншими громадянами. Це суттєво підвищує шанси на працевлаштування після звільнення та знижує ризик рецидиву.

Особливу увагу приділено цифровізації освітнього середовища: засуджені мають доступ до електронних навчальних платформ, онлайн-курсів та мультимедійних матеріалів. Освітній контент контролюється з міркувань безпеки, однак забезпечує достатній рівень інтерактивності та самостійної роботи. Це дозволяє адаптувати навчання до індивідуальних можливостей та темпу кожного учня.

Ще однією важливою особливістю є те, що навчальні програми орієнтовані на реальні потреби ринку праці. Перед впровадженням тієї чи іншої спеціальності у

виправній установі проводиться аналіз попиту на професії у відповідному регіоні. Серед поширених напрямів професійної підготовки: зварювання, деревообробка, кулінарія, приготування кави (бариста), будівельні роботи, швейне виробництво, ІТ-сфера.

Крім цього, в Естонії реалізуються програми трудової практики за межами виправного закладу для засуджених, які перебувають на завершальному етапі відбування покарання та мають позитивну характеристику. Вони можуть працювати або стажуватися в реальних компаніях, підписавши відповідні угоди з установою. Така форма соціального мосту між в'язницею і суспільством значно підвищує ефективність ресоціалізації. Успішність освітніх програм у виправних установах Естонії пояснюється також психологічним супроводом: перед початком навчання кожен засуджений проходить мотиваційну співбесіду з психологом або консультантом, який допомагає визначити сильні сторони, професійні інтереси та внутрішні бар'єри [5].

Отже, професійне навчання у пенітенціарній системі Естонії є невід'ємною частиною стратегії ресоціалізації, що поєднує інноваційність, індивідуальний підхід та практичну спрямованість. Естонська модель демонструє, що навіть у невеликій країні з обмеженими ресурсами можна створити ефективну освітню систему для засуджених, яка працює на відновлення особистості й зменшення соціальної ізоляції.

Список використаних джерел

1. Купцов М.Ю., Кутах М.А. Роль освіти в процесі виправлення та ресоціалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 2. Том 2. 2018. С. 48–51.*
2. Correctional Service Canada. *Offender Education Programs: Evaluation and Outcomes Report*. Ottawa, 2020. Режим доступу: <https://www.csc-scc.gc.ca> (дата звернення: 30.10.2025).
3. Federal Ministry of Justice and Consumer Protection (Germany). *Education and Vocational Training in German Prisons*. Berlin, 2019. Режим доступу: <https://www.bmj.de> (дата звернення: 30.10.2025).
4. Norwegian Correctional Service. *Reintegration through Education and Work Training in Norwegian Prisons*. Oslo: KRUS, 2021. Режим доступу: <https://www.krus.no> (дата звернення: 30.10.2025).
5. The Office of the Chancellor of Justice (Õiguskantsler). *Inspection visit to Tallinn Prison 2022*. Tallinn, 2022. Режим доступу: <https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/2024-12/Inspection%20visit%20to%20Tallinn%20Prison%202022.pdf> (дата звернення: 30.10.2025).

6. Williams J. Pedagogical approaches to vocational education. Retrieved October 30, 2025. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/341546626_Pedagogical_Approaches_to_Vocational_Education (дата звернення: 30.10.2025).

Наталія Щербина
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики гуманітарного
факультету (очного та заочного навчання)
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ

У контексті сучасної російсько-української війни важко знайти галузь суспільного життя українців, в якій би не відображалась незламність й стійкість нашого народу. Втім, остаточне усвідомлення цього феномену можна буде осмислити лише з історичної ретроспективи. Війна змінює повсякдення наших співвітчизників, які попри всі виклики, адаптуються, продовжують навчатися, працювати й наближати Перемогу. Помітну роль у цих процесах відіграють українська освіта та наука, які формують нове покоління людей, які знають і відчують ціну свободи й готові боротися за неї.

Вироблення ціннісних орієнтирів української молоді, особливо тих, хто здобуває вищу освіту, має виняткове значення для сьогодення й майбутнього України як незалежної держави в умовах нинішніх викликів. Утвердження національної самосвідомості здобувачів освіти є важливим елементом сучасного освітнього процесу.

Українська національна система освіти на початковому етапі свого становлення на початку 90-х років XX ст., попри задекларовані реформи, значною мірою розвивалась у радянській освітній і ментальній парадигмі. Нинішні події стають переломним етапом кристалізації української ідентичності, й відтак роль освіти та науки набуває виняткового значення. Тому спробуємо визначити,

пріоритетні завдання, національної освіти та науки з позиції формування національної ідентичності та національної стійкості.

С. Пирожков та Н. Хамітов пропонують таке визначення поняття «національна стійкість країни»: це така стратегія її існування, коли вона здатна зберігати збалансованість розвитку та успішно відповідати на зовнішні й внутрішні виклики, протистояти загрозам і кризам. Зусиллями політичної та інтелектуальної еліти вчасно передбачати й ефективно реагувати на них заради гідної самореалізації та гуманістичного розвитку людини, що їх забезпечує держава у взаємодії з громадянським суспільством [2]. Науковці також підкреслюють необхідність формування саме конструктивної національної стійкості, яка є консолідованою, інтелектуальною, гнучкою й відкритою, що за потреби підсилює й гуманізує цивілізаційну суб'єктність країни. Національна стійкість є не лише відповіддю на виклики і нейтралізацією загроз, а й протидією маніпулятивним впливам [2].

Відомо, що безпосередній військовій агресії проти Україні передували численні гібридні війни, передусім інформаційна. Тому не лише формування, а й безпосередня реалізація національної політики, патріотичного виховання є першочерговим завданням України. Вже з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну було видано Концепцію національно-патріотичного виховання [1]. Проте будь-які зміни будуть лишатися суто декларацією добрих намірів доти, до поки не будуть практично реалізовані.

Тому розглянемо конкретні кейси, які використовуються в Пенітенціарній академії України для формування відповідних аксіологічних ставлень. Передусім, слід розпочати з інформаційної культури здобувачів вищої освіти. З цією метою в нашому навчальному закладі тема інформаційної гігієни обговорюється під час викладання окремих дисциплін. Наприклад, вивчення предмету «Основи наукових досліджень та академічної доброчесності» містить питання щодо інформаційної культури наукових досліджень, де викладач знайомить здобувачів з поняттям інформаційної гігієни на рівні закладу вищої освіти. Також запрошуються фахівці в сфері медіаосвіти для проведення спільних занять.

Проте, на нашу думку, не достатньо лише вміти критично осмислювати інформацію, при цьому не маючи власних ціннісних ставлень, що базуються на усвідомленні й знанні культури власної країни та формуванні шанобливого ставлення до культур інших народів. З метою розвитку міжкультурної толерантності здобувачі вищої освіти знайомляться з курсом «Основи капеланства», під час вивчення якого курсанти та студенти мають змогу поглибити свої знання про культури різних народів через призму особливостей їх віровчень. Таким чином через релігійну й міжконфесійну толерантність ми формуємо крос-культурну компетентність. Знання й плекання здобутків національної науки є особливо важливим, як для формування сучасної ерудованої особистості, так і для розуміння нею місця нашої держави у світовій економіці, й розуміння того, що попри війну, українська наука розвивається, і у певних галузях, зокрема, військовій, має унікальні розробки. Так, наприклад, вивчаючи в курс «Основи наукових досліджень та академічної доброчесності», курсанти та студенти знайомляться з методикою організації наукових досліджень та державним управлінням організації науки в Україні, зокрема, визначенні пріоритетних напрямків розвитку науки. Також здобувачі вищої освіти мають провести наукову роботу й підготувати реферати й доповіді, які стосуються наукових розробок українських вчених.

Отже, на нашу думку, наведені кейси свідчать, що формування національної стійкості здобувачів вищої освіти має здійснюватися через визначення відповідних аксіологічних ставлень, якими мають бути наповнені різні навчальні дисципліни. Саме тому системний та діяльнісний підходи, що базуються на засадах міждисциплінарності, мають стати основою для формування національної стійкості сучасного покоління здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ освіти і науки № 527 від 06.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12> (дата звернення: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2413/ 22.10.2025).

Пирожков С., Хамітов Н. Національна стійкість заради незалежності і розвитку України. Національна академія педагогічних наук України. URL: (дата звернення: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2413/ 22.10.2025)

Секція 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Юлія Аніщенко,
здобувачка 2-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти за
спеціальністю 053 «психологія»
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

В умовах воєнного стану процес професійного самовизначення підлітків ускладнюється зростанням соціальної нестабільності, емоційного напруження, обмеженням освітніх можливостей, зміною соціального оточення та досвідом травматичних подій. Ці чинники суттєво впливають на формування особистості та ускладнюють вибір професійної траєкторії.

Психологічний супровід у таких умовах має бути спрямований не лише на підтримку у виборі професії, а й на розвиток внутрішніх ресурсів, адаптивності та стресостійкості підлітків. Актуальним є дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення молоді в умовах війни, а також розробка практичних рекомендацій для фахівців освітньої та психологічної сфер, що сприятимуть ефективній підтримці підлітків у кризовий період.

Метою дослідження є визначення особливостей професійного самовизначення підлітків в умовах війни. Відповідно до мети було визначено об'єкт дослідження – професійне самовизначення особистості та його предмет – психологічні особливості професійного самовизначення підлітків в умовах війни в Україні. Для досягнення поставленої мети були виокремлені певні завдання. У дослідженні взяли участь 50 респондентів – учнів 9–11 класів віком від 14 до 17 років. Методологія досліджень базувалася на комплексі психодіагностичних методів, що дозволили вивчити особливості самовизначення підлітків в умовах війни в Україні, а саме: Basic Psychological Need Satisfaction Scale в адаптації

українських психологів О. Олефіра та О. Боснюка; методика оцінки комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2) В. В. Синявського та Б. О. Федоришина; методика «Визначення сформованості ціннісних орієнтацій» М. Рокіча в модифікації Б. Круглова; методика самооцінки готовності особистості до вибору напрямку навчально-професійної діяльності (О. Ігнатович).

Результати дослідження свідчать про те, що в більшості респондентів зазначені потреби задоволені на середньому або вище середнього рівні. Найвищі показники зафіксовано за шкалою потреби у приналежності, тоді як потреба в автономії демонструє часткову фрустрацію, а показники за потребою в компетентності виявилися неоднозначними (частина учнів упевнена у своїх здібностях, проте значна частка сумнівається у власній спроможності). Також, необхідно зазначити: а) що отримані результати емпірично підтверджують робочу гіпотезу про те, що підлітки з вищим рівнем задоволеності базових психологічних потреб, зокрема автономії та компетентності, а також із розвиненими комунікативними й організаційними здібностями, демонструють більш сформовану готовність до професійного самовизначення навіть в умовах соціальної нестабільності; б) соціальні компетенції та ціннісні орієнтації відіграють роль підтримувальних механізмів, що забезпечують узгодженість між життєвими цілями, стратегіями їх досягнення та структурованістю професійних інтересів; в) процес професійного самовизначення підлітків постає як багатовимірне інтегративне утворення, що поєднує когнітивні, мотиваційно-ціннісні та соціально-комунікативні компоненти, при цьому компетентність виступає ключовим предиктором сформованості готовності до професійного вибору.

Отримані результати дослідження засвідчили, що готовність до професійного вибору має багатовимірну природу і формується під впливом низки чинників – автономії, компетентності, приналежності, комунікативних і організаційних здібностей, ціннісних орієнтацій і предметних інтересів. В умовах війни роль цих

чинників значно зростає, оскільки вони забезпечують психологічну стійкість та здатність підлітка діяти усвідомлено навіть у середовищі невизначеності.

На основі результатів аналізу пропонується комплекс рекомендацій щодо вдосконалення психологічного супроводу підлітків, а саме: 1) Створити безпечний і безбар'єрний простір у оточенні підлітка, що дозволить спрямувати супровід життєдіяльності підлітка на підтримку його базових психологічних потреб. Психологічна допомога має включати: розвиток автономії; підвищення відчуття компетентності; посилення відчуття приналежності. Особливо важливим є забезпечення психологічної стабільності безпечного простору, де підліток відчуває прийняття, підтримку та можливість висловлювати свої переживання без страху осуду. Для забезпечення безпеки освітнього середовища, в тому числі допомозі у створенні такого середовища в сім'ї підлітка, важливим буде запровадження чіткої та гнучкої співпраці вчителів, батьків з шкільними психологами, менторами та фасилітаторами. Їх допомога буде доречною й у підготовці та проведенні тренінгів. 2) Забезпечити певні умови для цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності підлітка, як основи професійної його адаптованості. Це можна досягнути за рахунок більш ширшого використання інтерактивних методів в процесі навчання. Такі методи є найефективнішими для здобуття підлітками знань та навичок, бо передбачають їх активну участь. Серед таких методів варто відмітити: дискусії та дебати, рольові ігри, що базуються на моделюванні реальних ситуацій спілкування (наприклад, інтерв'ю, співбесіди, переговори, самопрезентація); метод мозкового штурму, що стимулює креативність і формує навички командної взаємодії; кейс-методи, під час роботи в яких підлітки набувають навичок аналізу конкретних ситуацій і пошуку алгоритму рішень; проведення медіаосвітніх заходів – створення блогів, подкастів, відео, що сприяє набуттю навичок формулювання думок та вмінь доносити їх до аудиторії. 3) Запровадити проведення тренінгів з метою формування комунікативної компетентності підлітків – розвитку мовлення та самовираження, соціальних навичок, цифрової комунікації,

в яких акцент робиться на використанні: вправ на активне слухання, емпатію, самопрезентацію, ораторську майстерність, командоутворення, розпізнання емоцій, відчуттів, намірів та визначення дій та ін.; роботи в парах і малих групах для відпрацювання моделі асертивної поведінки, навичок командоутворення та розвитку лідерського потенціалу; включати ігрові методи під час тренінгу, а саме: комунікативні ігри та квести з елементами спілкування та командної роботи; вдосконалювати систему зворотнього зв'язку в системі «Тренер – учасник(ця) тренінгової групи». 4) Розвивати зацікавленість до проєктної діяльності та залучати підлітків до виконання завдань й певних ролей у загальношкільних проєктах, спонукати до ініціювання особистих та групових проєктів, в т.ч. створення спільних презентацій, відео, соціальних ініціатив, виступів перед аудиторією тощо. 5) Сприяти розвитку організаційних навичок та навичок саморегуляції шляхом запровадження в навчальний процес методів планування та тайм-менеджменту, а саме: у навчальних предметах або факультативних заняттях навчати підлітків алгоритмам планування, з метою набуття ними навичок побудови особистої траєкторії досягнення життєвих цілей; впроваджувати практикуми з тайм-менеджменту; формувати навички стрес-менеджменту. 6) Універсалізувати систему підтримки предметних інтересів як ключового предиктора професійної готовності шляхом впровадження майстер-класів, воркшопів, стажування, залучення підлітків до роботи у проєктних лабораторіях; залучення фахівців-практиків, студентів, ветеранів професійної сфери на спільні зустрічі та презентації різних сфер професійної діяльності; створення середовища для самостійного вибору діяльності: від STEM-гуртків до студій гуманітарного та мистецького спрямування. Підліток має отримати не лише інформацію про професію, а й досвід «проживання себе у ній». 7) Формування ціннісно-сміслових орієнтацій підлітка як емоційно-мотиваційного підґрунтя вибору професії за рахунок організації занять з життєвого проєктування; системи педагогічного коучингу з метою формуванню зв'язку між особистими цінностями та професійними цілями, а також розвитку громадянської

ідентичності, відповідальності та внутрішньої мотивації. 8) Врахування травматичного досвіду та задоволення потреб у психологічному відновленні через запровадження системи психологічної підтримки та стабілізації психоемоційних станів підлітків. Емоційне відновлення та психічна рівновага підлітка є основою здатності до продуктивного професійного планування кроків щодо вибору професії та формування здорового погляду на своє майбутнє.

Психологічний супровід у воєнний час не може обмежуватися профорієнтацією. Він має включати: вивчення та опанування техніками стабілізації емоційного стану (дихальні практики, арт-терапія, тілесно-орієнтовані методи); запровадження роботи групи підтримки для дітей з досвідом втрати або вимушеного переміщення, де серед основних методів підтримки є педагогічний коучинг; розвиток системи професійної допомоги у подоланні емоційної відчуженості та тривожності через застосування коучингових технологій з метою надання можливості підлітку знаходити власні ресурси та набувати нові знання щодо саморозуміння, самовідновлення тощо.

Отже, перелічене вище базуються на сучасних підходах до освіти, які враховують потреби підлітків у самовираженні, соціалізації та розвитку емоційного інтелекту, та буде сприяти формуванню соціальної активності, розширенню кола взаємодії та зміцненню впевненості у власних можливостях. У цілому комплексний психологічний супровід підлітків у процесі професійного самовизначення в умовах війни має бути спрямований не лише на передачу інформації про характеристики професії, але й на пошук сенсів життя, розвиток внутрішніх ресурсів, зміцнення психологічної стійкості та формування життєвих цінностей. Комплексність психологічного супроводу забезпечує не просто підготовку до обізнаного вибору професії, а сприяє формуванню зрілої, відповідальної та суб'єктної особистості, здатної діяти усвідомлено і конструктивно в умовах невизначеності.

Нікіта Бабенков
студент 3 курсу ВСП «КТЕФК ДТЕУ», м. Київ, Україна

Олена Бесараб
*спеціалістка першої кваліфікаційної категорії
ВСП «КТЕФК ДТЕУ» м. Київ, Україна*

ТВОРЧІ КОНКУРСИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Дитяча творчість має значний вплив на психічний стан дитини. Вона допомагає розвивати уяву, креативне мислення та самовираження, що сприяє покращенню емоційного стану та самопочуття дитини. Крім того, творчість розвиває важливі навички, такі як концентрація уваги, терпіння та самодисципліна, що сприяє загальному розвитку дитини.

Діти та молодь, які переживають війну, потребують особливого психологічного супроводу та підтримки для подолання стресу, тривоги та інших емоційних труднощів. Освіта має сприяти розвитку громадянських цінностей, включаючи повагу до різноманітності, відкритість до інших культур та поглядів, а також сприяти створенню гармонійного суспільства в умовах глобалізації [1, С.8-10].

Наукою доведено, що саме шкільний вік – сенситивний період розвитку творчості. Творчість є однією з найзмістовніших форм психічної активності, яку розглядають як універсальну здібність, що може забезпечити успішність багатоманітної діяльності молодших школярів. Творча дитина, творча особистість є результатом усього способу життя дитини з ООП, результатом спілкування та взаємної діяльності з дорослими, наслідок його особистої активності та творчих дій. Саме тому одним із першорядних напрямів діяльності шкільного навчального закладу є створення єдиної скоординованої системи з виявлення, розвитку, сприяння та стимулювання творчо обдарованих дітей. Проблемою творчих здібностей дітей займалися вчені Л. Виготський, І. Лернер, С. Сисоєва та Б. Теплов,

які стверджували, що майже кожную дитину можна навчити творчості, виховуючи в неї інтерес до знань. Якщо творче мислення поєднати з високим рівнем творчої уяви, розумовими здібностями, розвинутою пам'яттю, точністю рухів, то саме цей перелік і буде складати структуру загальних здібностей, які сприяють розвиткові спеціальних, творчих здібностей. Таким чином, у всіх дітей із нормальним розумовим розвитком можна сформувати риси творчої особистості. Б. Теплов [2, С. 8-9] назвав творчу здібність здатністю до самовираження.

Творчість розвиває нахили дитини до свободи і відкриттів, до пригод і оригінального вираження. Л. Горюнова зазначає, що творчість – це вища форма активності і самостійності в діяльності людини, яка включає елемент нового, передбачає оригінальну і високопродуктивну діяльність, здатність до вирішення проблемних ситуацій, продуктивну уяву в поєднанні з критичним ставленням до досягнутих результатів [3]. Видатний педагог В. Сухомлинський підкреслював: «Не можна позбавляти дітей радісного духовного життя. Воно повноцінне лише тоді, коли дитина живе в світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона засушена квітка». Він наголошував, коли дитина повторює те, що було вже створено іншими людьми, якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль – вона творець, її розумова діяльність – творчість [4, С. 68].

Специфічність творчості дітей з ООП складається в тому, що вона з'являється в співдружності з творчістю дорослих, і вона має бути мотивована. Саме тому в 2023 році я організував Усеукраїнський конкурс малюнків «Залізниця очима дітей» для дітей з інвалідністю, а у 2024 році започаткував проведення Міжнародних конкурсів малюнків «Дитячі мрії про майбутнє без війни» та «На крилах надії» для дітей з особливими потребами, в яких взяла участь майже тисяча учасників із різних куточків України та зі США, Канади, Норвегії, Німеччини, Польщі, Грузії. Це були відкриті заходи, написання малюнків дітьми з ООП, що проводилися з метою поширення патріотичних ідей засобами образотворчого мистецтва та створення патріотичного позитивного мислення на фоні широкомасштабної російської

збройної агресії проти України; розгляду світобачення новітнього покоління українців; розвитку аматорського мистецтва; сприяння розширенню мистецько-художнього світогляду учасників, збагачення їхньої духовності; сприяння становленню української та європейської ідентичності; питань інклюзії; виявлення та підтримки талановитих учнів та внутрішньо переміщених осіб; привертання уваги до дітей з особливими потребами широких кіл громадськості, засобів масової інформації.

Отже, розвиток художніх навичок має велике значення для психічного стану дитини. Саме художньої творчості, в процесі якої природно утворюються ситуації, які збуджують творчу активність, яка сприяє гармонійному розвитку особистості, формує впевненість у собі та розвиває творче мислення. А створення творчих конкурсів для дітей з особливими освітніми потребами дає позитивний емоційний поштовх, який надає особливим дітям можливість займатися творчістю і розвивати їх художні потенціали вже з самого дитинства та закладаються основи правильного ставлення до мистецтва.

Список використаних джерел

1. Дудіцька С.П., Мосейчук Ю.Ю. Підтримка та соціально-психологічна адаптація дітей та підлітків в умовах війни. Академічні візії. Вип. № 43. 2025 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15363272>
2. Дмитрієва С.М., Гаврилова Н.В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир, 2002. 40 с.
3. Миронова С.П. Корекційна робота як специфіка професійної діяльності педагога-дефектолога // Дефектологія. 2004. № 2. С. 11–14.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Т.3 // В.О. Сухомлинський. Київ: «Рад.шк.», 1977. 670 с.

Oleksandr Bazhenov

Senior lecturer of the department of Practical Psychology and Innovative Health Technologies, the ERI "Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy" of V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

Olena Falova

Professor of the department of Practical Psychology and Innovative Health Technologies. DSc. (Psychology), the ERI "Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy" of V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

NOSTALGIC EXPERIENCES OF UKRAINIAN MIGRANTS AS A PART OF ACCULTURATION STRATEGIES IN THE EMPLOYMENT

Preliminary searches for a better life among the population of Ukrainian society have a goal to survive. But it's more important for refugee is to stay abroad and to start their searchers for employment to thrive. Sufficient conditions for the thriving of immigrants are known: the presence of social support, the individual resources, supporting practices for external and internal well-being (cultural or including psychotherapeutic ones). The following areas of modeling the search for adaptation and employment resources have been formulated, which combine different loci of experiences: social and internal locus is represented by the acculturation Berry's Model of Acculturation (J.W.Berry, 1992). Social and external locus is represented by the Job Demands-Resources (JD-R) or the S.Hobfall's resource model. Individual and external locus is represented by the Transactional Model of Stress and Coping (Lazarus&Folrmann, 1984). However, models that combine the individual and internal locus of experience of displaced persons are not sufficiently represented by (Eunsun Joo, 2011). Globally, the lack of theoretical models that focus on individual experience negatively affects the quality of psychotherapeutic interventions. Particularly the FOT model demonstrates effective implementation in conflict war-zone is provided by Community Wellness Focusing (CWF) [1]. In order to fill this gap, the empirical study at the Department of Practical Psychology, ERI UIPA of Karazin's KhNU, was conducted in May 2025 (Alina Gangur's contributed an idea and gathering data). For the study the following scales were selected: Assimilation occurs when individuals adopt the cultural norms of a dominant or host

culture, over their original culture; Separation occurs when individuals reject the dominant or host culture in favor of preserving their culture of origin. Separation is often facilitated by immigration to ethnic enclaves; Integration occurs when individuals are able to adopt the cultural norms of the dominant or host culture while maintaining their culture of origin. Integration leads to, and is often synonymous with biculturalism; Marginalization occurs when individuals reject both their culture of origin and the dominant host culture. Among the indicators of professional awareness, the parameters of self-assessment of the qualities of a certain job before and after the move were studied by completing the semantic differential method (A. Yu. Mitrofanova, 2020), Self-esteem was also studied by comparing pre- and post-migration emotional state and life in general using by Likert's scale.. The assessment of stress and mental well-being model parameters was carried out using by the GHQ-12 method and by the Giessen symptom questionnaire. To measure the experience parameters, a modified nostalgia experiencing questionnaire was used (scales: general nostalgia experience, nostalgia in crisis conditions). The sample size was 56 people. The respondents represented 14 countries of the world; the average age was 38 years. The sample consisted mainly of women (68%), with higher education (52%), who were married (53%); who left with family members (71%); who have a permanent residence permit (59%) and who have not changed their place of residence recently (43%), and also, although they have visited their native Ukrainian home (57%), they do not consider the possibility of returning home, only under the conditions of the cessation of the war (62%). Among the plans for the future, uncertainty prevails (29% do not rule out returning, 23% are determined situationally), 14% are considering plans to "stay forever". Due to relocation, employment as a specialist decreased (from 39% to 26%), as a skilled worker (from 25% to 16%), and conversely, employment as office workers increased (from 17 to 21%) and in jobs that do not require qualifications (from 9 to 29%). Mental well-being in the main areas of life before and after the move decreased: self-assessment of "emotional (psychological) state" from 4.00 to 3.34; in the area of "Work/professional fulfillment" from 3.68 to 2.96; in the area of "Life in general" from 3.96 to 2.95. Among the indicators of well-being and psychosomatic complaints, "Rheumatic complaints" and

“Fatigue” prevail. Respondents experienced significant losses in the value aspects of work, which is no longer so “exciting” and “favorite”, but “routine” and “forced” (the SD method). Statistically, women, mostly middle-aged with children, were more inclined to the Integration strategy, while the tendency towards the Assimilation strategy was more characteristic of young people. Separation was found to be associated with general health deterioration (GHQ-12), and Marginalization with a feeling of “Fatigue” (Giessen Symptom Questionnaire). The following regression equations were obtained for the *Integration* (62% of all variables) = $2.32 + 0.46[\text{General health}] + 0.20 [\text{Cultural security}] + 0.65[\text{Stable work before moving}] + 0.56 [\text{Meaningful work before moving}] + 0.3 [\text{Stable work after moving}] + 0.41 [\text{Memories of cultural events (concerts, exhibitions)}] + 0.17 [\text{Memories related to familiar places}] - 0.37[\text{Paid work before moving}] - 0.21 [\text{Prospective work before moving}] - 0.31[\text{Active work after moving}] - 0.39 [\text{Memories of work/career/hobby}] - 0.27[\text{Memories of school years}]$. Regression equation for the *Assimilation* (35% of all variables) = $3.18 - 0.20[\text{Language level}] - 0.48[\text{Self-assessment of work before moving}] + 0.38[\text{Easy work After moving}] + 0.26[\text{Rheumatic complaints}] + 0.27[\text{Memories of old friends and relatives}] - 0.66 [\text{Memories of family events}]$. Regression equation for the *Separation* (35% of all variables) = $1.74 + 0.35[\text{General health}]$. Regression equation for the *Marginalization* indicator (Describes 23% of all variables) = $1.74 + 0.54 [\text{Profitable work Before-move}] - 0.31[\text{Physical safety}] - 0.32[\text{Self-esteem of work Before-move}] - 0.28 [\text{Wanted work After-move}] - 0.26[\text{Family Memories}]$. It should be acknowledged that there is still a lack of statistical significance for acculturation strategies, other than Integration in the study. Future research into the experience of nostalgic memories in the focusing like a kind of psychological support can also be considered promising.

References

1. Omidian, Patricia A. Reaching Resilience: A Training Manual for Community Wellness. Createspace Independent Publishing Platform. 2017. 118 p.

Ірина Волеваха
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Ольга Заєць
здобувачка 2 курсу другого (магістерського) рівня,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

АГРЕСИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ВИБОРУ КОНКУРЕНТНИХ І КООПЕРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У ГРУПОВІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Актуальність дослідження. У сучасних умовах зростання соціальної напруженості та конкуренції проблема вивчення агресивності як особистісної риси та поведінкової стратегії набуває особливого значення. Для майбутніх фахівців пенітенціарної системи, діяльність яких передбачає взаємодію у стресогенних ситуаціях і високий рівень міжособистісної відповідальності, важливо розуміти механізми вияву агресії та її вплив на групову динаміку. Дослідження стратегій прийняття рішень у змодельованих умовах змагання та співробітництва дозволяє виявити взаємозв'язок між агресивністю та вибором поведінкових стратегій.

Метою дослідження було визначити особливості проявів агресивності у поведінці студентсько-курсантської молоді під час групової взаємодії в умовах змагання, а також дослідити взаємозв'язок між рівнем агресивності та стратегіями прийняття колективних рішень.

Нами була висунута *гіпотеза дослідження*, що учасники з вищими показниками агресивності схильні частіше обирати конкурентні стратегії поведінки у ситуаціях групового прийняття рішень, тоді як учасники з нижчими проявами агресивності демонструють більшу орієнтацію на співробітництво.

Характеристика вибірки дослідження. У дослідженні взяли участь 40 курсантів та студентів 1-4 курсів Пенітенціарної академії України, які навчаються

за спеціальністю «Психологія». Вік учасників: 18-22 роки. Розподіл за статтю: 20 юнаків та 20 дівчат.

Організація та методи дослідження. Дослідження було проведене у два етапи.

На першому етапі з учасниками була проведена гра «Х чи Y», яка імітує прийняття рішень у ситуаціях з обмеженою інформацією з мотивацією умовного грошового виграшу (модифікована для групового виконання «Дилема в'язня»). Учасники гри були об'єднані у 4 команди, по 10 гравців у кожній. Мета гри: здобути якомога більший виграш для своєї команди.

Правила гри. Гра складається з 10 раундів. У кожному раунді кожна з команд повинна прийняти командне рішення – вибір між двома опціями («Х» або «Y»). На це команди мають час (2 хвилини) для внутрішнього обговорення. Усі командні рішення приймаються колективно, кожен учасник має бути згоден з вибором. При цьому заборонено спілкуватися з іншими командами, крім раундів 5, 7 та 10, і тільки через представників.

Обране командою рішення – «Х» або «Y» – фіксується на картці команди. Ведучий після збору всіх рішень оголошує результати згідно з розрахунковим листом. Розрахунок результатів залежать від співвідношення виборів Х та Y усіх команд. П'ять можливих варіантів співвідношень командних виборів опцій у раунді такі:

Варіант 1. Всі команди обирали опцію «Y» – у такому випадку всі команди виграють по 100 умовних доларів (далі у\$).

Варіант 2. Всі команди обирали опцію «Х» – у такому випадку всі команди програють по 100у\$.

Варіант 3. Одна команда обирала опцію «Y», решта – «Х». Команда з опцією «Y» програє 300у\$, команди з опцією Х виграють по 100у\$.

Варіант 4. Дві команди вибирають «Х», дві команди вибирають «Y». Команди «Х» виграють по 200у\$, команди «Y» програють по 200у\$.

Варіант 5. Одна команда вибирає Х, три команди вибирають Y. Команда «Х» виграє 300у\$, команди «Y» програють по 300у\$.

П'ятий, сьомий та десятий раунди є преміальними – результати, відповідно, множаться на 2, 3 і 10.

На другому етапі кожен учасник виконав проєктивний малюнковий тест «Неіснуюча тварина». При обробці результатів фіксувались ознаки агресивності. На думку розробників тесту ознаки агресивності у малюнку можуть проявлятися через різні елементи, основними з яких є зуби, шипи, кігті, роги, голки, наявність захисних елементів (панцир, колючки, броня), виділення рота або пащі, атаквальна поза тварини, сильний натиск олівця, «вдавлені» лінії, грубі контури, рвані або надмірно підкреслені лінії тощо.

Аналіз та інтерпретація отриманих результатів. Отримані результати подані у табл. 1.

Таблиця 1. Зведені результати дослідження

Команда	Співвідношення в групі юнаки / дівчата, %	Сума виграшу в грі «Х чи Y», у\$	Наявність агресивних рис, % малюнків «Неіснуюча тварина»
1	70 / 30	+1600	60
2	40 / 60	+1200	80
3	60 / 40	+1200	70
4	30 / 70	-3400	40

Як бачимо з результатів, три команди з чотирьох (1, 2 та 3) мають певний виграш за результатами гри «Х чи Y». Єдиною командою, яка здобула мінусовий показник, є команда 4. Така ситуація, на нашу думку, виникла через прояв егоцентризму та стратегічної агресії з боку команд-«переможців», оскільки вони у грі часто обирали опцію «Х», провокуючи втрати в інших команд. Водночас слід взяти до уваги той факт, що прагнення до виграшу, навіть за рахунок інших, все рівно спричинило втрати – результат кожної з команд, які на кінець гри виявились «у плюсі», не перевершив показник, якого можливо було досягти при застосуванні

стратегії співробітництва між командами – 2200 у\$ (якби всі вибирали «Y» у всіх раундах). Цікаво, що кожного разу під час «переговорів», що за правилами гри відбувались перед п'ятим, сьомим та десятим раундами, команди домовлялись обирати у наступному раунді «Y» (спільний стабільний мінімальний виграш), але при цьому жодного разу не був зафіксований результат раунду «YYYY». Завжди знаходились команди, які через прагнення максимального виграшу «зраджували» інших.

Щодо ознак агресивності, виявлених за допомогою проективного тесту «Неіснуюча тварина», то ми бачимо, що найменше таких малюнків було зафіксовано в четвертій групі – єдиній, яка здобула мінусовий результат за результатами гри «X чи Y». Протягом гри вони демонстрували довіру до інших команд, прагнення до співпраці (часто обирали «Y»). Тому ми можемо говорити про підтвердження гіпотези, висунутої на початку дослідження. Також варто звернути увагу на той факт, саме у групі 4 найбільша кількість осіб жіночої статі, тобто ми можемо зробити припущення про нижчий рівень агресивності та спрямованості на конкурентність і домінування у жінок.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження виявлено зв'язок між рівнем агресивності учасників та їхньою поведінкою у ситуаціях прийняття групових рішень. Команди, учасники яких продемонстрували більшу кількість агресивних ознак у тесті «Неіснуюча тварина», частіше обирали стратегії, спрямовані на отримання вигоди за рахунок інших команд (опцію «X»). Групи з нижчими показниками агресивності схильні до співпраці, навіть попри можливі втрати, що підтверджує обернену кореляцію між агресивністю та рівнем довіри й орієнтації на колективний результат. Тобто отримані дані підтверджують висунуту гіпотезу про наявність зв'язку між агресивністю та вибором конкурентних або кооперативних стратегій поведінки.

Отримані результати можуть бути корисними для вдосконалення психолого-педагогічної підготовки курсантів і студентів психологічних спеціальностей.

Сергій Волеваха
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ-ВETERANІВ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

Актуальність дослідження. У контексті сучасної ситуації в Україні відбувається збільшення кількості осіб, які перебувають на обліку в пробації і мають статус ветерана війни. Станом на вересень 2025 року в різних джерелах вказуються дані від 800 [1] до 1300 [2] таких суб'єктів пробації і найвірогідніше, що їх кількість буде збільшуватись. До того ж, можемо припустити значну кількість учасників бойових дій, які перебувають на обліку в пробації і не мають офіційного статусу «ветеран» – фахівці наголошують на надзвичайній актуальності теми ідентифікації ветеранів, що потрапили в систему пробації [3].

Система реінтеграції ветеранів в Україні стикається із серйозними викликами: за оцінками, після завершення війни до реінтеграції може бути залучено до 5 млн. ветеранів та їх сімей [4]. Це створює додатковий фон невизначеності для працівників пробації, які можуть опинитися в ситуації підвищеного навантаження без достатньої підготовки. Вже зараз вони нерідко стикаються з ситуаціями, коли такі суб'єкти пробації мають низку специфічних потреб, особливостей психологічного стану та соціальної адаптації, що не завжди враховані в нинішніх підходах до соціально-виховної роботи з засудженими. Водночас відсутні системні дослідження, які б з точки зору пенітенціарної психології аналізували особливості ветеранів-засуджених та давали працівникам пробації практичні орієнтири взаємодії з цими категоріями.

Метою дослідження є виявлення шляхом теоретичного аналізу соціально-психологічних особливостей ветеранів-суб'єктів пробації, що створюють

перешкоди для успішної ресоціалізації, а також їх специфічних особистісних ресурсів, на які працівники пробації можуть спиратись у корекційній роботі.

Виклад основного матеріалу. Ветерани війни нерідко повертаються до цивільного життя з низкою життєвих змін: розрив (погіршення) сімейних стосунків, втрата довоєнної професійної діяльності, незатребуваність військових навичок у мирному житті. Для більшості з них долання цих труднощів та перехід до цивільного життя відбувається без конфліктів із законом. Водночас для деякої частини ветеранів перехід до мирного життя означає повернення до ризикованих ситуацій, від яких військова служба допомогла їм колись дистанціюватись. Проблема, з якою стикаються люди після звільнення зі служби, полягає в тому, що вони втрачають захисні фактори військового життя. Це може зробити їх вразливими до правопорушень, особливо в поєднанні з втратою ідентичності та соціальної підтримки, які їм надавали збройні сили. Крім того, ветерани могли не мати можливості повністю зрозуміти, що є прийнятним у цивільному житті, особливо при відсутності належної підготовки до повернення [5].

Військовий досвід часто супроводжується травматичним стресом, який може місяцями або роками після повернення проявлятися у вигляді симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривоги, депресії, порушень сну, підвищеної дратівливості й агресивності [6]. Дослідження щодо українських ветеранів підкреслюють, що моральна травма є міцним предиктором симптомів ПТСР, що додатково ускладнює соціальну адаптацію [7].

На нашу думку, до соціально-психологічних особливостей ветеранів-суб'єктів пробації, які потребують особливої уваги працівників пробації, слід віднести такі:

– Агресивні реакції: пережиті бойові ситуації можуть стимулювати знижену толерантність до фрустрації, підвищену готовність до агресивної поведінки, звичку вирішувати проблеми через «силу» чи домінування.

– Вживання психоактивних речовин у якості засобу «саморегуляції»: така поведінка допомагає зняти емоційне напруження, але водночас створює ризики рецидиву кримінальної поведінки та порушення умов пробації.

– Відчуття образи на державу чи цивільне суспільство: ветерани вважають, що їхні заслуги не оцінені належним чином, навички знехтувані у мирному житті; це може породжувати недовіру, зменшену мотивацію до відкритої участі в корекційному процесі.

– Конфлікт між очікуваннями ветеранів (наприклад, очікування визнання заслуг, особливого ставлення працівників пробації) та стандартною процедурою пробаційного нагляду: ветерани можуть не вбачати в системі пробації безпечного середовища, можуть мати відчуття втрати автономії чи гідності, коли змушені підпадати під контроль.

– Переживання соціальної дезадаптації та ізоляції у цивільному житті: нерозуміння цивільного середовища, відчуття «іншості», розрив із побратимами, які залишилися на фронті або отримали іншу долю; втрачена робота або професійні навички.

– Схильність до ризикованих форм поведінки через прагнення до збудження, нестачу «адреналіну» у цивільному житті.

Вказані особливості у ряді випадків є чинниками потрапляння ветеранів у систему правосуддя, а також створюють додаткові виклики у контексті пробаційного нагляду і роботи щодо ресоціалізації, зменшують ефективність традиційних підходів.

Водночас варто акцентувати увагу також на сильних особистісних рисах і соціальних ресурсах ветеранів, які можуть стати опорою у співпраці з працівниками пробації:

– Патріотизм і мотивація служіння: відчуття сенсу, яке часто має військовий досвід, може бути використане як внутрішній ресурс змін (наприклад, мотив «бути корисним суспільству», «виправити ситуацію»).

– Навички дисципліни, виконання завдань, лідерства – це потенційно позитивні характеристики, які можна переорієнтувати на соціально-корисну діяльність, волонтерство, наставництво у програмах «рівний-рівному» тощо.

– Військове братерство, почуття колективної взаємодії та підтримки: можливість використовувати зв'язки побратимів у позитивному ключі, створення груп самодопомоги чи наставництва.

– Воля й витримка: ветерани, які пройшли екстремальні ситуації, мають навички подолання кризових станів, стресостійкість, вміння діяти в умовах підвищеної напруги.

Висновки. Таким чином здійснений аналіз дозволив встановити, що суб'єкти пробації, які мають досвід участі у воєнних діях, характеризуються низкою специфічних соціально-психологічних особливостей, що ускладнюють процес їх ресоціалізації. До таких належать: підвищена агресивність, вживання ПАР, труднощі емоційної саморегуляції, схильність до ізоляції, зниження рівня довіри до соціальних інститутів, а також посттравматичні симптоми, що впливають на поведінкові реакції. Разом з тим ветерани мають значний особистісний потенціал – почуття патріотизму, відповідальності, дисциплінованості, здатність діяти в умовах стресу, прагнення до суспільно корисної діяльності. Ефективна робота працівників пробації потребує індивідуального підходу, що враховує зазначені ризики і водночас передбачає активізацію сильних сторін ветеранів.

Список використаних джерел

1. Ветерани на пробації: виклик і шанс для суспільства. Державна кримінально-виконавча служба України. (30 - 09 - 2025 | 12:02). [Електронний ресурс]. URL: <https://kvs.gov.ua/news/>

2. Формування комплексної моделі підтримки ветеранів війни в системі пробації: нові підходи до соціальної та психологічної реабілітації. Пресслужба Державної установи "Центр пробації". [Електронний ресурс]. URL: <https://ukraine->

inform.com/probac-ya-mozhe-stati-oporoyu-dlya-veteran-v-na-shlyahu-povernennya-do-zhittya-v-gromad

3. Ідентифікація ветеранів, що в системі пробації: можливості та виклики. Державна кримінально-виконавча служба України. (25 вересня, 2025). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.irf.ua/identyfikacziya-veteraniv-shho-v-systemi-probacziyi-mozhlyvosti-ta-vyklyky/>

4. The reintegration of 5 million veterans may be Ukraine's next major battle: Results from a recent survey in Ukraine. Posted Friday, 11 Jul 2025. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.prio.org/comments/1794>

5. Working with Ex-Armed Services Personnel under Supervision. E-course by CIO "The Probation Institute". [Електронний ресурс]. URL: <https://www.probation-institute.org/veterans>

6. Prykhodko, Ihor & Matsehora, Yanina & Kolesnichenko, Oleksander & Baida, Maksim & Vasylovskyi, Oleksandr. (2023). The psychological recovery program of Ukrainian military personnel after completing combat missions in the Russian-Ukrainian war. Ceskoslovenska psychologie. 67. 455-473. 10.51561/cspsych.67.6.455. [Електронний ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/377014638_The_psychological_recovery_program_of_Ukrainian_military_personnel_after_completing_combat_missions_in_the_Russian-Ukrainian_war

7. Zasiakina L, Duchyminska T, Bifulco A, Bignardi G. War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: Moral injury and associated mental health symptoms. Mil Psychol. 2024 Sep 2;36(5):555-566. doi: 10.1080/08995605.2023.2235256. Epub 2023 Jul 24. PMID: 37486615; PMCID: PMC11407378.

Владислава Гончарова
студентка 5 курсу Пенітенціарної академії України, м. Чернігів, Україна

Юлія Смолянко (науковий керівник)
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ОСНОВИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Поточна безпекова ситуація створила нову соціально-психологічну реальність, у якій питання стресостійкості, гуманістичної взаємодії та психологічної безпеки набули стратегічно важливого значення. Освітня сфера, як система, що безпосередньо формує ціннісні орієнтації людини та хоч і опосередковано відповідає за компетентнісний розвиток особистості, стала важливою ланкою у підтриманні внутрішньої рівноваги здобувачів освіти, педагогів та батьків.

Метою даної статті – теоретичне осмислення та обґрунтування психолого-педагогічної підтримки серед здобувачів вищої освіти в умовах підвищеної соціально-психологічної напруги.

Звернемося до науково-педагогічних джерел, де психологічна підтримка трактується провідними науковцями як багатовимірний феномен, що охоплює систему різнопланових психологічних впливів, спрямованих на збереження, відновлення та оптимізацію психічного функціонування особистості. Її сутність полягає у створенні таких умов міжособистісної взаємодії, які сприяють стабілізації емоційних станів, гармонізації внутрішнього світу індивіда та забезпеченню адекватного розвитку когнітивних функцій – сприйняття, мислення, пам'яті, уяви, уваги та мовлення [1]. Значущість порушеної проблеми засвідчує аналіз наукових розвідок, здійснених вітчизняними вченими – Н. Атаманчук, О. Карпенко, І. Петренко, Д. Романовською, С. Хлєбїк та ін. Сформовано певний досвід

здійснення психолого-педагогічної підтримки дітей у кризових ситуаціях, що постає як комплексна проблема соціально-психологічного та педагогічного характеру й вимагає науково-обґрунтованого аналізу та осмислення.

В умовах сучасних викликів з погляду психології як науки, психолого-педагогічна підтримка передбачає процес супроводу особистості в умовах емоційної нестабільності, зниження когнітивного контролю та підвищеної тривожності. Педагогічний аспект орієнтований на забезпечення освітнього простору, де домінують безпечні міжособистісні відносини, довіра, прийняття та взаємоповага [5].

Психолого-педагогічна підтримка здобувачів освіти в умовах невизначеності потребує системного підходу, що базується на таких принципах: гуманістичності, диференційованого підходу, конфіденційності та ресурсності. Застосування методів емоційної стабілізації, когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії, релаксаційних технік сприяє поступовому зниженню рівня стресу та підвищенню адаптивності учасників освітнього процесу.

В умовах поточної безпекової ситуації ключовими функціями підтримки стають: профілактика вторинної травматизації через педагогічну взаємодію; психоемоційна стабілізація дітей та дорослих; формування у педагогів навичок кризового реагування та саморегуляції; забезпечення безпечного освітнього простору, де збережено довіру, передбачуваність і взаємну повагу [2].

Ефективна модель психолого-педагогічної підтримки вимагає міждисциплінарного підходу, інтеграції ресурсів психології, педагогіки, соціальної роботи та нейропсихології. Значну роль відіграють сучасні цифрові технології: онлайн-консультації, дистанційні тренінги з медіації, платформа «Ти як?» для педагогів і батьків.

Сучасні дослідження Д. Романовської та О. Креденцер доводять, що травматичні наслідки кризових подій можуть мати пролонгований характер, тому

підтримка має здійснюватися не епізодично, а системно, будучи інтегрованою у всі освітні процеси [3;4].

У межах ґрунтовного вивчення проблеми дослідження плануємо за необхідне проведення опитування серед педагогічних працівників та практичних психологів закладів освіти з метою виявлення рівня сформованості навичок емоційної саморегуляції, стресостійкості та готовності до кризового реагування. Одержані результати дозволять уточнити зміст, форми психолого-педагогічної підтримки, визначити запити фахівців щодо супервізійної допомоги, методичного забезпечення та розвитку психологічної резильєнтності.

Висновок. Отже, психолого-педагогічна підтримка у сучасних кризових умовах є комплексною системою, що включає гуманістичну педагогіку, психологію кризових станів та взаємодію різних інституцій на умовах педагогічного партнерства. Її стратегічна мета подвійна – мінімізувати травматичні наслідки для ментального здоров'я та водночас формувати психічну стійкість як ключовий ресурс життєздатності суспільства. Саме ефективність такої підтримки визначає успішне відновлення людського потенціалу, психологічного добробуту та стабільності освітнього простору.

Список використаних джерел:

1. Музика О. Л. Ціннісна підтримка особистісного розвитку як теоретична та прикладна проблема. *Актуальні проблеми психології*. У 12 т. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2009. Т. 12. Вип. 8. С. 177–188.

2. Пророк Н. В., Царенко Л. Г., Чекстєре О. Ю. Психологічна допомога дітям, які пережили спричинені війною травмивні події : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 137 с.

3. Романовська Д.Д. Психологічна допомога у закладах освіти в період війни: запити, методики, алгоритмидій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. No 1. 2022. с. 148–152.

4. Креденцер О. В. Тренінг розвитку професійної самоефективності персоналу освітніх організацій в контексті забезпечення їхнього психологічного здоров'я та благополуччя в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. No 1 (31). С. 50–59.

5. Кухар Т. В., Волеваха І. Б. Психологічні ресурси особистості в умовах сучасних викликів. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2020. No 2 (5). С. 94-103.

Олена Гринь
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Актуальність теми зумовлена низкою викликів, перед якими постала українська освіта в умовах російсько-української війни, а також стрімкими темпами розвитку інформаційного суспільства. Збройна агресія Російської Федерації унеможливорює очне навчання у багатьох регіонах України, відтак в умовах дистанційного та змішаного навчання особливого значення набуває використання цифрових технологій, які дозволяють забезпечити неперервність освітнього процесу та його якості. Під час війни особливо важливим є розвиток у здобувачів освіти критичного мислення як запоруки стійкості до маніпуляцій і дезінформації, формування національної ідентичності та громадянської свідомості. Значний потенціал щодо формування історичної пам'яті та ціннісних орієнтирів як у закладах загальної середньої, так і вищої освіти має історія як навчальна дисципліна. Так, в Наказі Міністерства освіти і науки України від 30 листопада 2024 р. «Про концептуальні засади реформування історичної освіти» зазначено, що метою вивчення історії є формування «національної та культурної ідентичності; виховання патріотизму, громадянської відповідальності» [4, с. 6].

Реалізація цієї мети можлива за умови переходу від знаннєвої парадигми у навчанні історії до компетентнісної. На думку П. Мороза та І. Мороз, одним з ключових завдань сучасної освіти є формування дослідницької компетентності, яка «розвиває здатність до самонавчання й адаптації в умовах інформаційно насиченого середовища» [2, с. 121].

Мета статті – узагальнити досвід і визначити ефективні цифрові інструменти, що сприяють формуванню дослідницької компетентності здобувачів освіти у процесі навчання історії.

Дослідницькою компетентністю здобувача освіти з історії є здатність здійснювати пошук, аналіз і критичне осмислення інформаційних джерел для здобуття нових знань. Вона передбачає сформованість певних умінь, навичок, мотивації, творче мислення і рефлексивний компонент [1, с. 59–60].

Розвинена дослідницька компетентність дає змогу ставити запитання, визначати проблеми та формулювати гіпотези, працювати з різними типами джерел, аналізувати, порівнювати, узагальнювати і робити обґрунтовані висновки, розуміти множинність історичних інтерпретацій, представляти результати власного дослідження в усній, письмовій чи цифровій формі, дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Крім того, дослідницький підхід сприяє підвищенню мотивації до навчання історії, адже здобувачі освіти виступають у ролі активних творців, а не пасивних споживачів знань. Водночас, використання здобувачами освіти цифрових технологій при здійсненні навчальних дослідницьких проєктів дозволяє осучаснити освітній процес, забезпечити доступ до широкого кола джерел, підвищити якість опрацювання даних та візуалізації результатів, а відтак сприяє формуванню навичок, необхідних в сучасному цифровому світі.

Формування дослідницької компетентності відбувається в процесі виконання як дослідницьких завдань («проаналізуйте», «аргументуйте», «доведіть») та проєктів, реалізація яких охоплює повний цикл дослідницької діяльності, так і при розв’язанні більш коротких завдань дослідницького типу.

В таблиці 1 наведено приклади конкретних цифрових інструментів, які засвідчили ефективність у процесі виконання дослідницьких навчальних завдань з історії.

Таблиця 1 – Використання цифрових інструментів на різних етапах виконання дослідницьких завдань з історії

Етап дослідницької роботи	Цифрові інструменти	Особливості використання
Постановка проблеми, формулювання теми, гіпотези та дослідницьких запитань	Padlet, Miro, Google Docs, MindMeister, IdeaBoardz, Canva	«Мозковий штурм» при генеруванні ідей, візуалізація проблеми, зв'язків та гіпотез.
	ChatGPT, Perplexity, Gemini	Уточнення формулювання теми, мети, розвиток вміння ставити дослідницькі запитання, а також критично оцінювати згенеровані штучним інтелектом гіпотези.
Збір наукової літератури та історичних джерел	Електронні архіви та бібліотеки (Archium, Електронний архів Українського визвольного руху, Жива історія: онлайн архів усноісторичних та візуальних джерел, Міжархівний пошуковий портал, Національний банк репресованих, Europeana та ін.). Пошукові системи (Google Scholar, Scilit, DOAJ, Perplexity, Connected Papers).	Пошук оцифрованих історичних джерел та наукових публікацій. Розвиток навичок роботи з цифровими архівами та базами даних.
	Google Arts & Culture, Mozaik Education, Running Reality	Робота з візуальними джерелами, 3D-реконструкціями, інтерактивними мапами.
	Google Forms	Проведення опитування.
Аналіз та інтерпретація	Research Rabbit, Google Earth, TimelineJS, Infogram, Napkin	Візуалізація зв'язків між дослідженнями, створення інтерактивних хронологій, карт, інфограм, діаграм тощо.
Структурування та написання тексту	Текстові редактори з функцією спільної роботи (Google Docs), перевірка граматики (LanguageTool) системи управління бібліографією (Zotero, Mendeley), інструменти для перевірки на плагіат (Turnitin, Unicheck)	Спільне редагування тексту, корекція правопису, автоматичне генерування списку літератури та коректне цитування відповідно до обраного стилю, забезпечення академічної доброчесності.
Презентація результатів і рефлексія.	MS PowerPoint, Canva, Genially, Prezi, Gamma, Padlet, Mentimeter, Kahoot	Створення мультимедійних презентацій, інтерактивних дошок та вікторин, відео. Сприяють розвитку навичок публічного виступу, рефлексії і культури цифрової комунікації.

Втім, попри очевидні переваги, використання цифрових інструментів у навчанні історії висвітлює низку викликів: проблему цифрової нерівності, перевантаження інформацією, необхідність дотримання етики дослідницької діяльності, у тому числі при застосуванні систем штучного інтелекту [5, с. 445]. Разом із тим, обґрунтоване та виважене використання цифрових ресурсів дає змогу мінімізувати ці ризики й забезпечити умови для розвитку дослідницької компетентності здобувачів освіти [3, с. 98].

Висновки. Ефективна реалізація дослідницького підходу у навчанні історії через цифрові інструменти забезпечує комплексне формування дослідницької, цифрової та інформаційної компетентностей, що є важливим для реалізації компетентнісного підходу та досягнення мети історичної освіти – виховання свідомого та відповідального громадянина.

Список використаних джерел

1. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття “дослідницька компетентність”. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць*. Вип. VII. Кривий Ріг, 2012. С. 55–62.
2. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів з історії в школі: концептуальні засади та практичні аспекти впровадження. *Освітній процес в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення України з інтеграцією в європейську спільноту*. Ломжа–Київ, 2024. С. 119–140.
3. Москалюк М. М., Лень А. В. Цифрові технології та їх роль у вивченні історії. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2025. № 18. С. 92–101.
4. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України №1072 від 30 липня 2024 р. URL: <https://surl.li/czqbwH> (дата звернення: 20.10.2025).
5. Hryn O., Shevel A., Shcherbyna N., Kubrak O., Zadorozhny K. Implementation of artificial intelligence in the system for detecting academic dishonesty in Ukrainian secondary and higher education institutions. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. 2025. 13(2). 445–458.

Аліна Єна
викладач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна молодь України переживає надзвичайно складний період, пов'язаний із воєнними діями, вимушеним переселенням, втратою близьких, невизначеністю майбутнього. Війна суттєво вплинула на емоційний стан, систему цінностей і соціальні орієнтири молодих людей. Психологічна підтримка в таких умовах набуває виняткової важливості, адже саме молоде покоління є рушійною силою відновлення країни після війни.

Основними психологічними проблемами для сучасної молоді через повномасштабне вторгнення росії до України є:

- підвищений рівень тривожності, страху, депресії;
- втрата сенсу життя, апатія, емоційне вигорання;
- дезадаптація переселенців у нових громадах;
- руйнування соціальних зв'язків;
- зниження довіри до інституцій, зокрема освітніх і державних.
- брак фахових психологів у закладах освіти;
- стигматизація звернення до психолога в суспільстві.

Психологічний стан сучасної молоді в умовах війни характеризується високим рівнем емоційної напруги, невизначеності та внутрішніх суперечностей. Молоді люди, які перебувають у процесі становлення особистості, стикаються з одночасним впливом травматичних подій – обстрілів, втрат, вимушеного переселення, розлуки з родиною чи друзями. Це призводить до підвищеної тривожності, депресивних станів, агресивних реакцій або, навпаки, емоційного оціпеніння. В умовах війни спостерігається зниження концентрації уваги, мотивації

до навчання, труднощі у плануванні майбутнього, адже молодь часто не бачить чітких перспектив. Однак, водночас, у цій віковій групі проявляється значний потенціал до адаптації: багато молодих людей долучаються до волонтерства, саморозвитку, громадської активності, що допомагає їм знаходити сенс у складних обставинах. Таким чином, молодь стає не лише вразливою категорією населення, а й важливим ресурсом психологічної стійкості суспільства [2].

Формами психологічної підтримки є:

1. Індивідуальне консультування – допомога у переживанні травматичних подій, навчання саморегуляції.
2. Групова терапія – створення спільноти підтримки, обмін досвідом.
3. Психосвітні програми – навчання навичкам подолання стресу, емоційної грамотності.
4. Онлайн-підтримка – використання чат-ботів, гарячих ліній, мобільних додатків.
5. Волонтерські ініціативи – взаємодопомога молоді через соціальні проєкти.

Освітні заклади відіграють ключову роль у системі психологічної підтримки молоді під час війни, оскільки вони – не лише місце навчання, а й повсякденне середовище соціалізації, де можна виявляти потреби, надавати допомогу і формувати стійкі навички [1].

У період війни діяльність практичного психолога в освітньому закладі набуває особливої значущості, адже саме він є фахівцем, який допомагає здобувачам освіти зберегти психічну рівновагу, адаптуватися до нових умов та навчитися долати наслідки стресу. Основним завданням психолога стає створення безпечного, довірливого середовища, де кожен учень або студент може відчувати підтримку, розуміння та прийняття.

Психолог починає роботу з психодіагностики – вивчення емоційного стану здобувачів освіти, рівня тривожності, стресу, наявності травматичного досвіду. Для цього використовуються спостереження, анкетування, проєктивні методики,

індивідуальні бесіди. Отримані дані дозволяють визначити групи ризику та розробити індивідуальні або групові плани підтримки. Далі психолог організовує психокорекційну роботу, спрямовану на зниження емоційної напруги, розвиток навичок саморегуляції та позитивного мислення. Застосовуються методи арттерапії, казкотерапії, ігрової терапії, тілесноорієнтованих практик, технік дихання та релаксації. У старшій школі та ЗВО актуальними є тренінги з управління емоціями, самопідтримки, ненасильницького спілкування, планування майбутнього.

Важливим напрямом є групова робота – проведення занять підтримки, тренінгів командоутворення, «кола довіри», де здобувачі освіти можуть висловити свої переживання, навчитися слухати та допомагати одне одному. Такі зустрічі сприяють формуванню почуття спільності, зменшенню відчуття самотності й безпорадності [2].

Таким чином, робота практичного психолога в умовах війни має комплексний характер: вона включає діагностику, корекцію, профілактику, просвіту та супровід усіх учасників освітнього процесу. Головною метою є збереження психологічного здоров'я здобувачів освіти, формування в них навичок стійкості до стресу, здатності справлятися з емоційними труднощами та знаходити сенс у складних життєвих ситуаціях.

Психологічна підтримка сучасної молоді в умовах війни є життєво необхідним чинником збереження психічного здоров'я нації. Системна, доступна та професійна допомога сприяє адаптації, формує внутрішню стійкість, підвищує здатність молодих людей діяти конструктивно в умовах кризи.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» URL: <https://howareu.com/pro-prohramu> (дата звернення: 17.10.2025).
2. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.10.2025).

Людмила Завацька
кандидат педагогічних наук, професор,
директор ННІ психології та соціальної роботи,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

СІМ'Ї ПАТРОНАТНИХ ВИХОВАТЕЛІВ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Сім'я, як базовий інститут суспільства, зазнає потужного впливу війни і тих деструктивних процесів, що продукує війна. Наявність в Україні значної кількості дітей, які опинилися у складних обставинах, зумовлює потребу у створенні ефективної системи соціального захисту, яка сприятиме їхній адаптації та реабілітації. Однією із найбільш перспективних альтернатив інтернатним закладам є патронатне виховання.

Патронат над дитиною першочергово спрямований на задоволення базових потреб, захист її прав та надання необхідних послуг як самій дитині, так і її сім'ї. Ключова мета патронату – відновлення батьківського потенціалу та основних сімейних функцій задля забезпечення повернення дитини до рідної родини, завжди з урахуванням її найкращих інтересів. Відповідно усі реабілітаційні заходи в межах послуги патронату фокусуються на допомозі дітям, які опинилися у складних життєвих обставинах та з різних причин не можуть перебувати у власній сім'ї, оскільки їхні біологічні батьки чи особи, що їх замінюють, неспроможні належним чином про них піклуватися.

Реабілітаційна діяльність патронатних вихователів розглядається як багатогранний процес. У широкому контексті це налагодження інтегрованої взаємодії патронатного вихователя з міждисциплінарною командою, до складу якої входять фахівці служби у справах дітей, центрів надання соціальних послуг, представники психологічних служб, педагоги закладів загальної середньої та дошкільної освіти, корекційні педагоги інклюзивно-ресурсних центрів, а також медичні працівники. Ця синергія має на меті повне відновлення прав, статусу,

здоров'я, дієздатності та соціального становища дитини, а також формування у неї стійких позитивних життєвих установок та переконань. У вужчому розумінні, це сукупність цілеспрямованих заходів, спрямованих на задоволення індивідуальних потреб дитини, відновлення або формування її функціональних зв'язків із соціальними групами та сімейним оточенням. Це також сприяє успішному засвоєнню нею нових соціальних ролей, відновленню втрачених контактів та нейтралізації факторів, що чинять деструктивний вплив на розвиток особистості та її соціалізацію [1; 2].

Фундаментом реабілітаційної діяльності патронатного вихователя є низка ключових принципів:

- максимальне використання внутрішнього потенціалу дитини та її сімейного оточення, оскільки кожна людина має приховані можливості для покращення якості свого життя та особистісного зростання;

- поетапне та систематичне формування вмінь і навичок, необхідних для повноцінного функціонування в соціальному середовищі;

- активна та усвідомлена участь дитини та її сім'ї у всьому процесі реабілітації – це принципово не про вирішення проблем за них, а про навчання їх самотійно брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя, та усвідомлювати можливі наслідки цих рішень;

- індивідуалізація заходів та послуг, що означає їхню адаптацію відповідно до унікальних та чітко визначених потреб кожної дитини та її сімейного оточення;

- високий професіоналізм патронатного вихователя та всіх залучених спеціалістів, з обов'язковим пріоритетом гуманного та поважного ставлення до дитини та її батьків;

- тісний зв'язок із найближчим оточенням та соціальним середовищем з метою забезпечення максимальної підтримки дитини, допомоги сім'ї та ефективної взаємодії з іншими соціальними групами, як наголошував Deleu G.M. ще у 2004 р. [3].

Ключовим аспектом успішної реабілітації є формування нових, позитивних установок у дитини. Цей процес передбачає коригування її знань щодо сімейних функцій, цінностей, звичаїв і традицій. Патронатний вихователь спочатку вивчає обізнаність дитини, а потім коригує ці знання, використовуючи такі методи, як приклад членів сім'ї патронатного вихователя, обговорення, моделювання ситуацій та пояснення сімейних ролей і цінностей. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку особливо ефективними є казки та рольові ігри. Для закріплення нових знань важливі періодичні повторення дій та створення ситуацій успіху, де дитина може демонструвати використання засвоєних знань і навичок. Результатом спільної роботи патронатного вихователя та інших залучених спеціалістів мають стати стійкі позитивні установки дитини: «Я хороший», «Я успішний», «Сім'я – це любов, підтримка». Основою всього реабілітаційного процесу мають бути позитивні емоції та відчуття дитиною власної цінності [2].

Оскільки послуга патронату є тимчасовою, з терміном від 3 до 6 місяців, подальша робота з дитиною та її сім'єю продовжується у видозміненому форматі. Якщо біологічна сім'я, з якої була переміщена дитина, перебуває у складних життєвих обставинах, працівники соціальних служб мають використати час перебування дитини під патронатом для допомоги їм у подоланні цих труднощів. Для цього проводиться ретельне вивчення потреб сім'ї, визначаються необхідні послуги та формується мультидисциплінарна команда спеціалістів, яка, надаючи ці послуги, прагне мінімізувати вплив факторів ризику на членів сім'ї.

Як показує аналіз практики функціонування сімей патронатних вихователів, у тих випадках, коли сім'я дитини є неблагополучною і повернення дитини до біологічних батьків неможливе, служба у справах дітей активно здійснює пошук усиновлювачів, опікунів або іншу сімейну форму влаштування, таку як прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу. У такій ситуації роль патронатного вихователя є надзвичайно важливою: він допомагає спеціалістам служби у справах дітей у пошуку найбільш оптимальних сімейних форм. Якщо вже є потенційні

усиновлювачі чи опікуни для дитини, патронатний вихователь сприяє встановленню або відновленню їхнього контакту з дитиною.

Таким чином, реабілітаційна діяльність патронатного вихователя є поетапною, послідовною та індивідуалізованою, що здійснюється відповідно до чітко визначених потреб дитини та особливостей її сімейного середовища. Усі заходи реабілітації плануються та узгоджуються з членами міждисциплінарної команди, що забезпечує комплексний підхід.

Підсумовуючи, слід зазначити, що хоча термін «реабілітація» часто використовується в науковому та законодавчому полі у контексті відновлення функцій осіб з інвалідністю чи хронічними захворюваннями, реабілітаційна діяльність патронатних вихователів за своєю суттю є соціальною реабілітацією. Це складний та багатокомпонентний процес, спрямований на відновлення соціальних функцій, статусу особи та її інтеграції у суспільство. Ця діяльність ґрунтується на послідовній системі впливу, зміні ставлення особистості та використанні ефективних технологій формування поведінки.

Високий професіоналізм патронатного вихователя, його вміння та безумовна готовність здійснювати реабілітаційну діяльність є фундаментальною передумовою для успішного забезпечення права влаштованої дитини на виховання у сприятливому сімейному оточенні та ефективної реалізації визначених цілей і завдань реабілітації її сім'ї.

Список використаних джерел

1. Пешушкова Л.А. Особливості реабілітаційної діяльності патронатних вихователів. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. Вип. 2(7). С. 72-87.
2. Пешушкова Л.А. Підготовка кандидатів у патронатні вихователі до реабілітаційної діяльності: дис. ... доктора філософії: спеціальність 231 Соціальна робота. Київ, 2021. 322 с.
3. Deleu G.M. Les grands principes de la réhabilitation psychosociale / Socrate Réhabilitation. 2004. URL: <http://www.espace-socrate.com/index.php/tous-les-articles/2-non-categorise/43>

Оксана Іващенко
кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри мовної підготовки
Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна

METHODS OF DEALING WITH INFORMATION-PSYCHOLOGICAL WARFARE

Information-psychological warfare refers to tools and technologies used to influence people's consciousness and behavior with the aim of manipulation, destabilization of society, or imposing certain ideas. It's a set of means of presenting verbalized and symbolic information, methods, forms and ways of using them in order to exert a negative information influence on mental processes, emotional and volitional regulation of people's behavior by reducing their ability to actively resist, weakening the will, the emergence of despair, fear of uncertainty, etc.

The most common verbal means of informational and psychological influence are based on the development of special texts that allow partially or completely changing previously learned attitudes and forming new ones. For this purpose, the following steps are used: suggestion (unconscious perception of information); persuasion (critical perception of information); emotional suppression (creating a state of anxiety, depression, apathy in a person); disinformation (deception); manipulation of consciousness (imposing ideas, attitudes, beneficial influences on the subject); psychogenic influence (influence on consciousness); neurolinguistic influence (introduction of special linguistic programs into consciousness to change the direction of persuasion); psychotronic influence using psychotronic generators, flickering colors, introducing a 25th frame into a film intended to affect the subconscious. Rumors, falsification, threats, intimidation, subversion, propaganda, and many other forms and methods are also used. Counteracting this type of influence requires a comprehensive approach, including psychological, informational, legal, and educational methods.

Critical thinking and media literacy should be developed by every member of the society. It is of vital importance to verify information using multiple independent sources or use specialized fact-checking services. If possible, people should avoid any information that provokes excessive panic or aggression. Psychological resilience should also be in the focus of person's attention, including developing of emotional intelligence, stress resistance, fostering positive thinking and learning stress management techniques (meditation, physical exercise, psychotherapy). These measures will help to develop the ability to recognize manipulation and maintain self-control, to concentrate on constructive solutions instead of fear and panic.

Information security of individuals is an important issue nowadays. Everybody has to control personal data, avoiding oversharing personal information on social media, protect personal account using strong passwords and two-factor authentication, filter content, blocking destructive sources and bots. Legal and state countermeasures can be taken to combat information-psychological warfare, enforcing laws against disinformation and hostile media campaigns, strengthening the protection of state and private information resources, actively spreading truthful information to neutralize fake news, creating initiatives to combat fake news and manipulations, teaching the population about information security, helping those who are the most susceptible to manipulation.

Combating information-psychological warfare requires not only technological solutions but also personal responsibility. Developing critical thinking, ensuring information security, and building psychological resilience are key methods to protect consciousness from manipulations.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект) : монографія / І. В. Воробйова, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. І.І. Приходька; 2-ге вид. Х. : Національна акад. НГУ, 2016. 265 с.

Ольга Лілік
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови, літератури та журналістики,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

В умовах дії стресогенних чинників, активізації низки загроз для життя і здоров'я людей постає необхідність розроблення й упровадження здоров'язбережувальних технологій під час викладання всіх освітніх компонентів у закладах вищої освіти. Це передусім передбачає використання психолого-педагогічних прийомів, методів, технологій, підходів до розв'язання низки проблем, пов'язаних із фізичним, психічним і соціальним здоров'ям здобувачів вищої освіти.

На думку А. Ващенко, С. Свириденко, застосування здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі потребує забезпечення таких умов, як-от: врахування вікових особливостей пізнавальної діяльності здобувачів освіти; організація навчання на оптимальному рівні складності; забезпечення варіативності методів і форм навчання; оптимальне поєднання рухових і статичних навантажень; навчання в малих групах; використання наочності й візуалізація навчальної інформації, створення емоційно сприятливої атмосфери; формування позитивної мотивації до навчання («педагогіка успіху»); культивування в здобувачів освіти знань у сфері збереження здоров'я [1].

У попередніх публікаціях нами вже було обґрунтовано, що застосування здоров'язбережувальних стратегій в освітньому процесі закладів середньої і вищої освіти має здійснюватися системно й обґрунтовано, на основі обраної стратегії, яка б ґрунтувалася на певній методологічній основі, що передбачає необхідність аналізу

філософських і психологічних концепцій, а також їхніх окремих положень [1, с. 116].

На заняттях із навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у межах використання здоров'язбережувальних технологій можлива робота за кількома напрямками. Це передусім позитивна мотивація до навчальної діяльності, створення ситуації успіху, що передбачає нівелювання дії страху чи невпевненості в собі; авансування успішного результату; прихований інструктаж про способи і форми здійснення навчальної діяльності; мотивування до виконання завдань; наголошування на персональній винятковості; мобілізація студентської активності; висока оцінка навчальної діяльності здобувача освіти.

Зауважимо, що позитивні психологічні настанови за допомогою слова, почуттів і жестів викладача сприяють стабілізації самооцінки здобувача вищої освіти, створенню емоційного комфорту на занятті, що є профілактичним засобом із попередження психотравматизму, стресів та неврозів, а також сприяє формуванню психічного, духовного й соціального здоров'я.

Доцільним вважаємо і виконання навчальних завдань з української мови валеологічного змісту, наприклад написання есе за прислів'ям чи приказкою (наприклад: *«Найбільше багатство - здоров'я»*, *«Рух - це здоров'я, це – життя»*, *«Помірність - мати здоров'я»*, *«Здоров'я — скарб, який завжди з тобою»*), складання рекомендацій чи пам'яток (*«Як стати довгожителем»*, *«Як подолати панічні атаки»*, *«Як досягти успіху»*), обговорення певних ситуацій, виконання різноманітних вправ (*«Асоціації»*, *«Словесне малювання»*, *«Шкала цінностей»*).

Реалізація здоров'язбережувальних технологій на заняттях із освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачає також врахування індивідуальних емоційних станів та можливостей здобувачів вищої освіти. Цьому сприяє створення середовища для вибору способів навчальної діяльності з урахуванням типу мислення, особливостей сприйняття, типу темпераменту, рівнів навчальних досягнень студентів. У цьому контексті доцільним

вважаємо застосування технологій кооперативного навчання, адже це сприятиме забезпеченню психологічного захисту, подоланню безпорадності в ситуації неспішності, а також допоможе створити емоційно-комфортну атмосферу, інтенсифікує розвиток творчих здібностей, комунікативних умінь та здатності ухвалювати рішення. Окрім того, такий підхід сприятиме формуванню культури праці і спілкування, зниженню агресивності (формування соціального, духовного, психічного здоров'я здобувачів).

Варто наголосити, що в умовах дистанційного і змішаного навчання важливим є забезпечення умов для рухової активності студентів, зокрема проведення гімнастики для очей, пауз психоемоційного розвантаження, тренування дихання, виконання руханки, поетичної п'ятихвилинки чи хвилинки гумору.

Упровадженню здоров'язбережувальних технологій сприятиме й рефлексивність заняття: фіксація власного ставлення до навчальної діяльності за допомогою зорових сигналів, малюнків, схем, усної відповіді формує свідомість, самосвідомість, критичне мислення студентів, а також їхнє ставлення до знань, здобутих на занятті.

Отже, упровадження здоров'язбережувальних технологій на заняттях із навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» дає змогу постійно підтримувати високий рівень працездатності студентів, швидко відновлювати цей рівень за рахунок внутрішніх резервів організму, а також сприяє збереженню внутрішнього спокою або емоційної стійкості, відновленню душевної рівноваги після стресових ситуацій.

Список використаних джерел

1. Ващенко А., Свириденко С. Готовність учителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я і фізична культура*. 2006. № 8.
2. Лілік О. Стратегії застосування здоров'язбережувальних технологій на уроках мовно-літературної галузі. *Теорія і методика професійної освіти*: колективна монографія. Чернігів, 2025. Випуск 3. С. 114-135.

Олена Марусенко
викладач медичної хімії,
Чернігівський базовий фаховий медичний коледж
Чернігівської обласної ради, м. Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

З початком повномасштабного військового вторгнення на територію нашої держави кожен з нас зіткнувся з пеклом війни, багато людей зазнали важких фізичних та психологічних випробувань – відчуття, з якими дуже важко впоратися самотійно. За таких умов істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть надавати першу психологічну допомогу та підтримку усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти. Кожна людина має природне невід’ємне і непорушне право на життя у безпечному для здоров’я середовищі. Особливо це стосується наших студентів, забезпечення їх безпечними умовами навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, інтелектуального та духовного розвитку. [1, С. 4].

Я вважаю, що позитивний психологічний клімат на занятті починається із самонавіювання викладача. Йдучи до коледжу, я переконую себе в тому, що діти, до яких я прямую, — найкращі, найстаранніші. Я намагаюся йти до них з радістю, любити їх: здібних і нездібних, ліних і старанних, їх потрібно розуміти, вселяти їм віру в свої сили.

Формувати сприятливий психологічний мікроклімат на заняттях я починаю ще при першому знайомстві з групою. Обов’язково запитую студентів про їх інтереси, вподобання, а особливо, мене цікавить той предмет, який викладаю особисто я, тобто хімія. Хочу відмітити, що діти охоче діляться цим. На жаль, не у всіх лежить душа до вивчення цього предмету.

На своїх заняттях я намагаюся підтримувати постійний зв’язок зі студентами, докладаю зусиль відчувати їх та заохочувати до вивчення хімії. Не для кого не

секрет, що сьогоднішніх дітей цікавлять не знання, а оцінки, і тому, щоб підняти їхню самооцінку, я впроваджую різноманітні заохочення, наприклад – «Хто активно працює на занятті – той має додаткові бали». Деяким студентам це дуже подобається, у них загораються очі і один перед одним біжать до дошки, але це спрацьовує лише тоді, коли студент хоча б мінімально має базові хімічні знання. Для тих, хто погано орієнтується в хімії, я даю невеличкі повідомлення, і за це студенти також отримують непогані бали. Проблема мотивації до навчання була, є і буде актуальною завжди. Від її розв'язання залежить ефективність навчальної діяльності студентів, розвиток інтересу до навчання.

Перш за все, починаємо з себе: доброзичливий, гарний настрій є однією з умов позитивного ставлення в середовищі дітей. Важливе значення, на мою думку, має мова педагога (чітка, виразна, логічна), глибоке знання свого предмету. Педагогічна майстерність викладача відіграє неабияку роль у виникненні інтересу до вивчення того чи іншого предмету. Кожен викладач повинен бути сам прикладом для студентів. У своїй роботі я намагаюсь керуватися справедливими універсальними вимогами до всіх студентів, хоча і не забуваю про індивідуальний підхід. Всі ми добре знаємо, що людина із задоволенням працює, якщо захоплена роботою та любить її. Також мислення студента активізується, якщо в нього виникло бажання розуміти, вивчати новий матеріал, з'явилась зацікавленість роботою, коли він стає співучасником навчально-пізнавального процесу. Активізую пізнавальну діяльність студентів шляхом створення проблемних ситуацій, підведення їх до самостійних узагальнень, висновків.

Щодо організації роботи, у різноманітну її види; практикую диференційовані індивідуальні завдання. Диференційовані самостійні роботи стимулюють просування вперед і слабких, і середніх, і сильних студентів. Під час самостійної роботи, дозволяю студентам звертатися за допомогою до мене, користуватися зошитом, довідником. У цій роботі мені допомагає непогано

обладнаний кабінет. На своїх заняттях постійно підтримую зв'язок з клінічними предметами, що підкреслює важливість хімії для майбутнього медпрацівника.

Хочу відмітити, що для студентів слова і вчинки педагога повинні сприйматися, як прояв його власних поглядів, а не тільки, як виконання посадових обов'язків. Адекватна оцінка власної особистості, пізнання себе, управління собою – це основні задачі, які я ставлю перед собою. Не допускаю у своїй роботі підвищеного голосу, крику, не дозволяю собі негативних емоцій, так як це шкодить навчально-виховному процесу.

У навчально-виховному процесі потрібні не тільки професійні знання викладача, але й розуміння природи дитини, її духовної сутності, індивідуальних особливостей. [4, С. 201] Ось тому, при першому знайомстві з групою важливо проводити анкетування з метою вивчення індивідуальних особливостей студентів. В результаті проведеного опитування було з'ясовано, що в групі є багато талановитих дітей (є такі, що гарно малюють, співають, танцюють, вишивають, і взагалі, мають творчі здібності). Також, під час анкетування мною було виявлено студентів, які мають певні проблеми. Майже половина моїх вихованців ростуть в неповних родинах, а це дає свій відбиток на їхньому психоемоційному стані. Діти не навчені вчитися, і складається враження, що батькам нецікаво, що відбувається з їхніми дітьми. У своїй педагогічній діяльності я намагаюсь ставити акцент саме на колективному вихованні через спільну працю, основною метою якої є формування почуття колективізму, розвиток рис людяності, взаємопідтримки, взаєморозуміння кожного члена колективу.

Слово викладача справді впливає на особистість дитини. За допомогою влучного слова педагог не тільки викладає навчальний матеріал, але й відкриває внутрішній світ дитини, виявляє і розвиває творчу активність, талант дитини, що в майбутньому забезпечує гармонійний розвиток особистості. [2, С. 63] Ніжне слово спонукає дитину до активних дій, позитивного настрою. З великим задоволенням такий студент виконує доручення і прохання викладача.

У нашому навчальному закладі організовується багато різних заходів, де без ніжного слова не обійтись. Незважаючи на неабияку зайнятість, студенти моєї групи завжди беруть участь у цих заходах. Завзято і енергійно вони готуються до цих заходів. І це приносить свої результати.

Отже, як висновок вищесказаного, хочу відмітити про необхідність у навчально-виховному процесі максимально враховувати особливості й інтереси студентів і створювати простір для їхньої власної розумової й соціальної активності. В ході навчально-виховної діяльності має відбуватися цілеспрямований розвиток певної системи психічних якостей особистості студента, що так необхідно для сучасного життя.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 к. Кн. 2. Київ: Либідь, 2003. 342 с.
2. Вільга І. Врахування сталих індивідуальних рис особистості як аспект гуманізації навчання і виховання. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 2. С. 61–67.
3. Волкова Н.П. Педагогіка. Київ : Академія, 2002. 575 с.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
5. Мартиненко О. А. Як навчити вашу дитину володіти емоціями. Харків: Ранок, 2009.

Марія Микитенко

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ, ЧЛЕНИ РОДИН ЯКИХ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПОЛОНІ, В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

У сучасних українських реаліях, внаслідок широкомасштабної збройної агресії Україна зі сторони Російська Федерація, сформована нова категорія груп соціально-психологічного ризику. Зокрема йдеться про родини цивільних осіб та військовослужбовців, які перебувають у полоні або зникли безвісти. Цей складний

контекст створює унікальний комплекс психологічних, соціально-педагогічних і правових викликів, що привертає увагу дослідників, зокрема в питаннях допомоги сім'ям зниклих чи захоплених осіб.

Метою дослідження є виявлення особливостей психоемоційного стану осіб, чий родичі перебувають у полоні, окреслення сучасних підходів до їхньої психолого-педагогічної підтримки, а також розробка моделі такої підтримки з урахуванням умов воєнного часу.

Для реалізації цієї мети застосовано такі методи: системний аналіз наукових джерел із тематики психологічної допомоги в умовах війни, сімейної адаптації та підтримки родин у кризі; глибинні інтерв'ю з представниками сімей, які мають родича у полоні (або зниклого/захопленого), проведені в межах доступного польового опитування; спостереження в межах центру життестійкості, що працює із кризовими сім'ями.

Результати аналізу наукових джерел та попередні польові спостереження дозволяють виділити такі ключові психологічні й соціально-педагогічні особливості родин полонених: синдром тривожного очікування – родичі цивільних осіб та військовослужбовців, які перебувають у полоні або зникли безвісти, перебувають у стані хронічної невизначеності. Цей стан супроводжується постійним напруженням, порушеннями сну, проблемами з концентрацією уваги та зниженням продуктивної діяльності; емоційні реакції – безпорадність, провина, фрустрація. Почуття неможливості вплинути на ситуацію, бажання допомогти, але відсутність реальних способів дії – створює внутрішню напругу та підвищує ризик психоемоційного навантаження; соціальна ізоляція та стигматизація. Родини «очікувачів» часто уникають соціальних контактів – через страх запитань, небажання обговорювати долю полоненого, а також через переконання, що оточення не може адекватно зрозуміти їхній досвід. Це корелює з даними про соціальну дезадаптацію родин ув'язнених або зниклих осіб; зниження адаптаційного потенціалу сім'ї. У дослідженнях, проведених серед сімей,

переселених із зон бойових дій, зафіксовано зниження життєвої активності, погіршену адаптаційну спроможність та порушення функцій сім'ї.

Виходячи з вітчизняного та міжнародного досвіду, доцільно виокремити такі ключові компоненти системи підтримки родин полонених: індивідуальна психокорекція, групова підтримка (терапевтичні групи), родинне консультування, психолого-педагогічний супровід дітей родин полонених, освітньо-інформаційна підтримка.

На основі вищезазначеного аналізу сформульовано такі практичні висновки:

- психолого-педагогічна підтримка осіб, у родин яких є полонені або зниклі безвісти, потребує комплексного підходу, охоплюючи індивідуальну, групову й сімейну роботу, а також сучасні освітньо-інформаційні ресурси;
- особливу увагу слід приділяти ранньому втручанню – на етапі, коли родина ще перебуває в очікуванні чи невизначеності, щоб запобігти розвитку хронічних психічних розладів (тривога, депресія, соціальна ізоляція);
- перспективним напрямом є розробка онлайн-інструментів підтримки (телефонні гарячі лінії, чат-боти, веб-платформи) для родин, які мають обмежений доступ до офлайн-сервісів, у зв'язку з умовами воєнного часу, евакуації чи переселення.

Разом з тим, не менш важливим є дослідження довгострокових наслідків тривалої невизначеності (полон, зникнення) для родин – зокрема стосовно стійкості сімей та соціальної інтеграції. Тому, необхідне наукове моніторування ефективності впроваджених програм: систематичний збір даних, статистичний аналіз, адаптація моделей під конкретний український контекст.

Список використаних джерел

1. Yablonska T., Melnychuk T. «Psychological Support for Families During Crises (as exemplified by families members of Ukrainian war veterans)» Current Problems of Psychiatry, 2017. Digital Library NAES of Ukraine
2. «The problem of resilience of families with the consequences of war psychotrauma». PubMed. 2023. PubMed

3. «Mental health in wartime: how UNDP-supported NGOs are providing psychological aid to Ukrainians». Програма розвитку ООН. UNDP

4. «Ukraine: Supporting families living with uncertainty» Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC).

5. «Problems experienced by families of prisoners and possibility of social assistance and support».

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна

Мішель Журиленко

студентка 1 курсу,

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА

ОСВІТНЬОГО ФРОНТУ

Після 24 лютого 2022 року наше життя змінилося. Війна увірвалася в наше життя і поставила під загрозу найдорожче – нашу юність. Зараз у кожного українця свій фронт. Завдання педагогів – підтримати студентів, знайти для цього потрібні слова й дібрати відповідні види і прийоми роботи: бесіди, організація цікавих заходів, екскурсій тощо. А ще – подбати про власну психологічну стійкість і внутрішню силу.

Багато запитань, на які ще досі складно дати відповідь. Але вчителі змушені працювати в умовах дистанційного навчання, постійних тривог, страху. Умови війни мають значний вплив на психічне здоров'я людини та її психологічне благополуччя. Насильство, тривога та стресові ситуації стають невід'ємною частиною життя умов війни. Як зберегти своє психічне здоров'я та здоров'я своїх студентів? Це питання, яке турбувало і є актуальним сьогодні для кожного працівника освіти.

Освіта в Україні стала однією з найбільш уразливих галузей після початку повномасштабного вторгнення. За даними Міністерства освіти і науки України, з початку повномасштабного вторгнення тисячі закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а сотні із них – зруйновані вщент [1].

Основними викликами для системи освіти в умовах воєнного стану є:

1. Масштабні руйнування та пошкодження закладів освіти, необхідність розширення їх мережі відповідно до потреб.
2. Створення безпечного освітнього середовища та облаштування бомбосховищ / укриттів у закладах освіти для всіх учасників освітнього процесу.
3. Необхідність відновлення й ефективної організації освітнього процесу в закладах освіти в умовах воєнного стану та в повоєнний період.
4. Вирішення питання психологічної, методичної й інформаційної підтримки всіх учасників освітнього процесу системи освіти.
5. Втрати кадрового потенціалу закладів освіти, зумовлені масштабним переміщенням педагогічних кадрів в умовах війни, а також проблемою оплати праці педагогів цих закладів [2].

Частина закладів освіти (ЗО) працюють у звичайному режимі, окремі з них не функціонують, деякі приймають тимчасово переміщених осіб, організовують освітній процес дистанційно, консультують батьків тощо.

Таким чином, робота ЗО в умовах воєнного стану організовується залежно від конкретної ситуації та з урахуванням заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією й керівництвом закладу. З огляду на необхідність створення безпечного освітнього середовища в ЗО, педагогічні та інші працівники повинні бути готові до здійснення заходів щодо захисту учасників освітнього процесу, особливо учнів та студентів, зокрема їх укриття в захисних спорудах цивільного захисту, неухильного дотримання алгоритму дій під час тривожної сирени.

Міністерство освіти і науки України й місцеві органи управління освітою доклали максимум зусиль для забезпечення функціонування мережі освітніх закладів в умовах воєнного стану та доступу українських студентів до якісної освіти, включаючи студентів із числа ВПО та студентів з ООП. Освітній процес у закладах освіти на період дії правового режиму воєнного стану організовується відповідно до вимог чинного законодавства й Базового компонента освіти (Державного стандарту) та з урахуванням безпекової ситуації в населеному пункті й рішення обласних, місцевих військово-цивільних адміністрацій. Діяльність у ЗО здійснюється (станом на 1 жовтня 2025 р.) із використанням дистанційної, змішаної, очної та індивідуальної форм організації освітнього процесу.

1. Способи надання допомоги та реабілітації студентів у зоні конфлікту:

– Психологічна підтримка – забезпечення доступу до психологічної підтримки та терапії для студентів, які пережили стресові ситуації.

– Організація освітніх програм: Створення спеціальних освітніх програм для студентів у зоні конфлікту, які дозволять їм повернутися до навчання та нормального життя.

– Медична допомога – забезпечення доступу до медичної допомоги для тих, хто потребує лікування внаслідок конфлікту.

2. Роль міжнародних організацій у підтримці освіти українців в умовах конфлікту:

– Фінансова підтримка – надання фінансової допомоги для відновлення освітніх закладів та забезпечення студентів необхідними ресурсами.

– Консультативна допомога – надання консультаційних послуг та експертної підтримки для розвитку програм та стратегій реабілітації студентів та відновлення освітньої системи.

– Координація дій – координація зусиль з іншими організаціями для максимально ефективної підтримки студентів та освітніх закладів у зоні конфлікту [1].

Ці стратегії та дії вимагають великої уваги та співпраці між різними рівнями уряду, міжнародними організаціями та громадськістю для успішної реалізації. Дякуємо європейській і світовій спільноті, посольствам та міністерствам різних країн, усім партнерам, міжнародним організаціям, установам, проектам, кожному, хто відгукнувся і надає підтримку Україні в цей складний час, за безліч пропозицій щодо співпраці, за наданий доступ до освітніх платформ, за створені нові можливості для наших здобувачів освіти, викладачів і науковців.

Сьогодні рівень підтримки України та її громадян у світі є безпрецедентним.

Спільними зусиллями ми продовжуємо створювати перспективи для інноваційного розвитку України, формуючи людську особистість.

Список використаної літератури

1. Освіта України в умовах воєного стану. Інноваційна та проектна діяльність: Науково-методичний збірник. За загальною редакцією. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

2. Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки. Освіта.ua <https://osvita.ua/school/88943/>

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

Ангеліна Сиротюк

студентка I курсу,

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Продовження воєнної агресії РФ проти України завдало значної шкоди психічному здоров'ю дітей та молоді. Тривалий стрес, пов'язаний із загрозами життю, вимушене переселення, втрата соціального середовища та навчання в

умовах невизначеності сформували комплекс психологічних проблем, що потребують системної психолого-педагогічної підтримки. Метою мого дослідження є визначення пріоритетних напрямів та ефективних методів такої підтримки в освітньому просторі.

Основним завданням психолого-педагогічної служби в сучасних умовах є не лише корекція вже наявних порушень, але й профілактика їх виникнення, створення безпечного та підтримуючого освітнього середовища. Дослідження показують, що ключовими проблемами учнів є підвищений рівень тривожності, посттравматичні стресові розлади, апатія, втрата навчальної мотивації та соціальна дезадаптація.

На основі аналізу діяльності шкільних психологів у прифронтових та тилкових регіонах було виокремлено такі пріоритетні напрями роботи:

1. Діагностичний: Регулярне моніторингове дослідження психоемоційного стану учнів для виявлення груп ризику та індивідуальних проблем.

2. Кризове втручання: Надання екстреної психологічної допомоги у разі тривожних станів, панічних атак, спричинених повітряними тривогами чи іншими стресовими подіями.

3. Психокорекційний та розвивальний: Реалізація групових та індивідуальних програм, спрямованих на зниження тривожності, розвиток стресостійкості (резильєнтності) та навичок емоційної саморегуляції.

4. Консультативно-просвітницький: Робота з педагогами та батьками щодо розуміння особливостей поведінки дітей в умовах стресу та методів їх підтримки.

Ефективними методами роботи з учнями різних вікових груп виявилися: арт-терапевтичні техніки (малювання, ліпка), які дозволяють відреагувати негативні емоції; елементи наративної практики (робота з історіями); техніки когнітивно-поведінкового підходу для боротьби з катастрофізацією думок; ігри та вправи, спрямовані на відновлення почуття безпеки та розвиток соціальних зв'язків.

Особливу увагу слід приділити створенню «психологічно безпечного простору» в школі. Це передбачає формування культури взаємоповаги, емпатії,

толерантності та готовності вчителів використовувати травмоінформований підхід у педагогічній діяльності [3, с. 112].

Отже, психолого-педагогічна підтримка в умовах війни набуває комплексного, багаторівневого та пролонгованого характеру. Її ефективність залежить від інтеграції зусиль шкільного психолога, педагогічного колективу та родини. Пріоритетом має стати не лише подолання негативних наслідків психологічної травми, але й активізація внутрішніх ресурсів дитини для подальшого розвитку та навчання.

Список використаних джерел:

1. Кочурко Н. П. Психологічні наслідки війни для дітей та підлітків. Проблеми сучасної психології. 2023. № 59. С. 15–32.
2. Савченко О. В., Мельник В. І. Освіта в умовах кризи: виклики воєнного стану. Київ: Педагогічна думка, 2022. 178 с.
3. Франчук В. М. Травмоінформований підхід у роботі вчителя. Психологія і суспільство. 2022. № 4 (90). С. 108–125.

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

Тетяна Луценко

студентка 2 курсу,

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна, яку розв'язала Російська Федерація проти України в 2022 році, насамперед, завдала великої психологічної травми для дітей. Це діти, які пережили та бачили страшні речі: атаки та бомбардування їх рідних міст чи селищ; смерті людей – чужих та рідних; залишали рідні домівки, переживали фізичні травми від атак; бачили, як батьки йшли на війну, а деякі навіть втрачали їх там; діти

полонених або ув'язнених російськими солдатами. Майже всі з них переживали, або й навіть досі переживають травми, які дістались їм за рахунок цих жахливих подій.

Всі ці травматичні спогади ще довго, якщо не все життя, будуть відображатися в повсякденному житті – відношення до людей, трапези, асоціювання якихось незвичайних або яскравих подій з тим, що було в минулому. Тому через це в нашій країні потрібно підіймати питання про психологічне здоров'я дітей, так як вони майбутні фахівці та робочі, що будуть відбудовувати країну з того, що вона переживає зараз, та зробити опір на досвідченість педагогів в темі психології та тому, як правильно працювати з дітьми, що зазнали травматичного минулого [2].

Дослідження в різних куточках України показало те, що вчителі намагаються надати підтримку дітям, або знайти, так би мовити, спільну мову, більшість не можуть або не вміють правильно передати потрібну інформацію, особливо, якщо вона може дати дитині асоціацію з минулим війни. А це все тому, що вони не володіють головними та необхідними практичними знаннями про першу психологічну допомогу, посттравматичний розлад тощо. Наразі війна триває, тому дітей з травмою, пов'язаною з нинішніми реаліями все більше і більше, а проблема стає ще більш масштабнішою.

Вчителі через це відчують певну розгубленість та невміння правильно «поводитись» з такими дітьми через нестачу досвіду в цьому плані. В такі моменти вони підключають «виховання», чим, як правило, загострюють ще більше проблему.

Вирішення цього питання може бути введенням обов'язкових курсів підвищення кваліфікації та тренінгів по психологічній підтримці учнів для викладачів та введення більш розширеного курсу по психології (поведінка в екстремальних ситуаціях, посттравматичний синдром та інше) для майбутніх педагогів. Також необхідно забезпечити вчителів психологічною підтримкою, щоб вони могли легше долати втому та постійний стрес війни.

Допомогти в цьому плані може лише підготовка нині працюючих та майбутніх педагогів (такі як курси для вже спеціалістів та додаткові дисципліни та предмети в курсі програми здобування передвищої та вищої освіти), а також додаткова психологічна робота з вчителями, щоб їм було самим простіше працювати та розуміти дітей з проблемами.

В наш час кожний освітянин, попри різні проблеми, має залишатися людиною з великої літери – допомагати впоратися з труднощами, бути одною з головних підтримок, тому що по статистиці, звичайні школярі в більшості випадків проводять більше часу в навчальному закладі, аніж вдома [1].

Також потрібно пам'ятати про контакт педагогів, безпосередньо, з батьками дітей. Саме батьки разом з дітьми переживали жахливі для психіки події, давали їм головну опору та підтримку. Тому важливо, якщо особливо дитина навчається в молодшій або середній школі (дитячий або раннього підліткового вік), знайти правильний підхід до дитини, обговорювати з батьками дитячі стреси, тому що, саме вони можуть надати повну картину пережитих дитиною жахів.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що війна травмувала дитинство. Кількість постраждалих важко уявити та порахувати. Педагогічно-викладацький склад в масі своїй виявився не готовим до таких подій. Вищі навчальні заклади, особливо педагогічного фаху повинні обов'язково звернути на це увагу.

В контексті викладеного матеріалу доцільно: а) внести відповідні зміни в освітні програми; б) провести певні курси і семінари для працюючих педагогів для допомоги дітям, які мають травматичні синдроми війни. Це складна і кропітка робота, але вкрай необхідна в сучасних умовах, заради формування здорового покоління майбутнього нації.

Травми війни навіть після її завершення ще довго нагадуватимуть про себе, однак завдання сучасного педагога, та освіти загалом мінімізувати її вплив по можливості звести його до нуля.

Водночас важливо пам'ятати – педагог також людина. Він потребує всебічної підтримки від держави та батьків. За інших обставин ми й надалі будемо спостерігати системний відтік і хронічну нестачу педагогічних кадрів у всіх ланках вітчизняної освіти.

Список використаних джерел

1. Психологічна допомога дітям в умовах військового стану : довідник вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / Н. В. Пророк та ін. за ред. Н. В. Пророк. Київ, 2022. 155 с. URL : <https://surl.lt/brcesn>.
2. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Ворожбянський заклад загальної середньої освіти І–ІІІ ступенів Лебединської міської ради Сумської області. 3108.2022. URL : <https://surl.li/zwcxwe>.

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

Олександр Павловець

студент 1 курсу,

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Навчально-дослідна робота студентів педагогічних спеціальностей (далі – ЗВО) в процесі набування ними професіоналізму в сфері педагогіки сьогодні має суттєве значення. Конкретно станом на зараз актуальним є питання напрацювання навчально-методичного забезпечення навчального процесу у ЗВО.

Робота сучасного педагога є вельми складною. Педагог повинен вміти ефективно використовувати свої професійні знання, прогнозувати наслідки тих чи

інших дій та бути готовим до пошуку нестандартних рішень та особливих підходів. Тому прогнозування різних педагогічних ситуацій є надзвичайно важливим.

Один зі способів організувати ефективну науково-дослідну діяльність студентів – організація студентських об'єднань з відповідної спеціалізацією. Наприклад, студенти Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка виконують науково-дослідницьку роботу в науковому студентському товаристві (НСТ). NST – це добровільне об'єднання студентів навчального закладу, метою якого є здійснення науково-дослідницької роботи у певних галузях знань. Діяльність об'єднання контролюють викладачі ВНЗ. Девіз NST – «Знання – пошук – творчість – праця».

Основною метою існування NST – це об'єднання найпрацьовитіших студентів, які не обмежуються навчальними матеріалами в ході власного професійного зростання та прагнуть нових знань. Робота студента в цьому об'єднанні також повинна сприяти його творчому розвитку, що є немало важливим в роботі педагога.

Для хорошого виконання науково-дослідної роботи студенту необхідно добре оволодіти професійними знаннями та вміннями. Основними проблемами при написанні курсової або дипломної роботи є:

- відсутність організаційно-навчальних навичок (використання першоджерел, бібліотечних послуг, інтернет ресурсів, тощо);

- несформована система професійних знань, навичок та умінь;

- соціальні (фінансове становище)

- психологічні проблеми;

- нездатність до критичного мислення та самостійного аналізу.

Вирішення вищевказаних проблем досягається за рахунок просвітницьких і консультативних робіт, а також аналізом психологічних особливостей студентів.

Останній пункт переліку є особливо важливим. Володіння навичками критичного мислення дозволяє студенту аналізувати отриману інформацію з

першоджерела, опрацьовувати її та робити висновки. Студент, який розвиває цю інтелектуальну здібність, проявляє ініціативу та відстоює свою точку зору. У той час, як студент з нерозвиненим критичним мисленням сприймає отриману інформацію як факт, не аналізуючи її. Відсутність навички критичного мислення пригнічує прагнення до пошуку інформації та ініціативність, що стає на заваді до отримання індивідуального професійного досвіду та стимулює до використання в освітній діяльності готових зразків робіт.

Для розвитку критичного мислення сьогодні широко практикуються такі методи навчання, як: пресконференція, «мозковий штурм», тощо. Ці методи стимулюють критичність мислення. Також надзвичайно корисними у справі розвитку критичного мислення майбутнього педагога є завдання «проблемного рівня».

Найважливішими навичками студента для написання науково-дослідницької роботи є:

- організованість. Вміння активізувати пізнавальну активність;
- дисциплінованість. Здатність виконати великий об'єм роботи;
- критичність мислення та здатність до аналізу. Можливість створити алгоритм вирішення проблем

Індивідуально-дослідницька робота є поєднанням навчальної та наукової-дослідницької діяльності. Виконанням індивідуально-дослідницької роботи досягається поглиблення компетентності студента в відповідній до його спеціальності галузі знань через набуття практичних навичок виконання наукових робіт. Завдяки науково-дослідницькій роботі, виконуються наступні задачі підготовки професійного педагога:

- розвиток вміння знаходити ефективні рішення певної поставленої проблеми;
- розвиток навички застосування теоретичних знань на практиці;
- формування навички збору та аналізу отриманої інформації;

навчання проведенню наукового дослідження: формування навичок аналізу теоретичних та практичних результатів;

отримання досвіду проведення науково-дослідницької роботи та аналізу її результатів.

Важливо зазначити, що відсутність зв'язку між теорією і практикою різко негативно впливає на майбутню професійну діяльність студента. В майбутньому це призведе до низької якості взаємостосунків з учнями, проблем у комунікації з колегами та батьками, а також до зниження професійної мотивації майбутнього вчителя.

Саме тому виконання студентом науково-дослідницької роботи є надзвичайно корисним для його професійного становлення, оскільки це такий вид навчальної діяльності, який поєднує самостійну і пізнавальну роботу.

Список використаних джерел

1. Науковий журнал Фізико математична освіта, 2(5) випуск, 2015 р. Максименко Т., Пухно С. Особливості організації навчально-дослідної роботи студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ. С. 39–45.
2. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: Зб. наукових праць, 2002 р. Сидорчук Н.Г. Організація науково-дослідної роботи студентів педагогічних навчальних закладів . С. 117–120.

Ілля Пахомов

*старший викладач кафедри педагогіки психології педагогіки та менеджменту,
Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти,
м. Біла Церква, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Науковий інтерес до проблеми становлення соціальної відповідальності особистості зумовлений відсутністю в науковому дискурсі її цілісної психологічної концепції, обґрунтованості психологічних закономірностей, механізмів та чинників її становлення, глибокого її осмислення як психологічного феномену, як

індивідуального переживання та усвідомлення особистістю своєї соціальної відповідальності. Тому метою нашого дослідження є визначення психологічних особливостей соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО.

У психології соціальна відповідальність розглядається як узагальнена моральна і соціально-психологічна якість особистості, що поєднує компоненти афективно-мотиваційної, інтелектуальної та діяльнісно-поведінкової сфер особистості. Вона постає як результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприйняття навколишнього світу, оцінки власних ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку, волі (М. Актаєва, С. Баранова, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, В. Бочелюк, Т. Гурлева, О. Ковальчук, Г. Костюк, С. Костюк, О. Лукашов, І. Сагань, М. Садова, М. Савчин, В. Рибалка).

Методологічні основи відповідальності вивчали такі психологи, як Ж. Піаже та Ф. Хайдер. У зарубіжній психології проблема відповідальності тісно пов'язана з: рівнем вольового самоконтролю (Дж. Роттер), мотивом надання допомоги іншій людині (С. Шварц), формуванням траєкторії життя (Е. Берн), здатністю відповідати за власні дії (Ф. Перлз), основою людського існування (В. Франкл), участю у подіях власного життя (І. Ялом).

Аналіз сучасних визначень дозволяє виокремити такі аспекти розуміння соціальної відповідальності особистості: знання, розуміння соціально значущих цінностей і норм суспільства (О. Korschun, А. Agbuda, М. Tran, Н. Vu, О. Weinstein, К. Selman) та їх прийняття (В. Василенко, А. Wray-Lake, О. Anderson, О. Лукашов); розуміння й оцінка соціальної значущості наслідків своєї діяльності та поведінки для інших осіб, груп, суспільства, людства (В. Василенко); схильність у прийнятті рішень і діях дотримуватись соціальних норм поведінки (О. Korschun, Б. Байрачний, В. Василенко) та діяти відповідно до суспільних потреб та інтересів, дбаючи про суспільний добробут (А. Wray-lake., Р. Вітковська, А. Soetano, А. Agbuda, М. Tran, Н. Vu, О. Lopez-Davis, О. Anderson); готовність нести відповідальність за власні дії та їх наслідки перед суспільством (Б. Байрачний,

В. Василенко, С. Костюк) та перед собою, завдяки здатності до саморегуляції, зокрема до самосанкціонування.

Різні аспекти соціальної відповідальності особистості досліджувала низка науковців: В. Бочелюк, О. Палагнюк, J. Ballor, R. Joustra, R. Barron, S. Chou, A. Bielefeldt, N. Canney, W. Wang, Y. Fu, Y. Qiu, J. Moore, Z. Wang, J. Yin, A. Singhapakdi, Y. Du пов'язували її з ціннісною, моральною сферою особистості.

О. Лукашов, V. Anderson, K. Ndalamba, C. Caldwell, D. Lopez, R. Marin, S. Ruiz de Maya досліджували соціальну відповідальність особистості у трансформаційному світі. Інші дослідники вивчали взаємозв'язок соціальної відповідальності з певними психологічними характеристиками особистості: М. Bedoya-Villa та М. Escobar-Sierra – з лідерськими якостями, С. Костюк – з соціальними атитюдами, О. Шевченко, О. Лукашов, С. Сафонова та Н. Завацька – з Я-концепцією та психологічним благополуччям, С. Hatch та S. Stephen – з гендерними особливостями, Р. Hong та J. Thornton – з впливом групи та особливостями міжособистісного спілкування.

Значна кількість дослідників займалися проблемами формування та розвитку соціальної відповідальності здобувачів освіти. Особливостями формування соціальної відповідальності здобувачів загальної середньої освіти займалися: О. Пилипчук, Я. Раєвська, М. Carbonero, L. Martin-Anton, E. Monsalvo, J. Valdivieso), D. Manzano-Sánchez, L. Conte-Marín, M. Gómez-López, A. Valero-Valenzuela, Y. Shen, S. Rose., B. Dyson, J. Sosik J., R. Koul, J. Cameron, L. Wray-Lake, A. Syvertsen, C. Flanagan. Проблемами розвитку соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти вивчали: В. Agbuga, P. Xiang, R. McBride, G. Aksoy, F. Gürsel, S. Akther, S. Hossain, L. Chile, X. Black, D. Hellison.

Низка дослідників вивчали різні компоненти соціальної відповідальності: відповідальність як якість особистості (Т. Гурлєва, Д. Демкова, О. Костенко, А. Липка, Л. Посвістак; громадську (О. Гуменюк, М. Актаєва та О. Фурман) та професійну відповідальність (М. Садова, N. Canney та A. Bielefeldt).

Аналіз досліджень вітчизняних та іноземних науковців дозволив виділити дві групи критеріїв соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО: зовнішні (соціально-психологічні: особливості соціального та освітнього середовища) та внутрішні (індивідуально-психологічні: відповідальність, сумлінність, самоконтроль, самоорганізація, інтернальний локус контролю тощо). У структурі їх соціальної відповідальності можна визначити наступні компоненти: когнітивний, афективний, ціннісно-мотиваційний та конативний.

Показниками сформованості їх соціальної відповідальності педагогічних працівників за когнітивним компонентом є соціальна поінформованість та соціальна обізнаність; за афективним – позитивні почуття, емоції та стани, пов'язані з професійною діяльністю; за ціннісно-мотиваційним – професійна спрямованість (професійні мотиви, переконання, ідеали та цінності); за конативним – соціальна самостійність (уміння передбачати та прогнозувати наслідки своїх дій), здатність до рефлексії та емпатії, соціальна активні. За цими показниками можна визначити рівень сформованості їх соціальної відповідальності – низький, середній та високий. До основних соціально-психологічних чинників розвитку їх соціальної відповідальності відносимо: професійне освітнє та соціокультурне середовище, особистісний розвиток педагога ЗПО.

Тетяна Постоян
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної педагогіки,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

ДУАЛЬНА ФОРМА ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ ТА ЇЇ ДОЦІЛЬНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Формування професійної компетентності є пріоритетним напрямком у підготовці висококваліфікованого фахівця у системі професійної освіти.

Професійна компетентність це важливий критерій якості професійної підготовки, що характеризується як взаємозв'язок особистісних цінностей та професійних якостей, які забезпечують готовність фахівця до вирішення професійних завдань.

Практико-орієнтоване навчання – концептуальний принцип професійної підготовки майбутніх фахівців, під яким розуміють системну взаємодію професійної освіти зі сферою праці – від розробки вимог до оцінки результатів професійної підготовки.

У контексті практико-орієнтованого принципу освіти, навчання на робочому місці стало популярним останніми роками в Європі та світі як найефективніша форма професійної підготовки, що забезпечує досягнення подвійної мети – сприяє працевлаштуванню громадян та підвищує економічну конкурентоспроможність країни [1].

Дуальна форма професійної підготовки набула широкої популярності та визнання у світовій практиці професійної освіти у зв'язку з тим, що забезпечує взаємодію професійного навчання з виробничою сферою, своєчасне реагування на зміну її потреб та врахування тенденцій розвитку певної галузі економіки.

У сучасній європейській практиці поширені три основні моделі навчання на робочому місці: учнівство на підприємстві; організація практики на робочому місці у межах освітньо-професійної програми; навчання на спеціально обладнаних робочих місцях у структурних підрозділах освітніх організацій. Можливі різноманітні форми: учнівство, стажування, волонтерство [7].

У законі України «Про освіту» (ст.9) міститься визначення дуальної форми здобуття освіти, а саме: «Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях у суб'єктів господарювання для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору [4]. У законі України «Про вищу освіту», (ст. 49, п. 6) конкретизуються обсяги реалізації освітньої програми на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для

набуття певної кваліфікації, а саме: від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору [5].

Головним принципом дуальної форми освіти – це однаковий рівень відповідальності закладу освіти та підприємств (організацій) за якість підготовки майбутніх фахівців [3].

Дослідники зазначають, що завданням дуальної форми здобуття освіти є забезпечення відповідності якості професійної освіти вимогам ринку праці з урахуванням поточних і перспективних потреб суб'єктів господарювання усіх організаційно-правових форм і форм власності, а також розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної освіти [2].

Зазначимо, що дуальну форму освіти складно використовувати при професійній підготовці фахівців у сфері управління дошкільною освітою.

Українська практика стандартизації професійної освіти побудована на засадах практико-орієнтованого підходу. Наприклад освітній стандарт за спеціальністю 012 Дошкільна освіта другого (магістерського) рівня освіти передбачає практичну підготовку не менше 20% від загального обсягу професійної підготовки. Метою такого розподілу є підготовка здобувачів освіти до виконання освітніх, організаційних та управлінських функцій в сфері дошкільної освіти. Переважна кількість здобувачів вищої освіти, що вступають на освітньо-професійну програму другого (магістерського) рівня освіти «Дошкільна освіта. Управління закладом дошкільної освіти», саме в ході виробничих практик набувають первинний професійний досвід. Важливо те, що ця освітня програма розроблена і реалізується за безпосередньої участі соціальних партнерів-стейкхолдерів [6].

У практико-орієнтованій професійній освіті можуть використовуватись різні форми навчання. Щоб вибрати найбільш прийнятну та ефективну форму, важливо визначити мету, можливості та необхідні умови для організації освітнього процесу. Підійти до цього треба зважено.

З досвіду реалізації ОПП «Дошкільна освіта. Управління закладом дошкільної освіти» на практико-орієнтованих засадах, зазначимо, що професійна підготовка майбутніх фахівців не повинна обмежуватися лише організацією виробничої та переддипломної практик. Професійна підготовка повинна включати всі елементи освітньої діяльності, що впливають на підготовку здобувачів вищої освіти до певної професійної діяльності, а саме:

- 1) виявлення кількісних та якісних потреб підприємств (організацій) у підготовці фахівців (за спеціальністю) ;
- 2) залучення стейкхолдерів-роботодавців до розробки освітніх професійних програм та інструктивної, навчально-методичної документації;
- 3) залучення провідних представників академічної спільноти, роботодавців до проведення теоретичних та практичних занять;
- 4) залучення стейкхолдерів до визначення завдань та реалізації виробничої практики;
- 5) організація стажувань, волонтерства науково-педагогічних працівників (педагогічних) працівників в організаціях стейкхолдерів;
- 6) участь стейкхолдерів-роботодавців у процедурі присвоєння професійної кваліфікації (кваліфікаційний іспит);
- 7) залучення стейкхолдерів до самооцінювання ОПП та процедури атестації.

Висновок. Дуальна форма здобуття професійної освіти не повинна абсолютизуватися, а рішення про її впровадження та вибір спеціальностей, професійна підготовка за якими буде здійснюватися за дуальною формою, має прийматись з огляду на особливості галузі знань та спеціальності.

Список використаних джерел

1. Артерчук А. О., Мних О. Б., Садова У. Я. Дуальна освіта та повоєнне відновлення України: чинники, моделі, європейський досвід. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 3 (08). С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-8-12>. (дата звернення: 17.10.25).

2. Гайдаржи А. І., Лаврик О. В., Бурдун В. В. Роль дуальної освіти в підвищенні професійної підготовки фахівців в умовах ринку праці України. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 20. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16012347> (дата звернення: 17.10.25).
3. Довгенко Я., Яременко Л., Яременко Ю. Впровадження дуальної освіти у виші: переваги та ризики. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-29> (дата звернення: 17.10.25).
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.10.25).
5. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 23.10.25).
6. ОПП Дошкільна освіта. Управління закладом дошкільної освіти». Університет Ушинського. Одеса. 2025. URL: <https://ftp.pdpu.edu.ua/s/iey1s8JjTCFAIBJ?path=%2F2025#pdfviewe> (дата звернення: 23.10.25).
7. Холявко Н., Мельниченко А. Впровадження дуальної освіти в університетах України: синергетичні ефекти для стейкхолдерів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. Т. 2, № 2. С. 313–321. URL: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1100/1119> (дата звернення: 09.10.25).

Наталія Притулик
кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри підвищення кваліфікації працівників пробації,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СЛУХАЧІВ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ

Психологічні механізми процесу навчання, особистісна мотивація, когнітивні процеси, що в ньому задіяні, безпосередньо залежать від емоційних станів здобувачів освіти. Воєнні події значною мірою впливають на емоційну сферу українців: підвищена тривожність, хронічний стрес, зниження інтересу до самоактуалізації. Зазначене вимагає розгляду аспекту впливу емоцій на ефективність навчання, зокрема навчання дорослих – слухачів курсів підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України – в умовах воєнного стану.

Метою тез є розгляд зв'язку між емоціями здобувачів освіти та продуктивністю їх навчання, розкриття психолого-педагогічних стратегій підтримки емоційного стану слухачів, які сприятимуть кращому засвоєнню навчального матеріалу у воєнних умовах.

Вплив емоцій на когнітивні процеси вивчали Cordova A., Caballero-Garcia A., Drobic F., Roche E., Noriega D. C., Immordino-Yang та Damasio. Їх дослідження засвідчили зниження концентрації уваги, процесу кодування інформації в пам'яті в студентів, що відчували стрес і тривогу (активують режим виживання і ослаблюють активність префронтальної кори, що відповідає за планування, робочу пам'ять, увагу й логічне мислення, які необхідні для засвоєння навчального матеріалу). Теорію впливу контрольних-ціннісних моделей емоцій на навчальні досягнення досліджував Pekrun R. . М. Csikszentmihalyi вважав, що той, хто навчається, здатен відчувати стан потоку під час навчання, що позитивно впливає на його ефективність [5]. У контексті нашого дослідження важливою є концепція емоційного інтелекту D. Goleman [1], зокрема можливість керувати емоціями, в тому числі тими, що підвищують мотивацію до навчальної діяльності. Кузнєцов М. і Козуб Я. [2], розглядають поняття «емоційне ставлення до навчання» як «складне багатовимірне, багаторівневе явище, що динамічно розвивається, забезпечує актуалізацію позитивних і негативних емоційних установок, які регулюють навчальну діяльність студента» [2, с. 225]. Саме з оптимальним ставленням до навчання вчені пов'язують прийняття навчального завдання і мотиваційне включення в процес, ефективне використання психоенергетичних ресурсів; в роботі пропонуються самотиваційні прийоми впливу на емоційний стан студентів. О. Сорокопуд [4] виявила, що емоції тривоги і стресу є більш інтенсивними в умовах онлайн-навчання, що вимагає сильнішої психологічної підтримки з боку педагогів. Автори публікації «Емоційно-психологічна складова навчання здобувачів освіти в сучасних умовах» [3], звертаючи увагу на вплив воєнного стресу на процес навчання, розглядають спілкування викладача зі студентам на теми, які їх хвилюють, як спосіб

відволікання від думскролінгу; пропонується ініціювати розмови про цінності слухачів, демонструвати емпатію до них і давати можливість висловлювати емоції.

Вищезазначені дослідження дають підстави зробити такі висновки щодо педагогічних стратегій, що сприятимуть ефективності навчання здобувачів освіти у воєнний час.

Початок і завершення заняття важливо проводити, організовуючи рефлексію здобувачів освіти, емоційну в тому числі, як-от: опитування щодо настрою, емоційного стану тощо. З метою зниження тривожності варто залучати їх до легалізації негативних почуттів, проговорювання їх, коли це є доречним, за потреби використовувати прості психологічні техніки саморегуляції (наприклад, дихальні).

Особливу уважність до емоційного стану здобувачів слід виявляти в моменти після скасування повітряних тривог, після проведення «Всеукраїнської хвилини вшанування пам'яті загиблих під час війни». Слід поступово вербально переводити фокус із спогадів, у які могли зануритися здобувачі освіти під час неї, на навчальний матеріал із теми заняття.

Упродовж заняття слід дбати про виникнення в слухачів позитивних емоцій – інтересу, насолоди процесом, натхнення, гордості, радості від процесу і результату навчання (на противагу стресу і фоновій тривозі). Варто організовувати навчання так, щоби в слухачів виникав стан «поток» (чітке формулювання особистісно значущих цілей, активація внутрішньої мотивації, постановка навчальних завдань у зоні найближчого розвитку (посильних, але не легких), постійний зворотний зв'язок у процесі інтерактивної взаємодії).

Під час занять важливо дбати про відчуття психологічної безпеки та позитивного емоційного мікроклімату, що може досягатися за рахунок зниження зовнішнього оцінкового контролю і посилення внутрішнього, посилення мотивації та самомотивації, вербальної і невербальної підтримки.

Реалізація вищезазначених стратегій вимагає від викладача високого рівня емоційного інтелекту, емпатії, володіння прийомами активного слухання,

формулювання мотиваційних фраз, жестової та мімічної, інтонаційної підтримки. Використання стратегій підтримки емоційних станів слухачів курсів підвищення кваліфікації (здобувачів освіти) сприяє створенню продуктивного і психологічно стабільного освітнього простору навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ : Vivat, 2018. 512 с.
2. Кузнецов М., Козуб Я. Емоційне ставлення студентів до навчання. Монографія. Харків : Діса плюс, 2017. 284 с.
3. Павленко С., Павленкова О., Сидорова А., Ткаченко І. Емоційно-психологічна складова навчання здобувачів освіти в сучасних умовах. Український стоматологічний альманах. 2023. № 2. URL: <https://repository.pdmu.edu.ua/items/a070b905-7c8f-4b70-b232-e4e00b8b0a9b>
4. Сорокопуд О. Особливості концентрації уваги при різних режимах онлайн навчання. Кваліфікаційна наукова праця на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025.
5. Csikszentmihalyi M. Finding Flow: The Psychology of Engagement with Everyday Life. Basic Books. 1997. URL: https://www.researchgate.net/publication/200026151_Finding_Flow_The_Psychology_of_Engagement_With_Everyday_Life

Лариса Руденко

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна*

Андрій Литвин

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна*

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВИМУШЕНО
ПЕРЕСЕЛЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

В умовах воєнного стану, пов'язаного з повномасштабним вторгненням РФ, особливо загострюється питання соціально-психологічної підтримки населення: багато українців вимушені були залишити рідні домівки та шукати порятунку від

небезпеки в інших регіонах України та закордоном. У зв'язку з цим актуалізувалися численні соціальні проблеми, які вимагають різнорівневих рішень стосовно статусу вимушено переселених осіб, гуманітарної та медичної допомоги, забезпечення житлом, працевлаштування, освіта тощо.

Люди, вимушені внаслідок військових дій залишати свої домівки, переживають сильні стреси, що можуть супроводжуватися втратами самоконтролю, недовірою до власної країни, особливо на тлі ситуації соціально-правової та економічної нерівності, що значно деморалізує особистість. Вимушене переселення психологи характеризують як екстремальну або, як мінімум, кризову ситуацію, яка призводить до глибокої, часто незворотної за своїми наслідками трансформації внутрішньої структури особистості вимушених переселенців (цінностей, патернів поведінки, мотивів, цілей діяльності тощо) [4].

Неминучим наслідком будь-якої кризової ситуації є незадоволення базової потреби людини – потреби в безпеці, порушення стабільної картини світу. Це призводить до тяжких тривалих психічних виявів (невротизації, депресивних станів, втрати віри в себе, втрати перспективи) і великою мірою визначає подальшу долю як конкретної людини, так і цілих соціальних груп [2; 6].

Поведінка вимушених переселенців, які потрапляють у нові соціально-психологічні умови, характеризується підвищеною збудливістю, агресивною реакцією на зовнішні подразники. Вони страждають на безсоння, часткову втрату пам'яті, відчують труднощі у формуванні думок для вербального висловлення [1; 3]. Це відбувається внаслідок відчуття психологічного і соціального дискомфорту, а в деяких випадках може нести небезпеку для суспільства, що їх приймає.

За відсутності належної соціально-психологічної підтримки вимушені переселенці наражаються на небезпеку, зумовлену:

розвитком психологічного стресу внаслідок зміни місця проживання та звичного середовища;

скрутним матеріальним становищем через безробіття; відсутністю соціальних гарантій та соціального захисту;

ризиком потрапляння до категорії соціального неблагополуччя «груп ризику»;
загрозою стати жертвою обману чи махінацій, або дискримінації;
можливим розвитком хвороб, пов'язаних із соціальним неблагополуччям;
відсутністю або обмеженістю доступу до медичної допомоги;
ускладненнями раніше не вилікуваних захворювань.

Соціально-психологічна підтримка має ґрунтуватися на врахуванні основних чинників соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців, серед яких привертають увагу:

успішність соціальної адаптації, що характеризується прагненням до збереження і примноження культурних цінностей свого народу і повне прийняття іншої культури, тобто здатністю людини поєднати різні цінності, щоб не лише інтеріоризувати нові культурні норми і правила, а й зберегти при цьому власну самобутність; *відсутність умов для самореалізації*, що часом стає серйозною перешкодою для успішної соціально-психологічної адаптації;

відсутність повноцінного спілкування і взаємодії з місцевим населенням, що призводить до виникнення почуття відчуженості, непотрібності та марності;

нова самоідентифікація, що поступово формується у вимушених переселенців через почуття приналежності до певної соціальної групи, нового для них суспільства, усвідомлене співвіднесення себе з нею;

характер тривалість і адаптивної діяльності; зацікавленість і сумлінність у праці, свідоме ставлення до неї, активна включеність у трудовий процес, прагнення до максимальної реалізації свого потенціалу;

соціальний статус особистості на новому місці поселення; психологічна задоволеність людини середовищем, яке при порушенні адаптації може супроводжуватися депресивним настроєм, тривогою, занепокоєнням, почуттям нездатності впоратися з ситуацією, пристосуватися до неї [5].

Отже, в умовах воєнного стану потрібно організовувати та здійснювати соціально-психологічну підтримку вимушено переселених осіб з обов'язковим урахуванням їхнього віку, гендерних особливостей, а також провідних чинників соціально-психологічної адаптації.

Список використаних джерел

1. Кердивар В. В. Христенко В. Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту: монографія. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2021. 143 с.;
2. Максименко Ю., Морозова-Йоханнессен О. Психологічні особливості особистісних змін переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Норвегії). *Вісник Національного університету оборони України*. Питання психології. 2022. № 5 (69). С. 90–97.;
3. Нестеренко М. О. Роль особистісних ресурсів у адаптації вимушених переселенців до нових умов життя. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2021. № 1(01). С. 200–202.
4. Руденко Л., Литвин А. Деякі проблеми соціально-психологічної адаптації вимушено переселених українців за кордоном. *Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії* : матер. Всеукр. наук.-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, Кропивницький, Донецький державний університет внутрішніх справ, 22 листопада 2024 року. Кропивницький : ДонДУВС, 2024. С. 110–112.
5. Смаль В., Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей. Київ, 2016 р. 93 с.
6. Keshavarzi S. Stress, Coping, and Religiosity among Recent Syrian Refugees in Canada. *Electronic Theses and Dissertations*. 2018. 144 p.

Олександр Тимощук
*Інструктор центру спеціальної підготовки
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

Олександр Штикун
*Інструктор центру спеціальної підготовки
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

Володимир Бруневич
*Старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення на територію вільної та незалежної України з боку російської федерації поклало складні виклики не лише перед людьми, які в звичному режимі виконували свої повсякденні функції, а й для осіб, котрі визнані винними у вчиненні кримінальних правопорушень - засуджених. Саме вони є однією з категорій, для якої вживається багато дій та заходів, спрямованих на їх ресоціалізацію.

В умовах триваючого воєнного стану психологічна стійкість засуджених значною мірою залежить від здатності адаптуватися до підвищеного рівня тривоги, невизначеності та різностороннього інформаційного тиску. До ключових факторів стійкості, на нашу думку, належать емоційна саморегуляція, мотивація до збереження психічного здоров'я, оптимістичне сприйняття майбутнього та підтримка міжособистісних зв'язків.

Слід зауважити, що засуджені є вразливою категорією в силу наступних причин: по-перше, яскраво виражений дисбаланс влади між ними та адміністрацією місць позбавлення волі робить їх залежними у задоволенні базових потреб; по-друге, наявність проблем із психічним здоров'ям, які можуть виникнути в результаті перенаселення, нестачі або повної відсутності особистого життя, випадків насильства або самопошкодження; по-третє, розуміння можливих труднощів із

працевлаштуванням після відбування покарання; по-четверте, відсутність належного правового захисту.

Зважаючи на особливості їх правового статусу, фактори психологічної стійкості засуджених пов'язані з рівнем розвитку самосвідомості, умінням регулювати емоційні стани, здатністю до саморефлексії та конструктивного подолання стресових ситуацій. Важливу роль відіграють наявність соціальної підтримки, збереження почуття власної гідності та віра у можливість особистісних змін. Однак, зважаючи на воєнний стан в нашій державі, ескалацію військових дій на окремих територіях України, підтримувати психологічну стійкість доволі складно.

Психолого-емоційні переживання засуджених значно пов'язані з тривогою, переживаннями за долю рідних та близьких, які залишилися на свободі, за збереження цілісності та схоронності належного їм майна та власного життя. Багато хто з них вважає себе мало значимим для суспільства, а тому при нагоді вступає до лав Збройних сил України.

В умовах війни до традиційних джерел стресу, що пов'язані з місцями несвободи, додаються тривожність, інформаційна невизначеність і почуття небезпеки, що вимагає посилення педагогічних заходів, спрямованих на формування психологічної стійкості. Звідси, зважаючи на всю складність ситуації, що склалася, доволі влучним є застосування різних педагогічних методик, які спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, формування навичок саморегуляції, подолання агресії та соціальної ізоляції. Таким чином, педагогічна система установи виконання покарань може стати важливим чинником стабілізації емоційного стану засуджених і зміцнення їх психологічної стійкості в умовах воєнних викликів, оскільки вона дозволяє протистояти стресам та несприятливим ситуаціям.

В. Мерлін, психологічну стійкість визначає як функцію двох змінних, а саме: навколишнього середовища та особливої організації існування людей як цілісної

системи, що забезпечує максимально ефективне її функціонування, основою якої є взаємодоповнювальна єдність стабільності особистості та її мінливості [1, с.72].

Окрім того, слід погодитися із думкою Зошій І.В., що психологічну стійкість вважають необхідною складовою для розуміння поведінки людей в різноманітних ситуаціях [2, с. 106], оскільки саме вона допомагає подолати багато негараздів, чинити опір негативним факторам та дає можливість вистояти в несприятливих умовах. Слід зазначити, що на сьогоднішній день в умовах триваючого воєнного стану було б доцільно адміністрацією місць позбавлення волі запровадити заходи, спрямовані на вироблення психологічної стійкості в засуджених, а саме проведення різних психокорекційних занять і тренінгів саморегуляції, формування навичок конструктивного подолання стресових ситуацій, розвиток емоційного інтелекту та позитивного мислення [3, с. 204]. Надзвичайно важливо залучати засуджених до освітніх і соціально корисних програм, які сприяють підвищенню самооцінки, відновленню почуття власної гідності та формуванню відповідальності за власну поведінку.

Отже, проаналізувавши правове становище засуджених в період воєнного стану, слід зазначити, що забезпечення та вироблення у них психологічної стійкості є не лише важливою умовою збереження їх психічного здоров'я, соціальної адаптації та готовності до позитивних змін, а й внутрішньої мотивації особистості, що призводить в свою чергу до формуванню у них готовності до ресоціалізації та конструктивного життя після відбуття покарання.

Список використаних джерел

1. Коломієць Л. І. Психологічні особливості самоактуалізації осіб юнацького віку з різним рівнем стресостійкості. Психологічний часопис. 2017. № 3(7). С. 70–81.
2. Зошій І. В. Психологічна стійкість особистості в екстремальних умовах життєдіяльності. Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія. 2024. № 2 (4). С.104–108.
3. Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості : дис. доктора психол. наук : 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН Укр. Київ, 2009. 511 с.

Ірина Трубавіна
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна

Олександр Чередниченко
кандидат економічних наук, доцент, професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

СВІТОВЕ КАФЕ ЯК ФОРМА НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна неформальна освіта в умовах воєнного стану вимагає швидких оновлень її змісту і форми. Світове кафе є формою, яка відповідає цим вимогам і займає мало часу на проведення. Методика «Світове кафе» (World Cafe) – це інтерактивний, діалоговий формат обговорення важливих тем у групах, що стимулює колективне мислення, співтворчість і створення нових ідей і рішень. Ми використовували світове кафе для стратегічного планування та покращення вирішення соціальних проблем сімей в складних життєвих обставинах (далі – СЖО), обміну досвідом фахівців з різних галузей в громадах, які дотичні до спільної теми, наприклад сім'ї в складних життєвих обставинах. Це класика фасилітації, коли господарі столів підсилюють думки учасників, тому атмосфера кафе передбачає заохочення до висування ідей, генерації думок і рішень. До того ж витримуються всі принципи андрогогіки, коли навчання на досвіді є реальністю весь час, всі обмінюються досвідом, ідеями, рішеннями, пропонують краще, створюється атмосфера натхненності і спільного пошуку. використовуються евристичні методи навчання: мозкова атака, евристична бесіда, метод асоціацій, контрольних питань тощо. Є правила генерації ідей, принципи проведення кафе, з ними знайомлять учасників у вступі. При підготовці кафе ми користувалися напрацюваннями щодо проведення тренінгів в воєнний стан [1; 2; 3; 4].

Розкриємо, як ми проводили такі кафе для покращення надання соціальних послуг сім'ям в громадах Харківської області. 30-40 учасників переміщаються між 3-4 столами для обговорення питань. Кожен стіл – це «кафе», а тема – «меню». В меню є ще кілька питань які допомагають розкрити тему. Учасники поділяються на рівні групи і вільно обмінюються думками в неформальній атмосфері. Керує обговоренням господар столу, який лишається на місці і зустрічає кожну нову групу по колу напрацюваннями їх колег або перший стіл працює за його викладенням матеріалу і заохочуванням до генерації думок. В результаті прописується що є, вже працює, які проблеми, знаходяться інноваційні рішення покращення ситуації в громаді. Зазначимо, що для валідності рішень поруч з локацією фахівців працюють локації для батьків і окремо –для дітей. З дітьми працює психолог через терапію з Хібукі, вони малюють і є асистенти, які допомагають дітям записати їх відповіді.

Обираємо тему для обговорення в кафе – вона повинна бути важливою, відкритою та живою, актуальною для всіх запрошених *«Як підтримати родини у СЖО в нашій громаді?»*, Запрошемо учасників 30-40 осіб фахівців, 12-15 батьків, 15-18 дітей. Далі готуємо простір: 3 зали з окремими 3-4 столами на 8-10 осіб, серветки, маркери, папір, фліпчарти, чай/кава/печиво, вода для атмосфери кафе.

Хід кафе:

Вступ (до 15 хв):

- Привітання, пояснення правил.
- Ознайомлення з темою і питаннями.
- Пояснення ролі «ведучого кафе» (модератора) та «господаря столу» (той, хто залишається на місці й узагальнює попереднє обговорення).

Господарів столів ми готували заздалегідь з теми, вони мали час і матеріал на підготовку до всієї теми. Вони були постійними тренерами БФ, фахівцями з соціальної роботи, методистами.

Потім починаються раунди обговорень (3–4 раунди по 15–20 хв, по кількості столів). Кожен стіл – нове питання або аспект теми.

Наприклад:

1. Що ми вже маємо і що працює?
2. Які виклики стоять перед нами?
3. Які можливі кращі рішення?
4. З ким впроваджувати ідеї?

Учасники після кожного раунду переходять за інший стіл, крім «господаря», який залишається і ділиться коротким змістом з новою групою.

Паралельно йде робота з батьками і дітьми на їх окремих локаціях. Потім підводяться перерва і підсумки кафе. І знову проводиться загальний збір, де:

- Кожна група або господарі столів презентують ключові ідеї, які прозвучали.
- Доповідають ведучі батьківської і дитячої локацій про їх напрацювання.
- Ведучий узагальнює всі відповіді, порівнює їх, фіксує ідеї на фліпчарті або в спільному документі.

Потім фахівці після такого тренінгу роблять добірку рішень по впровадженню ідей і надають це в громади.

Ми проводили такі кафе в 18 громадах Харківської області, з урахуванням вимог безпеки, з дозволу ВА та мерій, згідно меморандумів про співпрацю і були завжди позитивні відгуки, які можемо навести: «Сподобався формат заходу та обмін інформацією. Дякую. Було цікаво, корисно. Добре організована зустріч. Змістовно, повчально, цікаво. Доступно, корисно, на часі. Актуально та сучасно. Цікаво, динамічно, інформаційно, креативно, якісно! Організація на найвищому рівні! Чудові спеціалісти! Щиро дякую за запрошення! Всім Миру). Дякую. Цікаво. Пізнавально. Отримала більше ніж очікувала Все було чудово Дякую, захід проведено на вищому рівні. Нові знайомства, цікава інформація, обмін досвідом. Консультанти просто супер. Мені сподобалася атмосфера: активна, дружня, з можливістю поділитися досвідом і почути різні точки зору Захід пройшов на високому рівні. Учасники досить обізнані у своїх напрямках роботи. Від теорії до

практики. Дякую за можливість висловитись, познайомитись з фахівцями та стати громадянкою з активною позицією. Дякую вам за такий цікавий захід. Він залишив приємні враження. Атмосфера була дружньою, а програма насиченою та пізнавальною. Захід залишив дуже приємні враження – тепла атмосфера, цікавий зміст і чудова організація. Було приємно поспілкуватися з учасниками, отримати нові знання та надихнутися на подальші дії. Дякую за зворотній зв'язок, згуртованість, роз'яснення. Цікаво було проговорити, дізнатися чогось нового про психологічну підтримку СЖО. Вперше на такому заході. Цікаво, швидко, пізнавально. Дякую за організацію заходу. Цікаві ідеї, можливість поділитись своїм досвідом, отримати поради для подальшої роботи. Дружелюбна атмосфера, інформаційний ворк-шоп. Дуже вражена заходом. Цікавий обмін досвідом та думками. Дізналася багато нового про те, як вдосконалити психосоціальну підтримку. Обговорення корисне тим, що була можливість набути нового досвіду та поділитися своїми думками. Безмежно вдячна за проведення тренінгу. Дякую за змістовний, чітко структурований захід».

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації до здійснення неформальної освіти в соціальній та гуманітарній сфері / Василюк Т., Караман О., Лазаренко О., Назмієв А., Недря К., Островська Н., Павлик Н., Присяжнюк В., Трубавіна І., Юрків Я. ; за ред. О. Караман, І. Трубавіної. Полтава : ЛНУ імені Тараса Шевченка ; Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 232 с.
2. Організаційно-педагогічні аспекти проведення тренінгів з питань соціального захисту і соціальної роботи в умовах воєнного стану : [навчально-методичний посібник / Василюк Т. Г., Іванова К. Ю., Караман О. Л. Лисоконь І. О, Недря К. М., Островська Н. О., Парфанович І. І., Размолодчикова І. В., Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. ; за ред. І. М. Трубавіної]. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 182 с.
3. Трубавіна І., Чередниченко О., Недря К. Освіта в умовах конфліктів: шляхи впровадження в заклади освіти України. Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва; ТОВ «Друкарня Мадрид» .2022.
4. Trubavina, I., Cherednychenko, O., Oliinyk, N. (2024). Integration Measures in Communities as a Way to National Unity, Cohesion and Ensuring the National Country Interests. *Educational Challenges*, 29(1), 175-191.

Олена Харцій
доцент, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Постановка проблеми. В умовах поточної політичної ситуації, включно з військовими діями на сході країни, підлітки перебувають під постійним психологічним тиском, що значно посилює рівень тривожності. Проблема тривожності в підлітків є важливою та актуальною темою в сучасній психології, що підтверджується численними дослідженнями, проведеними в різних країнах світу.

Мета дослідження: Виявлення психологічних особливостей взаємозв'язку між емоційним станом і рівнем тривожності у підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні характеристики емоційного стану підлітків;
2. Виявити причини та прояви тривожності у підлітків;
3. Дослідити взаємозв'язок між емоційним станом і рівнем тривожності серед підлітків.

Стан тривожності характеризується суб'єктивними, свідомо сприймаючими відчуттями загрози та напруги, що супроводжуються або є пов'язаними з активацією чи збудженням автономної нервової системи.

Об'єктом нашого дослідження були емоційні стани та їх вплив на формування тривожності у підлітків.

Результати аналізу показали, що середній і високий рівні тривоги трапляються з однаковою частотою серед респондентів – у 9 осіб, що становить 40,91 % за кожним із показників. Ці дані вказують на те, що значна частина підлітків відчуває або помірний, або високий ступінь тривожності, що може суттєво впливати на їхнє повсякденне життя та емоційне благополуччя. Низький рівень тривоги був

відзначений у 4 осіб, що становить 18% від загальної кількості учасників. Ця відносно невелика кількість підлітків із низьким рівнем тривожності підкреслює, що більшість респондентів стикаються з різними формами тривожних станів.

Рівень тривожності в дівчат значно вищий, ніж у хлопців. Це може бути пов'язано з відмінностями в соціальному тиску, очікуваннях і біологічними факторами, такими як гормональні коливання, які можуть впливати на емоційну реактивність і сприйняття стресу. Крім цього, показники самопочуття, активності та настрою загалом у дівчат нижчі, ніж у хлопців. Цей результат може відображати більш високе емоційне навантаження і більшу схильність до внутрішнього переживання у дівчат.

Рекомендації щодо профілактики тривожності серед підлітків:

Оскільки тривожність може суттєво впливати на загальний добробут і поведінку підлітків, вкрай важливо розробити та впровадити заходи з її профілактики.

Ключовим напрямком є навчання підлітків навичок справляння зі стресом, такими як дихальні вправи, медитації, йога та інші форми фізичної активності. Ці техніки допомагають знижувати рівень тривожності та покращують загальне самопочуття. Наукові дослідження показують, що регулярна практика медитації та йоги може сприяти зниженню рівня кортизолу – гормону, пов'язаного зі стресом, що, своєю чергою, покращує емоційний стан підлітків та їхню здатність справлятися з повсякденними стресовими ситуаціями.

Дуже важливо підтримувати здоровий спосіб життя серед підлітків. Забезпечення здорового харчування, достатнього сну та регулярної фізичної активності відіграє критичну роль у підтримці їхнього загального здоров'я та зниженні рівня тривожності. Підліткам слід надавати інформацію та ресурси, які допоможуть їм вести здоровий спосіб життя і справлятися з повсякденними стресорами. Наприклад, регулярні заняття спортом не тільки покращують фізичну форму, а й сприяють вивільненню ендорфінів – гормонів радості, які допомагають

боротися з тривожністю і депресією. Також важливо навчати підлітків методів саморегуляції, таких як тайм-менеджмент, щоб вони могли ефективно розподіляти свій час і зменшувати академічний тиск.

Психологічна підтримка є ще одним важливим аспектом профілактики тривожності. Підліткам, які відчувають високий рівень тривожності, може знадобитися професійна допомога. Психотерапія, особливо когнітивно-поведінкова терапія, довела свою ефективність у лікуванні тривожних розладів. Забезпечення доступу до кваліфікованих фахівців може істотно поліпшити емоційний стан підлітків. Важливо, щоб школи та інші освітні заклади мали у своєму штаті психологів і консультантів, які можуть надати необхідну допомогу та підтримку у важкі моменти.

Висновки:

1. Емоційний стан чинить значний вплив на поведінку і благополуччя підлітків, сприяючи або адаптивним, або дезадаптивним поведінковим стратегіям.
2. Основні причини тривожності у підлітків включають генетичну схильність, сімейні конфлікти, соціальний тиск і академічне навантаження.
3. Тривожність негативно впливає на поведінку та благополуччя підлітків, погіршуючи їхні академічні досягнення та соціальні взаємодії.
4. Взаємозв'язок між емоційним станом і тривожністю проявляється в тому, що негативні емоційні стани, як от депресія і стрес, можуть сприяти підвищенню рівня тривожності.

Список використаних джерел

1. Барановська Я. Г. Емпіричне дослідження тривожності в підлітковому віці. – Київ, 2019. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2019. Вип. 2. С. 37–43.
2. Фролова А. О. Діагностика та корекція стану тривожності у дітей підліткового віку / А. О. Фролова. Хмельницький: Хмельницький нац. ун-т., 2023. 71 с.

Лариса Руденко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

Олена Шестопал

ад'юнкт 4 року навчання,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна

РОЛЬ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

В реаліях сьогодення психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту постає не лише складником їхньої професійної освіти, а цілісною системою цілеспрямованого педагогічного впливу. Її зміст зорієнтований на формування психологічної готовності діяти в екстремальних і психоемоційно напружених ситуаціях, що зумовлює потребу в науково-методологічному осмисленні підготовки як комплексної педагогічної проблеми. Ця проблема інтегрує професійну, особистісну, морально-вольову, комунікативну та емоційну складові фахової підготовки.

У науковій літературі поняття «психолого-педагогічна підготовка» трактується як складова професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту, що забезпечує формування комплексу знань, практичних умінь та особистісних якостей, необхідних для ефективної взаємодії з людьми в умовах освітньої, професійної та кризової діяльності [4].

Психолого-педагогічну підготовку розуміємо як один із основних інструментів компетентнісного підходу, визнаного пріоритетним в сучасній системі професійної освіти. Зокрема, психологічна стійкість розглядається не лише як особистісна риса, а й як інтегрований компонент професійної компетентності фахівців цивільного захисту. Як ключова складова психологічного благополуччя особистості, психологічна стійкість є суттєвим чинником професійної

ефективності, оскільки визначає здатність фахівця протистояти стресовим ситуаціям та адаптуватися до складних життєвих умов [2, с.106].

Наявність психологічної стійкості свідчить про сформованість адаптивного потенціалу, що забезпечує не лише спроможність особистості ефективно долати кризові й екстремальні обставини професійної діяльності, а й здатність до саморегуляції, прийняття ефективних рішень в умовах ризику, комунікацію в екстремальному середовищі та збереження професійної ефективності в умовах надзвичайної ситуації.

Психолого-педагогічна підготовка має передбачати не лише засвоєння теоретичних знань із психології та педагогіки, а й практично-орієнтовані компоненти, спрямовані на:

- формування навичок саморегуляції;
- розвиток стресостійкості;
- здатність до управління власним емоційним станом;
- уміння приймати рішення в екстремальних умовах.

Ефективними психолого-педагогічними технологіями для досягнення цих цілей є тренінгові заняття, психодіагностичні практикуми, моделювання кризових ситуацій, рефлексивні вправи, а також командна робота, що розвиває комунікативні та соціально-психологічні навички.

У педагогічному аспекті важливо врахувати принципи особистісно орієнтованого підходу, сучасні методи навчання та створення безпечного освітнього середовища.

Психологічно значущим є розвиток емоційного інтелекту, внутрішньої мотивації до навчання, самовизначення у професійній сфері.

Ефективність психолого-педагогічної підготовки залежить від рівня внутрішньої зрілості здобувачів освіти, їхньої самодисципліни, відповідальності, здатності до самостійного ухвалення рішень, рефлексії та самовдосконалення.

Важливу роль відіграє наявність підтримувального професійного середовища та супровід з боку викладачів, психологічної служби та кураторів.

Особливої актуальності підготовка психологічно стійких фахівців цивільного захисту набуває в умовах повномасштабної війни в Україні. Щоденне психологічне навантаження, ризик для життя, необхідність швидко приймати рішення висувають високі вимоги до емоційної стабільності, витривалості та здатності до професійного самоконтролю. У таких умовах без ґрунтовної психолого-педагогічної підготовки забезпечити належний рівень фахової діяльності неможливо.

Психолого-педагогічна підготовка є не лише інструментом трансляції знань і вироблення вмінь, і навичок, а цілісною системою формування ключових психологічних і професійних компетентностей, зокрема – психологічної стійкості, що є визначальним чинником успішної діяльності фахівців цивільного захисту. Її подальше вдосконалення потребує застосування міждисциплінарного підходу, активної взаємодії науковців і практиків, а також врахування сучасних викликів, з якими стикається система безпеки та захисту населення.

Список використаних джерел

1. Закаблук М. В. Роль і значення психолого-педагогічної підготовки в діяльності дільничного офіцера поліції. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. № 52. С. 107 – 114.
2. Зошій І. В. Психологічна стійкість особистості в екстремальних умовах життєдіяльності. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2024. № 2 (4). С. 104 – 108.
3. Кравцов Д. Р. Психологічна стійкість спеціаліста екстремального профілю. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф.(м. Харків, 27 березня 2020 р.) Харків. 2020. С.2017 – 2019.
4. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – Київ : Богданова А. М., 2008. С.376.

Зінаїда Шумейко
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

В умовах активізації загальноцивілізаційних і локальних криз, інтенсифікації зовнішніх і внутрішніх загроз постає необхідність пошуку шляхів для подолання впливу стресогенних чинників на фізичне і психічне здоров'я молоді. У цьому контексті особливої значущості набувають дослідження, пов'язані з розвитком емоційного інтелекту здобувачів середньої і вищої освіти. Варто наголосити, що цей напрям міждисциплінарних досліджень оформився наприкінці ХХ ст., його засновниками стали американські психологи П. Саловей, Д. Слуйтер [6], Д. Карузо, А. Пантер, Дж. Майер [5], які інтерпретували емоційний інтелект як ментальну здатність до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей. Їхні наукові пошуки були розвинуті в працях Д. Гоулмана [1], який вважав, що модель емоційного інтелекту складається з п'яти таких компонентів: самопізнання, саморегуляція, мотивація, емпатія, соціальні навички. Аналіз наукових досліджень [2; 3] дає підстави для висновку, що емоційний інтелект особистості тісно пов'язаний із її здатністю до соціальної рефлексії, під якою розуміють спрямованість суб'єкта на відображення, усвідомлення й розуміння уявлень інших людей про персоналію і її діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших [3].

Погоджуючись із думкою А. Книш [2, с. 3], що розвиток емоційного інтелекту є важливим для фахівців усіх галузей, наголосимо на його важливості для юристів, яким доводиться мати справу з різними категоріями населення, оскільки їхня професійна діяльність передбачає консультування громадян, підготовку та складання юридичних документів, представлення інтересів клієнтів у судах та

органах державної влади, а також правовий супровід діяльності підприємств і окремих громадян.

Згідно з визначенням В. Фурман, емоційний інтелект (EQ) – це група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій інших людей [4]. Відповідно, особистість із високим рівнем емоційного інтелекту добре розуміє власні емоції й почуття інших людей, може ефективно керувати своєю емоційною сферою, тому в соціумі її поведінка буде більш адаптивною, і така людина легше досягає своїх цілей у взаємодії з іншими.

У контексті поточної ситуації в українській державі зауважимо, що емоційний інтелект почасти стає захисним фактором організму проти депресії, тривоги та стресу, а отже, цілеспрямовано працювати над його розвитком потрібно в контексті всіх навчальних дисциплін, які передбачені освітньо-професійними програмами підготовки фахівців у галузі права. Особливого значення для розвитку емоційного інтелекту майбутніх юристів набуває навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)», оскільки вона дає змогу викладачеві в процесі створення комунікативних ситуацій діагностувати ознаки кризових станів у здобувачів вищої освіти й через змодельовані ситуації дати їм змогу усвідомити свої емоції й почуття та скоригувати їх.

Психологи [7] рекомендують використовувати такі практики для ефективного розвитку емоційного інтелекту:

- практики емоційної саморегуляції, в основі яких лежить розуміння важливості управління фізіологічною складовою емоцій, тобто м'язовою напругою. Саме ці практики дають змогу викликати, а також нівелювати певні емоції за рахунок стимуляції відповідних груп м'язів. До них, зокрема, відносять техніки релаксації; дихальні техніки; медитативні техніки; візуалізацію; афірмацію;

- практики усвідомлення власних переживань, емоцій, почуттів, що дають можливість людині усвідомити, зрозуміти, осмислити передумови, свої соціальні ролі, загалом усе, що призводить до виникнення певних емоцій; до цієї групи

практик відносять такі методики, як трансакційний аналіз Е. Берна; практики усвідомлення; майндфулнесс тощо;

– психологічні практики управління емоційними станами, які дають можливість засвоїти поведінкові стратегії відкритого чи закритого впливу та відпрацювати їх застосування на конкретних ситуаціях; це, зокрема, такі засоби, як техніки впливу, техніки контрвпливу, техніки маніпуляції [7].

Отже, в умовах потужного впливу стресогенних чинників кожен викладач має володіти техніками впливу на психоемоційний стан здобувачів освіти, уміти розпізнавати прояви особистісних криз і запобігати їхньому руйнівному впливові на життєву позицію і поведінку студента. У таких умовах особливу увагу викладач має звернути на формування емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти, оскільки здатність розпізнавати власні емоційні стани є оптимальним шляхом до подолання наслідків стресу.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Віват, 2018. 512 с.
2. Книш А. Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу: навч. посіб. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
3. Лілік О., Бивалькевич Л., Перинський Ю. Вплив соціальної рефлексії на професійне спілкування викладача педагогічного закладу вищої освіти. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Lilik,+Byvalkevych,+Perinskii.pdf>. (дата звернення: 14.09.2025).
4. Фурман В. Психологічні практики розвитку емоційного інтелекту особистості. Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки. 2021. Вип. 10. С. 186–192.
5. Mayer J.D., Panter A.T., Caruso D.R. Does personal intelligence exist? Evidence from a new ability-based measure. Journal of Personality Assessment. 2012. P. 124–140.
6. Salovey P., Sluyter D. Emotional Development and Emotional Intelligent: Educational Implications. New York: Basic Books, 1997. 288 p.
7. Saarni C., Thompson R. The Development of Emotional Competence. The Guilford Press Paperback, 1999. 381 p.

Oksana Bykonja

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Foreign Languages Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine*

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN PENITENTIARY SYSTEM

Digital technologies radically change the educational process, particularly in foreign language teaching. They contribute to increased accessibility, engagement and personalisation of learning. In particular, artificial intelligence (AI), virtual reality (VR), augmented reality (AR) and mobile platforms open up new opportunities for students and teachers [10]. As for innovative forms of teaching cadets and students, there are such as Artificial Intelligence, Augmented Virtual Reality, Blended Learning, Digital Storytelling, Flipped Classrooms, Gamification, Hyflex Learning, Learning Management Platforms, Mobile Learning, Project-Based Learning, Robot-Based Language Learning, Social Media, Task-Based Learning, Telecollaboration and so on. Some of them we will analyse according to this context.

Blended Learning. The combination of classroom and online learning allows for the effective integration of digital tools, which promotes a deeper understanding of the material and the development of critical thinking in students [6].

Flipped Classroom. This approach allows students to study the material independently at home and focus on the practical application of knowledge of language learning in the classroom, which increases their engagement and motivation [5].

Project-Based Learning Project-based and task-oriented learning English contributes to developing intercultural competence, creativity and critical thinking, as students work on real-life tasks that require applying language skills in practical situations [4].

Gamification. Game elements such as points, badges, and rankings are actively used in language learning. Platforms such as Duolingo, Kahoot!, and Quizizz stimulate students' intrinsic motivation and encourage positive competition within the group. Gamification makes the learning process dynamic, engaging, and less stressful [1; 7].

AI and adaptive learning systems. Modern tools such as ChatGPT, Grammarly, Elsa Speak, and DeepL help students develop their writing, pronunciation, and translation skills. They provide personalised feedback and progress analytics, which allow for individualised learning [1].

VR/AR technologies. Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) create an 'immersion' effect in the language environment. For example, applications such as VR Language Immersion allow students and cadets to take virtual tours and practise dialogues in realistic 3D scenes – in a shop, prison, airport or hotel. This way of teaching develops practical language skills in authentic situations [3].

Mobile applications. Platforms such as Memrise, Babbel, and Mondly facilitate microlearning 'on the go,' allowing everybody to repeat words and phrases at any convenient moment. Mobile chats for language exchange are also gaining popularity, helping students practise communicating with native speakers. [2; 7; 9].

Interactive platforms. LearningApps, Edpuzzle, Padlet, and Quizlet Live tools enable the creation of interactive exercises, collaborative projects, and real-time surveys. This way encourages students to engage in active interaction and teamwork [8].

Podcasts, video blogs, social networks. Social media such as Instagram Reels, YouTube Shorts, or podcasts can be an effective platform for language practice. Students create their own content, analyse materials from native speakers, and develop authentic speaking skills.

Digital technologies change approaches to foreign language teaching, making learning more interactive, personalised and flexible. Innovative methods and tools increase student motivation, promote autonomy and create real conditions for immersion in the language environment. Thus, the digitisation of education is not just a trend, but a

necessary condition for forming a modern, competitive specialist in the penitentiary system.

Referens

1. 10 Powerful AI Tools for Language Teachers. URL: https://teflbarcelona.net/10-powerful-ai-tools-for-language-teachers/?utm_source
2. Hwang, Bai-Li, et al. "Actualising the Affordance of Mobile Technology for Mobile Learning: A Main Path Analysis of Mobile Learning." *Educational Technology & Society*, 2021, V. 24, N. 4, P. 67–80.
3. Khodabandeh F., Bagheri A., Mobarakeh M.I. Augmented reality's role in EFL learning: enhancing language skills in clothing and style through flipped and blended methods. *Virtual Reality*, 2025. V. 29, P.90.
4. Macaraig G., Estrellado C.J. Project-based learning vs phenomenon-based learning in teaching redox reaction. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 2025, V. 9(4), P. 545-557.
5. [Oukaci](#) L.N. The flipped classroom in higher education. Editions universitaires européennes. 2025. 173 p.
6. Sohan Md. A.Kh., Orpa S.A. A Comprehensive Review of Technology-Enhanced Teaching and Learning Experiences. *Journal of Applied Linguistics*. 2025, V.5, N.1, P. 148-161.
7. Tong Z. Application and optimisation strategies for teacher-student interaction in language teaching through interactive mobile technology. *International Journal of Interactive Mobile Technologies*. 2025. N. 19(02), P. 23–37.
8. [Vurdien](#) R., [Chambers](#) W. Technology-Mediated Language Learning and Teaching. 2024. 460 p. DOI: 10.4018/979-8-3693-2687-9
9. Zhou Y, Zhou M. A meta-analysis on mobile-assisted vocabulary learning: Do mobile applications help? *ReCALL*. 2025, N.1. P. 19.
10. Zou Yu., Kuek F., Feng W., Cheng X. Digital learning in the 21st century: trends, challenges, and innovations in technology integration. [Frontiers in Education](#). Sec. Digital Learning Innovations. 2025. V. 10. P.1-11.

Роман Бондаренко
аспірант першого року навчання,
Харківської державної академії фізичної культури, м. Харків, Україна

Андрій Єфременко
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
доцент кафедри легкої атлетики
Харківської державної академії фізичної культури, м. Харків, Україна

ДИСТАНЦІЙНІ КУРСИ В СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Вступ. Зростаючий попит на гнучкі освітні моделі та стрімкий розвиток цифрових технологій сприяли поширенню дистанційного навчання в різних галузях [4]. Проте у сфері фізичного виховання перехід до навчання в дистанційному форматі викликає особливі труднощі через практичну спрямованість дисципліни, руховий характер навчання, питання безпеки та потреби у безпосередньому контролі й зворотному зв'язку [1-3]. Таким чином, актуальним є вивчення потенціалу дистанційного навчання у сфері фізичного виховання, зокрема в контексті легкоатлетичної підготовки.

Метою роботи є аналіз доцільності створення ефективних дистанційних курсів з фізичного виховання та розробка концептуального фреймворку для курсу з легкоатлетичної підготовки.

Методи дослідження. У дослідженні використано теоретико-концептуальний підхід, що включає: аналіз існуючих моделей навчання у фізичному вихованні; огляд сучасних цифрових засобів та технологій; розробку фреймворку для гіпотетичного дистанційного курсу з легкоатлетичної підготовки.

Результати дослідження та їх обговорення. Запропонований фреймворк дистанційного курсу з легкоатлетичної підготовки включає кілька взаємопов'язаних компонентів: навчальний контент, технологічні засоби, комунікацію, оцінювання та управління даними.

Навчальний контент представлений у форматі мультимедіа (відеоуроки, інтерактивні модулі), що дозволяє студентам засвоювати теоретичні знання та візуально спостерігати за технікою виконання вправ.

Основними засобами доступу до матеріалів є смартфони та планшети. У перспективі передбачається інтеграція технологій віртуальної та доповненої реальності для підвищення взаємодії та симульованого зворотного зв'язку. Навчальний контент зберігається у хмарних сховищах, що забезпечує стабільний доступ до ресурсів.

Спеціалізовані додатки підтримують процес навчання, моніторингу та оцінювання. Проте залишається потреба у розробці інструментів для надійного тестування фізичних навичок. Частково моніторинг може здійснюватися автоматизовано через аналітичні функції додатків за умови дотримання вимог до безпеки даних та конфіденційності.

Цифрова комунікація – одна з найсильніших сторін фреймворку. Освітні платформи, соціальні мережі та месенджери забезпечують обмін інформацією, підтримку студентів та взаємодію з викладачем, навіть у відсутності фізичної присутності.

Однак практичні складові – зокрема питання безпеки виконання вправ і потреба у фізичній корекції – підкреслюють обмеження повністю дистанційного формату. Це вказує на доцільність змішаних моделей навчання, де теоретична підготовка здійснюється онлайн, а практична – під контролем інструктора.

Висновки. Попри значні виклики, пов'язані з переведенням фізичного виховання в повністю цифровий формат, дистанційне навчання може бути ефективним за умови наявності чітко структурованого та гнучкого фреймворку. Розробка таких курсів має враховувати етичні вимоги, зокрема захист персональних даних та рівний доступ до цифрових ресурсів для всіх студентів, зокрема осіб з особливими освітніми потребами.

Необхідні подальші емпіричні дослідження для перевірки ефективності запропонованого підходу та визначення оптимального поєднання дистанційних і очних елементів у фізичному вихованні.

Список використаних джерел

1. Killian C. M., Daum D. N., Goad T., Brown R., Lehman S. How do we do this? Distance learning in physical education – Part 2. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. 2021. Vol. 92, no. 4. P. 11–17.
2. Gumantan A., Nugroho R. A., Yuliandra R. Learning during the COVID-19 pandemic: Analysis of e-learning on sports education students. *Journal Sport Area*. 2021. Vol. 6, no. 1. P. 51–58.
3. González-Calvo G., Barba-Martín R. A., Bores-García D., Hortigüela-Alcalá D. The (virtual) teaching of physical education in times of pandemic. *European Physical Education Review*. 2022. Vol. 28, no. 1. P. 205–224.
4. Papadakis S. MOOCs 2012–2022: An overview. *Advances in Mobile Learning Educational Research*. 2023. Vol. 3, no. 1. P. 682–693.

Олег Гриб,

аспірант кафедри освітніх наук

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,

м. Кривницький, Україна

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Нині професійна педагогічна підготовка студентів вимагає від них розвиненого педагогічно спрямованого мислення, відповідних умінь, необхідних для організації освітньої роботи з учнями. За таких умов вагомою для нас є думка С. Мартиненко, яка зазначає, що «в освітньому процесі доцільно враховувати не лише синкретичний характер системи педагогічних цінностей, але й те, що їх інтеріоризація відбувається не поетапно, не а певною послідовністю, а одночасно»

[2, с. 190]. Отже, процес підготовки майбутнього педагога необхідно орієнтувати на професійне виховання кожного студента.

Формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до педагогічної діяльності є ключовим завданням сучасної вищої педагогічної освіти. У контексті реформування системи освіти в Україні, де акцент робиться на компетентністному підході та особистісному розвитку майбутніх учителів, мотивація та ціннісні орієнтації стають основою професійної ідентичності.

Мета статті – охарактеризувати шляхи формування наукового світогляду майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Мотиваційно-ціннісне ставлення – це інтегральна характеристика, що поєднує внутрішню мотивацію (інтерес, задоволення від діяльності) з системою цінностей (професійна етика, відповідальність, гуманізм). Його формування сприяє не лише професійному зростанню, але й запобіганню професійного вигорання [1; 2].

Формування мотиваційно-ціннісного ставлення відбувається через комплексний підхід, що охоплює навчальний процес, практичну діяльність та позааудиторну роботу. Розглянемо основні шляхи формування наукового світогляду майбутніх учителів у процесі професійної підготовки:

Оптимізація освітнього процесу шляхом:

- інтеграція інтерактивних методів: проблемні лекції, кейс-стаді, рольові ігри, де студенти моделюють педагогічні ситуації;
- включення дисциплін з педагогічної етики та психології мотивації;
- використання проєктних технологій навчання: студенти створюють власні освітні проєкти, що підвищує відчуття власної ефективності.

Використання цифрових технологій:

- онлайн-платформи (Moodle, Google Classroom) для симуляції педагогічних сценаріїв;

– соціальні мережі та блоги: студенти ведуть освітні сторінки, отримуючи зворотний зв'язок від аудиторії, що мотивує до креативності.

Отже, становлення висококваліфікованого вчителя можливо тільки за умови прояву ним ціннісного ставлення до майбутньої педагогічної діяльності. Тому у процесі реалізації професійної підготовки майбутніх учителів важливо стимулювати не тільки засвоєння ними знань та умінь, необхідних для здійснення професійної діяльності, але й здійснення ними переоцінки своїх ціннісних пріоритетів, появу в них нових потреб й зміну співвідношення між ними. У свою чергу, це забезпечує подальший розвиток мотиваційної сфери фахівця, перетворення їх початкових потреб у галузі фахової діяльності в сталі професійні потреби.

Формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до педагогічної діяльності – це системний процес, що вимагає інтеграції теоретичної, практичної та виховної складових. Реалізація запропонованих шляхів дозволить підготувати не лише кваліфікованих, але й мотивованих фахівців, здатних до інновацій в освіті. У перспективі це сприятиме підвищенню престижу вчительської професії та якості освіти в Україні. Для досягнення стійких результатів необхідна координація зусиль викладачів, адміністрації ЗВО та державних органів.

Список використаних джерел:

1. Буйновська Л. Методика і результати вивчення мотиваційної сфери студентів технічного університету. *Вища освіта України*. Теоретичний та науково-методичний часопис. 2000. №1. С. 65 – 70.
2. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008.
3. Adler A. On the origin of striving for superiority and social interest. J. Carlson & M. Maniacci (Eds.), *Alfred Adler revisited*. New York, NY: Routledge. 2012. Pp. 47-56.

Оксана Гончаренко

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ОСВІТА ЧЕРЕЗ ПРОЄКТИ: ШЛЯХ ДО КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ

Сучасна система освіти перебуває в умовах постійних змін, які зумовлені стрімким розвитком суспільства, науки й технологій. Тому перед закладами вищої освіти постає завдання не лише надавати знання, а й формувати в здобувачів уміння самостійно мислити, аналізувати, приймати рішення та ефективно діяти в реальних життєвих ситуаціях. Одним із дієвих шляхів досягнення цих цілей є впровадження проєктної діяльності, яка розглядається як інноваційна педагогічна технологія.

Проєктна технологія сприяє розвитку пізнавальної активності, креативності, критичного мислення та комунікативних навичок здобувачів. Вона орієнтована на практичний результат і дозволяє інтегрувати знання з різних галузей, формуючи цілісну картину світу. Саме тому, проєктна діяльність набуває особливого значення в контексті компетентнісного підходу сучасної вищої освіти.

У закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання впровадження проєктної діяльності має свої специфічні особливості. Більшість освітніх програм зорієнтовані на засвоєнні нормативно-правової чи спеціальної інформації, тоді як практична проєктна діяльність потребує умов для експериментування та самостійного пошуку рішень. На жаль, освітній процес сучасної вищої школи спрямований переважно на формування самого інтелекту, як суми знань, і не сприяє саморозвитку особистості. Сьогодні загальновідомим є той факт, що випускники українських вишів не достатньо підготовлені до життя в сучасному турбулентному середовищі. З метою вирішення цієї проблеми викладачі закладів вищої освіти все частіше звертаються до застосування проєктного методу у процесі фахової підготовки майбутніх фахівців.

Вперше ідея навчання через проєкти була сформульована Джоном Дьюї – американським філософом і педагогом, який вважав, що освіта має бути тісно пов'язана з реальним життям і діяльністю учнів. У своїх працях він підкреслював, що найкраще людина навчається через практичну діяльність, спрямовану на розв'язання життєвих проблем. Його ідеї розвинув Вільям Герд Кілпатрік, який вперше ввів термін «метод проєктів» у науковий обіг. Саме Кілпатрік визначив його як самостійну навчальну діяльність, що має конкретну мету і практичний результат, і довів, що така форма роботи сприяє розвитку творчості, відповідальності й самостійності.

Сучасні вчені визначають проєктування, як особливий вид інтелектуальної діяльності, особливістю якого є перспективне, практико-орієнтоване дослідження [2, С. 34]. На думку О. Косович це сукупність дослідницьких і проблемно-пошукових методів, на основі яких здійснюється творча діяльність виконавців проєкту [1, С. 76], і яку називають технологією «проєктна методика».

Проєктна діяльність для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є важливою складовою сучасної освітньої парадигми, спрямованої на формування у здобувачів, професійних компетентностей, критичного мислення та вміння застосовувати знання в практичній діяльності. Її сутність полягає в організації навчального процесу через виконання індивідуальних або групових завдань, що мають практичну спрямованість і потребують самостійного пошуку, аналізу, планування та прийняття рішень. Зміст проєктної діяльності визначається профілем закладу та специфікою підготовки кадрів. У ЗВО зі специфічними умовами навчання проєкти зорієнтовані на вирішення практичних проблем, моделювання службових ситуацій, розробка пропозицій щодо удосконалення управлінських, правових чи безпекових процесів.

Зважаючи, що основними компонентами проєктної діяльності є: аналітичний етап (визначення проблеми, формулювання мети та завдань проєкту); дослідницький етап (збір і систематизація інформації, аналіз наукових джерел,

моделювання можливих рішень); практичний етап (реалізація запропонованих рішень або створення конкретного продукту (модель, програма дій, методичні рекомендації тощо) і рефлексивно-оцінний етап (презентація результатів, обговорення ефективності, оцінювання особистого внеску кожного учасника), можна стверджувати, що вона створює умови для активного, самостійного та усвідомленого навчання здобувачів [3, С. 62].

Варто зазначити, що важливим змістовим аспектом її, є розвиток у здобувачів командної взаємодії, комунікабельності, лідерських якостей і відповідальності, а також інших компетентностей, необхідних для професійної діяльності в умовах воєнного стану, що супроводжується посиленням відповідальності і самодисципліни.

Отже, проєктна діяльність у ЗВО зі специфічними умовами навчання виступає інструментом інтеграції теоретичних знань із практичною підготовкою, формує самостійність та професійну зрілість, розвиває відповідальність, ініціативу, критичне і аналітичне мислення та уміння працювати в команді. Ефективність її застосування залежить від підготовки науково-педагогічного персоналу, матеріальної бази та мотивації здобувачів.

Список використаних джерел

1. Косович О. Проєктна діяльність як одна з форм інноваційних методичних технологій навчання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2011. Вип. 22. С. 76–78.
2. Ничкало Н. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. 125 с.
3. Потапчук О. Особливості проєктної діяльності студентів в навчальному процесі закладів вищої освіти. Молодь і ринок. 2019. № 2 (169). С. 59-63.

Світлана Дерев'янка
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ЧАТ-БОТІВ: МОЖЛИВОСТІ, РИЗИКИ ТА ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ

Воєнні умови останніх років спричинили активну цифрову трансформацію сучасної української освіти. В умовах дистанційного навчання все більше зростає потреба у гнучких цифрових інструментах, які зможуть полегшити доступ студентів до інформації, і поряд із тим виступлять вагомим засобом емоційної підтримки, оскільки сприятимуть формуванню відчуття стабільності, зв'язку з освітнім середовищем. Сьогодні одним з таких вагомих інструментів стають освітні чат-боти, як автоматизовані системи взаємодії з користувачами у режимі діалогу.

Психологічний аспект використання освітніх чат-ботів є особливо актуальним у зв'язку з підвищенням ризиків життя молоді в умовах війни, їх перебування у стані постійної невизначеності та тривоги. Освітні чат-боти є простими у використанні, доступними і здебільшого безкоштовними, тому вони можуть виконувати підтримувальні функції для студентів.

Мета даної роботи – психологічний аналіз освітніх чат-ботів як засобів розвитку пізнавальної активності та емоційної саморегуляції студентів.

За даними сучасних науковців, зокрема О. Задоріна, І. Шевель та ін. [1; 2], взаємодія з чат-ботами може викликати «ефект залученості», коли користувач сприймає чат-бот як умовного співрозмовника. Це створює у користувача відчуття безпеки та прийняття, які хоча і є ілюзорними, проте активізують процеси саморефлексії, усвідомлення власних емоцій. Отже, виникає легкий терапевтичний ефект у контексті підтримки емоційного благополуччя студентів.

Наразі існує розмаїття різноманітних чат-ботів, нижче наведено типи чат-ботів, які найчастіше використовуються в освітньому процесі в Україні.

Типологія освітніх чат-ботів за психологічною функцією:

1. Навчальні чат-боти.

1. 1. Prometheus-Bot – інтерактивний чат-бот у Telegram, створений на базі української відомої освітньої платформи Prometheus. Цей чат-бот надсилає посилання на новітні та безкоштовні онлайн-курси, нагадує про дедлайни. З психологічних позицій згаданий чат-бот сприяє підвищенню навичок планування, розвитку відповідальності, усуненню прокрастинації.

1. 2. ChatGPT, Gemini. Copilot – універсальні ШІ-асистенти, які активно використовуються студентами як інструменти неформального навчання. Ці чат-боти допомагають у пошуку конкретної інформації, підготовці тексту. Поряд із тим, потребують критичності при їх використанні, оскільки можуть формувати залежність від «легкого навчання», готовність приймати на віру будь-які відповіді ШІ-асистентів.

2. Психологічно-підтримувальні чат-боти.

2. 1. Mental Help UA – українська розробка чат-боту, створена у роки війни з метою навчити українців елементарним вправам емоційної самопідтримки. Цей чат-бот пропонує дихальні практики, техніки заземлення, здатний виконувати роль цифрового тренера стосовно емоційної саморегуляції.

2. 2. Stop Panic Bot – допомагає користувачам подолати прояви гострої тривоги та панічної атаки. Навчає вправам зі стабілізації дихання, зменшення тілесної напруги та допомагає відновити контроль над ситуацією, увійти у режим «тут і зараз».

2. 3. Career Bot – чат-бот, орієнтований на кар'єрну підтримку молоді, стимулює прагнення до самопізнання, оцінку своїх сильних та слабких сторін на сучасному ринку праці. Виконує роль мотиватора та сприяє зростанню почуття впевненості у собі.

3. Комунікаційно-організаційні чат-боти.

3. 1. U-Report Ukraine (UNICEF). Це один з найбільш популярних Telegram- та Viber-бот для молоді, який дає можливість брати участь в соціологічних опитуваннях, висловлювати свої думки стосовно актуальних соціальних тем, отримувати інформацію про наріжні освітні проекти. Такий формат сприяє посиленню почуття соціальної залученості до суспільного життя.

3. 2. Освітній Telegram-Bot МОН України. Надає можливість студентам та викладачам офіційні повідомлення, посилання на новітні інтернет-ресурси. Роль цього чат-боту – організаційна та інформаційна підтримка, що сприяє зниженню почуття невизначеності у кризові часи.

Отже, освітні чат-боти дедалі більше інтегруються в українській освітній простір, при цьому виконують не лише навчальні функції, а й психолого-підтримувальні дії. В умовах війни та цифрової гібридизації саме чат-боти стають доступними інструментами емоційної стабілізації та успішної взаємодії. Водночас слід відзначити, що ефективне використання чат-ботів потребує психологічної експертизи їх контенту, а також формування у студентів цифрової грамотності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному вивченні частоти та якості використання чат-ботів у зв'язку з індивідуально-психологічними особливостями їх користувачів.

Список використаних джерел

1. Задоріна О. М., Чубенко В. А., Бакаленко І. М. Використання чат-ботів та технологій штучного інтелекту у забезпеченні персаналізованого супроводу студентів. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 22.

2. Шевель І. Культура штучного інтелекту, чат-ботів та емодзі як новий етап культурної комунікації в цифрову епоху. *Питання культурології*. 2025. № 45. С. 234-245.

Вадим Дмитрієв,
аспірант кафедри освітніх наук
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Сучасна освіта спрямована на формування особистості, здатної мислити творчо, критично оцінювати інформацію, знаходити оригінальні шляхи розв'язання проблем. У зв'язку з цим особливого значення набуває підготовка майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів. Учитель ХХІ століття має бути не лише джерелом знань, а й організатором пізнавальної діяльності, наставником і партнером дитини в процесі саморозвитку.

Мета статті – охарактеризувати компоненти готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів.

Порівняння та узагальнення компонентів професійно-педагогічної готовності майбутніх педагогів, виокремлених різними авторами, дає змогу стверджувати, що вони загалом відповідають загальним компонентам педагогічної творчості.

Дослідники виокремлюють такі компоненти професійно-педагогічної готовності: 1) мотиваційний; 2) когнітивний; 3) операційний; 4) оцінний, які є основою готовності педагога до розвитку творчих здібностей учнів.

Мотиваційний компонент готовності. Мотив є центральним системоутворювальним чинником у діяльності. «Мотивація діяльності сукупність причин, що спонукають і спрямовують діяльність (потреби, цілі, ідеали, установки, рівень домагань, норми, напрямки)» [1]. З цього випливає, що, насамперед, необхідно проявити увагу до формування у майбутнього вчителя стійкої мотивації до розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання.

Для успішного розвитку творчих здібностей у процесі навчання вчителю важливо підтримати розвиток пізнавальних потреб учнів, а це можливо лише за наявності в самого вчителя сформованої пізнавальної потреби, що спонукає його до організації спільної творчої діяльності з учнями, до розвитку їхніх творчих здібностей.

Інтерес до професійної діяльності як творчої має вагоме значення для ефективної роботи майбутнього вчителя з розвитку творчих здібностей учнів, до того ж важливим є професійний інтерес як особистісний психічний стан, що виражає спрямованість особистості, її прагнення.

Сформованість мотиваційного компонента в процесі підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів впливає на успішне досягнення кінцевої мети цього процесу – сформованості готовності в цілому.

Когнітивний компонент готовності включає систему знань, на які реально спирається людина під час виконання дії.

Майбутньому вчителеві схему когнітивної основи діяльності може бути дано в готовому вигляді (у вигляді навчальної карти) або ж складено самостійно під керівництвом досвідченого викладача. У схемі когнітивної основи діяльності мають бути подані всі знання про предмет, з яким доведеться працювати, про умови, яких необхідно дотримуватися, а також знання про саму діяльність, дії та операції, що входять до неї, порядок їх виконання.

Когнітивна основа діяльності майбутнього вчителя з розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання на момент його сформованої готовності до цієї діяльності має включати знання сутності творчих здібностей та умов їхнього розвитку, а також знання сутності творчої діяльності, методів і прийомів організації творчої діяльності учнів у процесі навчання. Іншими словами, знання теорії та методики розвитку творчих здібностей [2].

Вагомою складовою когнітивного компонента також є предметні знання та знання методики викладання предмета.

Операційний компонент готовності майбутнього вчителя містить у собі сформовані в нього способи здійснення (операції) діяльності з розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання. Інакше кажучи, операційний компонент готовності включає в себе сформовані вміння та навичок, необхідних для розвитку творчих здібностей учнів.

Професійні вміння вчителя можна поділити на ті, що становлять його теоретичну та практичну готовність.

Теоретична діяльність, яка полягає в узагальненому вмінні педагогічно мислити, передбачає наявність у вчителя аналітичних, прогностичних, проєктних і рефлексивних умінь.

Аналітичне вміння складається з низки приватних умінь: розділяти педагогічні явища на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву); осмислювати кожну частину у зв'язку з цілим і у взаємодії з провідними сторонами; знаходити в теорії навчання ідеї, висновки, закономірності, відповідно логіці розглянутого явища; правильно діагностувати педагогічне явище; знаходити основну педагогічну задачу (проблему) і способи її раціонального вирішення.

Прогностичні вміння визначають уміння вчителя прогнозувати кінцевий результат освітнього процесу. Прогнозування спирається на знання сутності та логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку учнів.

До прогностичних умінь, що сприяють розвитку творчих здібностей учнів відносяться: вміння висувати цілі та завдання щодо розвитку творчих здібностей кожного учня; вміння відбирати способи досягнення поставленої мети; вміння передбачити результат, з урахуванням можливих відхилень і небажаних явищ; вміння визначати етапи процесу навчання з метою розвитку творчих здібностей учнів; вміння планувати спільно з учнями діяльність із розвитку їхніх творчих здібностей.

До проєктних умінь належить спеціальна група умінь, що виявляється в матеріалізації результатів прогнозування в конкретних планах навчання. Розроблення проєкту освітньої роботи означає насамперед переведення педагогічною мовою цілей навчання, їхню максимальну конкретизацію та обґрунтування способів їхньої поетапної реалізації [2].

Для розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання необхідні такі проєктні вміння: досягати поставленої мети й опановувати зміст навчання в процесі розв'язання конкретних педагогічних завдань; враховувати потреби та інтереси учнів, особистого досвіду та особистісно-ділових якостей під час визначення завдань і відбору змісту творчої діяльності учнів; виявляти коло головних і другорядних питань для кожного етапу розвитку творчих здібностей учнів; планувати спільні творчі справи; організовувати індивідуальну роботу з учнями з метою коригування наявних недоліків у розвитку їхніх творчих здібностей; планувати систему прийомів стимулювання творчої активності учнів та запобігання негативних проявів у їхній поведінці.

Сформованість рефлексивних умінь визначає оцінний компонент готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання.

Оцінювальний компонент готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання містить у собі сформовані в нього вміння здійснювати контрольну-оцінювальну діяльність, спрямовану на себе.

Всі компоненти взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного.

Список використаних джерел

1. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Х., 2006. 475 с.
2. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2008. 192 с.
3. Максимович О. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей. *Початкова освіта*. 2011. № 28. С. 14-16.

Ольга Козій
кандидат філологічних наук, доцент
Херсонський державний аграрно-економічний університет
м. Кротивницький, Україна

SYSTEM OF EXERCISES FOR THE VOCABULARY ENRICHMENT OF THE STUDENTS

Provided that a professional-oriented approach to foreign language learning is implemented, vocabulary consolidation exercises are the most effective, as they are communicatively oriented and correspond to the students' level of knowledge and their practical needs. Students must master the skills of writing a resume, a profile-oriented text, a popular science article, writing an essay or speaking at a scientific conference. In the initial stages of learning, students understand the text only after translation or careful analysis. That is why, before each lesson, the teacher should plan work with the text, identify the most difficult points, main lexical and grammatical features, prepare a set of exercises to facilitate reading. Given the complexity of the text, it is worth using analytical reading to ensure the effectiveness of studying the material.

There are two main levels of understanding the text: the level of meaning and the level of meaning/content (although each of them also includes several intermediate levels). The first is related to establishing the meanings of perceived language units and their direct connections, the second - to understanding the content of the text as a complete language unit. In this regard, the skills and abilities that provide understanding of the text are conventionally divided into two groups, although the processes of perception and comprehension occur simultaneously. The first group is skills related to the technical aspect of reading.

The principles of independent search, pace, dosage of learning new things are most clearly observed during the independent processing of scientific and popular science texts from the specialty.

Reading is an important means of mastering the grammatical side of the language. Carrying out exercises related to reading contribute to a stronger mastery of grammatical structures. Comprehension of what is read cannot be achieved only through knowledge of vocabulary, because it is necessary to know grammatical forms and the grammatical structure of sentences. When studying a new grammatical structure, the student should learn it only on the basis of familiar lexical material. Learned grammatical structures must be repeated on the example of new vocabulary. In order to overcome grammatical difficulties when working with texts, it is necessary to form the appropriate skills in students and bring them to automaticity. In order to achieve this goal, it is advisable to develop the ability to recognize and distinguish language patterns characteristic of the text.

Methodological recommendations for students should be developed for the logical organization of work with the text. The purpose of the methodological recommendations is to plan and organize independent work with the text, which will contribute to the formation of phonetic, lexical, and grammatical reading skills, as well as help to achieve a deep understanding of the work and implement this understanding in speech activity.

At the pre-text stage, students are prepared to read and understand the text. For this purpose, you can use exercises to relate the meaning of the word to the topic, situation, context, to expand the vocabulary, to recognize and differentiate grammatical phenomena. At the text stage, the text material is divided into meaningful parts and semantic supports are selected.

Lexical-grammatical exercises are also useful to give after reading the text, because they give an opportunity to dwell once again on this or that grammatical phenomenon that may cause certain difficulties, or to practice the use of vocabulary, which is useful both for reading the next text and for speaking broadcasting, if there is a need for it. At the final stage of the work, it is advisable to perform exercises with the text. They differ from the ones given above in that the basis for the work is the text, and the students have the task of independently choosing from the text and semanticizing certain derived words.

Students perform tasks to develop lexical reading skills. Therefore, teachers, preparing methodological developments for work on individual reading, should compile a list of lexical units that students, while reading the work, should find in the text, find out the meaning of words and expressions, remember the context of use.

Post-text exercises serve mainly to check the understanding of both the read text as a whole and its individual sections. These exercises form such communicative skills as dialogic and monologic oral and written speech.

Reference

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. Київ, 2005. 101 с.
2. Гринюк Г. А., Семенчук Ю. О. Відбір навчального матеріалу для формування англомовної лексичної компетенції у студентів-економістів. *Іноземні мови*. 2007. Вип. 2. С. 30–34.
3. Коваль Л. М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англомовної професійно орієнтованої мовної компетенції. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20(4). С. 318–321.
4. Рижак Л. Університетська освіта в ХХІ сторіччі: філософсько-синергетичний аспект. *Вісник Львів, ун-ту. Серія філософії*. 2009. Вип. 12. С. 26–35.
5. Тарнопольський Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. К.: ІНК ОС, 2006. 248 с.
6. Тарнопольський О. Б., Корнєва З. М. Аспектний підхід до навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовних ВНЗ. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. 2011. Вип. 18. С. 231–239.

Oleksandr Kondratenko
DSc(Engineering), Professor,
Professor of the Department of Fire and
Technogenic Safety of Objects and Technologies,
National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, Ukraine,
Olha Lytvynenko
CSc(Philology), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Language Training
National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, Ukraine,
Volodymyr Koloskov
CSc(Engineering), Associate Professor,
Acting Head of the University's Research and Innovation Center,
Professor of the Department of State Supervision in the Field of Fire
and Technogenic Safety,
National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, Ukraine

**DEVELOPMENT AND APPROBATION OF THE COMPLEX OF
EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL PUBLICATIONS ON THE
EDUCATIONAL COMPONENT «TECHNICAL MECHANICS OF FLUID AND
GAS» IN ENGLISH FOR CADETS AND STUDENTS**

In the cycle of selective professionally oriented basic technical component of educational and professional programs of higher education of the first (bachelor's) level in the specialties 101 «Ecology», 161 «Chemical Technologies and Ingenuity», 183 «Environmental Protection Technologies», 261 «Fire Safety» and 263 «Civil Safety», there is an educational component, namely the academic discipline «Technical Mechanics of Fluids and Gases» with a volume of 4 ECTS credits.

In connection with the entry into force of the Law of Ukraine № 3760-IX in the current version dated 01.01.2025 «On the Use of the English Language in Ukraine» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>) against the background of the already effective Law of Ukraine № 2704-VIII in the current version dated 12.09.2025 «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>), as an experiment by the author's team the set of educational and methodological support was developed for mastering the academic discipline «Technical Mechanics of Fluids and Gases» in English, which

consists of the following elements: 1) three educational and methodological publications: a) Technical mechanics of liquid and gas. Course of lectures for cadets, students and learners of the first (bachelor's) level of higher education offull time, distance and correspondence forms of education of specialties 101, 161, 183, 261 and 263. Updated and improved / Compilers and translators: O. Kondratenko, V. Koloskov, O. Lytvynenko. Kharkiv: National University of Civil Protection of Ukraine of SES of Ukraine, 2024. 232 p.; b) Technical mechanics of liquid and gas. Methodical instructions for the independent implementation of the modular control works for cadets, students and learners of the first (bachelor's) level of higher education offull time, distance and correspondence forms of education of specialties 101, 161, 183, 261 and 263. Updated and improved / Compilers and translators: O. Kondratenko, V. Koloskov, O. Lytvynenko. Kharkiv: National University of Civil Protection of Ukraine of SES of Ukraine, 2024. 74 p.; c) Techni-cal mechanics of liquid and gas. Workbook for laboratory work for for cadets, stu-dents and learners of the first (bachelor's) level of higher education offull time, distance and correspondence forms of education of specialties 101, 161, 183, 261 and 263. Updated and improved / Compilers and translators: O. Kondratenko, V. Kolos-kov, O. Lytvynenko, S. Kovalenko, D. Kovtun. Kharkiv: National University of Civil Protection of Ukraine of SES of Ukraine, 2024. 56 p. 2) the course in the Google Classroom system; 3) the set of 4 semester tests and 1 exam test in the OpenTest 2.3.0 system; 4) the working program of the academic discipline and syllabus. Among the authors of the laboratory workbook are also third-level (educational and scientific) higher education students in specialty 183 «Environmental Protection Technologies» (field of knowledge 18 «Production and Technologies»), who are mastering the educational and scientific program of higher education «Technogenic and Ecological Safety», a postgraduate student (now - PhD), MSc(Ecology) Svitlana Kovalenko, and a postgraduate student, MSc(Ecology) David Kovtun, who translated parts of the specified publication as an assignment for mastering the Academic Foreign Language and Pedagogical Practice courses in accordance with the topics of their dissertations. For practical testing in the educational process when teaching the academic discipline «Technical Mechanics of Liquid and Gas» in English, applicants

for higher education of the first (bachelor's) level (cadets) of specialties 261 «Fire Safety» and 263 «Civil Safety» were offered, at their own free will, to use the developed complex of educational and methodological support in English, namely, to complete modular control work (MCW) № 1 «Hydrostatics», modular test № 2 «Hydrodynamics» in English (according to the syllabus, up to 13 points are assessed for 1 MCW (in total – up to 26 points for MCW № 1 and № 2), for completion in English, an additional 5 points are offered for each MCW (in total – up to 10 points for MCW № 1 and № 2)) and to use the corresponding the laboratory workbook in English (according to the syllabus, up to 2 points are awarded for 1 laboratory work (in total – up to 10 points for 5 laboratory works), for performance in English, an additional 1 point is offered for each laboratory work (in total – up to 5 points for 5 laboratory works)). According to the results of this experiment, 19 reports on the performance of the MCW in English (out of 100 possible) and 10 laboratory work-books (out of 50 possible) were obtained. Based on the results of the work performed, the following conclusions can be drawn and appropriate recommendations can be made: a) it is necessary to continuously improve the level of English proficiency of higher education applicants, both cadets and students and trainees, in order to allow them to master technical disciplines; b) it is rational to form a separate group of higher education applicants with advanced knowledge of English at the university, as well as pre-university English language courses; c) it is desirable to develop English-language versions of the educational programs syllabuses of disciplines and make them publicly available on the university website; d) it is desirable to develop a complete set of disciplines for the training cycle of applicants in all specialties exclusively in English; e) it would be advisable to increase the amount of classroom work for disciplines that will be taught in English by at least 50 classroom hours per academic year to obtain compliance to paragraph 38 «Achievements in professional activity, which are credited for the last five years» of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1187 dated 30.12.2015 in the current version dated 04.01.2024 «On approval of the Licensing Conditions for the Conduct of Educational Activities» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>).

Каріна Фурман
курсант 2 курсу
Національна академія Державної прикордонної служби України,
м. Хмельницький Україна

Катерина Бондар
курсант 2 курсу
Національна академія Державної прикордонної служби України,
м. Хмельницький Україна

ІНТЕРАКТИВНІ СИМУЛЯЦІЇ ТА WAR GAMING ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасна освіта переживає трансформацію, спричинену глобальними викликами, воєнними конфліктами, інформаційними війнами, кібератаками, зростанням рівня стресу серед здобувачів освіти та педагогів. У таких умовах однією з ключових цілей педагогічного процесу стає не лише формування знань, а й забезпечення психологічно безпечного, адаптивного та стійкого освітнього середовища, здатного підготувати молодь до дій у складних ситуаціях. Ефективним інструментом досягнення цієї мети є інтерактивні симуляції та технологія war gaming, які поєднують навчання, тренування та моделювання кризових ситуацій у безпечному, контрольованому форматі.

Інтерактивні симуляції – це метод навчання, який дозволяє учасникам діяти в змодельованих умовах, максимально наближених до реальних. Завдяки використанню цифрових технологій, рольових ігор, віртуальної або доповненої реальності, студенти чи учні не просто отримують теоретичні знання, а вчаться приймати рішення, аналізувати наслідки та працювати в команді в умовах невизначеності [2, с. 112-114]. Такі моделі особливо актуальні у контексті сучасних освітніх програм із національної безпеки, цивільного захисту, кризового менеджменту, соціальної роботи та педагогіки. Вони розвивають критичне мислення, відповідальність, емоційну стійкість і лідерські якості.

War gaming, або навчальні «військові ігри», походять із військової сфери, де їх застосовували для планування операцій, прогнозування дій супротивника та тренування командирів [3, с. 81-114]. У цивільній освіті цей підхід набуває нового змісту: він стає методом проектного, аналітичного та поведінкового навчання, який дозволяє учасникам вивчати складні системи через гру. У контексті формування безпечного освітнього середовища war gaming використовується для моделювання ризиків, конфліктних ситуацій, кризових подій та соціальних загроз, що дозволяє педагогам і студентам напрацювати навички реагування без реального ризику для життя. Застосування war gaming у навчальному процесі може охоплювати різні рівні: від простих сценаріїв поведінки у надзвичайних ситуаціях (пожежа, евакуація, загроза вибуху) до складних моделей стратегічного управління кризами, інформаційними атаками чи кіберінцидентами. В умовах війни в Україні ця методика має особливе значення, адже дозволяє підготувати здобувачів освіти до дій у ситуаціях загрози, розвинути у них відповідальність, взаємопідтримку, психологічну готовність діяти спокійно й ефективно.

Інтерактивні симуляції допомагають створити ефект занурення у проблему, завдяки чому навчання стає емоційно насиченим і запам'ятовується надовго. Вони можуть бути реалізовані у форматі рольових ігор («учень – рятувальник», «вчитель – координатор безпеки»), віртуальних тренінгів (VR-моделювання евакуації чи поведінки під час тривоги), а також комп'ютерних сценаріїв кризового управління, де кожне рішення впливає на подальший розвиток подій. Це не лише підвищує інтерес до навчання, а й розвиває інтуїцію, емоційний інтелект, навички стресостійкості, критично важливі елементи безпечного освітнього середовища.

Для педагогів використання таких інструментів відкриває можливість нового формату взаємодії з учнями, у якому вони не просто контролюють, а співпрацюють, фасилітують, підтримують самостійне прийняття рішень. Крім того, інтерактивні симуляції та war gaming можна інтегрувати у систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Такі тренінги дозволяють педагогам навчитися реагувати

на кризові ситуації (конфлікт у класі, агресивна поведінка учня, паніка під час повітряної тривоги) та розвинути навички кризового менеджменту в освітньому середовищі [1, с. 1-5]. Варто зазначити, що war gaming має потужний психологічно-терапевтичний ефект. Імітуючи стресові ситуації у безпечному контексті, учасники вчаться контролювати емоції, долати страх, а також бачити себе як частину команди. Це особливо важливо для дітей, підлітків і студентів, які сьогодні живуть у постійному інформаційному напруженні та невизначеності. Через гру вони відновлюють внутрішнє відчуття контролю над подіями, що безпосередньо впливає на загальну безпечність освітнього простору. Інтерактивні симуляції та war gaming сприяють також розвитку цифрової компетентності. Учасники опановують нові інструменти для комунікації, аналітики, моделювання, вчаться працювати із цифровими платформами, що робить їх більш підготовленими до сучасного інформаційного суспільства.

Таким чином, інтерактивні симуляції та war gaming є потужним інструментом педагогічного впливу, який поєднує когнітивний, емоційний і соціальний аспекти навчання. Їх впровадження сприяє не лише формуванню безпечного освітнього середовища, а й вихованню нового типу громадянина, стійкого, відповідального, готового до викликів часу. Це не просто методика, це – філософія навчання через досвід, яка готує людину до життя у складному, динамічному світі, допомагаючи зберегти рівновагу, взаємну підтримку і віру в силу спільних дій.

Список використаних джерел

1. Карп Р.В. Структура безпечного освітнього середовища в закладах вищої освіти: суть та основні елементи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія педагогіка та психологія*. 2025. № 7. С. 1-5.
2. Павленко М. П. Інтерактивні симуляції необхідний інструмент сучасної освіти в галузі мережевих. *Сучасна управлінська наука в цифровому суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (12–13 грудня 2024 р.)*. Запоріжжя : БДПУ, 2024. С. 112–114.
3. Eric M. Walters. Wargaming in Professional Military Education: Challenges and Solutions. *Journal of Advanced Military Studies, Volume 12, Number 2, 2021*, pp. 81-114 (Article). Published by Marine Corps University Press.

Наталія Іваницька
кандидат педагогічних наук,
директор Чернігівської гімназії 35, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНА ПРОФЕСІЙНА ОНЛАЙН-ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБОЮ

Організація якісного навчання у закладах освіти в умовах воєнного стану в Україні є одним із викликів сьогодення. Відповідно зростає роль професійної взаємодії між педагогічними працівниками з метою обміну досвідом щодо поєднання онлайн- та офлайн-навчання, що передбачає їх співпрацю у таких системах: «вчитель – група вчителів», «вчитель – адміністрація закладу освіти», «вчитель – психологічна служба». Особливого значення, на нашу думку, набуває співпраця педагогічних працівників як у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), так і у вищих навчальних закладах із практичними психологами, представниками благодійних фондів (БФ) із психологічної підтримки дітей та молоді (Міжнародного БФ «Карітас України», Всеукраїнського БФ «Голоси дітей» тощо) [1, С. 23]. Саме професійний психологічний супровід педагогічних працівників не лише сприяє їх адаптації до роботи в стресових умовах воєнного стану, а й надає можливості забезпечувати індивідуальні освітні траєкторії усіх учасників освітнього процесу.

Для забезпечення професійної взаємодії педагогічних працівників із психологічною службою в умовах воєнного стану (тривалих повітряних тривог, замінувань закладів освіти, тривалого відключення електроенергії тощо) доцільною, на наш погляд, є не лише офлайн-, а й онлайн-співпраця на основі електронного освітнього середовища, яким переважно виступає сайт закладу освіти. З метою забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії педагогічних працівників, підвищення рівня їх психологічної обізнаності пропонуємо створення на сайті закладу освіти рубрики «Психологічна підтримка». Зазначена рубрика передбачає розміщення представником психологічної служби або БФ системи

електронних навчальних модулів, тематика яких має враховувати специфіку та проблематику закладу освіти: підвищення емоційної стабільності та зміцнення психологічного здоров'я учасників освітнього процесу; формування навичок психологічної самодопомоги; створення безпечного, інклюзивного та здорового освітнього середовища. Зазначимо, що поняття «інклюзія» у широкому сенсі означає врахування індивідуальних особливостей не лише осіб з особливими освітніми потребами (ООП), а й тих, хто найбільш здібний до навчання. Відповідно, технологію інклюзивного навчання розуміємо як технологію індивідуального навчання учасників освітнього процесу.

Електронні навчальні модулі мають *єдину структуру*: містять теоретичний матеріал; відео, які розкривають особливості обраного для вивчення проблемного питання; тестові завдання на основі Google Form для автоматичної перевірки засвоєних педагогічними працівниками знань (Рис.1).

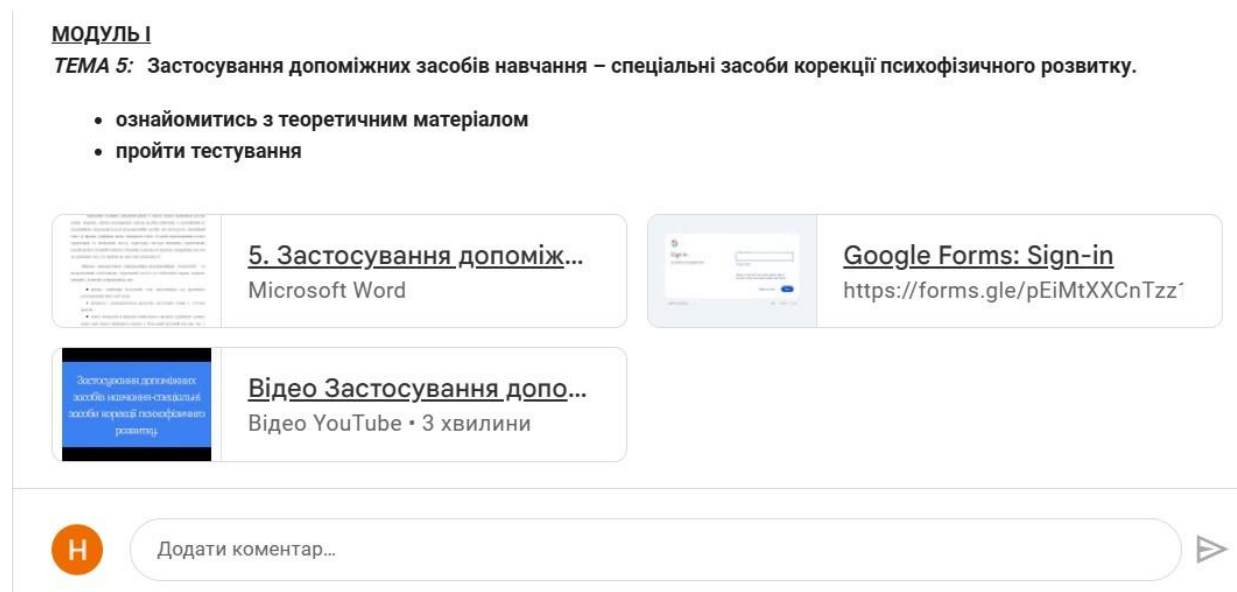

Рисунок 1 – Зразок одного з навчальних модулів для педагогічних працівників на сайті ЗЗСО по роботі з учнями з ООП

Робота з електронними навчальними модулями відбувається як у синхронному, так і асинхронному форматах. Під час *синхронної онлайн-взаємодії* педагогічних працівників та психологічної служби на основі Google Meet

підвищується швидкість одержання психологічних консультацій, допомоги, особливо у наданні інформації щодо організації навчальної діяльності учасників освітнього процесу з різним рівнем підготовки. Синхронна онлайн-взаємодія надає можливості як парної, так і групової співпраці педагогічних працівників і психологічної служби, спрямовуючи її на реалізацію творчого потенціалу та можливостей щодо розв'язання проблем; пропонує практичні методи управління емоціями, демонструє способи виявлення та вирішення суперечливих складних завдань, застосовуючи для цього діагностичний підхід [2, С. 310].

В умовах *асинхронної онлайн-взаємодії* зростає роль переважно індивідуальної роботи педагогічних працівників зі змістом електронних навчальних модулів (рис.1). Також є можливість взаємодії з психологічною службою, оскільки передбачено можливість залишити коментар: сформулювати запитання, яке виникало під час ознайомлення з теоретичним матеріалом та переглядом допоміжних відеоматеріалів. Відповідно асинхронна взаємодія передбачає визначення чітких часових меж: для самостійної роботи з електронними навчальними модулями та для очікуваної онлайн-відповіді представника психологічної служби, який координує обраний педагогічним працівником електронний навчальний модуль.

Таким чином, сучасна професійна онлайн-взаємодія педагогічних працівників із психологічною службою на основі електронних навчальних модулів має кілька ключових особливостей, які відрізняють її від традиційних форматів: превентивна підтримка, гнучкість та стандартизація психологічних знань для освітнього середовища.

Список використаних джерел

1. Іваницька Н.А. Теоретичні і методичні засади розвитку дослідницької компетентності вчителів закладу загальної середньої освіти у професійній взаємодії : реферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2025. – 39 с.
2. Schwarz R. The Skilled Facilitator: A Comprehensive Resource for Consultants, Facilitators, Coaches, and Trainers. 3rd Edition. Canada: Wiley, 2017. – 384 s.

Ярослава Коновал
*магістрантка філологічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна*

Ольга Лілік (науковий керівник)
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови, літератури та журналістики,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна*

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОЄКТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗЗСО: ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН

У сучасному освітньому просторі України особливого значення набуває пошук інноваційних методів і технологій навчання, здатних забезпечити розвиток компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та професійної реалізації учнів. У цьому контексті технологія проєктів є однією з найефективніших педагогічних стратегій, адже сприяє поєднанню теоретичних знань із практичною діяльністю, формуванню дослідницьких, комунікативних та аналітичних умінь.

Сутність проєктної технології полягає у створенні умов для самостійного здобуття знань через активну діяльність учня, у процесі якої він виступає суб'єктом навчання, а не пасивним споживачем інформації. Проєктна робота стимулює розвиток критичного мислення, уміння працювати в команді, планувати, презентувати результати та нести відповідальність за кінцевий продукт. Отже, проєктна технологія відображає основні ідеї компетентнісного підходу, визначеного у Концепції «Нова українська школа» (2016).

Теоретичні засади проєктного навчання було започатковано у працях американських педагогів і філософів Джона Дьюї та Вільяма Кілпатріка. Зокрема Дж. Дьюї доводив, що школа має бути природним продовженням життєвого досвіду дитини, а знання – не метою, а результатом активної діяльності [0]. Він вважав, що

навчання має здійснюватися через досвід – learning by doing, тобто шляхом практичного залучення учня до розв’язання життєвих проблем. Його ідеї розвинув В. Кілпатрік, який обґрунтував проєкт як метод організації навчання, який об’єднує пізнавальну, практичну та творчу діяльність школярів [0].

Українська педагогічна наука має глибокий підхід у розробленні методики проєктного навчання. Вагомий внесок у її розвиток зробили такі вчені, як О. Лілік, С. Сисоєва, О. Пометун, О. Пехота, В. Симоненко, Г. Романова.

О. Пометун визначає метод проєктів як форму організації освітнього процесу, що передбачає самостійну діяльність здобувачів освіти, спрямовану на досягнення конкретного результату через планування, дослідження, аналіз і презентацію [0].

На думку С. Сисоєвої, проєктна технологія є ефективним інструментом реалізації особистісно-орієнтованого підходу, оскільки вона дає змогу учням обирати тематику, методи та форми діяльності відповідно до власних інтересів і здібностей [0].

Сучасна українська школа, відповідно до принципів Нової української школи, прагне перетворити освітній процес із репродуктивного на діяльнісний, що орієнтує на співпрацю, дослідження та створення освітнього продукту. Саме тому проєктна діяльність стає провідним засобом формування ключових компетентностей – навчання впродовж життя, ініціативності, підприємливості, інформаційної грамотності та соціальної відповідальності. Особливого значення це набуває в контексті реформування старшої профільної школи, про що у своїх публікаціях зауважують учені [0; 0].

Водночас, аналіз сучасного стану впровадження проєктної технології в Україні свідчить про наявність певних труднощів. Серед них – недостатня підготовленість педагогічних кадрів до реалізації проєктних методик, відсутність системи критеріїв оцінювання проєктів, обмеженість ресурсної бази закладів освіти. У деяких випадках проєктна діяльність набуває формального характеру, коли основна мета зводиться до оцінювання, а не до досягнення реального результату.

Отже, проєктна технологія в сучасних умовах є не лише ефективним методом навчання, а й стратегічним чинником модернізації освітнього процесу в Україні. Вона поєднує науково-методичні підходи, інноваційні практики та сучасні цифрові ресурси, сприяючи формуванню компетентної, творчої, відповідальної особистості, здатної до критичного мислення й ефективної діяльності у мінливому соціальному середовищі.

Подальший розвиток проєктного навчання в українській школі має ґрунтуватися на системному підході до підготовки педагогів, удосконаленні методик оцінювання, розширенні можливостей цифрового навчального середовища та інтеграції міжнародного досвіду. Усе це створює передумови для побудови якісно нової освітньої парадигми, що відповідає потребам сучасного суспільства знань.

Список використаних джерел

1. Лілік О., Попелюх А. Проєктна діяльність здобувачів у контексті упровадження профільної середньої освіти. Організація освітнього середовища: матер. І Всеукр.наук.-прак.конф. (24 жовт. 2024 р.). Запоріжжя, ЗНУ, 2024. С. 81-84.
2. Лілік О.О., Сазонова О.В. Формування творчого проєктного мислення учнів під час уроків української літератури. URL: <https://surl.li/bvmldv>. (дата звернення: 14.10.2025).
3. Пометун О. І., Пироженко Л. А. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
4. Сисоєва С. О. Метод проєктів у сучасній школі: навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2001. 144 с.
5. Dewey J. Democracy and Education. Нью-Йорк: Macmillan, 1916. 409 с.
6. Kilpatrick W. The Project Method. Нью-Йорк : Teachers College Press, 1918. 36 с.

Юрій Красильник
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної освіти,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНО-ЦИФРОВА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасна вища освіта функціонує в умовах цифрової трансформації, що потребує оновлення підходів до організації навчання. У цьому контексті широко застосовуються концепції щодо реалізації базових потреб особистості в автономії, компетентності та соціальній залученості (R. Ryan, E. Deci) [12], розробки цифрових освітніх екосистем (LMS, хмари, колаборативні сервіси, аналітика) [11]. Дослідження С. Фрімена та співавторів підтверджує переваги активних стратегій навчання – problem-, project-, case-based підходів та peer instruction [8]. Доведено роль фасилітації у розвитку мотивації до навчання [5, 9].

Паралельно впроваджуються підходи Outcome-Based Education [10] та competence frameworks [7] для забезпечення узгодженості результатів навчання з вимогами ринку праці та принципами безперервного навчання. Новітні роботи демонструють потенціал штучного інтелекту в створенні освітнього контенту й автоматизованого зворотного зв'язку [4]. Наукові доробки акцентують ціннісно-сміслові аспекти, що органічно поєднується з трендами цифровізації [1, 2, 3, 6]. Отже, поле досліджень демонструє необхідність переходу від технологічного до педагогічно зумовленого дизайну цифрового середовища, де інноваційні форми навчання інтегруються в єдину інноваційно-цифрову модель підвищення якості вищої освіти.

Аналіз наукових праць та освітньої практики дає підстави для висновку, що інноваційно-цифрова модель організації навчання – це цілісна система освітньої діяльності, що ґрунтується на інтеграції інноваційних педагогічних технологій і

цифрових інструментів для досягнення запланованих результатів навчання, розвитку компетентностей здобувачів освіти та забезпечення індивідуалізації освітнього процесу. У структурі інноваційно-цифрової моделі організації навчання у ЗВО доцільно виокремити низку взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують її цілісність і функціональну результативність: концептуально-цільовий – визначає мету, завдання й стратегічні орієнтири освітнього процесу, зорієнтованого на результати навчання та компетентнісний підхід; змістово-методичний – забезпечує оновлення змісту освіти, інтеграцію STEAM-, soft- та digital-компетентностей, використання інноваційних методів (problem-, project-, case-, flipped learning); технологічно-інфраструктурний – формує цифрову екосистему освіти, базовану на LMS, XR-технологіях, AI-інструментах, хмарних сервісах і Learning Analytics; організаційно-процесуальний – регулює освітню взаємодію, поєднує очні, дистанційні та гібридні формати, фасилітаційні та коучингові технології; психолого-педагогічний – орієнтує освітнє середовище на людиноцентризм, психологічну безпеку, мотивацію, академічну доброчесність і резилієнтність; оціночно-аналітичний – відповідає за моніторинг і підвищення якості освіти через Learning Analytics, цифровий зворотний зв'язок і e-portfolio; управлінсько-інституційний – забезпечує політику цифрової трансформації, розвиток IT-інфраструктури та функціонування внутрішньої системи якості (IQAS). Отже, інноваційно-цифрова модель організації навчання у ЗВО – це адаптивна освітня екосистема, у якій технології, педагогічні стратегії й психолого-педагогічна підтримка поєднуються для розвитку автономії, креативності та самореалізації здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Інноваційна діяльність вчителя : термінологічний словник / Огієнко О.І. та ін. Київ: Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України. 2016. 120 с.

2. Красильник Ю. С. Теоретико-методичні аспекти проектування інноваційного освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 6(43). С. 78–83.
3. Лапаєнко С. В., Красильник Ю. С. Психолого-педагогічні умови використання комунікаційних технологій в системі професійної освіти. *Інформаційно телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. 2006. Вип. 1. С. 131–135.
4. Петренко Л. М., Кучерявий О. Г., Лавріненко О. А. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти до професійної діяльності в умовах цифровізації суспільства : монографія. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 246 с.
5. Хупавцева Н., Славіна Н. Психологічний феномен фасилітації як специфічного виду діяльності викладача. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2023. № 60. С. 73–94.
6. Chernyshev D. O., Maksymiuk Yu. V., Krasyllyk Yu. S., Korchova H. L., Rudenko M. V. Peculiarities of technique of teaching technical disciplines in the institution of higher education of the building profile. *Strength of Materials and Theory of Structures : Scientific-and-technical collected articles*. 2022. Issue 108. С. 35–62.
7. European Commission. Key Competences for Lifelong Learning: European Reference Framework. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 23 p. DOI: 10.2766/291008 (дата звернення: 10.10.2025).
8. Freeman S., Eddy S. L., McDonough M., Smith M. K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M. P. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*. 2014. Vol. 111. № 23. P. 8410–8415.
9. Hernandez-de-Menendez M., Morales-Menendez R., Escobar C.A. et al. Learning analytics : state of the art. Technical Paper. 2022. Vol. 16. PP. 1209–1230 URL: <https://doi.org/10.1007/s12008-022-00930-0> (дата звернення: 07.10.2025).
10. Hu B., Hu L., Chen N., Patnaik S. Outcome Based Education: A Paradigm Shift in Teaching and Learning Process. *Educational Technology and Administration : Proceedings of the 2nd International Conference*. 2023. Vol. 31. PP. 177–191. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-29016-9_17 (дата звернення: 18.10.2025).
11. Rojas M. P., Chiappe A. Artificial Intelligence and Digital Ecosystems in Education: A Review. *Technology, Knowledge and Learning*. 2024. № 29. P. 2153–2170. URL: <https://doi.org/10.1007/s10758-024-09732-7> (дата звернення: 20.10.2025).
12. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American psychologist*. 2000. Vol. 55. № 1. P. 68–78.

Olha Krichker
*Candidate of Historical Sciences,
Lecturer of Language Training Department
National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, Ukraine*

Nataliia Yeremeieva
*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Language Training Department
National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, Ukraine*

AI INSTRUMENTS FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF ENGLISH LANGUAGE TEACHER

Nowadays, pedagogues have many opportunities for self-development thanks to the abundance of materials and courses available on the Internet. There is no more gap between rural and city teachers in Ukraine now, as all of them have access to various online platforms and AI instruments and tools to enhance their professional competence.

The internet enables the leveraging of artificial intelligence in the language classroom, as its tools are numerous and can cater to the diverse needs of both teachers and learners. When discussing the professional competence of an English language teacher, we focus on their profound pedagogical, linguistic, technological, and reflective competence.

AI tools suggest for lesson planning to make activities more personalized and adapted to the learners' goals to meet both the curriculum and professional demands of students. They also help to tackle one of the biggest difficulties a teacher faces in their work – mixed-level or mixed-ability groups.

For example, GPT chat can be used to make differentiated tasks for students with different levels of English, ensuring all of them are practicing and learning new vocabulary or grammar construction. AI tool are also great at sustaining the motivation and interest of students. Such AI-powered platforms as Kahoot, Wordwall, Quizlet and

other apps. offer different interactive activities that keep students focused and excited while learning English. Those who are open to diving deeper may use Busuu, Duolingo or Talkpal platforms to have additional practice and discussions in the classroom. Integrating these tools in the classroom is a step to build rapport and get closer to the current digitalized generation of learners.

The sky is the limit, i.e., a teacher should never stop working on their language skills (listening, speaking, reading, writing). Many AI instruments are helping to build up vocabulary, boost oral comprehension, and practice critical reading and academic writing. Take, for example, Grammarly, an application helping not only to correct mistakes in grammar, spelling and punctuation but also make a text coherent, choose more suitable attribute or interjection, substitute a regular verb by a phrasal one, or even shorten the clause to make it sound more natural: An English language teacher should try and learn to integrate the novelties of AI instruments into their daily work to develop their professional competence (original text); An English language teacher should learn to integrate AI tools into their daily work to enhance their professional skills (rewritten with AI); An English teacher should integrate AI tools into their work to improve competence (shorted by AI).

Technological competence is a subject of research for many modern pedagogues. According to them, technological competence is a multifaceted notion that can be described as “the kinds of knowledge that teachers need in order to teach with technology, and the complex ways in which these bodies of knowledge interact with one another” [1] or “the competencies (knowledge, skills, and attitudes) all teacher educators need in order to support teacher candidates as they prepare to become technology-using teachers” [2].

The US researchers offered the TPACK Framework, differentiating between technological knowledge (TK) and technological pedagogical knowledge (TPK) where TK is an understanding of how AI-powered technology works in the educational context, and TPK is an understanding of how to apply it for effective teaching [1].

Thus, digital literacy and TK do not necessarily mean a teacher’s technological competence. In order to integrate AI tools into the educational process one must not only

explore the new sphere but also adapt these tools and instrument to students' needs. To develop technological competence, a teacher should search for new technologies, collaborate with colleagues, and attend seminars and webinars on the topic. However, theory is dead without practice, that's why the most crucial part of this lifelong learning is to integrate the obtained knowledge into the educational process, trying AI tools in class not for its own sake but to support the learning goals of their learners.

Finally, reflective competence as an ability of a teacher to analyze their teaching practice can also be enhanced via using different AI tools that can help improve skills in providing personalized feedback. Evaluating teaching with the help of AI platforms, such as TeachFX, Elicit, Replica for educators and others, helps transform simple reflection on the lesson into data-informed professional growth.

Thus, using AI instruments is crucial for developing the professional competence of an English language teacher and must become part of their lifelong learning process.

References

1. Koehler, Matthew & Mishra, Punya & Akcaoglu, Mete & Rosenberg, Joshua. (2013). The Technological Pedagogical Content Knowledge Framework for Teachers and Teacher Educators. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/267028784_The_Technological_Pedagogical_Content_Knowledge_Framework_for_Teachers_and_Teacher_Educators
2. Foulger, T.S., Graziano, K.J., Schmidt-Crawford, D. & Slykhuis, D.A. (2017). Teacher Educator Technology Competencies. *Journal of Technology and Teacher Education*, 25(4), 413-448. Waynesville, NC USA: Society for Information Technology & Teacher Education. Retrieved from <https://www.learntechlib.org/primary/p/181966/>.

Світлана Назарко
кандидат економічних наук, доцент,
учений секретар,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Світлана Суворова
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін гуманітарного
факультету (очного та заочного навчання)
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНО-ЦИФРОВІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку освіти характеризується активним упровадженням цифрових технологій, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до організації освітнього процесу. У зв'язку з цим постає проблема забезпечення ефективної інтеграції інноваційно-цифрових інструментів у педагогічну практику з метою підвищення якості освіти та формування нових компетентностей здобувачів.

У цьому аспекті важливо звернути увагу на те, що інноваційні процеси в системі освіти становлять складний феномен, орієнтований на формування якісно нового етапу взаємодії та розвитку науково-педагогічної і педагогічної творчості. Їхня сутність полягає у забезпеченні постійного оновлення змісту, форм і методів освітньої діяльності, що зумовлює підвищення ефективності освітнього процесу та відповідність його результатів потребам суспільства знань. Визначальною ознакою цього процесу є тенденція до усунення розриву між етапами створення педагогічних інновацій і процесами їх сприйняття, оцінювання, засвоєння та практичного застосування. Водночас особливого значення набуває подолання суперечності між стихійністю виникнення інновацій і необхідністю їх цілеспрямованого управління, що сприяє підвищенню результативності освітніх перетворень [1, с. 32].

З огляду на зазначене, перехід від традиційних до інноваційно-цифрових форм навчання відображає загальну тенденцію модернізації освітньої системи, засновану на інтеграції технологічних і педагогічних новацій. Це поєднання забезпечує можливість створення гнучких освітніх траєкторій, орієнтованих на індивідуальні потреби здобувачів освіти, що відповідає сучасним вимогам компетентнісного підходу. У рамках цього процесу актуалізується завдання підготовки педагогічних кадрів до ефективного використання цифрових засобів навчання, що передбачає перегляд традиційних методичних основ, розроблення нових дидактичних моделей і формування інтегрованих цифрових освітніх середовищ.

Розвиваючи зазначену позицію, цифровізація освіти розглядається як один із важливих напрямів еволюції сучасної освітньої системи, спрямований на підвищення якості навчального процесу, забезпечення доступності знань і гнучкості освітніх програм. Її реалізація передбачає технічне оснащення освітніх закладів, а також глибинну трансформацію методологічних засад навчання, що базується на взаємодії між викладачем, студентом і цифровим середовищем. Унаслідок цього формуються нові освітні практики, зорієнтовані на самостійне опанування знань, розвиток критичного мислення та аналітичних умінь, необхідних для ефективного функціонування в умовах цифрового суспільства [2, с. 93].

Подальше розгортання процесу цифровізації безпосередньо пов'язане з активним упровадженням інноваційних технологій у навчальну діяльність. Основні цифрові інструменти, що інтегруються в освітній процес, охоплюють електронні підручники, відеоуроки, вебінари, онлайн-платформи для навчання, мультимедійні презентації, інтерактивні ігри та симуляції, а також хмарні сервіси. Їх застосування забезпечує побудову відкритого навчального простору, який надає можливість варіювати освітні форми, удосконалює комунікацію між учасниками освітнього процесу та сприяє індивідуалізації освітньої траєкторії. Одночасно такі технології

усувають часові та просторові бар'єри, створюючи передумови для підвищення доступності якісної освіти.

У розвиток цього положення поглиблення процесів цифровізації освіти супроводжується появою нових тенденцій у педагогічній практиці. Зокрема, посилюється значення відкритих онлайн-курсів, адаптивного навчання, гейміфікації, а також застосування віртуальної та доповненої реальності. Ці засоби сприяють персоналізації навчального середовища, підвищують мотивацію здобувачів освіти до пізнавальної активності й забезпечують їх залучення до процесу безперервного саморозвитку.

Важливо підкреслити, що розвиток інноваційно-цифрових підходів не обмежується наявними інструментами, а розширюється завдяки використанню новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, хмарних сервісів, аналітики великих даних, доповненої та віртуальної реальності (AR/VR), мобільних застосунків. Їх інтеграція формує новий етап цифрового розвитку освіти, зорієнтований на інтелектуалізацію навчального процесу. Застосування таких технологій сприяє оптимізації управління освітнім контентом, автоматизації педагогічних процедур і підвищенню ефективності взаємодії між викладачем і здобувачем освіти. Унаслідок цього відбувається зміцнення цифрової грамотності, аналітичного мислення та дослідницької компетентності, що забезпечує готовність особистості до діяльності в умовах цифрової економіки [3, с. 308].

Поступовий розвиток цифрового освітнього середовища сприяє утвердженню нових освітніх моделей, у рамках яких поєднуються гнучкість технологій та практична спрямованість навчання. При цьому інноваційно-цифрові підходи до організації освітнього процесу забезпечують якісно новий рівень інтеграції теоретичної і практичної підготовки здобувачів освіти.

Таким чином, узагальнення отриманих результатів дає змогу стверджувати, що впровадження інноваційно-цифрових підходів суттєво змінює структуру й динаміку освітнього процесу, перетворюючи його на цілісну систему, зорієнтовану

на розвиток інтелектуального потенціалу особистості. Така трансформація сприяє узгодженню педагогічних завдань із технологічними можливостями та суспільними очікуваннями, створюючи основу для побудови сучасної освітньої моделі, здатної відповідати викликам цифрової доби.

Список використаних джерел

1. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти: монографія / за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.
2. Сафонов Ю., Коротун О. Цифровізація освіти в Україні: технології та методики навчання. Трансформаційна економіка. 2024. № 2(07). С. 89-94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-15>
3. Мушеник І. Впровадження інноваційних інформаційних технологій у модернізацію освітнього процесу. Рига, Латвія: Baltija Publishing. С. 299-309. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-560-0-30>

Валентин Панасюк

кандидат політичних наук,
методист, викладач

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна

Артем Музичук

студент 1 курсу,

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ ТА ЦИФРОВІ РІШЕННЯ

Під впливом сучасних тенденцій цифрової трансформації освіти інноваційні форми навчання набувають особливого значення. У контексті глобальних викликів, таких як війна або пандемія, цифрові рішення стають не просто додатковим інструментом, а життєвою необхідністю для забезпечення безперервності й якості освітнього процесу.

Повномасштабне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальні середовища дозволяє створювати гнучкі моделі навчання: дистанційне, змішане (гібридне) або асинхронне. Як зазначають І. А. Шевченко, О. Р. Скидан і

Н. А. Шакур, в умовах масштабної військової агресії цифрові технології забезпечують критичну роль у підтримці освітнього процесу, дозволяючи взаємодіяти здобувачам освіти незалежно від їхнього місцезнаходження. Такі форми навчання не тільки подолали фізичні бар'єри, але й створили новий рівень доступу до освіти.

Ключовим елементом інноваційного навчання є створення цифрових освітніх середовищ – платформ і екосистем, які забезпечують цілісну інтеграцію освітнього процесу. Наприклад, хмарні системи управління навчанням (LMS) дедалі частіше реалізуються як складники масштабних цифрових платформ. Ці системи підтримують комунікацію, обмін знаннями, адаптивне навчання й аналітику, що відкриває можливості для персоналізації освітнього шляху кожного учня.

Також інноваційні рішення включають застосування імерсивних технологій – віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR). Як підкреслює О. П. Орлов, впровадження VR-технологій в освітній процес відкриває нові горизонти для інтерактивного навчання: студенти можуть «занурюватися» в моделювання реальних ситуацій, які важко відтворити в класі, розвиваючи критичне мислення, просторову уяву і цифрову компетентність.

Завдяки цьому навчання стає більш залученим, мотивуючим та ефективним.

При цьому цифрові рішення не лише трансформують методи навчання, а й змінюють саму концепцію освіти. Як зазначають Є. Гайович і Г. Розлуцька, цифрові інновації – це не просто інструменти, а драйвери глибокої трансформації освітнього середовища. Вони сприяють мультимодальним формам навчання (поєднання тексту, відео, симуляцій), підвищенню залученості учнів і розвитку навичок майбутнього: творчості, співпраці, критичного аналізу.

Підбиваючи підсумки зазначимо, що: за направленням «інноваційні форми навчання» основну роль відіграють дистанційні, гібридні та асинхронні моделі, що забезпечують безперервність освіти навіть у кризових умовах; цифрові платформи (LMS, хмарні сервіси) створюють екосистеми, які підтримують персоналізацію та

інтерактивність навчання; імерсивні технології (VR, AR) відкривають нові можливості для глибокого і залученого навчання; цифрові інновації трансформують освіту на більш фундаментальному рівні, формуючи нові підходи до подачі інформації та розвитку учнів.

Список використаних джерел

1. Шевченко І. А., Скидан Р. О., Шакур Н. А. Інноваційні, інформаційні й цифрові технології в освітньому процесі в реаліях масштабної військової агресії. *Академічні візії*. 2023. С. 23–27.
2. Орлов О. П. Цифрові інновації в освіті: крок у віртуальну реальність. *Імідж сучасного педагога*. 2024. С. 14–17.
3. Гайович Є., Розлуцька Г. Цифрові інновації в освіті. *Освітні обрії*. 2024. С. 30–33.

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету», м. Київ, Україна,

Роман Дрозд

студент 1 курсу,

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

ПІДТРИМКА УЧНІВ ЯК ПРІОРИТЕТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення докорінно змінило всі сфери життя українського суспільства, і система освіти відчула цей удар однією з перших. Перед педагогами постали виклики, які вимагали не просто адаптації навчальних програм, а й фундаментального переосмислення пріоритетів. Якщо раніше ключовими темами були цифровізація, впровадження інноваційних методик та проєктного навчання, то сьогодні на перший план вийшла проблема збереження ментального здоров'я та психологічної стабільності учнів.

У цьому контексті виникає дискусія: на чому слід зосередити зусилля – на пошуку нових освітніх інструментів чи на забезпеченні базової потреби дитини в безпеці та емоційній підтримці? Аналіз ситуації доводить, що саме другий аспект є наріжним каменем, без якого будь-які освітні інновації втрачають свою ефективність.

Вплив війни на дитячу психіку є руйнівним. Постійне відчуття загрози, повітряні тривоги, досвід переміщення, втрата близьких чи звичного оточення – усе це викликає хронічний стрес. З фізіологічної точки зору, високий рівень гормону кортизолу блокує здатність до концентрації уваги, погіршує пам'ять та аналітичне мислення. Як зазначають дослідники у галузі психології стресу, людина в стані постійної тривоги не здатна ефективно засвоювати нову інформацію, оскільки всі ресурси організму спрямовані на виживання [1, с. 45]. Тому очікувати від дитини високих академічних результатів, ігноруючи її емоційний стан, – це не просто неефективно, а й не гуманно. Освітній процес, позбавлений психологічної складової, перетворюється на додатковий фактор стресу, а не на простір для розвитку.

У цих умовах кардинально змінюється роль вчителя. Він перестає бути лише транслятором знань і стає наставником, ментором та емоційною опорою для своїх учнів. Головним завданням педагога стає створення безпечного та довірливого середовища в класі – як у фізичному, так і у віртуальному просторі. Це середовище, де кожна дитина відчуває, що її чують, розуміють і приймають з усіма її переживаннями та страхами. На жаль, це створює величезне навантаження на самих вчителів, які також переживають травматичний досвід війни. Тому надзвичайно важливою є системна підтримка педагогів, організація для них тренінгів з кризової психології та профілактики професійного вигорання [2, с. 78]. Лише вчитель, який сам перебуває у стабільному ресурсному стані, може надати якісну підтримку своїм учням.

Інструментарій психологічної підтримки в освітньому процесі не вимагає складних технологій, але потребує ширості та системності. До ефективних практик можна віднести:

1. Ритуали стабільності. Початок і завершення уроку за однаковим сценарієм (коротке привітання, вправа на дихання, обмін настроєм) створює відчуття передбачуваності та безпеки.

2. Емоційні «чекіни». Регулярні запитання на початку уроку («Як ви сьогодні?», «Що вас турбує?», «Що принесло радість?») дозволяють нормалізувати емоції та дають дітям зрозуміти, що їхні почуття є важливими.

3. Техніки арт-терапії. Прості методи, як-от малювання своїх страхів, створення «карти безпечного місця» або колективне створення колажу, допомагають вивільнити негативні емоції в екологічний спосіб.

4. Практики усвідомленості (mindfulness). Короткі вправи на концентрацію уваги на диханні чи звуках навколишнього середовища допомагають зняти тривожність і повернути відчуття «тут і зараз».

Це не означає, що від інноваційних методів навчання варто повністю відмовитися. Технології можуть і повинні стати допоміжним інструментом для психологічної підтримки. Інтерактивні дошки можна використовувати для спільних творчих проєктів, онлайн-платформи – для створення анонімних чатів довіри, а освітні ігри – для переключення уваги та зниження рівня стресу. Однак інновація полягає не в самій технології, а в меті її застосування.

Головним критерієм вибору будь-якого методу має бути його здатність покращити емоційний стан дитини, а не лише передати певну суму знань.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в умовах війни освітня парадигма має зміститися від знаннево-орієнтованої до людиноцентричної. Пріоритетом номер один є психологічна підтримка та створення безпечного простору, де дитина може стабілізувати свій стан.

Інноваційні методики та технології є важливими, але лише як інструменти для досягнення цієї головної мети.

Інвестиції в ментальне здоров'я учнів сьогодні – це інвестиції в стійке, здорове та сильне майбутнє покоління українців, здатне відбудовувати країну.

Список використаних джерел

1. Ковальчук О. В. Психологія стресу: теорія та практика. Київ : Видавничий дім «Слово», 2023. 128 с.
2. Гриценко М. П. Нова українська школа в умовах воєнного стану: виклики та шляхи їх подолання // Педагогічний вісник. 2024. № 2. С. 75–82.

Валентин Панасюк

*кандидат політичних наук,
методист, викладач*

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

Марія Ходаківська

студентка 2 курсу,

*Відокремлений структурний підрозділ «Київський транспортно-економічний
фаховий коледж Національного транспортного університету»,
м. Київ, Україна*

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ ТА ЦИФРОВІ РІШЕННЯ

З початку COVID-19 українська освіта проходила складний тест на випробування. Тоді почали розвиватися масштабні цифрові платформи – віртуальні аудиторії, журнали та програми для відеоконференцій, наприклад: «Google Classroom», «Zoom», «Google Meet» тощо. Завдяки цьому навчання перемістилось у смартфони. Таким чином студенти мали змогу навчатись в безпеці будь коли і будь де. Надсилати домашні завдання та виходити на онлайн-зустрічі з викладачем.

Повномасштабна війна показала міць українського народу не лише на полях битви, а й в сфері, освіти, науки та інтелектуального розвитку загалом. Значна база

освіти вже була підготовлена до дистанційного навчання. Це дало змогу всім учасникам освітнього процесу вистояти в умовах непередбачуваності, повітряних тривог та обстрілів.

Цифрові технології в освітній сфері стали рятувним колом для його учасників. Саме постійна комунікація здобувачів освіти між собою в режимі онлайн допомагала переживати найскладніші часи в перші місяці війни. Освітній фронт оголосив свою боротьбу агресору і успішно продовжує боротись за своє право передавати знання наступним поколінням всупереч планам окупантів знищити нашу освіту [1].

Навіть зараз технології не стоять на місці, не так давно почав набирати оберти штучний інтелект (ШІ), раніше штучний інтелект був експериментальним, а вже сьогодні він використовується всюди. ШІ допомагає у навчанні, роботі і повсякденному житті, наприклад, якщо студент не може зрозуміти тему самостійно, він може попросити допомоги у штучного інтелекту. Люди навчилися використовувати ШІ для різних потреб, адже він може створити будь що, від звичайного конспекту до написання пісні. З появою штучного інтелекту навчання стало легшим, але ШІ не може повністю замінити людську роботу, тому ШІ – лише допомога для полегшення завдання [2].

Також на сьогоднішній день розповсюдженими платформами стали «Онлайн-тестування» такі як: «На урок», «Всеосвіта», що використовуються для перевірки знань учня, студента. Завдяки цим платформам можна легко і зручно перевірити знання, одразу дізнатися результат та помилки. Всі здобувачі освіти можуть працювати на онлайн платформі в зручний для них час.

Однією з проблем сучасного навчання є електропостачання. Коли світло зникає, а на телефоні сигнал майже зник, педагог попри складні обставини намагається провести зустріч навіть під шум генератора. Саме для таких випадків українські фахівці з інформаційних технологій створюють платформи, що забезпечують змогу завантаження матеріалів для користування офлайн.

Розвиток освітніх платформ стало не просто проривом в інформаційно-комунікаційних технологіях, а й доказом того, що здобуття знань не припиняється навіть під час звуку сирен і блекауту. В містах, де здобувачі освіти мають змогу навчатись в навчальних закладах часто використовують систему змішаного навчання. Можуть слухати лекції викладача, а вдома доопрацьовувати та повторювати матеріал, який задає викладач. Інноваційні форми навчання розширили ефективність усього навчального процесу, завдяки цьому багато студентів мають змогу здобувати освіту у різних куточках світу.

Нажаль, частина студентів не мають змоги тримати в руках паперову книгу, щоб полегшити вивчення матеріалів. Тому було створено платформу електронної бібліотеки – вона відкриває учасникам освітнього процесу доступ до необмеженої кількості книг, наукових матеріалів онлайн. Здобувачі освіти можуть завантажувати матеріал і читати його офлайн у разі відсутності інтернету. Також багато платформ додали безкоштовний доступ до тисячі електронних книг [3].

Хоча Україна пройшла через багато освітніх труднощів, український народ все одно доводить те, що навчання не зупиняється навіть у умовах війни. Навчання продовжується, воно триває та продовжує йти до своїх цілей у майбутньому. Саме молоде покоління, яке отримує зараз освіту будуть відбудовувати нашу державу після нашої перемоги.

Список використаних джерел

1. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія / за наук. ред. Л. З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с. <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream>
2. Що таке штучний інтелект і чого раптом всім стало так цікаво. *Цікаво про штучний інтелект III лабораторія*. 24.05.2023. URL : <https://surl.li/kapfzw>
3. Електронна бібліотека : що це таке, види та як її використовувати. *STYLE ZONE територія вашого стилю*. 20.10.2025. URL : <https://surl.li/huhyeb>

Вікторія Перцева

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Актуальний стан підготовки фахівців у галузі юриспруденції визначається сьогодні не тільки специфікою закладу вищої освіти, а й сучасними вимогами, що передбачають зміну методів і прийомів навчання, перенесення акценту в процесі навчання на практичну підготовку, на вміння орієнтуватися в умовах освітніх та суспільних викликів. Підвищення рівня професіоналізму майбутніх фахівців будь-якої галузі передбачає відповідну організацію аудиторних занять у межах міждисциплінарного підходу.

Так, одним із методів формування професійних комунікативних умінь майбутніх юристів, який ми практикуємо в межах навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування», є проведення під час аудиторних занять ділової гри, умовно названої «Дебати». Цей вид навчальної роботи охоплює завдання, безпосередньо спрямовані на формування й розвиток професійних комунікативних умінь, які є основою діяльності юриста.

Ділова гра передбачає оперування вивченим на попередніх заняттях теоретичним і практичним матеріалом, а також визначає обов'язкове апелювання здобувачів освіти до нових текстів конкретної тематики. Таким чином, здобувачі освіти здійснюють пізнавально-пошукову діяльність, самостійно опрацьовуючи численні тексти (оглядове й пошукове читання).

Така систематична робота, ініційована викладачем (але спеціально не контрольована й не обов'язкова), побудована на використанні пізнавальних мотивів здобувачів, активізує їхній інтерес до вивчення навчальної дисципліни, створює умови для змагання в навчанні. Всі перераховані моменти позитивно впливають на

вдосконалення мовної та мовленнєвої компетенцій здобувачів освіти, помітно позначаються на вмінні аргументувати та доводити, дозволяють говорити про більш високий рівень осмислення та опрацювання проблемних завдань. Кожна із двох необхідних для гри команд із здобувачів освіти повинна презентувати й захистити власну точку зору. Обов'язковою умовою успішної презентації є структурованість і аргументованість викладення думок, що передбачає наявність прикладів, які ілюструють прецеденти запропонованих командою рішень. Тези, які буде захищати команда, визначаються заздалегідь. Під час спростування – сутності дебатів – розглядаються всі компоненти виступу: визначення, аспекти, аргументи, докази, міркування опонента тощо.

Під час проведення такої ділової гри важливим є не стільки результат, представлений у загальному висновку, скільки сам процес дебатів, дотримання форм організації гри, оскільки стимулюється продуктивна діяльність, вдосконалюються професійні комунікативні навички. У процесі гри оцінюються мовна, інтелектуальна та комунікативна компетентності.

Змістовна складність теми, що обговорюється під час дискусії, не має принципового значення. Для цього можуть бути запропоновані конкретні життєві ситуації, цікаві з професійної точки зору питання й проблеми.

Самостійна підготовка здобувачів освіти до проведення диспуту передбачає повторення всього матеріалу з відповідної теми, необхідність заново переосмислити зміст знайомих текстів з урахуванням запиту конкретної ситуації, більш глибоке проникнення в лінгвістичну й предметну інформацію.

Всі зусилля викладача спрямовуються на задоволення пізнавальної потреби здобувачів освіти в самостійному розв'язанні проблемних ситуацій, у більш високому рівні самостійної творчої діяльності. Викладач також вирішує ще одне, не менш важливе завдання: розвивати й вдосконалювати мовну та комунікативну компетенцію здобувачів освіти в мові відповідного фаху. Ще в загальну систему методичних прийомів і способів обов'язково вставляється робота над

вдосконаленням уміння читати, яке є неодмінною умовою для успішного виконання завдань під час аудиторних занять. Як один із основних видів роботи з текстом ми виділили:

- а) визначення мети читання, вибір пошукової орієнтації;
- б) виокремлення змістовних інформаційних блоків;
- в) виявлення джерел інформації,
- г) фіксація інформації, що виокремлюється;
- д) складання короткого резюме.

Зазначеним видам роботи з текстом відповідають такі етапи, як формулювання інтересів і позицій, що стоять перед автором; усвідомлення функцій текста (документа); структурування інформації за колом осіб, про яких йдеться в тексті (документі). Саме ці види та етапи роботи використовувалися в процесі організації роботи над вдосконаленням професійно орієнтованого спілкування.

Таким чином, специфіка професійно орієнтованого спілкування полягає в тому, що воно чітко регламентоване й завжди реалізується в проблемній ситуації. Крім того, здобувачі освіти в мовленнєвій взаємодії не вільні у виборі засобів: позиції, які займають учасники гри, визначені фіксованою процедурою та передбачають використання чітко визначених схем мовленнєвих дій і способів вербального вираження.

Адекватними формами робіт, які поетапно сприяють формуванню професійних комунікативних вмінь і навичок, є: розв'язання проблемних завдань, розбір конкретних ситуацій, зокрема й під час ділових ігор. Проблемний підхід, на нашу думку, дозволяє в ролі технологічних компонентів процесу формування професійних комунікативних умінь і навичок продемонструвати способи й види інтелектуальної роботи.

Отже, професійні комунікативні вміння, які є фундаментом професійної діяльності юристів, повинні обов'язково бути зазначеними в складі цілей і завдань

програми з вивчення навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування».

Список використаних джерел

1. Височан З. Ю. Формування комунікативної компетентності як ознаки професійної культури майбутніх фахівців права. *Наука і освіта*. 2015. № 6. С. 21–26.
2. Гарбар І. В., Гарбар А. І. Формування мовленнєво-комунікативної компетенції майбутніх фахівців на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Миколаїв: НУК, 2023. 48.

Олександр Підплетний

аспірант кафедри освітніх наук

*Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Сучасне суспільство потребує висококваліфікованих педагогів, здатних мислити критично, діяти творчо й усвідомлено, приймати обґрунтовані рішення у складних освітніх ситуаціях. У цьому контексті важливого значення набуває формування наукового світогляду майбутніх учителів – цілісної системи знань, переконань і ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення особистості до навколишнього світу, науки та самої себе як суб'єкта пізнання.

Мета статті – охарактеризувати педагогічні умови формування наукового світогляду майбутніх учителів.

Формування наукового світогляду – це не лише засвоєння знань, а насамперед становлення особистості педагога-дослідника, який здатний до самоосвіти, саморозвитку й творчого використання наукових ідей у професійній практиці [1; 2].

Процес формування наукового світогляду майбутніх учителів є багаторівневим і триває впродовж усього періоду навчання у ЗВО. Він передбачає такі основні напрями:

1. Засвоєння системи наукових знань. Базою світогляду є наукові знання, що формуються під час вивчення фундаментальних, психолого-педагогічних та інших дисциплін. Важливо, щоб освітній процес сприяв усвідомленню взаємозв'язку між окремими галузями знань, розумінню їх цілісності та логіки розвитку.

2. Розвиток наукового мислення. Формування логічного, критичного та аналітичного мислення є основою наукового підходу. Цьому сприяють проблемне навчання, дослідницькі завдання, участь студентів у наукових гуртках, конференціях, конкурсах наукових робіт.

3. Формування ціннісного ставлення до науки. Майбутній учитель має не лише знати, а й розуміти гуманістичну та культурну цінність науки. Це досягається через інтеграцію етичних, філософських, історико-наукових курсів, які допомагають усвідомити роль науки у розвитку цивілізації.

4. Залучення до науково-дослідницької діяльності. Участь студентів у педагогічних експериментах, виконання курсових і кваліфікаційних робіт, дослідження у школі сприяють розвитку вмінь спостерігати, аналізувати, узагальнювати – тобто мислити науково.

5. Формування інформаційної культури. В умовах цифровізації освіти важливо навчити студентів відрізняти достовірну інформацію від фейкової, критично оцінювати джерела, використовувати цифрові ресурси для наукового пошуку та обробки даних.

Досліджуючи формування наукового світогляду у процесі професійної підготовки Л. Яновська зауважує, що світогляд є основою для практичної діяльності особистості. Впливаючи на ціннісні орієнтації й соціальні настанови особистості, світогляд формує активність життєвої позиції людини, визначає підхід людини до історичних фактів, політичних подій, проблем у суспільстві. І тільки

науковий світогляд стає основою наукового підходу для всіх цих явищ. Узагальнюючи поняття наукового світогляду, автор приходить до висновку, що «науковий світогляд майбутніх магістрів це система наукових, філософських, моральних понять, сформованих поглядів майбутніх магістрів на світ у цілому, на розуміння окремих явищ як самостійного історичного факту, так і поєднання його у світовому розвитку суспільства, держави, світу, бачення своєї особистості у цьому світі (через діяльність, емоційне сприйняття, наукові знання тощо), раціонального осмислення особистістю навколишньої дійсності у своєму особистому житті та емоційне ставлення до навколишнього середовища» [3, с. 43].

Для того, щоб проходження визначених етапів було ефективним, Л. Яновська пропонує педагогічні умови, які, на її думку, сприятимуть якісному формуванню наукового світогляду майбутніх магістрів історії засобами міжпредметних зв'язків:

1) отримання теоретичних знань з усіх предметів навчального блоку магістерської підготовки;

2) формування особистісного ставлення до теоретичного й фактичного матеріалу навчальної дисципліни;

3) спонукання майбутніх магістрів до активної самостійної роботи (зацікавленість навчальним матеріалом, актуалізація пізнавальної діяльності, можливість застосування творчого потенціалу студента, до самоосвіти та саморозвитку тощо) [3].

Ми підтримуємо думку Л. Яновської, що для успішного формування наукового світогляду необхідно створити відповідні педагогічні умови, серед яких визначає наступні:

1) Інтеграція змісту освіти. Важливо, щоб навчальні дисципліни не існували ізольовано, а утворювали цілісну систему знань про світ. Наприклад, вивчення методики викладання природничих предметів має поєднуватися з розумінням філософських і соціокультурних основ науки.

2) Активізація самостійної пізнавальної діяльності студентів. Викладач повинен не лише передавати знання, а стимулювати студентів до самостійного пошуку, роздумів, досліджень. З цією метою застосовуються методи проєктного навчання, дискусії, аналіз педагогічних ситуацій.

3) Створення науково-дослідницького середовища. Це можуть бути наукові лабораторії, студентські наукові товариства, спільні дослідження викладачів і студентів. Таке середовище формує у молодих педагогів почуття причетності до наукової спільноти.

4) Особистий приклад викладача. Викладач, який сам активно займається науковою діяльністю, демонструє студентам взірць наукового мислення, мотивацію до пошуку істини та професійного саморозвитку.

Формування наукового світогляду потребує використання сучасних педагогічних технологій, які активізують пізнавальну діяльність студентів. До них належать: проблемне навчання, яке стимулює мислення через постановку пізнавальних суперечностей і пошук шляхів їх розв'язання; дослідницький метод, що передбачає самостійне проведення експериментів, аналіз отриманих результатів, формулювання висновків; проєктна діяльність, у межах якої студенти розробляють і реалізують власні освітні або наукові проєкти; інтерактивні методи (дебати, мозковий штурм, рольові ігри), які сприяють розвитку критичного мислення та вміння аргументовано висловлювати позицію; інформаційно-комунікаційні технології, що відкривають доступ до світових наукових ресурсів, електронних баз даних, віртуальних лабораторій.

Застосування цих методів дозволяє майбутнім учителям не лише засвоїти певний обсяг знань, а й пережити процес наукового пізнання, усвідомити його логіку й цінність.

Список використаних джерел

1. Семенишена Р. В. Формування наукового світогляду студентів вищих навчальних закладів у вивченні фізики. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 3: Фізика і математика у вищій і середній школі. 2016. Вип. 17. С. 27–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_3_2016_17_7

2. Турчина Т. В. Формування наукового світогляду студентів вищих навчальних закладів. 2012. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/56800/5/Turchina_Scientific_outlook.pdf;jsessionid=FAEC6A966AB53699478D5D5B0A45EBDA

3. Яновська Л. Г. Формування наукового світогляду у процесі професійної підготовки майбутніх магістрів історії засобами міжпредметних зв'язків. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса : НПУ ім. К. Д. Ушинського, 2019. № 4(129). С. 42–46. URL: http://www.dspsa/ce.pdpu.edu.ua/handle/123456789/61_26

Світлана Пустова

заступник начальника Голосіївського природоохоронного відділення

Національного природного парку «Голосіївський»;

аспірантка заочного відділення,

Національний університет біоресурсів та природокористування, м. Київ, Україна

Валентина Мірошніченко

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки,

Національний університет біоресурсів та природокористування, м. Київ, Україна

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

Формування екологічної свідомості у студентів є однією з ключових складових сучасної освіти. Умови глобальної екологічної кризи та зростаючі виклики сталого розвитку вимагають від майбутніх фахівців не лише професійних знань, а й відповідального ставлення до природного середовища, усвідомлення цінності біорізноманіття та екологічних ресурсів.

Природно-заповідні території, як національні парки, заповідники та ботанічні сади, відіграють важливу роль у системі екологічної освіти. Вони надають унікальну можливість для практичного навчання, безпосереднього спостереження за природними процесами та залучення студентів до охорони природи. Використання таких територій як навчально-практичної платформи сприяє формуванню екологічних цінностей, розвитку критичного мислення та практичних навичок сталого природокористування.

Метою даного дослідження є аналіз природно-заповідних територій як ефективної навчально-практичної платформи для формування екологічної свідомості студентів соціономічних спеціальностей. Завдання дослідження включають:

1. Вивчення теоретичних основ екологічної свідомості та екологічних цінностей.
2. Оцінку освітніх можливостей природно-заповідних територій.
3. Визначення ефективних форм і методів навчально-практичної діяльності студентів.
4. Аналіз результатів впливу практичних занять на формування екологічної свідомості студентів.

Екологічна свідомість визначається як система знань, уявлень, ціннісних орієнтацій і мотивів поведінки людини, спрямованих на збереження навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів. Формування екологічної свідомості у студентів соціономічних професій має особливе значення, оскільки майбутні фахівці у соціальних, економічних та управлінських сферах впливають на прийняття рішень, що стосуються використання природних ресурсів і розвитку сталих практик.

Сучасні наукові дослідження підкреслюють, що ефективне формування екологічних цінностей неможливе без інтеграції теоретичного навчання та практичного досвіду (*Sprenger, S., & Nienaber, B., 2017*). Педагогічні методи, що

поєднують лекційні заняття, семінари та польові дослідження, дозволяють студентам не лише засвоїти знання про екологічні процеси, а й розвинути особистісне ставлення до природи (*Kyburz-Graber, R., Hofer, K., & Wolfensberger, B., 2006*).

Природно-заповідні території виступають як особлива навчально-практична платформа, яка забезпечує: безпосереднє спостереження за природними екосистемами; участь у практичних заходах з охорони природи; формування ціннісного ставлення до біорізноманіття та ресурсів; розвиток навичок сталого управління природними об'єктами.

Отже, інтеграція природно-заповідних територій у навчальний процес дозволяє поєднати знання, практику та цінності, що сприяє комплексному формуванню екологічної свідомості майбутніх фахівців соціономічних професій.

Природно-заповідні території (ПЗТ), включаючи національні парки, заповідники, заказники та ботанічні сади, відіграють ключову роль у системі екологічної освіти. Вони створюють умови для безпосереднього контакту студентів із природою, що сприяє глибшому усвідомленню екологічних процесів та проблем сучасного довкілля.

Основні освітні функції ПЗТ включають:

- надання знань про структуру екосистем, видове різноманіття, функціонування природних комплексів та основи їх охорони (інформаційно-пізнавальна функція);
- формування ціннісного ставлення до природи, розвиток відповідальності та екологічної культури студентів (виховна функція);
- залучення до польових досліджень, волонтерських та науково-практичних проєктів, що дозволяє застосовувати теоретичні знання на практиці (практична).

Інтеграція ПЗТ у навчальний процес має кілька переваг:

- забезпечує навчання через досвід та безпосереднє спостереження;
- мотивує студентів до самостійного вивчення природоохоронних проблем;

– сприяє розвитку навичок планування та реалізації екологічних заходів у майбутній професійній діяльності.

Таким чином, природно-заповідні території виступають ефективною навчально-практичною платформою, що поєднує теоретичні знання, практичні навички та формування ціннісного ставлення до довкілля, що є важливим елементом підготовки студентів соціономічних професій (Miroshnichenko, V., & Pustova, S., 2021).

Практична діяльність студентів на природно-заповідних територіях є ключовим елементом формування екологічної свідомості та ціннісних орієнтацій. Вона поєднує теоретичні знання з безпосереднім досвідом роботи в природному середовищі, що сприяє розвитку відповідальності та усвідомленого ставлення до природних ресурсів.

Основні форми практичної діяльності включають:

Екскурсії та польові дослідження – спостереження за екосистемами, вивчення видового різноманіття, аналіз стану природних об'єктів.

Волонтерські проєкти – участь у благоустрої та охороні природних територій, висадка дерев, моніторинг стану флори та фауни.

Науково-дослідницькі роботи – проведення досліджень у рамках навчальних курсів, збір та аналіз екологічних даних.

Інтерактивні навчальні програми та майстер-класи – участь у тренінгах, квестах та практичних заняттях, спрямованих на розвиток екологічних компетентностей (Krasilnikov, P., & Ivanova, L., 2019).

Залучення студентів до практичної діяльності на ПЗТ дозволяє застосовувати теоретичні знання на практиці; формувати екологічне мислення та ціннісні орієнтації; розвивати навички спостереження, аналізу та прийняття рішень у природоохоронній діяльності; стимулювати активну громадську позицію та соціальну відповідальність.

Таким чином, практична діяльність у природно-заповідних територіях є ефективним засобом інтеграції теорії та практики, спрямованим на формування комплексної екологічної свідомості студентів соціономічних спеціальностей.

Аналіз результатів практичної діяльності студентів на природно-заповідних територіях показав позитивні зміни у формуванні їх екологічної свідомості. Після участі у польових дослідженнях та інтерактивних навчальних програмах спостерігалось підвищення рівня знань про екосистеми, видове різноманіття та принципи сталого природокористування.

Опитування та анкетування студентів засвідчили:

- зростання ціннісного ставлення до природи;
- підвищення мотивації до участі у природоохоронних заходах;
- розвиток навичок спостереження, аналізу та прийняття рішень у екологічних ситуаціях.

Рефлексивні щоденники та есе показали, що студенти почали усвідомлювати взаємозв'язок між професійною діяльністю та відповідальністю за стан довкілля, що особливо важливо для соціономічних професій, де рішення фахівців безпосередньо впливають на використання природних ресурсів.

У порівнянні з традиційними лекційними методами, практична діяльність на природно-заповідних територіях виявилася значно ефективнішою у формуванні комплексної екологічної свідомості. Вона поєднує теоретичне навчання, особистісне ставлення до природи та практичні навички, що створює умови для сталого розвитку ціннісних орієнтацій студентів.

Природно-заповідні території відіграють важливу роль у формуванні екологічної свідомості студентів соціономічних спеціальностей. Використання їх як навчально-практичної платформи дозволяє поєднати теоретичні знання, практичні навички та ціннісні орієнтації, що сприяє комплексному розвитку екологічної культури майбутніх фахівців. Практична діяльність на ПЗТ, включаючи екскурсії, польові дослідження, волонтерські та науково-дослідні проекти, демонструє високу

ефективність у формуванні відповідального ставлення до природних ресурсів, розвитку критичного мислення та соціальної відповідальності студентів.

Отримані результати свідчать про необхідність інтеграції природно-заповідних територій у навчальні програми соціономічних спеціальностей та застосування різноманітних форм практичної діяльності для ефективного формування екологічної свідомості. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку інноваційних освітніх методик і оцінку їх впливу на формування екологічних цінностей у студентів різних напрямів підготовки.

Список використаних джерел

1. Krasilnikov, P., & Ivanova, L. (2019). Environmental education in higher education: Methods and practice. Kyiv: NUBiP Press.
2. Kyburz-Graber, R., Hofer, K., & Wolfensberger, B. (2006). Studies on a socio-ecological approach to environmental education: A contribution to a critical position in the education for sustainable development discourse. *Environmental Education Research*, 12(1), 101–114. <https://doi.org/10.1080/13504620500527840>
3. Miroshnichenko, V., & Pustova, S. (2021). Forming ecological values in students of socio-economic professions. *Journal of Environmental Education Research*, 15(2), 45–59. <https://doi.org/10.1080/13504622.2021.1876543>
4. Sprenger, S., & Nienaber, B. (2017). (Education for) Sustainable Development in Geography Education: Review and outlook from a perspective of Germany. *Journal of Geography in Higher Education*, 42(2), 157–173. <https://doi.org/10.1080/03098265.2017.1379057>

Наталія Разумейко
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник центру спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Олександр Ткаченко
кандидат юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу прикладних досліджень в 'язничного
менеджменту науково-дослідного центру пенітенціарії та кримінальної юстиції
Навчально-наукового інституту права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Поліна Ковальська
старший викладач центру спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Олександр Кузнєцов
начальник відділу засобів зв'язку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ: ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕРЕВЕРНУТОЇ МОДЕЛІ

Сучасні тенденції розвитку освіти вимагають переосмислення традиційних підходів до підготовки кадрів, особливо у системі професійного навчання. Підготовка молодших інспекторів – це складний процес, що передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, але й розвиток практичних умінь, комунікативних навичок, психологічної стійкості та відповідальності. Традиційна система навчання, побудована на лекційно-семінарських формах, не завжди забезпечує достатній рівень залучення слухачів до навчальної діяльності. В умовах цифровізації освіти та активного розвитку дистанційних технологій актуальним стає використання інноваційних методів, зокрема перевернутого навчання, що дозволяє підвищити ефективність підготовки майбутніх фахівців.

Метою статті є обґрунтування доцільності впровадження перевернутої моделі навчання у процес підготовки молодших інспекторів, визначення її ефективності, проблем і перспектив застосування.

Перевернуте навчання (flipped learning) – це освітня технологія, що передбачає зміну традиційної структури заняття. Основна частина теоретичного матеріалу опрацьовується здобувачами освіти самостійно (через відеолекції, онлайн-курси, інтерактивні матеріали), тоді як аудиторний час присвячується практичному застосуванню знань. Основні принципи перевернутого навчання включають: активну участь здобувача освіти у процесі пізнання; індивідуалізацію темпу засвоєння матеріалу; орієнтацію на формування практичних навичок; використання цифрових технологій для забезпечення доступу до навчальних ресурсів. Дослідження доводять, що перевернуте навчання підвищує рівень мотивації, сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та здатності працювати в команді – ключових якостей для майбутнього молодшого інспектора.

Діяльність молодшого інспектора потребує комплексної підготовки, яка включає правову, психологічну, комунікативну й фізичну складові. Освітній процес має бути спрямований на формування таких компетентностей, як відповідальність, вміння швидко орієнтуватися в ситуації, приймати рішення, діяти в команді. Традиційна форма проведення занять не завжди забезпечує належну практичну орієнтацію навчання. Тому впровадження перевернутого підходу дозволяє оптимізувати освітній процес і створити умови для активного залучення слухачів до самостійної роботи та практичної діяльності.

Впровадження перевернутої моделі навчання у підготовку молодших інспекторів повинна здійснюватися поетапно:

1. Підготовчий етап: створення навчальних матеріалів (відеолекцій, презентацій, електронних курсів) і визначення ресурсів для їх розміщення (Google Classroom, Moodle тощо).

2. Дистанційний етап: самостійне опрацювання слухачами теоретичного матеріалу, виконання онлайн-завдань, участь у форумних обговореннях.

3. Аудиторний етап: практичне застосування знань – робота в групах, аналіз ситуацій, рольові ігри, тренінги.

4. Рефлексивний етап: самооцінювання результатів, аналіз досягнень і труднощів, визначення шляхів самовдосконалення.

Роль викладача трансформується у фасилітатора навчання, який спрямовує діяльність слухачів, допомагає інтегрувати теоретичні знання у практику.

Однак існують певні труднощі в реалізації перевернутого навчання це: недостатнє технічне оснащення та обмежена цифрова компетентність слухачів; потреба у розробленні якісного мультимедійного контенту; опір змінам традиційної системи навчання. Незважаючи на зазначені проблеми, впровадження перевернутого навчання має значний потенціал. У перспективі доцільно розробити електронні тренажери, інтерактивні кейси та віртуальні симуляції, які дозволять відтворювати реальні професійні ситуації, забезпечуючи практичну спрямованість освіти.

Отже, впровадження перевернутої моделі навчання у систему підготовки молодших інспекторів є ефективним інноваційним напрямом розвитку професійної освіти. Такий підхід підвищує якість навчання, сприяє розвитку професійних компетентностей, формує активну позицію здобувача освіти та підготовку до самостійного прийняття рішень у професійній діяльності.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення методичного забезпечення, оцінювання результатів впровадження моделі та розроблення цифрового освітнього середовища для фахової підготовки молодших інспекторів.

Список використаних джерел

1. Ковальчук І. В. Застосування перевернутого навчання у професійній освіті *Вісник педагогіки і психології*. 2020. № 2. С. 23–29.

2. Разумейко Н. С., Ткаченко О. Г., Олефір Л. І. Нові підходи до викладання правових дисциплін в закладах вищої освіти в умовах розвитку інформаційних технологій. *«Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України»*. Круглий стіл до Дня юриста та 220-ї річниці з дня заснування університету (Харків 08 жовт. 2024 р.) С.55-57

3. Ткаченко О. Г., Разумейко Н. С., Олефір Л. І. Комплексний підхід до підготовки та підвищення кваліфікації персоналу Державної Кримінально-виконавчої служби України *Міждисциплінарні підходи та педагогічна майстерність у підготовці здобувачів вищої освіти та підвищенні кваліфікації персоналу*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 28 берез. 2025 р.) / голов. ред. В. О. Аніщенко ; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2025. 513 с. С. 213–217.

Вікторія Риженко

викладач – вищої категорії

КЗ «Чернігівський базовий фаховий медичний коледж»

Чернігівської обласної ради, м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ МЕДИКІВ

Війна, що триває в Україні з 2014 року, а особливо її повномасштабна фаза з лютого 2022 року, суттєво трансформувала всі сфери життя, зокрема — освіту. Медична освіта, як одна з найважливіших складових системи охорони здоров'я, опинилася у центрі критично важливих змін. Викладачі та студенти медичних навчальних закладів змушені працювати в умовах постійної небезпеки, нестабільності, емоційного та фізичного виснаження. Водночас, зростає запит на кваліфіковані медичні кадри, що вимагає безперервності навчання та адаптації освітнього процесу до реалій воєнного часу.

Так, проаналізувавши стан освітнього процесу у медичних закладах вищої освіти України у 2022–2024 рр., Дорошенко Т. у своєму дослідженні зазначає, що понад 70 % навчального часу у прифронтових регіонах відбувається дистанційно з елементами симуляційного навчання. Водночас, понад 60 % студентів мають високий рівень тривожності, що негативно впливає на їхню здатність до навчання [7, с. 12].

Воєнний стан в Україні поставив перед вищою освітою низку викликів, а саме: нестабільність навчального процесу, оскільки через загрози ракетних ударів, відключення електроенергії, евакуацію населення - традиційна форма навчання часто стає неможливою; емоційне та психологічне навантаження через стан хронічного стресу, що впливає на концентрацію, мотивацію та загальний психоемоційний стан як студентів, так і викладачів [2, с. 45]; міграція студентів, так як частина здобувачів освіти вимушено залишила свої навчальні заклади, переїхала до інших регіонів або за кордон, що створює потребу в гнучких формах навчання; практична підготовка -наразі це найбільш уразливе питання через обмеження доступу до клінічних баз у прифронтових територіях, що ускладнює відпрацювання практичних навичок. Тому, одним із головних напрямів адаптації навчального процесу стало впровадження змішаного або повністю дистанційного навчання. Але йдеться не лише про технологічне рішення, оскільки змістовна перебудова освітнього процесу є не менш важливою.

Опираючись на власний досвід роботи в умовах війни, хочу зупинитись лише на деяких формах навчання, які найбільш вдало відповідають вимогам медичної практики. Однією з таких форм є дистанційне та змішане навчання. Його вимогам найбільш вдало відповідають платформи типу Moodle, Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams, що дозволяють підтримувати освітній процес на належному рівні [3, с. 91]. Для цього викладачі повинні володіти ІКТ-компетентністю, вміти адаптувати навчальні матеріали, активно використовувати відеолекції. Через обмеження доступу до реальних пацієнтів, особливого значення набули віртуальні тренажери, клінічні кейси, відеосценарії, моделі надання домедичної допомоги [4, с. 62].

Симуляційне навчання дозволяє моделювати клінічні ситуації, формувати критичне мислення та вчить студентів приймати рішення в позаштатних ситуаціях [4, с. 63]. Впровадження методу проєктного та кейс-орієнтованого навчання в підготовку медичних кадрів дає змогу для аналізу ситуації, вирішення завдань із

реальної практики військових медиків — робить навчання не лише ефективним, а й наближеним до реальних умов. Це сприяє підготовці фахівців, здатних діяти у кризових ситуаціях.

Особливого значення набуває інтердисциплінарний підхід, оскільки саме він забезпечує поєднання клінічних знань з екстреною медичною допомогою, тактичною підготовкою, етикою, психологічною підтримкою тощо [5, с. 108]. Це дозволяє підготувати фахівців, здатних працювати в невизначених умовах, польових госпіталях, під час гуманітарних місій. Студенти мають розуміти, як діяти під час масових надходжень поранених, при обмежених ресурсах.

Таким чином, воєнний час став не лише викликом, а й поштовхом до переосмислення та оновлення медичної освіти в Україні. Основні завдання сьогодення - збереження якості, безперервності та безпеки навчального процесу. Інноваційні підходи – симуляційне, дистанційне, кейс-орієнтоване, проєктне навчання, психологічна підтримка та міждисциплінарність – формують основу для підготовки компетентного медичного фахівця, здатного діяти в умовах кризи. Медична освіта сьогодення – це не лише передача знань, а й прояв стійкості, професіоналізму та людяності.

Список використаних джерел

1. Жук С. Дистанційне навчання в умовах воєнного стану: досвід українських університетів. *Освіта і суспільство*. 2022. № 3. С. 15–21.
2. Петренко В. Вплив війни на психоемоційний стан студентів медичних ЗВО. *Медична освіта*. 2023. № 2. С. 44–49.
3. Мороз О. Онлайн-платформи для викладання клінічних дисциплін: нові виклики та можливості. *Сучасна медична освіта*. 2022. № 4. С. 91–95.
4. Біла Н. Проєктне навчання у медичних ЗВО: воєнний контекст. *Актуальні проблеми педагогіки*. 2023. № 1. С. 60–64.
5. Ковальчук І. Міждисциплінарний підхід у підготовці медиків до роботи в умовах війни. *Вища школа*. 2023. № 5. С. 105–110.
6. Литвиненко М. Безпечне освітнє середовище: досвід та виклики для медичних ЗВО України. *Психологія і педагогіка*. 2023. № 3. С. 28–33.
7. Дорошенко Т. Аналіз адаптаційних стратегій студентів медичних ЗВО під час війни. *Соціальна робота та освіта*. 2024. № 2. С. 11–15.

*Андрій Стукан,
аспірант кафедри освітніх наук
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

СТРУКТУРА УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень з окресленої проблематики, питання формування управлінської компетенції майбутніх педагогів залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого теоретичного та практичного опрацювання.

Мета статті – охарактеризувати структуру управлінської компетентності майбутнього педагога.

О. Пометун тлумачить поняття «управлінська компетентність» як результативно-діяльнісну характеристику освіти керівника [3, с. 16], І. Зязюн – як «особливий тип організації знань, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень» [2, с. 24]. Л. Даниленко визначає «управлінську компетентність» як інтегральну якість особистості, що має свою структуру, яка дозволяє вчителю у найбільш ефективний спосіб здійснювати свою діяльність, а також саморозвиток і самовдосконалення як у системі підвищення кваліфікації, так і в процесі самостійної роботи [1, с. 44–52].

На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що основні складові управлінської компетентності визначаються як сукупність умінь і навичок, мотивів поведінки та соціальних ролей. Для педагога-менеджера складові його управлінської компетентності можуть бути сформовані у п'ять блоків: управління цілями та діями, лідерство, управління колективом учнів, керівництво колективом учнів, зосередження уваги на інших, поряд зі спеціальними знаннями.

Редукуючи педагогічну діяльність до її чотирьох функціональних компонентів (планування, організація, контроль, мотивація), ми розглядали останні

як сукупність своєрідних алгоритмів, прагнучи виокремити ті, необхідність опанування яких породжується особливостями педагогічної діяльності в сучасних умовах інформаційного суспільства.

Визначаючи поняття професійної компетентності як єдність її теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, ми дотримуємося думки про те, що управлінську компетентність можна охарактеризувати як готовність до реалізації різних алгоритмів педагогічної діяльності, а формування управлінської компетентності слід розглядати як одне з основних завдань вищої педагогічної освіти [2].

Згідно з дослідженнями вчених, стан професійної готовності містить у собі: установки на усвідомлення педагогічних завдань; моделі ймовірної поведінки; оцінку своїх можливостей у їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певних результатів. Готовність до управлінської діяльності загалом не відрізняється від готовності до будь-якої іншої діяльності загалом, але за наявності врахування певних особливостей управлінської діяльності в педагогічній праці.

Отже, будучи складною якістю, готовність до взаємодії інтегрує: 1) психологічну готовність, під якою розуміють різний ступінь сформованості спрямованості на використання методів, засобів, форм управління в педагогічній діяльності, наявність інтересу до самоосвіти в цій галузі, розвиток професійного мислення; 2) науково-теоретичну готовність, що включає в себе необхідний обсяг психолого-педагогічних і спеціальних знань; 3) практичну готовність, що передбачає наявність сформованих на необхідному рівні професійних умінь і навичок управлінської діяльності; 4) психофізіологічну та фізичну готовність – наявність відповідних передумов для оволодіння управлінською діяльністю в педагогічній праці, сформованість професійно значущих особистісних якостей, відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності в сучасних умовах життя та розвитку суспільства.

Виходячи з розуміння алгоритму, як послідовності дій виконавця, спрямованої на досягнення заданих цілей, і з огляду на ту обставину, що для реалізації алгоритму виконавець (у нашому випадку – суб'єкт управлінської діяльності – педагог) повинен мати: знання, що дають змогу виконувати алгоритми управлінської діяльності (включно з описом цих алгоритмів); володіти певними інтелектуальними, мотиваційними та емоційно–вольовими структурами психіки, придатними для виконання цих алгоритмів.

Найприйнятнішим видається підхід до визначення понять «готовність» і «управлінська компетентність», відповідно до якого готовність можна подати у вигляді сукупності трьох компонентів: 1) операційно-технологічний компонент (ОТК) описує рівень володіння алгоритмами управлінської діяльності її суб'єктом; 2) науково-теоретичний компонент (НТК) характеризує коло знань, необхідних для реалізації алгоритмів управлінської діяльності; 3) психологічний компонент (ПК) відображає інтелектуальні, мотиваційні та емоційно-вольові структури психіки суб'єкта управлінської діяльності, які виступають передумовами індивідуальної успішної діяльності та розвиваються під час її здійснення.

Такий підхід до визначення структури управлінської компетентності дає змогу не тільки здійснити системний і міждисциплінарний підхід до розв'язання складного і багатоаспектного питання про можливий зміст управлінської компетентності педагога, а й визначити рівні освоєння алгоритмів управлінської діяльності її суб'єктом.

Список використаних джерел

1. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : монографія. К. : Логос, 1998. 140 с.
2. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. 636 с.
3. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та управлінські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К. І. С., 2004. 245 с.

Максим Хребтов

аспірант кафедри освітніх наук

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький, Україна

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Комунікативна компетентність є невід'ємною частиною професійної діяльності майбутніх педагогів, позаяк саме вона віддзеркалює особистісні якості та властивості фахівця, що забезпечують самостійну й ефективну реалізацію завдань професійної діяльності. Сформованість цієї компетентності у фахівця свідчить про його теоретичну та практичну готовність до здійснення ефективної професійної діяльності в певній галузі, що вимагає встановлення регулярних комунікативних контактів з іншими співробітниками [3].

Мета статті – розкрити пріоритетні напрями формування комунікативної компетентності майбутніх учителів у сучасних умовах.

Одним із шляхів формування комунікативної компетентності майбутнього педагога є навчання студентів педагогічних ЗВО теорії комунікації, що відображає, з одного боку, взаємодію мови і мислення, мови і культури народу, а з іншого – мовні та комунікативні норми. Це знання має бути сприйняте, осмислене, стати переконанням, вплинути на особистісні установки (внутрішні способи сприйняття і реагування на життєві ситуації). Тільки на основі такого активного знання можна приступати до формування навичок конструктивного спілкування.

У світлі проблеми, що розглядається, постає питання: яким чином усе те, що представлено як частина знань і досвіду педагога про процеси соціальної/педагогічної взаємодії, має проявитися в його професійній діяльності, щоб забезпечити повноцінний зворотний зв'язок? Відповідь на це запитання полягає в такому: необхідно на базі загальнолінгвістичної та культурно–мовленнєвої освіти студентів виробити в них навички успішної мовленнєвої комунікації.

Методи, що використовуються для вироблення навичок позитивної мовленнєвої поведінки, передбачають активну, діяльнісну участь здобувачів у процесі навчання. Діяльнісний підхід реалізується, по-перше, через актуалізацію особистісного комунікативного досвіду, по-друге, коригування його і, по-третє, збагачення новими, найпродуктивнішими моделями в процесі вправ і безпосереднього спілкування. Найкращим шляхом у вирішенні цього завдання є реалізації методик занурення в ситуацію спілкування: ситуативні вправи, конструювання та реконструювання комунікативних ситуацій. Ґрунтуючись на положенні про те, що поведінка людини тією чи іншою мірою типологізована, а позитивні моделі поведінки є соціально схваленими програмами поведінки, ми вважаємо, що ситуативне навчання повинне полягати у виявленні різноманітних життєвих ситуацій спілкування та побудові сценаріїв і моделей поведінки, які відображають особливості ситуації та тип мовленнєвої поведінки в ній. Вибір ситуацій залежить від їхньої затребуваності, ступеня сформованості в учнів мовленнєвих умінь, якості їхнього комунікативного досвіду.

Результат комунікативної діяльності людини багато в чому залежить від того, якими прийомами і засобами спілкування вона володіє стосовно конкретної ситуації спілкування. Потрапляючи в ту чи іншу комунікативну ситуацію, мовець інтуїтивно шукає спосіб поведінки в ній. Як висловити співчуття? Як відмовити співрозмовнику в проханні, не завдавши шкоди йому і собі? Як відповісти на щире зізнання співрозмовника? [2].

Одним із шляхів формування комунікативної компетентності майбутнього педагога є створенні для майбутніх педагогів, позитивного культурно–мовленнєвого середовища. Суттєвим чинником у механізмі формування такого середовища – створення позитивного ставлення до культурно–мовленнєвої освіти. Основою для приведення цього механізму в дію є формування у здобувачів певного – уважного, дбайливого й водночас критичного – ставлення до мови та її використання, а також до мовленнєвої поведінки, своєї та інших людей; створення атмосфери неприйняття

всілякого роду порушень мовленнєвої поведінки (ненормативної, неетичної, агресивної, конфліктної), осуду некультурного та підтримки етикетного спілкування; прагнення додержуватися у своїй мовленнєвій поведінці норм і правил мовленнєвої комунікації [1].

Розвиток комунікативної компетентності студентів у сучасному освітньому процесі потребує використання інноваційних методів, таких як: 1) Інтерактивні методи навчання: рольові ігри та симуляції. Студенти освоюють комунікативні стратегії в умовах, наближених до реального життя. Наприклад, імітація переговорів або групових обговорень; дискусії та дебати. Допомагають розвивати навички аргументації, активного слухання та переконання; імітація переговорів або групових дискусій є дієвим способом розвитку комунікативної компетентності, що допомагає студентам удосконалювати навички міжособистісного спілкування, аргументації, активного слухання та вирішення конфліктів. Цей метод активно використовується в освітній практиці завдяки своїй універсальності та схожості з реальними ситуаціями; кейс-метод. Розбір практичних ситуацій сприяє застосуванню комунікативних навичок на практиці; 2) Використання цифрових технологій: віртуальні середовища та симулятори. Наприклад, платформи для спілкування іноземною мовою або тренажери для публічних виступів; соціальні мережі та месенджери. Допомагають створювати проєкти, в яких студенти можуть взаємодіяти та ділитися ідеями у звичному цифровому середовищі; відеоконференції. Організація групової роботи через платформи (Zoom та ін.), що допомагає розвивати навички онлайн-комунікації; 3) Метод проєктів. Студенти працюють над реальними завданнями в групах, вчаться домовлятися, розподіляти ролі, розв'язувати конфліктні ситуації та спільно представляти результати [2]. 4) Проблемно-орієнтоване навчання. Робота над проблемами, що потребують колективного обговорення та знаходження рішень. Це стимулює активну взаємодію, критичне мислення та креативність. 5) Культурно-орієнтований підхід. Включення міжкультурних аспектів у навчальний процес. Наприклад, вивчення

особливостей невербальної та вербальної комунікації в різних культурах. 6) Зворотний зв'язок і самооцінка. Організація рефлексії після виконання завдань. Відеозапис презентацій або діалогів із подальшим аналізом. 7) Гейміфікація. Введення елементів ігор (квестів, вікторин, змагань), які мотивують студентів брати участь у комунікативних практиках. Гейміфікація (від англ. gamification, також відома як ігрофікація або геймізація) являє собою використання методів і підходів, притаманних комп'ютерним іграм, у прикладному програмному забезпеченні та на веб-сайтах. Це робиться з метою залучення користувачів і клієнтів, а також для підвищення їхньої залученості в розв'язання бізнес-завдань і використання різних продуктів і послуг. Гейміфікація є однією з основних тенденцій у розвитку сучасної дистанційної електронної освіти. 8) Інтеграція міждисциплінарних підходів. Зв'язування комунікативних завдань з іншими предметами (наприклад, створення науково-популярних текстів або проведення презентацій на теми інших дисциплін). Ці методи допомагають не тільки формувати у студентів необхідні комунікативні навички, а й роблять процес навчання більш захоплюючим, продуктивним і наближеним до реальних умов.

Отже, розвиток комунікативної компетентності майбутніх педагогів у сучасному освітньому процесі потребує використання інтерактивних методів навчання, цифрових технологій, проблемно-орієнтоване навчання.

Список використаних джерел

1. Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки. *Педагогічні науки*. 2006. Вип. 4. С. 193–197.
2. Філоненко О. В. Формування лінгвокультурної компетентності майбутніх фахівців засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Випуск 215. С. 96–99.
3. Шломенко О. Б. Про професійно-комунікативну компетентність сучасного фахівця. 2010. URL: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Pedagogica/76269.doc.html.

Вікторія Чубань
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту,
Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна

Юрій Скоробогатов
старший викладач кафедри управління у сфері цивільного захисту,
Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ВИКЛАДАЧА ВІД «ДЖЕРЕЛА ЗНАНЬ» ДО «КУРАТОРА НАВЧАННЯ» В ЕПОХУ ШІ-ТЬЮТОРІВ

Актуальність окресленої проблеми обумовлена швидким розвитком технологій штучного інтелекту та їхнім впровадженням у різні сфери життя, зокрема й освіти.

В сучасних умовах, коли освітній процес стає дедалі більш цифровим, а дистанційне навчання набуває широкої популярності, питання ефективного використання ШІ в навчанні є надзвичайно важливим. ШІ-тьютори мають потенціал значно підвищити якість освіти завдяки персоналізованому підходу, автоматизації рутинних завдань і постійному зворотному зв'язку [1].

Традиційна парадигма освіти до 2000-х років ґрунтувалася на моделі, де викладач виступає основним, а часто й єдиним, джерелом інформації та її інтерпретатором. Проте, в епоху «інформаційного вибуху», коли доступ до знань необмежений, ця роль стає застарілою.

ШІ-тьютори (на базі LLM) здатні ефективно виконувати функції передачі даних, відповідей на типові запитання та автоматизованого тренінгу, що створює запит на переосмислення професійної ідентичності викладача.

Трансформація освітніх послуг зумовлена функціональними перевагами ШІ-тьюторів:

автоматизація рутинної роботи викладача, так як ШІ бере на себе перевірку стандартизованих тестів, оцінювання простих завдань, роз'яснення базових концепцій та надання миттєвого індивідуалізованого зворотного зв'язку, що значно зменшує час, який викладач витрачає на механічну роботу;

масовий індивідуальний підхід, так як ШІ-тьютори можуть забезпечити адаптивний навчальний шлях для кожного студента одночасно, діагностуючи та заповнюючи його когнітивні прогалини, що неможливо реалізувати в рамках стандартної аудиторної години.

Звільнений від рутинних завдань, викладач переорієнтовується на функції, які не можуть бути відтворені технологіями. Наприклад, викладач стає дизайнером навчального процесу та арбітром інформації, також викладач може постати у ролі наставника та мотивації.

На нашу думку, людський фактор є не змінним та ключовим у навчальному процесі. Вважаємо, що проведення дискусій та дебатів, спрямованих на розвиток етичних, моральних та громадянських цінностей, не може замінити жодний штучний інтелект, що є вищим рівнем педагогічної діяльності.

Викладач може використовувати навчальну аналітику (Learning Analytics), зібрану ШІ-тьютором. Тобто, діагностувати групи, замість самостійного збору даних, викладач аналізує звіти ШІ про типові помилки всієї навчальної групи, адаптуючи наступні лекції для усунення системних прогалин. Викладач здійснює точкові, глибинні втручання лише щодо тих студентів, яких ШІ-тьютор позначив як «групу ризику», що підвищує ефективність індивідуальної роботи.

Разом з технологічними змінами викладацька спільнота постає перед низкою нових викликів:

викладачам необхідно опанувати цифрові компетенції та навички роботи з даними, що вимагає значних інвестицій у професійний розвиток;

існує ризик, що рутинні функції, які перебирає на себе ШІ, можуть призвести до знецінення праці викладача та спроб скорочення штату;

необхідність чітко визначити межі автономії ІІІ-тьютора та зберегти за викладачем відповідальність за фінальне оцінювання та надання критики.

Трансформація ролі викладача від «джерела знань» до «куратора навчання» є не просто тенденцією, а стратегічною необхідністю для сучасної освіти.

ІІІ-тьютори не є заміною викладача, а потужним когнітивним інструментом, який дозволяє викладачеві зосередитися на вищих, суто людських, педагогічних функціях.

Успішність цієї трансформації залежить від готовності освітніх закладів інвестувати у цифрову грамотність викладачів та переосмислення навчальних програм відповідно до потреб епохи персоналізованого навчання.

Список використаних джерел

1. Дембіцька С., Яровий Р., Дук Я. Вплив ІІІ-тьюторів на мотивацію та навчальну ефективність здобувачів. *Педагогіка безпеки*. 2024, том 9, випуск №1, С. 43–49.

Секція 4. ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Вікторія Аніщенко

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України, Інститут професійного розвитку
Пенітенціарної академії України, м. Чернігів, Україна

Дар'я Руденко

інспектор сектору ювенальної превенції відділу взаємодії з громадами
Чернігівського районного управління поліції ГУНП в Чернігівській області
старший лейтенант поліції, м. Чернігів, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ (психолого-педагогічний та етичний аспекти)

У контексті реалізації стратегічних завдань реформування правоохоронної системи України особливе значення набуває діяльність закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку фахівців для правоохоронних органів. Сучасні виклики вимагають комплексного підходу до формування професійної компетентності, етичної культури та психологічної стійкості співробітників, що забезпечують правопорядок і захист прав громадян.

Серед основних напрямів реформування системи професійної підготовки співробітників правоохоронних органів України необхідно звернути увагу на:

- а) покращення системи професіоналізації закладів вищої освіти, де створена єдина багаторівнева модель професійної підготовки та перепідготовки кадрів, що містить інтегровані механізми проходження служби в правоохоронних органах;
- б) вдосконалення системи якості виховної роботи, де акцент робиться на формуванні у співробітників ціннісних орієнтирів, заснованих на ідеях служіння народу, дотримання прав людини, патріотизму, громадянської відповідальності, поваги до закону, моральності, толерантності, самовиховання та самодисципліни;
- в) розвиток процесу застосування менторства та відновлення наставництва, що є важливим для розвитку механізмів психологічної підтримки, поручительства та

взаємної відповідальності між керівниками та підлеглими; г) забезпечення педагогічних умов для набуття співробітниками нових професійних компетенцій з врахуванням принципу «освіта протягом життя»; це має суттєвий вплив на рівень забезпечення можливостей для співробітників здобувати післядипломну освіту, підвищувати кваліфікацію, набувати нових спеціалізацій як у форматі формальної, так і неформальної освіти; д) застосування інноваційних методик навчання шляхом впровадження сучасних педагогічних технологій та інтерактивних форм організації освітнього процесу.

У процесі визначення оптимальних форм перепідготовки, підвищення кваліфікації та змістового наповнення процесу здобуття професійних компетенцій для працівників правоохоронних органів України доцільно враховувати такі ключові чинники, як:

- динамічність нормативно-правової бази: значна частина знань швидко втрачає актуальність через зміни у законодавстві, появу нових видів злочинів та оновлення правозастосовної практики;

- оперативна потреба в оновленні знань відповідно до спеціалізації співробітника правоохоронних органів: сучасна правоохоронна діяльність характеризується високою динамікою змін, що зумовлює постійну потребу в актуалізації знань і навичок співробітників відповідних органів. Практична діяльність часто вимагає термінового засвоєння нових знань, що зумовлює необхідність гнучкої та адаптивної освітньої системи; наприклад, працівники, задіяні у сфері боротьби з економічними злочинами, потребують актуальних знань з фінансового моніторингу та цифрової аналітики, тоді як фахівці, що працюють у сфері громадської безпеки, мають бути обізнані з методами кризового реагування, медіації та комунікації з населенням, а працівники пенітенціарної системи мають не тільки знати, а й бути обізнаними у застосуванні певних методів ресоціалізації засуджених та вміти запобігати проявам неналежного поведіння з ними та

катуванням; В цьому контексті професійна освіта протягом життя має бути адаптивною, гнучкою та орієнтованою на конкретні потреби фахівців;

– організаційна потреба у вдосконаленні забезпечення якості освітнього процесу: при формуванні навчальних груп, розробці освітніх програм відповідного рівня здобуття вищої освіти, складанні навчальних планів, визначенні навчальних тем та форм навчання слід враховувати спеціалізацію сфери службово-професійної діяльності правоохоронця, специфіку його функціональних обов'язків, особливості регіону, де він проходить службу, зважено використовувати позитивний зарубіжний освітній досвід підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців правоохоронної сфери;

– пріоритетність процедурних знань і «soft skills»: критично важливими є навички комунікації, командної роботи, толерантності, емоційної стійкості, що потребує трансформації навчального процесу – збільшення частки практичних занять при збереженні теоретичної бази;

– фінансово-економічна складова: організація якісного навчання потребує значних ресурсів – від витрат на відрядження та рекрутинг тренерів до забезпечення матеріально-технічної бази, що пов'язана з необхідністю забезпечити цифровізацію освітнього процесу, оновлення інформаційно-технічної складової для застосування навчальних технологій віртуальної та доповненої реальності тощо.

У межах підвищення кваліфікації співробітників правоохоронної діяльності, на нашу думку, мають стати такі пріоритетні напрями, як: формування знань щодо правових основ дотримання законності при виконанні службових завдань, включаючи регламентоване застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї; розвиток психологічних та етико-професійних якостей: сміливості, рішучості, гуманності, самодисципліни, емоційної стійкості, уважності, добросовісності, наполегливості; оволодіння тактичними прийомами та навичками особистої безпеки при застосуванні заходів примусу; формування практичних умінь щодо правомірного припинення протиправних дій та застосування заходів примусу;

розвиток професійно значущих компетенцій, необхідних для ефективного виконання оперативно-службових завдань.

Важливим в системі професійної освіти правоохоронців є створення психолого-педагогічних умов, що, на наше переконання, впливає на рівень ефективності навчання. Особливу увагу також слід приділити процесу формування професійно-етичної культури співробітників правоохоронних органів, який має базуватися на врахуванні професійної етики та наявності спеціальних знань оперативно-службової діяльності, що ґрунтуються на правових, психологічних, управлінських та тактичних засадах; алгоритмах розвитку професійно-ділових якостей та практичному досвіді, що забезпечують здатність до виконання конкретних завдань, в тому числі в умовах екстремальних ситуацій; спеціальних прийомах набуття вмінь конструктивно приймати рішення з урахуванням змінної оперативної обстановки. Безумовно сучасна система професійної освіти правоохоронців має бути вдосконалення з врахуванням принципів ведення систематичної, цілеспрямованої та комплексної освітньої роботи, забезпечення загальності та безперервності навчання, формування високих морально-психологічних якостей: ініціативності, самостійності, уважності, волі, сміливості, мужності.

Отже, підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів України, як складової ланки ступеневої системи професійної освіти, потребує своєчасної та належної уваги в напрямках формування нових знань, підвищення рівня правової та етичної культури, рівня правової свідомості та професійної компетентності. Це може бути досягнуто тільки за умов своєчасного оновлення педагогічних, психологічних та етичних підходів щодо організації та створення освітнього безбар'єрного середовища, а також дидактичного забезпечення освітнього процесу.

Михайло Брижко
аспірант кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗВО ЗА ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

В умовах активізації глобальних і локальних криз особливого значення набуває формування правової культури молоді, що безпосередньо пов'язано з розвитком громадянського суспільства, а також досягненням глобальних цілей сталого розвитку. Згідно з визначенням С. Чернети, О. Дурманенко [1], правова культура – це цілеспрямована, систематична діяльність органів та соціальних інститутів, що передбачає озброєння особи соціально-правовими просвітницькими знаннями, перетворення цих знань на особисті переконання людини та формування на цьому підґрунті відповідального ставлення до власних вчинків і поведінки загалом.

Український народ має давні традиції формування правової культури молоді, які зазнавали суттєвих трансформацій в умовах суспільно-історичних катаклізмів. Ці процеси активізувалися за доби незалежності, коли постала необхідність подолання наслідків дії радянської системи правового виховання населення, а також розроблення власної концепції формування правової культури молоді. Відповідно, постала необхідність дослідження досвіду в цій сфері, що був накопичений за доби незалежності, а також розроблення періодизації, адже, як зазначає Т. Маньгора, з часу проголошення незалежності нашої держави її правова, економічна й соціальна системи зазнали суттєвих змін з огляду на особливості утвердження державності й суверенітету, осучаснення права, первинного формування демократичних інституцій і ринкової економіки, а також їхнього наближення до відповідних європейських стандартів [1, с. 61].

У межах спроби періодизації процесу формування правової культури студентів у ЗВО України взято до уваги три основні критерії: історичні передумови й розвиток суспільно-політичних процесів; розроблення законодавчої й нормативно-правової бази, що визначає особливості функціонування державності, а отже, і впливає на розвиток правової культури студентів; трансформації в освітній галузі.

На цій основі було виділено п'ять періодів формування правової культури студентів у ЗВО за часів незалежності. Перший охоплює період від 16 липня 1990 року до 28 червня 1996 року (від виголошення Декларації про державний суверенітет України до ухвалення Конституції України). У цей час окреслено напрями розвитку на найближчу перспективу: сформовано законодавчу базу як у загальнодержавному масштабі, так і безпосередньо в освітній галузі, тенденції до демократизації, орієнтації на світові традиції конституціоналізму, розвитку власної історії й культури.

Обґрунтовано, що другий етап формування правової культури студентства в ЗВО України охоплює період 1996–2005 років, тобто від ухвалення Конституції України до Помаранчевої революції листопада–грудня 2004 року. У цей час увідповіднено українську систему освіти європейським стандартам, розроблено необхідне нормативно-правове й навчально-методичне забезпечення, затверджено Національну програму правової освіти населення України. Наслідком цього стало підвищення рівня політичної свідомості і правової культури громадян, реалізація державної політики патріотичного спрямування.

Третій етап формування правової культури студентської молоді в Україні за доби незалежності охоплює 2005-2010 роки, тобто часи президентства Віктора Ющенка. Характерними рисами були євроінтеграційні прагнення України, тенденції демократизації і народовладдя, активізація державницьких ідей. Розвиток освітньої галузі був позначений долученням до Болонського процесу і введенням нової системи вступу до ЗВО – зовнішнього незалежного оцінювання.

Констатовано, що четвертий етап формування правової культури студентів у ЗВО охоплює 2010–2022 роки – від початку президентства Віктора Януковича до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Він пов'язаний із значними викликами в суспільно-політичній сфері, що сприяли активізації формування громадянського суспільства (Революція гідності, гібридна війна з боку Російської Федерації), а також реформуванням освітньої галузі.

Обґрунтовано, що п'ятий етап формування правової культури студентів у ЗВО охоплює період від 24 лютого 2022 року і до сьогодні. Він розпочався з повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, відповідно цей період припадає на дію воєнного часу. У цей час продовжується реформування системи вищої освіти, відповідно до цілей, окреслених у Стратегії розвитку вищої освіти. Цей етап пов'язаний із об'єднанням університетів, упровадженням національного мультипредметного тестування, активною цифровізацією, розробленням й апробацією цифрової платформи «Дія».

Отже, у межах формування правової культури студентів у ЗВО України за доби незалежності було умовно виділено п'ять етапів, які дають змогу відстежити трансформації в досліджуваній сфері, проаналізувати досягнення й прорахунки, а також окреслити перспективи подальшої роботи в цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Маньгора Т. В. Проблеми правового виховання молоді. *Шляхи підвищення ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі: тези IV Всеукр. наук.-метод. конф., 18 грудня 2013 року*. Вінниця: ТОВ, Меркьюрі Поділля, 2013. С. 60–62.
2. Чернета С. Ю., Дурманенко О. Л. Формування правової культури студентської молоді: соціально-педагогічний аспект. *Вісник ЧНПУ*. 2012. №104. Т. 2. С. 173–176.

Наталія Василюшина
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов та перекладу,
факультет права та міжнародних відносин,
Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ПРАКТИКУМ “FOREIGN LANGUAGE OF THE SPECIALTY” ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 293 «INTERNATIONAL LAW» ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

За сучасних умов глобалізації, ускладнення і диференціації стосунків між окремими державами та регіонами постають актуальні завдання щодо формування позитивного іміджу України в світовій спільноті, зміцнення її впливу в міжнародних інституціях, урегулювання та покращення стосунків із сусідніми країнами, а також посилення ролі і значення нашої держави як суб’єкта міжнародних відносин.

Крім того, складні та суперечливі процеси реформування і розвитку системи освіти та педагогічної науки України в другій половині XX – на початку XXI ст., які в умовах сучасності активно інтегруються у світовий освітньо-інтелектуальний простір, призвели до складної трансформації механізмів функціонування закладів вищої освіти та пошуку оптимальних моделей професійної підготовки кадрів у різних галузях знань, зокрема формування професійних іншомовних компетентностей майбутніх фахівців міжнародних відносин (Силадій І., 2021).

Таким чином, з метою систематизації та урізноманітнення освітньо-педагогічної діяльності у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти ОС Бакалавр Факультету права та міжнародних відносин був розроблений практикум “*Foreign Language of the Specialty*” для здобувачів вищої освіти спеціальності 293 «*International Law*».

Метою практикуму є забезпечення формування необхідних комунікативних мовленнєвих компетентностей у сферах професійного та ситуативного спілкування в усній і письмовій формах; формування вмінь та навичок самоосвітньої діяльності; розвиток критичного та креативного мислення; удосконалення навичок

практичного володіння іноземною мовою в різних видах мовленнєвої діяльності в обсязі правової тематики, зумовленої професійними потребами; розвиток навичок одержування новітньої фахової інформації через іноземні джерела та опанування засобами її опрацювання; мотивація та розвиток позитивного ставлення до вивчення іноземної мови (Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031).

Варто зауважити, що навчальний практикум є комплексним курсом, що містить практичні завдання для активізації іншомовного мовлення з різних сфер діяльності сучасного фахівця міжнародних відносин. Матеріали різноманітної тематики ретельно відібрані з авторитетних американських, британських та українських джерел. Практикум призначений для студентів міжнародних відносин, що вивчають навчальну дисципліну “Foreign Language of the Specialty”.

Оскільки практикум розрахований на осіб, що мають загальну мовну підготовку, особливий акцент зроблено на вивчення правової документації з метою написання есе на предметно визначені теми дискусійного характеру.

У процесі підготовки практикуму були використані як методичні статті практичного та теоретичного характеру, так і різноманітні посібники, брошури, монографії та дисертації, що стосуються методики навчання іноземних мов. Значного поширення набула зарубіжна методична література, а також дослідження в галузі лінгвістики, психолінгвістики, культурології, лінгвосоціокультурології, психології та педагогіки.

До практикуму, окрім традиційних завдань з англійської мови, включено також ті, які до цього часу не стали предметом спеціального дослідження викладачами. У список літератури увійшли найзначніші роботи вітчизняних і зарубіжних авторів. Зміст практикуму відповідає основним розділам та темам робочої та навчальної програми дисципліни «Foreign Language of the Specialty», що орієнтовані на підготовку майбутніх фахівців міжнародних відносин ОС «Бакалавр», а також відображає багаторічний досвід роботи викладачів кафедри іноземних мов ФПМВ ДУ "КАІ".

Слід зазначити, що представлений практикум максимально спрямований на розвиток комунікативних навичок та розширення міжкультурної компетенції студентів. *Структура практикуму* складається з двох розділів (модулів) та шести тематичних підрозділів та списку літератури.

Тематика десяти розділів уособлює актуальні для майбутніх фахівців міжнародних відносин сфери, зокрема такі концепти: основні джерела міжнародного космічного права, правопорушення в межах міжнародного морського права, місце та роль міжнародного морського права в контексті міжнародного права, правове забезпечення міжнародного повітряного права, базові правові документи у сферах міжнародних повітряного та дипломатичного права, дипломатичний етикет та правила перетину кордону громадянами України.

Особливої відзнаки заслуговує список реферативної бази загальної кількості 115 україномовних та англomовних основних і додаткових джерел, який стане вагомим підґрунтям для самостійної та індивідуальної роботи студентів з метою поглиблення знань сфери права та підвищення рівня володіння юридичною англійською мовою.

Кожний розділ містить трьохетапну систему (triple-assignment pattern) формування іншомовної професійної компетентності у правовій сфері, на основі автентичних американських, британських та українських матеріалів (міжнародних договорів, конвенцій, протоколів, постанов, статей з газет, журналів, літературних джерел, Інтернет-ресурсів) з урахуванням культурних імплікацій контенту.

Практикум «Foreign Language of the Specialty» для здобувачів вищої освіти 293 «International Law» призначено для аудиторної та самостійної підготовки з англійської мови для професійного спілкування студентів освітнього рівня «Бакалавр», слухачів магістерських навчальних програм, аспірантів вищих навчальних закладів, викладачів, науковців, та всіх, хто прагне поглибити свої знання з англійської мови.

Список використаних джерел

1. Силадій І. Розвиток освіти в контексті основних викликів глобалізації. Вища освіта України. 2021. Вип. 4. С. 34–38.
2. Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-vukraini-02-10-2020.pdf>
3. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: Навчальний посібник. / Г. Г. Швачич, В. В. Толстой, Л. М. Петречук, Ю. С. Іващенко, О. А. Гуляєва. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

Ольга Гейда

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики,
Пенітенціарна академія України. м. Чернігів, Україна*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ТА УВ'ЯЗНЕНИХ ДО ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

Реформування вітчизняної пенітенціарної системи стало ключовим чинником у процесі модернізації державної політики у сфері виконання покарань. Зміна парадигми покарання від каральної до виховної – вимагає не лише правових, але й освітніх перетворень. Саме тому, оновлення програм підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України набуває стратегічного значення. Реформування вітчизняної пенітенціарної системи стало поштовхом для перегляду наповнення навчальних програм з метою удосконалення підготовки фахівців у цій сфері на основі оновлених стратегічних цілей. В основу прийнятої Стратегії реформування пенітенціарної системи покладено принципи гуманізації, демократизації та педагогізації процесу виконання покарань відповідно до міжнародних стандартів та світової пенітенціарної доктрини, з метою викорінення проявів жорстокості, радикалізації, створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Стратегія передбачає серед основних цілей також формування

ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи. Стратегія базується на таких основних принципах: верховенство права, законність і справедливість, повага до людської гідності, повне та всебічне дотримання прав і свобод людини та громадянина [1].

Наскільки ці цілі сприймаються у суспільстві і є загальноприйнятими нормами? Чи потребують подальшої популяризації, наукового вивчення та обґрунтування їх застосування у вітчизняній пенітенціарній системі? Наскільки детально володіють слухачі знаннями про зміст та сутність основних міжнародних правил та норм до утримання та ресоціалізації засуджених і ув'язнених осіб? Такі дослідницьке завдання були поставлені. З метою з'ясування цих питань, було проведено онлайн-опитування серед слухачів Пенітенціарної академії (очної та заочної форм навчання), та викладачів Вищих навчальних закладів міста, які викладають соціологічні та правові дисципліни.

Цільова аудиторія загалом нараховувала 45 осіб: 15 слухачів денної форми навчання (I та II курсів бакалаврату, 15 слухачів заочної форми навчання (ця група у більшості представлена практичними працівниками СІЗО та УВП) та 15 викладачів соціологічних дисциплін закладів вищої освіти м. Чернігова (не ПАУ). Опитування складалося з 10 запитань, які мали на меті з'ясування рівня обізнаності студентства і фахівців щодо міжнародних стандартів поводження із засудженими та необхідності їх популяризації в освітніх програмах підготовки персоналу і були спрямовані на визначення рівня обізнаності про міжнародні стандарти поводження із засудженими; оцінки інтенсивності їх імплементації у законодавство України; думок щодо дотримання прав засуджених на практиці; потреби у розробці нових освітніх програм для персоналу. В результаті опитування були отримані такі результати: Рівень обізнаності. Студенти заочники продемонстрували найнижчий рівень знань про міжнародні норми (25%), що свідчить про необхідність посилення правничої освіти в контексті прав людини. Слухачі денної форми більш підготовлені (67%), що відображає вплив освітніх програм на формування переконань про

непорушність прав людини. Імплементация стандартів. Усі групи визнають, що міжнародні стандарти лише частково впроваджені в українське законодавство. Найбільш критично це оцінюють представники пенітенціарної системи (35%), тоді як викладачі та студенти денної форми навчання вважають, що майже усі норми міжнародного законодавства реально діють в системі. Дотримання прав засуджених. Усі респонденти констатують існуючі проблеми з дотриманням прав засуджених (35-45%). Це свідчить про системну проблему практичної реалізації навіть існуючих норм. Освітні потреби. Понад 80% учасників підтримують ідею навчальних програм для персоналу пенітенціарних установ в яких буде широко представлені питання вивчення передових міжнародних пенітенціарних практик і норм, і вважають таке наповнення навчального процесу важливим кроком до втілення реформи системи ДКВС в цілому.

Таким чином, ключовим напрямом розвитку пенітенціарної освіти має стати підготовка компетентного, гуманістично орієнтованого персоналу, здатного впроваджувати стандарти ООН та Ради Європи у щоденну діяльність.

Міжнародні стандарти та правові норми поводження з в'язнями викладаються у курсах з кримінально-виконавчого права, історії пенітенціарної системи, пенітенціарної психології та пенітенціарної педагогіки. Навчальний курс «Пенітенціарна педагогіка» є базовим для здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти та викладається в Пенітенціарній академії України на усіх спеціальностях (Психологія, Правоохоронна діяльність, Право)[2]. Основною метою викладання навчальної дисципліни є засвоєння теоретичних та практичних основ організаційно-адміністративної роботи у ході здійснення процесу виправлення та ресоціалізації засуджених в органах та установах виконання покарань, вивчення педагогічних засад, засобів організації, методів та форм соціально-виховної роботи в ДКВС, формування вмінь та навичок з метою застосування отриманих знань під час виконання професійних обов'язків майбутніми співробітниками пенітенціарних установ.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти, серед іншого, повинні бути ознайомленими з провідними гуманістичними філософськими течіями, які є підґрунтям для впровадження людиноорієнтовних принципів у процес адаптації осудженої особи до життя після звільнення.

Проведене дослідження демонструє складну, але динамічну ситуацію в процесі імплементації міжнародних стандартів захисту прав засуджених у практику діяльності персоналу ДКВС України. Рівень обізнаності серед респондентів є нерівномірним: студенти виявляють невисокі показники знань з історії формування та затвердження міжнародних норм у сфері захисту прав та гідності особи що перебуває в ув'язненні, тоді як викладачі демонструють вищий рівень розуміння суті гуманістичних підходів. Переконавання про те, що міжнародні стандарти, попри наявність у законодавчій базі, часто мають декларативний характер, свідчить про те, що порушення прав засуджених залишаються проблемою, яка знижує ефективність реформ і створює ризики дискредитації самої ідеї ресоціалізації. Освітній чинник має ключову роль – формування професійної свідомості майбутніх фахівців можливе лише за умови інтеграції гуманістичних і правозахисних принципів у навчальні програми.

Отже, реальна імплементація міжнародних стандартів можлива лише за умови поєднання: реформування змісту навчальних дисциплін; розвитку професійної культури поваги до прав людини; створення ефективної системи підготовки, моніторингу та підвищення кваліфікації персоналу. Це дозволить перетворити ДКВС на сучасну європейську структуру, орієнтовану на відновлення, а не покарання.

Список використаних джерел

1. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text> (дата звернення 26.10.2025 р.)
2. Програма навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» для підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Чернігів: Пенітенціарна академія України, 2024.

Viktoriya Hron
Candidate of Historical Sciences
Senior Lecturer, Department of Language Training
National University of Civil Defense of Ukraine, Cherkasy, Ukraine

Lyudmila Lazorenko
Lecturer, Department of Language Training
National University of Civil Defense of Ukraine, Cherkasy, Ukraine

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A SUM OF CHALLENGES FOR MODERN EDUCATION

The famous American businessman and futurist Martin Ford, analyzing current trends in global labor markets in one of his bestsellers, “Rise of the Robots. Technology and Threat of a Jobless Future” (2015), came to a rather disappointing conclusion: information technologies affect the structure of unemployment and social inequality in a completely different way than the optimists of the 1960s imagined. According to the author, based on numerous statistical reports, highly skilled professions were the least protected from the onslaught of automated systems, against the background of the growing demand for unskilled labor [1]. In the future, M. Ford hints, any workplace equipped with a computer can be replaced by machine intelligence.

To the question "Can artificial intelligence replace teachers?" most Ukrainian teachers and education seekers automatically give a negative answer. But why? After all, a thoughtful analysis of some mainstream positions adopted by the educational community forces, at the very least, to question the consistency of the outlined position.

Let us ask ourselves another question: "Is teaching a technology or an art?" Against the backdrop of insistent recommendations and direct instructions to teachers of all levels of accreditation to persistently master information technology knowledge, it seems that art is taking a back seat. In this regard, it should be noted that the expansion of information technologies has the effect of limiting the real creativity of the teacher and equalizing the competencies of specialists with different professional and communicative potential

through the forced use of ready-made templates. Their diversity does not add to creativity, any more than the assortment of goods on supermarket shelves does.

Another aspect of the problem arises from comparing art and technology in terms of subject-object relations. If the artistic act is a process in the “subject – object” system, then technology involves influencing an object through another object, which makes the figure of the subject an insignificant element of the combination. The use of ready-made demonstration materials and ready-made algorithms for preparing and checking educational tasks, on the one hand, significantly facilitates the work of the teacher, but on the other hand, raises the question of whether it will be possible to do without this intermediate link in the future. At least in some cases.

Finally, it is worth saying a few words about the goal of the modern educational process in the context of the problem of the expansion of artificial intelligence. The introductory part of the Law of Ukraine “On Education” states: “The goal of education is the comprehensive development of a person as an individual and the highest value of society, his talents, intellectual, creative and physical abilities, the formation of values and competencies necessary for successful self-realization...” [2]. In other words, the comprehensive development of the student should be carried out within the framework of the so-called competency-based approach, which is currently the main educational paradigm in our country.

As is known, the key characteristic of the competency approach is a practical orientation, an orientation towards the development of skills, an emphasis not on the assimilation of information, but on results – integral indicators of the training of future specialists [3]. At first glance, everything looks logical: the consistent use of a competency-based approach in pedagogical practice will contribute to the implementation of the main educational goal outlined by the legislation. However, upon closer analysis, it becomes clear that we are talking about the formation of personality functions. And the personality itself at least fades into the background.

Thus, if the public order of the education system is created around a person as an individual, its fulfillment is not possible without a human teacher. If the focus of the query is on the functional potential of a person, technologies that narrow the area of responsibility of human intelligence, thereby expanding the possibilities of using artificial intelligence, come to the fore.

References

1. Ford M. Pryshestia Robotive. Tekhnika i Zahroza Maibutnoho Bezrobittia [Rise of the Robots. Technology and Threat of a Jobless Future]. Kyiv: "Nash Format", 400 p. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine "On Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian]
3. Kompetentnisnyi pidkhid [Competency approach]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Компетентнісний_підхід [in Ukrainian]

Дарина Гулієва

*магістрантка філологічного факультету,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна*

Ольга Лілік (науковий керівник)

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови, літератури та журналістики,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна*

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СТАРШИХ КЛАСІВ

Сучасна методика навчання зарубіжної літератури перебуває на етапі активного оновлення, що зумовлено переходом освіти на компетентнісну модель. Одним із найперспективніших напрямів інтеграції мистецтв в освітній процес є інтермедіальний аналіз, який ґрунтується на взаємодії різних видів мистецтва — літератури, живопису, музики, кіно, театру. Застосування інтермедіального підходу дає учням змогу сприймати художній твір не лише як текст, а як культурний феномен, у якому поєднуються вербальні, зорові та звукові образи [1, с. 17].

Термін інтермедіальність (від лат. *inter* — між і *medium* — засіб, середовище) уперше з'явився у працях Р. Барта, де розглядався у контексті міжмистецьких зв'язків. В українському літературознавстві інтермедіальність досліджували Л. Генералюк, О. Рождественська, Г. Хоменко, які визначають її як «взаємодію художніх систем різних видів мистецтва у межах одного твору або під час його сприйняття» [1, с. 24]. Інтермедіальний підхід розширює межі традиційного літературного аналізу, адже дає змогу встановлювати асоціативні, тематичні, структурні зв'язки між літературою та іншими мистецтвами. Зокрема, у творах модерністів і постмодерністів ця взаємодія стає невід'ємною рисою художнього мислення. Так, за спостереженням Т. Гундорової, у літературі ХХ ст. «зникає межа між текстом і зображенням, словом і музикою, а художній простір стає багатовимірним» [2, с. 112].

У практиці навчання зарубіжної літератури інтермедіальний аналіз реалізується через порівняння літературного тексту з живописними, музичними або кінематографічними творами. Така робота не лише поглиблює розуміння художнього змісту, а й формує у старшокласників критичне мислення, розвиває естетичне сприйняття, навички аналізу та інтерпретації. Як зазначає О. Лілік, в процесі аналізу літературного твору можна використовувати кілька суміжних мистецтв, проте необхідно пам'ятати про ретельний відбір і дозування інформації, щоб вивчення твору не перетворилося на випадкове еклектичне поєднання різножанрового і різностильового матеріалу [3, с. 118]. Відповідно, учитель має пам'ятати про художню близькість і тематичну спорідненість творів літератури і суміжних мистецтв.

На нашу думку, методика застосування інтермедіального аналізу передбачає реалізацію кількох послідовних етапів. Розглянемо їх більш детально.

1. Мотиваційний етап – підготовка учнів до сприйняття художнього тексту шляхом перегляду ілюстрацій, фрагментів екранізацій, прослуховування музики відповідної епохи.

2. Аналітичний етап – виявлення спільних мотивів, символів і художніх засобів у літературі та інших видах мистецтва.

3. Творчо-інтерпретаційний етап – створення учнями власних креативних проєктів: буктрейлерів, колажів, інтермедіальних есе або мультимедійних презентацій.

Ефективність методики застосування інтермедіального аналізу на уроках зарубіжної літератури підтверджено педагогічним експериментом, проведеним серед учнів старших класів. Згідно з одержаними результатами, 78% учнів, які навчалися із використанням інтермедіального підходу, демонстрували підвищений рівень інтересу до літератури, вищий рівень навчальних досягнень, оригінальність у своїх судженнях щодо художньо-ідейного змісту літературного твору.

Показовим прикладом є порівняльний аналіз поезії Шарля Бодлера «Відповідності» із картинами французьких імпресіоністів, який допомагає учням зрозуміти символіку кольору та метафоричність образів. Ще одним прикладом застосування інтермедіального аналізу є інтерпретація роману Джеймса Джойса «Улісс» через кінематографічні прийоми монтажу й зміни ракурсів, що дало змогу старшокласникам глибше усвідомити модерністську поетику оповіді [1, с. 78].

Отже, застосування інтермедіального аналізу на уроках зарубіжної літератури сприяє розвитку цілісного естетичного світогляду, інтеграції різних мистецьких дисциплін в освітній процес і створенню передумов для формування ключових компетентностей сучасного учня. Використання цього підходу відповідає потребам нової української школи, орієнтованої на розвиток творчої, мислячої, культурно освіченої особистості [3, с. 189].

Список використаних джерел

1. Генералюк Л. Взаємодія літератури і мистецтва. Тернопіль. Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2018. 544 с.
2. Гундорова Т. Література на полі медій. Київ. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України. 2018. 633 с.
3. Лілік О.О. Міжмистецький полілог у професійній підготовці майбутніх учителів української мови й літератури. Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: зб. наук. пр. 2020. Вип. 16. С. 116-129.

Наталія Доній
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ПОРТФОЛІО ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ ПРИ СТУДЕНТООРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сучасна національна вища освіта через шукання відповідей на найскладніші виклики, спричинені як дистанційним навчанням через пандемію Covid-19 та військову агресію, так і євроінтеграційними прагненнями України, вимагає відходу від традиційної моделі та переходу до моделі, сфокусованої на потребах, активності та самостійності студента. Це стосується не тільки методів викладання, але й інструментів оцінювання.

Зазвичай йдеться мова про те, що стандартизовані форми проміжного та підсумкового контролю часто оцінюють лише репродуктивний рівень знань і не відображають повний спектр компетенцій, набутих здобувачем освіти (наприклад, критичне мислення, компетенцій щодо вирішення проблем чи командної роботи) та не враховують «придатності до соціального і професійного контекстів» [1, с. 76] привласнених знань.

Відтак, впровадження портфоліо як інструменту оцінювання набуває надзвичайної вагомості. Саме про це вказує значна кількість світових організацій, які спеціалізуються на навчанні та освіти [див., напр. 6], постійно наголошуючи на важливості відходу від сумативної та нормативної оцінки на користь оцінки, заснованої на компетентності.

Такий перехід до впровадження оцінювання через портфоліо вже відбувся в навчальних закладах США, у Великій Британії та інших країнах Європи, наприклад, в Нідерландах, але, на жаль, дуже повільно просувається в українських закладах

вищої освіти, про що робимо висновок на основі аналізу силабусів дисциплін, які викладаються в закладах.

На відміну від одноразових тестів, портфоліо дозволяє оцінити формування наскрізних і професійних компетенцій у динаміці.

Портфоліо є колекцією робіт, доказів визнання заслуг і рефлексій щодо вивченого.

Відтак, воно демонструє прогрес, зусилля та досягнення здобувача вищої освіти протягом певного періоду.

Крім того, портфоліо сприяє розвитку метакогнітивних навичок та стимулює розвиток навичок самоаналізу здобувачем своїх сильних і слабких сторін, цілей та стратегій навчання. Це ключовий елемент саморегульованого навчання.

Таким чином, портфоліо надає здобувачу освіти «право власності» на навчальний процес та оцінювання. Здобувач освіти сам обирає матеріали, які найкраще відображають його досягнення, чим саме підвищує мотивацію досягнень і відповідальність за обрані та включені в портфоліо роботи.

Однак, найбільш важливим у плані взаємодії «викладач – здобувач освіти» є потенціал портфоліо як основи для конструктивного, якісного зворотного зв'язку між викладачем і студентом, сфокусованого не на помилках, а на шляхах покращення і перемогах.

Основу впровадження портфоліо як інструменту оцінювання при студентоорієнтованому навчання за умов інтернаціоналізації освіти формують ряд нормативних актів:

1. Стандарти та рекомендації для забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015). Цей документ, розроблений в рамках Болонського процесу та є основою для внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості у закладах вищої освіти Європейського простору вищої освіти. Так у пункті Standard 1.3: Student-centred learning, teaching and assessment, вказується, що «Заклади повинні забезпечити реалізацію програм таким чином, щоб заохотити

студентів брати активну роль у розвитку освітнього процесу, а оцінювання студентів відображало цей підхід» [4, с.11].

Отже, портфоліо цілком відповідає стандарту, оскільки стимулюючи активність здобувача освіти, включає самооцінювання, рефлексію та комплексний збір доказів.

2. Європейське мовне портфоліо (ELP), було розроблено Радою Європи для вивчення мов й на даний час є прототипом та найуспішнішим прикладом впровадження портфоліо в європейській освіті, адже передбачає представленість усіх компонентів, які важливі для автентичної оцінки. ELP чітко формулює ключові функції:

- 1) розвиток автономії здобувача освіти (learner autonomy);
- 2) запис навчальних досягнень (record achievements);
- 3) сприяння самооцінюванню (self-assessment).

Передбачається що мовне портфоліо має складатися з трьох частин:

- 1) мовний паспорт (Language Passport);
- 2) мовна біографія (з рефлексією) (Language Biography);
- 3) дос'є (колекція робіт) (Dossier) [5].

3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (CEFR). Ця рамка, тісно пов'язана з ELP та є прикладом компетентнісного підходу, який підтримує портфоліо [2]. CEFR встановлює дескриптори «Я можу...» («can-do» descriptors), що формують основу для оцінювання, заснованого на результатах навчання.

Виходячи з цього, припускаємо, що портфоліо можна вважати чудовим інструментом-маркером для збору доказів і демонстрації того, як здобувач освіти досягає ці дескриптори і тим самим доказом того, що портфоліо відповідає вимогам студентоорієнтованого навчання.

4. Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (QF-EHEA) та відповідна Національна рамка кваліфікацій (НРК) в Україні описують кваліфікації через результати навчання (Learning Outcomes) та компетенції [3].

Новітня освітня система, зорієнтувавшись на студентоорієнтоване навчання, переключається на перехід здобувача освіти з одного проєкту на інший і спрямовує увагу на результати, які можна означити як потенцію ефективної активності в різноманітних повсякденних і професійних ситуаціях. Портфоліо в цьому випадку є яскравою ілюстрацією саме результатів та досягнень здобувача освіти.

Отже, *підбиваючи підсумки* зазначимо, що портфоліо є не просто інструментом оцінювання, а інтегральним компонентом навчального процесу у закладі освіти, який сприяє розвитку самостійності, рефлексії та глибокому засвоєнню навчального матеріалу. Впровадження портфоліо забезпечує більш надійне, валідне та справедливе оцінювання та відповідає вимогам і контекстам студентоорієнтованого навчання та інтернаціоналізації освіти.

Список використаних джерел

1. Доній Н. Портфоліо як технологія автентичного оцінювання через партнерство. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 2021, Вип. 1. С 76-83.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук.ред. українського видання д.пед.н., проф. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Рамки кваліфікацій у Європейському освітньому просторі: навч.-метод. посібник / В.М. Захарченко, М.В. Міюсов, Д.Г. Парменова. Одеса : НУ «ОМА», 2017. 88 с.
4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG): Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14-15 травня 2015 р. Київ : ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.
5. European Language Portfolio (ELP). URL: <https://www.coe.int/en/web/portfolio>
6. OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-reviews-of-evaluation-and-assessment-in-education_22230955.html

Сергій Єрмак
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ, ЯК ЧИННИК ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Організована злочинність у місцях позбавлення волі є однією з найбільш небезпечних форм кримінальної активності, оскільки вона поєднує елементи насильства, корупції та протиправного впливу на персонал і засуджених.

Установи виконання покарань не лише ізолюють правопорушників, але й мають забезпечити їхнє виправлення та ресоціалізацію, однак наявність злочинних угруповань у цих закритих середовищах часто перешкоджає досягненню мети покарання. Крім того, в умовах збройної агресії, намагання створити злочинні організації в Державі становлять пряму загрозу національній безпеці.

Питання протидії організованим злочинності задекларовано у різноманітних законах, нормативно-правових актах [1, 2], висвітлено у наукових працях: В. Авер'янова, А. Алімпієва, О. Бандурки, В. Богущького, Б. Єлісєєва, В. Зуя, О. Кузьменко, В. Литвиненка, Т. Міщенко, М. Мельника, О. Рябченко [3] та ін. Проте особливості проявів організованої злочинності у місцях позбавлення волі потребує подальшого ретельного вивчення.

Організована злочинність у пенітенціарних установах характеризується стійкою ієрархічною структурою, наявністю злочинних лідерів («авторитетів»), розподілом ролей та сфер впливу. Такі угруповання часто контролюють незаконний обіг речей, наркотичних засобів, мобільних телефонів, здійснюють фінансовий тиск на інших засуджених і навіть підтримують зв'язки з кримінальними колами на волі. Особливістю є те, що організовані групи здатні адаптуватися до змін у законодавстві чи режимі утримання, використовуючи як неформальні механізми впливу на засуджених, так і корупційні зв'язки серед персоналу.

Серед основних чинників протидії організованій злочинності в установах виконання покарань можна виділити:

1) *міжвідомча взаємодія* щодо координації дій Державної кримінально-виконавчої служби України, Національної поліції, Служби безпеки України та прокуратури з метою виявлення і припинення діяльності організованих злочинних груп;

2) *посилення роботи оперативних підрозділів* через виявлення і документування діяльності лідерів злочинного середовища, запобігання створенню злочинних груп та їх контактам із зовнішніми структурами;

3) *ізоляція лідерів злочинного середовища* з метою зменшення впливу на інших засуджених;

4) *профілактична та виховна робота із засудженими*, що слугує зниженню впливу кримінальної субкультури;

5) *реалізація антикорупційних заходів серед персоналу*, які створюють умови, що мінімізують ризики незаконних контактів із засудженими;

6) *навчання персоналу основам протидії тяжким, особливо тяжким злочинам та організованій злочинності* в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах.

Реалізація останнього завдання взяла на себе Пенітенціарна академія України, яка розробила онлайн курс на дистанційній платформі Moodle за відповідною тематикою. До тематичного плану увійшли чотири теми:

Тема 1. Запобігання організованій злочинності.

Організована злочинність в Україні, її види та вплив на криміналізацію суспільства.

Види та ознаки злочинних формувань в органах та установах ДКВС України.

Кримінальна субкультура як криміногенний елемент організованої злочинності в органах та установах ДКВС України.

Причини та умови організованої злочинності в органах та установах ДКВС України. Шляхи запобігання організованій злочинності.

Кримінологічне профілювання як методика запобігання організованій злочинності в органах та установах ДКВС України.

Тема 2. Запобігання окремим видам тяжких та особливо тяжких злочинів в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах ДКВС України та таборах для тримання військовополонених.

Кримінологічна характеристика тяжких та особливо тяжких злочинів в органах та установах ДКВС України.

Детермінанти та шляхи запобігання тяжких та особливо тяжких злочинів в органах та установах ДКВС України.

Тема 3. Протидія організованій злочинності.

Кримінально-правовий аспект протидії організованої злочинності. Оперативно-розшукова протидія організованій злочинності в органах та установах ДКВС України.

Визначення на основі отриманої інформації практичних заходів щодо протидії організованій злочинності в органах та установах ДКВС України.

Тема 4. Протидія окремим видам тяжких та особливо тяжких злочинів, організованої злочинності в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах ДКВС України та таборах для тримання військовополонених. ДКВС України в системі суб'єктів протидії тяжким, особливо тяжким злочинам, організованої злочинності, правові засади взаємодії з іншими суб'єктами протидії.

Протидія у сфері незаконного обігу наркотичних засобів (ст. 307 КК України), злочинів проти власності (ст.190 КК України), злочинів проти громадської безпеки (ст.ст.255-256 КК України).

Протидія організованій економічній злочинності (ст.ст.191, 368 КК України).

Таким чином протидія організованій злочинності в установах виконання покарань потребує комплексного підходу – поєднання правових, організаційних,

виховних, антикорупційних та освітніх заходів. Ефективна діяльність можлива лише за умови професіоналізму персоналу, належного матеріального забезпечення та реальної взаємодії між правоохоронними органами.

Список використаних джерел

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 35. Ст. 358.
2. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю. *Урядовий кур'єр* від 19.09.2020. № 183.
3. Доценко О.С. Система організаційних заходів протидії організованим злочинності в Україні URL: http://legalnovels.in.ua/journal/11_2020/22.pdf (дата звернення 20.10.2025).

Павло Завацький
аспірант 2 року навчання
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ПАЛАТ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, кардинально змінило економічний ландшафт країни. Бізнес-структури зіткнулися з безпрецедентними викликами: відключення електроенергії, мобілізація працівників, порушення логістичних ланцюгів, кібератаки та економічні санкції. У цих умовах регіональні торгово-промислові палати, координовані Торгово-промисловою палатою України стали важливим інструментом підтримки підприємців. Відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 2 грудня 1997 року, торгово-промислові палати є недержавними неприбутковими самоврядними організаціями, що діють на принципах добровільності та сприяння розвитку бізнесу [1]. Одним із ключових напрямів їхньої роботи під час війни стала освітня діяльність, спрямована на підвищення професіоналізму бізнес-структур, адаптацію до нових реалій та підготовку до

повоєнного відновлення. Повномасштабне вторгнення росії спричинило низку криз для українського бізнесу:

– *Економічні обмеження*: Зниження експорту, зростання витрат через інфляцію та нестабільність валютного курсу.

– *Мобілізація кадрів*: Значна частина працівників була мобілізована, що призвело до дефіциту кваліфікованих фахівців.

– *Кіберзагрози*: Зростання кібератак на 200% у 2022–2025 роках, зокрема фішинг, DDoS-атаки та вайпери, що загрожують операційній діяльності.

– *Логістичні та енергетичні проблеми*: Блокада портів, відключення електроенергії та руйнування інфраструктури ускладнили виробництво й постачання.

– *Психологічний тиск*: Стрес і невизначеність впливають на управлінські рішення та ефективність команд.

У цих умовах регіональні торгово-промислові палати (ТПП) взяли на себе роль координаторів, які не лише надають практичну підтримку (сертифікати форс-мажору, юридичні консультації), але й через освіту підвищують професійну компетентність бізнесу, щоб адаптуватися до нових реалій.

Регіональні ТПП адаптували свої освітні програми до воєнних викликів, зосередившись на розвитку професіоналізму бізнес-структур у кількох ключових напрямках:

1. Податкове та юридичне консультування:

– Семінари щодо змін у законодавстві, зокрема про мобілізацію та податкові перевірки. Наприклад, Київська ТПП у 2024 році провела вебінар «Підприємство включили до плану податкових перевірок», допомагаючи бізнесу підготуватися до перевірок, відновлених із липня 2025 року [3]. Чернігівська ТПП в березні 2024 року провела вебінар «ФОПи на єдиному податку: вибір групи, помилки, документи, звітність, сплата єдиного податку та ЄСВ» [5].

– Консультації щодо форс-мажорних обставин, що дозволяють бізнесу уникати штрафів через порушення контрактів унаслідок війни.

2. Кібербезпека:

– Зростання кіберзагроз спонукало ТПП до організації спеціалізованих тренінгів. ТПП України у 2024 році запустила дводенну програму «Кібербезпека – захисти свій бізнес. Уроки війни» (29–30 жовтня), яка навчає розпізнавати фішинг, захищати дані та створювати плани реагування на інциденти [4].

– Практичні рекомендації включають використання двофакторної аутентифікації, VPN та хмарних резервних копій, що є критично важливим для малого бізнесу.

3. Експорт та міжнародна інтеграція:

– Регіональні ТПП проводять тренінги з адаптації до стандартів ЄС, що особливо актуально після отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 році. Запорізька ТПП у 2023 році організувала навчання з кайдзен-методології та стандартизації для експортерів за підтримки GIZ [2]. Чернігівська ТПП спільно з мережею Центрів інформаційної підтримки бізнесу за фінансування Міністерства економічної співпраці та розвитку Німеччини на протязі 2025 року провела серію консультацій по бізнес-стратегії, експорту та управлінню компаніями [5].

– Вебінари, як-от «Експорт в умовах війни» від ТПП України (29 жовтня 2024 року), допомагають бізнесу шукати нові ринки, зокрема в Європі та Канаді [4].

4. Перекваліфікація та підтримка кадрів: Запорізька ТПП у 2024 році відкрила Кваліфікаційний центр, акредитований для перекваліфікації робітничих кадрів, що допомагає релокованим підприємствам адаптувати персонал до нових умов [2] та Програми для ветеранів і внутрішньо переміщених осіб сприяють їхній інтеграції в бізнес-процеси, зокрема через курси підприємництва.

5. Інновації та цифровізація: Київська ТПП у липні 2025 року провела семінар «Штучний інтелект і бізнес», навчаючи підприємців використовувати ШІ для оптимізації процесів [3].

Тренінги з цифрового маркетингу та e-commerce допомагають бізнесу переходити до онлайн-форматів, компенсуючи втрати від фізичних ринків.

Освітня діяльність ТПП сприяла: *а) Збереженню бізнесу:* За даними ТПП України, підтримка через навчання допомогла 60% релокованих підприємств відновити діяльність у 2023–2024 роках [4]; *2) Підвищенню компетенцій:* Понад 5000 підприємців пройшли тренінги з кібербезпеки, експорту та цифровізації, що знизило вразливість до атак і підвищило конкурентоспроможність [4]; *3) Повоєнній підготовці:* Програми з європейських стандартів та інновацій закладають основу для інтеграції в ЄС і відновлення економіки.

Таким чином, регіональні торгово-промислові палати України під час повномасштабного вторгнення росії стали не лише координаторами економічної підтримки, але й осередками професійного розвитку бізнес-структур. Їхня освітня діяльність, побудована на принципах адаптивності, практичності, партнерства та інклюзивності, дозволяє бізнесу вистояти в умовах війни та готуватися до майбутнього. Завдяки тренінгам із кібербезпеки, експорту, перекваліфікації та цифровізації, ТПП сприяють підвищенню професіоналізму, що є запорукою економічної стійкості та повоєнного відновлення України. У 2025 році ця діяльність залишається критично важливою, зміцнюючи бізнес як основу національної економіки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1998, № 13, ст. 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/671/97-вр> (дата звернення: 13.10.2025).
2. Запорізька торгово-промислова палата : веб-сайт. URL: <https://www.cci.zp.ua/> (дата звернення: 13.10.2025).
3. Київська торгово-промислова палата : веб-сайт. URL: <https://kiev-chamber.org.ua/> (дата звернення: 13.10.2025).
4. Торгово-промислова палата України : веб-сайт. URL: <https://uccr.org.ua/> (дата звернення: 13.10.2025).
5. Чернігівська регіональна торгово-промислова палата : веб-сайт. URL: <https://chamber.cn.ua> (дата звернення: 13.10.2025).

Ігор Іваньков
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя,
Національний університет «Чернігівська Політехніка», м. Чернігів, Україна

Олег Іваньков
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін,
Національна академія Національної гвардії України, м. Золочів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Останні десятиліття у світі характеризуються масштабною трансформацією структури та змісту соціальної роботи в оборонній, правоохоронній та пенітенціарній сферах, що визначається запровадженням посад соціальних працівників та соціальних психологів до штатів частин і підрозділів Збройних Сил, правоохоронних органів та органів і установ виконання покарань. Науково організована соціальна робота в сучасному суспільстві, вибір та використання адекватних технологій, форм і методів соціальної роботи передбачає, перш за все, забезпечення прав і свобод особового складу, реалізацію духовного потенціалу, створення передумов скорочення дистанції, що розділяє військових, правоохоронців та суспільство.

Сучасна соціальна освіта перебудовується в умовах українських політичних реалій та соціального контексту, що характеризується втратою соціальних орієнтирів і життєвих цінностей нашими співвітчизниками в умовах російської збройної агресії, зростанням особистісної дезадаптації у суспільстві, суспільного відчуження; прагненням до гедонічного способу життя; активізацією міграційних процесів. В умовах війни у суспільстві відбувається болісний пошук нового сенсу існування, тому об'єктивно існує необхідність створення не тільки системи соціальної допомоги та соціальної підтримки населення, а й створення системи

соціальної освіти для підготовки особистості до ефективних дій в суспільстві, соціально-психологічного розвитку майбутніх професіоналів у військовій, правоохоронній та пенітенціарній сферах.

Соціальна освіта з'явилася у європейському суспільстві близько ста років тому і рівень зацікавленості до неї постійно зростає. Однак студенти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання не завжди розуміють особливості професійної діяльності спеціаліста соціальної служби та не розуміють його функціональних обов'язків щодо підтримки та зміцнення корисних зв'язків підлеглих із сім'єю, особливо в умовах тривалої відсутності, а також захисту їх прав на належне соціальне забезпечення. Подібна ситуація пояснюється багато в чому тим, що соціальна робота як професійна діяльність перебуває у стадії формування. Тому питання професійної підготовки студентів у сфері соціальної роботи є вкрай актуальними у суспільстві.

Специфіка діяльності сучасних соціальних служб полягає в тому, що, по-перше, є мало можливостей для розширення фінансових та адміністративних мотиваційних методів, по-друге, робота із особовим складом вимагає особистої участі співробітника та наявності у нього високих моральних якостей. У цих умовах велике значення набуває соціокультурний аспект мотивації отримання соціальної освіти студентами вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, що знайшло відображення в теорії потреб А. Маслоу як задоволення потреб вищого рівня. Якщо людина, підкреслює М.Й. Варій, прагне зрозуміти сенс свого життя, максимально повно реалізувати себе, свої здібності, вона поступово переходить на вищий щабель особистого саморозвитку [1, С. 72].

Соціальна освіта передбачає навчання студентів соціальним технологіям для роботи із соціально вразливими групами населення, формування соціальної професійної рефлексії та особистісної емпатії, соціального імунітету та соціальної толерантності. Функції соціальної освіти забезпечують розвиток майбутніх соціальних працівників, де обов'язковим є задоволення потреб у самовиразі при

точному визначенні та реалізації потенціалу кожного працівника; заохочення та розвиток творчих потенціалів співробітників. Для розвитку соціокультурної мотивації у студентів як майбутніх співробітників соціальних служб у повсякденній практиці необхідно використовувати методи формування особистої відповідальності за результати практичної роботи, розвивати почуття професійної гордості.

Сучасна соціальна освіта зазнає модельних трансформацій і неодноразових змін місії, що не є випадковим і, вочевидь, пов'язане з низкою факторів, серед яких можна виділити наступні: по-перше, низький рівень технологічності організації освітнього процесу; по-друге, відсутність досвіду тиражування ефективних технологій соціального навчання у масштабах країни; відсутність якісної поінформованості про сучасний стан освітніх технологій у практиці соціального навчання; по-третє, необхідність усунення дефіциту партнерських зв'язків у процесі розвитку освіти в масштабі країни; по-четверте, необхідність створення адекватної концепції соціально-педагогічного виховання студентів кафедрами соціальної роботи відповідно до потреб вишів.

Соціальну ідеологію у роботі зі студентами можна вважати інновацією, оскільки, як зазначає М. А. Козловець, «ідеологічна структура, таким чином, постає визначальною силою функціонування і розвитку всіх систем соціосфери. Яка ідеологія, таке й суспільство, що засноване на цій ідеології» [2, С. 36]. Попит на інновації у практиці соціальної роботи визначається вимогами суспільства, необхідністю кадрового реформування у сфері організації соціальної роботи у Збройних Силах, правоохоронних органах та органах і установах виконання покарань.

Гуманізація сфери соціальної освіти при професійному підході, фундаменталізація та технологізація підготовки і становлення соціальних працівників в умовах зміни звичних соціальних стереотипів, соціальних цінностей

та норм поведінки, здатні позитивно коригувати стан соціальної освіти у підготовці студентів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.]. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
2. Козловець М. А. [Ідеологія як фактор консолідації суспільства](#). Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. 2004. № 18. С. 35–39.

Анна Іващенко

викладач центру спеціальної підготовки

Пенітенціарна академія України, м. Кам'янське, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ (НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ) ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні створює надзвичайні обставини, що впливають на всі сфери життя суспільства, зокрема й на освіту. Працівники освіти стикаються з етичними дилемами та правовими викликами, що пов'язані із забезпеченням безпеки учасників освітнього процесу, доступу до навчання й дотриманням норм чинного законодавства України. Також важливо зберігати і підтримувати гуманістичні засади освіти, особливо у надзвичайних умовах. Правове регулювання освіти під час війни здійснюється відповідно до Конституції України: стаття 53 гарантує кожному право на освіту навіть у період воєнного стану [1]. Закон України «Про освіту» передбачає збереження освітнього процесу за умови адаптації форм навчання відповідно до безпекової ситуації. Досить важливим аспектом є перенесення або призупинення навчання в небезпечних умовах, а також забезпечення прав здобувачів освіти на отримання в повному обсязі освітніх послуг після закінчення війни [2]. Також варто зазначити, що закон України «Про правовий режим воєнного стану» не скасовує, а обмежує певні права та свободи громадян, які

стосуються в тому числі й освіти [3]. Як приклад, це може бути обмеження доступу до освітніх закладів, якщо це пов'язано з безпековою ситуацією в регіоні, а також призупинення процесу навчання та можливе переведення в дистанційний формат, якщо це гарантуватиме безпеку всіх учасників освітнього середовища.

Отже, освітній процес може проходити в очній, дистанційній та змішаній формах, без сумніву, форма організації залежить від стану безпеки в кожному населеному пункті і визначається рішенням місцевої влади. Важливою є роль органів місцевого самоврядування та освітніх установ в організації безпечних умов навчання, а саме: наявність укриттів, планів евакуації, онлайн-платформ. Адже, питання безпеки закладів освіти та учасників освітнього процесу, забезпечення належних, рівних умов отримання освіти та організації безпечного освітнього середовища є актуальним у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України [4].

Концепцією безпеки закладів освіти, схваленою розпорядженням Кабінету міністрів України від 07.04.2023р № 301-р визначено, що проблемою, яка потребує вирішення, є низький рівень безпеки освітніх закладів та організації безпечного освітнього процесу [4]. Слід зауважити, що від початку повномасштабного вторгнення в Україну було вжито комплекс заходів для забезпечення доступу до освітніх послуг, зокрема, створення (за умов їх наявності вдосконалення та укомплектування) укриттів, що є критично важливим під час війни, використання гнучких форм навчання, покращення матеріально-технічної бази освітніх закладів для забезпечення належних умов навчання, адаптація освітніх програм, розроблення чітких інструкцій для учасників освітнього процесу, щодо дій під час надзвичайних ситуацій та у разі вибухів, проведення навчання з мінної безпеки та з надання домедичної допомоги, психологічної само і взаємодопомоги.

Попри виклики, непорозуміння та складні обставини, слід зазначити, що в умовах війни відповідальність педагогічних та науково-педагогічних працівників має охоплювати не лише питання реалізації освітніх програм, а також і

забезпечення безпечних умов навчання, збереження життя та здоров'я, психологічну підтримку всіх учасників освітнього процесу, зокрема здобувачів освіти. Моральна відповідальність викладача вимагає толерантності, підтримки, збереження людяності, гуманістичних і духовних цінностей, віри в майбутнє, посилення уваги до питань національної свідомості, патріотизму та активної громадянської позиції. Тому доцільним буде інтенсифікація системи підвищення компетентності, самоосвіта, обмін досвідом та впровадження актуальних та прогресивних методик організації безпечного освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст.141 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Концепція безпеки закладів освіти: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.12.2023 р. № 301-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

Ірина Калгіна

*старший викладач центру спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Кам'янське, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ ВИМОГ ДО ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану актуалізуються морально-етичні виклики та вимоги до громадян в різноманітних галузях суспільного та приватного життя, господарства та професійної діяльності, в тому числі і в системі освіти. Аналізуючи питання нормативного регулювання вимог професійної етики до працівників сфери освіти, можемо зазначити, що закон України «Про освіту» зобов'язує педагогічних працівників, дотримуватися педагогічної етики; поважати гідність, права, свободи і

законні інтереси всіх учасників освітнього процесу; настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей [1].

Проте в реаліях воєнного часу, окрім актуальних у мирний час загальних принципів професійної компетентності, відповідальності і поваги до особистості, у зв'язку із загрозами фізичному і ментальному здоров'ю учасників освітнього процесу, зростанням рівня психоемоційного навантаження, тривожності та потребою у стабільності і повсякчасній підтримці додаються нові етичні вимоги до педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти, зокрема такі:

- створення безпечного середовища для реалізації освітніх програм та забезпечення якості, неперервності і стабільності освітнього процесу;
- психоемоційна стійкість, прояв емоційного інтелекту, емпатія та чутливість, посилена емоційна саморегуляція, дистанціювання від власних переживань;
- надання психологічної підтримки здобувачам освіти та колегам, розпізнавання та моніторинг травмуючих ситуацій, надання першої допомоги у разі їхнього виникнення;
- дотримання правил інформаційної гігієни, критичне мислення, протидія дезінформації, перевірка інформації, стриманість, нейтральність та об'єктивність у її поширенні, особливо, якщо така інформація має чутливий характер, уникання маніпуляцій, агресії чи різких оціночних суджень;
- формування національної ідентичності та стійкості, виховання патріотизму, гідності, гуманізму та поваги до загальнолюдських цінностей;
- моральне лідерство, приклад у демонстрації стійкості, гідності, відданості національним інтересам та стійка віра в перемогу;
- налагодження ефективної комунікації з усіма учасниками освітнього процесу, оперативність, чіткість, послідовність;
- співпраця, взаємопідтримка у колективі, недопущення конфліктів, особливо на ґрунті політичних розбіжностей чи інших психотравмуючих факторів і тем;

– дотримання принципів академічної доброчесності, збереження конфіденційної інформації, уникання дискримінації, зловживання владою чи конфлікту інтересів;

– запобігання корупційним ризикам чи зловживанням, раціональне використання ресурсів виключно за призначенням;

– створення умов та проведення заходів щодо профілактики стресу, емоційного вигорання та інших складних ситуацій, з урахуванням реалій військового часу.

Моральні принципи, норми мають бути критеріальними показниками педагогічної етики, регуляторами педагогічних взаємин. Дотримання їх передбачає наявність у педагога інтегрованих морально-професійних якостей (любви, чуйності, витримки, принциповості, поміркованості, розсудливості, справедливості, доброзичливості, щирості, відвертості, довірливості та ін.) [2, С. 153].

Наразі, без сумніву, існують певні проблеми застосування норм педагогічної етики, прийнятих у «мирний» час, тому постає нагальна потреба удосконалення та трансформації норм і принципів професійної педагогічної етики, підвищення суспільної уваги до етичної ролі педагога, адже в умовах війни педагогічна етика має стати запорукою збереження людських цінностей, національної ідентичності, ментального здоров'я нації та основою для повоєнного відновлення системи освіти України.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

2. Федорович А. В. Етика педагога як змістова основа його моральної компетентності *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. №74. С.153.

Наталя Лисенко
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки і психології,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна;

Володимир Фесенко
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки і психології,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна;

Наталія Шварц
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна;

Ганна Тимощук
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і психології
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

ІНТЕРАКТИВНА ДОШКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ RVL У МЕДИЧНИХ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну спричинило значні зміни в освітньому процесі, зокрема вимушено пришвидшило розвиток дистанційного навчання у прифронтових регіонах. У цих умовах безпечне відвідування навчальних закладів стало неможливим, що змусило як викладачів, так і здобувачів активно адаптуватися до нових форматів роботи. На сьогодні спостерігаємо прискорену інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій у щоденну педагогічну практику. Використання онлайн-платформ, відеоконференцій та інтерактивних інструментів, таких як віртуальні дошки, стало не лише засобом передачі знань, а й інструментом підтримки взаємодії, колективної роботи та розвитку професійних компетентностей здобувачів. Віртуальна дошка — це новий, перспективний та багатофункціональний сервіс: робочий простір, «чистий аркуш» для спільної роботи над створенням і редагуванням зображень та документів, а також для комунікації в режимі реального часу. Вона може використовуватися не

лише для візуалізації певної інформації, але й для забезпечення інтерактивності занять у дистанційному форматі, проведення оцінювання, фіксації досягнень, перевірки робіт у співпраці тощо. Попри складні умови, у яких змушені працювати сучасні українські педагоги, а студентство отримувати знання, очікування сучасного суспільства і відповідальність, яку воно покладає на вищу освіту, залишаються незмінно високими. Сучасний соціум потребує творчих фахівців, здатних аналітично мислити, розв'язувати нетипові проблеми, що не цураються саморозвитку та ефективної командної роботи. Саме проблемно-орієнтоване навчання (PBL) у вищих навчальних закладах сприяє розвитку цих якостей.

Наша мета – показати, що метод PBL є універсальним і може ефективно застосовуватися при підготовці майбутніх фахівців у різних галузях, де необхідне аналітичне мислення та дослідницькі навички. Ми пропонуємо використовувати проблемні завдання різних типів (а саме: завдання з несформульованим питанням, завдання на доведення, завдання з мінливим змістом тощо). Для забезпечення діалогу (зокрема й асинхронного) в умовах дистанційного навчання радимо використовувати інтерактивні дошки. Наприклад, дошку Padlet (<https://padlet.com>) — сервісу з розширеним функціоналом, який поєднує функції блогу, нотаток та платформи для онлайн-обміну файлами. Він безкоштовний, зручний для користувача та підтримує українську мову. За допомогою Padlet користувачі можуть створювати мережевий контент у різних форматах, публікувати не лише навчальні матеріали, а й повідомлення, коментарі, оцінки, зображення, фотографії, відео та гіперпосилання.

Проблемне завдання не має єдиного правильного рішення — здобувачі створюють індивідуалізовані плани реабілітації, що сприяє розвитку клінічного мислення, аналітичних навичок та адаптивності.

*Приклад проблемного завдання з мінливим змістом для фізичних
терапевтів:*

35-річний пацієнт звертається до фізичного терапевта після травми правого колінного суглоба, отриманої під час футбольного матчу три тижні тому. Ортопедичний діагноз: розтягнення зв'язок колінного суглоба II ступеня. На момент консультації: біль при згинанні коліна понад 90°, легка набряклість, зменшення амплітуди рухів, слабкість квадрицепса; пацієнт ходить без милиць, але з жорсткою ходою.

Завдання:

1. Сформулювати короткострокові та довгострокові цілі фізичної терапії.
2. Запропонувати комплекс вправ, відповідний цьому етапу реабілітації.
3. Визначити, як зміниться програма реабілітації у випадках:
  - а) посилення больового синдрому;
  - б) виникнення блокування колінного суглоба;
  - с) повернення пацієнта до активних занять спортом.

Формат відповіді – оформлення інтерактивної дошки Padlet. Додайте вашу відповідь як повідомлення, теоретичну інформацію наведіть у текстовому файлі та доповніть її відеоматеріали, які б доводили та обґрунтовували слушність вашої думки. Надайте активне посилання на ваш Padlet у месенджер групи для обговорення.

Таким чином, проблемно-орієнтоване навчання – це освітній метод, у якому для навчання використовуються складні завдання з реального життя. Цей підхід заохочує здобувачів застосовувати критичне мислення та навички розв'язання проблем, сприяючи отриманню практичного досвіду та активному засвоєнню знань. Використання інтерактивних дошок для демонстрації виконаної роботи дозволяє здобувачам навчитися обґрунтовувати свою точку зору під час можливого діалогу з колегами. У перспективі інтерактивні дошки можуть стати стандартним інструментом у медичній та фармацевтичній освіті, підвищуючи ефективність дистанційного навчання.

Артем Лисюк
курсант ННІ1-24-203Пр,
Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Олена Макарова (науковий керівник)
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології,
майор поліції,
Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна

МЕТОДИКА ІНТЕГРАЦІЇ 3D-МОДЕЛЮВАННЯ У ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ТРАСОЛОГІЇ ДЛЯ КУРСАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В умовах стрімкого розвитку технологій, криміналістична трасологія потребує постійного вдосконалення. Інтеграція 3D-моделювання у навчальні програми для курсантів Національної поліції України є не просто нововведенням, а необхідною умовою для формування кваліфікованих працівників підрозділів Національної поліції України, які здатні ефективно працювати з цифровими доказами. Цей підхід, має на меті покращити точність фіксації доказів, глибину досліджень та наочність презентації трасологічної інформації.

3D-сканування – це технологія, яка охоплює мільйони точок певного реального середовища, що дозволяє створити його віртуальний аналог. Хмари точок можуть бути використані для отримання детальної, реалістичної комп'ютерної графічної 3D-моделі, що має великий спектр застосування (розслідування правопорушень, аварій, пожеж тощо) [1, с. 141-142].

Перед початком практичної роботи курсанти Національної поліції України мають засвоїти певні теоретично-методологічні основи. Сюди ми можемо віднести вивчення принципів роботи основних методів, таких як фотограмметрія. Фотограмметрія - це технологія 3D-сканування, яка дозволяє визначити розмір і форму об'єкта по фотографії, іншими словами це поракурсне фотографування [2, с. 51]. Ще до вивчення принципів роботи основних методів 3D-сканування ми можемо віднести лазерне сканування. Лазерне сканування - це технологія, яка швидко і

точно вимірює відстань від сканера до точок об'єкта, і потім реєструє ці напрями з подальшим створенням тривимірної моделі в контурі хмари точок [3, с. 205]. Також на початковому етапі курсанти Національної поліції України повинні ознайомитися з функціональними спеціалізованими програмами для фотограмметрії, які дозволяють створити 3D-модель. Сюди, ми можемо віднести такі програми як Agisoft Metashape або Reality Capture. Крім цього, серед основних теоретичних аспектів є саме нормативно-правове регулювання 3D-сканування.

Після засвоєння теоретичних аспектів, курсанти Національної поліції України повинні перейти до вивчення технічних навичок. На цьому етапі одним з важливих навичок є саме здатність складати точну модель місця події. Тут здобувачі вищої освіти повинні практично тренуватися фіксувати різноманітні сліди, включаючи від відбитка взуття на ґрунті до слідів знарядь злочину. Наступний не менш важливий етап технічних навичок є обробка даних. Обробка даних включає в себе збирання, зберігання, пошук та аналіз необхідних даних з мінімальними витратами [4, с. 5]. Тут курсант Національної поліції України повинен навчитися самостійно виконувати імпорт знімків, їхнє вирівнювання, генерацію щільної хмари точок, побудова полігональної 3D-моделі та накладання текстур. Після опанування цих теоретичних і технічних навичок, курсант Національної поліції України вже буде мати уявлення про 3D-моделювання, і зможе уже безпосередньо створювати об'ємну цифрову модель слідів взуття, модель слідів шини, сліди знарядь злочину чи взагалі моделювати місце події [5]. Даний вид навчання вже починає впроваджуватися в освіту курсантів Національної поліції України. Наприклад у Національній академії внутрішніх справ під час занять з дисципліни «Криміналістика» курсанти Національної поліції України ознайомлюються з особливостями застосування 3D-сканерів під час огляду місця події. Під час таких занять, здобувачі освіти мають можливість створювати детальні цифрові копії місць правопорушення, що допомагає ретельно зафіксувати всі важливі деталі й надалі застосовувати 3D моделювання у розслідуванні злочинів [6].

З вищевикладеного можемо визначити, що інтеграція 3D-моделювання в навчальні програми для курсантів Національної поліції України є об'єктивно необхідним та стратегічно важливим кроком у контексті модернізації криміналістики. Запропонований структурований підхід, що поєднує фундаментальну теоретичну підготовку з формуванням практичних навичок роботи з передовими технологіями, спрямований на підготовку фахівців нового покоління. Такі фахівці здатні ефективно використовувати цифрові інструменти для фіксації, дослідження та візуалізації доказів, що в кінцевому підсумку підвищує якість розслідування злочинів та відповідає викликам сучасної боротьби зі злочинністю. Таким чином, впровадження даної інновації є вагомим чинником у підвищенні професійної компетентції працівників правоохоронних органів та сприятиме підвищенню ефективності їхньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Непорада А. Нові технології в криміналістиці: 3D-сканування під час огляду місця події. Криміналістичний вісник. 2016. № 2 (26). С. 141–143.
2. Тасаж В. С. 3D сканер для визначення геометрії об'єкту контролю. Дипломна робота на здобуття ступеня бакалавра з напрямку підготовки 6.051003 «Приладобудування». 2019. С. 57. URL: <https://surl.li/xszyea> (дата звернення 10.10.2025)
3. Коноваленко І. Д. Використання 3D-сканера у геодезії. Наземне лазерне сканування. Формування нової парадигми управління земельними ресурсами в умовах посилення євроінтеграційних процесів в Україні. м. Харків. 25 вересня 2018 р. С. 205-207. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/15231> (дата звернення 10.10.2025)
4. Молчанов В. П. Засоби систем обробки даних : навчальний посібник / В. П. Молчанов. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 100 с. URL: <https://surl.lt/nohdgj> (дата звернення 10.10.2025)
5. Макарова О.П. Використання цифрових технологій в діяльності поліції для боротьби зі злочинністю. Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 травня 2021 року, м. Суми) Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2021. 204 с. С. 173-176
5. Використання 3D-технологій під час огляду місця події: практичний досвід. Офіційний веб-портал НАВС. URL: <https://www.navs.edu.ua/news/vikoristannya-3d-tehnologij-pid-chas-oglyadu-miscya-podiyi-praktichnij-dosvid.html> (дата звернення 10.10.2025)

Олександр Любич
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ІСТОРІЯ РИМСЬКОГО ПРАВА, ЇЇ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Якщо римське право цілковито обґрунтовано займає провідне місце у ряді юридичних дисциплін, то перше, з чого потрібно розпочинати його вивчення, є, звичайно, його історія. Без неї римське право його останньої стадії, право Юстиніанівського Зводу (т. зв., «чисте римське право»), а тим більше римське право Нової Європи (т. зв., «сучасне римське право») було б абсолютно не зрозумілим. Римські юристи не залишили нам історії свого права: практичний інтерес до права відтіснив у них на задній план інтерес історичний. Серед юридичної літератури давнини творів історичного характеру майже не зустрічається; виключення складає тільки твір юриста II ст. н.е. Помпонія – *Enchyridium*, фрагмент з якого зберігся до нашого часу у одній з частин Юстиніанівського Зводу, *Digesta* (fr. 2 D. 1. 2). Але уривок цей стосується тільки історії юриспруденції та у багатьох відношеннях наповнений незрозумілих речень і протиріч. Окремі історичні повідомлення робились, правда, інколи римськими юристами з тієї чи іншої причини, але повідомлення ці випадкові і фрагментарні. Найбільше значення з них мають ті, які знаходяться у збереженому до нашого часу у повному складі творі Гая, також юриста II ст. н.е., під назвою *Institutiones* [1]. У зв'язку з цим історію римського права доводиться відтворювати спираючись на інші джерела. Які можна розділити на дві групи. А) Першу групу складають літературні пам'ятки – твори давніх письменників. Найбільш значні з них мають, зрозуміло, твори, що присвячені римській історії; це рукописи Тита Лівія, Діонісія Галикарнаського, Плутарха, Полібія, Тацита та інших. Але і твори неісторичного характеру також дають багато цінних даних, саме там ми стикаємось з тими чи іншими фактами, що проливають світло і на історію розвитку правових інститутів. Серед літературних творів цього

роду можна зазначити рукописи Цицерона, Плінія, граматиків (Варрона, Валерія Проба та ін.), землемірів (*agrimensores* або *gromatici* Фронтін, Гігін тощо), твори із сільського господарства (Кантон *de de agricultura*, Варрон *rerum rusticarum libri tres* тощо). Навіть твори поетів (Плавта, Горація та інших) надають відомості з історії права. Б) Другу групу складають джерела епіграфічні. У різні часи і у різних місцях знаходились і продовжують знаходитись різні залишки давнини – будь яка мідна дошка з викарбуваним на ній текстом закону, якась колона з написом, якісь документи, що збереглися (дощечки або папіруси). Усі ці безпосередні залишки античної давнини у усій їх сукупності являють великий історичний інтерес і багато дали історії римського права. Повне зібрання усіх подібних написів видається Берлінською Академією наук, починаючи з 1863 р., під назвою *Corpus Inscriptionum Latinarum* [2]. Деякі з зазначених джерел до Юстиніанівського права можна знайти у виданнях Girard'a: *Textes de droit romain*, Bruns'a: *Fontes juris romani antiqui* або у італійському виданні (Riccobono, Baviera, Ferrini): *Fontes juris romani antejustiniani*.

Суто наукові дослідження історії римського права сформувались тільки на початку XIX століття, з появою т.з. історичної школи в юриспруденції. Пробудження цікавості до історії римського права співпало з встановленням нового, критичного методу в дослідженні римської історії загалом. Ініціатором цього критичного відношення до римської традиції є німецький вчений Нібур; його Римська історія (1811-1812 р.). Той же Нібур у 1816 р. відкрив у бібліотеці Веронського собору рукопис повного зазначеного вище твору Гая *Institutiones*, який на багато питань історії римського права дає нові відповіді. Це відкриття ще більше допомагало активізації історичного інтересу. Після Нібура дослідження загальної історії Риму рухається без перериву вперед і висуває цілий ряд талановитих дослідників. На чолі їх мають бути поставлені Швеглер (його «Римська історія» була видана у 1853-1858 pp.) і Т. Моммзен («*Römische Geschichte*» - перше видання 1854-1856 pp., томи I-III, що охоплюють римську історію до битви біля Тапсе; згодом був том V, що у якому йшлося про історію провінцій у період імперії; далі твору Моммзена не пішло), а у

новітній час Паіс, Ед. Мейєр та інші. Для загального ознайомлення з римською історією (крім згаданої історії Моммзена) непоганим посібником є Нізе: Фрагмент римської історії та джерелознавства [3]. Паралельно з розвитком досліджень у галузі римської історії йдуть роботи в галузі римського права, Тот Моммзен і тут зробив дуже багато. Окрім маси дрібних досліджень, йому ми зобов'язані критичним переосмисленням Юстиніанових Дігест [4], повною систематичною обробкою римського державного і римського кримінального права. Крім Моммзена, мають бути названі: Ієрінг (Ihering), автор твору «Дух римського права», розкрив багато історичних процесів під час розвитку римського права; Келлер, який вперше розглянув історію римського процесу; П. Крюгер [5], який дослідив історію джерел та літературу з римського права; О. Перніс, Лейст, Фохт, Карлова, а серед пізніших Ленель, Влассак, Міттейс, Жірап, Коста [6].

Список використаних джерел

1. Girard. Manuel elementaire de droit romain. 5-e ed. 1911. (Є німецький переклад 4 видання Mayr'a Geschichte und System des römischen Rechts. Berlin. 1908). R. v. Mayr. Römische Rechtsgeschichte (Sammlung Göschen). 7 випусків 1912-1913 р.
2. Bruns-Pernice-Lenel. Geschichte und Quellen des römischen Rechts в Holtzendorfs Encyklopädie der Rechtswissenschaft. 6-е вид. 1902-1903 р. Bonfante. Storia del diritto romano. 1909.
3. Mommsen. Römisches Staatsrecht. I, II, III, 1887—1888. Le droit public romain, 7 томів, (1889-1895). Mommsen. Abriss des römischen Staatsrechts. 1893. Willems. Le droit public romain. 7 вид. 1910.
4. Mommsen. Römisches Strafrecht. 1899. Sohm, Institutionen. Geschichte und System des römischen Privatrechts. 14-е вид. 1911. Costa. Storia del diritto romano privato. 1911. Czyhlarz. Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechts. 9-е и 10-е изд. 1908. Salkowski. Institutionen. Grundzüge des Systems und der Geschichte des römischen Privatrechts. 9-е изд. 1907.—Есть русский пер.: Сальковский. Институции. 1910. L. Mitteis. Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians. Bd. I. Grundbegriffe und Lehre von den juristischen Personen. 1908.
5. P. Krüger. Geschichte der Quellen und der Literatur des römischen Rechts, 2-вид. 1912. Th. Kipp. Geschichte der Quellen des römischen Rechts. 3-е вид.
6. Karlowa. Römische Rechtsgeschichte. T. I. 1885. T. II. 1901 p. Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. T. I. 6-е вид. 1907 p., T. II—1 Abth 5-е вид. 1894, 2 Abth. 5-е вид. 1898, T. III. 5-е вид. 1906 p. E. Costa. Storia delle fonti del diritto romano. 1900. Keller. Der römische Civilprocess und die Aktionen. 6-е вид. 1883. Bethmann-Hollweg. Der römische Civilprocess. I, II, III, 1864—1866. Wlassak. Römische Processgesetze. 1881—1891.

Валентина Мірошніченко
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

Влада Гордієнко
студентка 2 курсу,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

ПЕРЕВАГИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Ігрові технології навчання – це система методів, прийомів і форм організації освітнього процесу, що ґрунтується на застосуванні гри як специфічного виду діяльності. У навчальному процесі гра виконує не лише розважальну функцію, а й слугує ефективним педагогічним засобом, який стимулює пізнавальну активність учнів, розвиває їхнє мислення, увагу, пам'ять і творчий потенціал.

У працях дослідників (М. Артюшиної, М. Воровка, С. Дяченко, О. Комар, О. Саркісової, О. Федоренко та ін.) здійснено аналіз використання ігрових технологій в освітньому процесі. Зокрема, О. Федоренко виокремлює такі типи ділових ігор, як: ігри-розминки, ситуативно-рольові ігри, конструктивно-рольові, проблемно-рольові, дискусійні ігри творчі ігри [1]. Дослідниця підкреслює, що в умовах належно організованої роботи зі студентами гра набуває професійного характеру за своєю формою, проте залишається навчальною за змістом і результатами [1, С. 129–134].

За класифікацією сучасних освітніх технологій за зростанням інноваційності ігрові технології відносять до груп інтерактивних та евристичних технологій [2]. Основною метою застосування ігрових технологій є досягнення ефективності освітнього процесу. Оскільки через гру здобувачі освіти легше засвоюють складний

матеріал, розвивають уміння співпрацювати та самостійно приймати рішення, під час ігрового навчання вдається стимулювати пізнавальну мотивацію, формувати комунікативні уміння і створювати позитивну емоційну атмосферу на заняттях. Завдяки поєднанню навчального змісту та ігрової форми, майбутні педагоги виступають активними учасниками освітнього процесу, мають можливість проявити ініціативу, фантазію, логічне мислення й командний дух.

У процесі гри педагог виконує роль організатора, координатора та наставника. Він забезпечує умови для активної залученості кожного студента, підтримує доброзичливу атмосферу, сприяє усвідомленню навчальної мети гри та здійснює підбиття підсумків

Отже, ігрові технології підвищують інтерес до навчання, сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу, розвивають творче та критичне мислення. Вони сприяють розвитку умінь співпраці, відповідальності та самостійності. Ігрові технології відіграють значну роль у підготовці майбутніх педагогів, оскільки дають змогу реалізувати принципи діяльнісного й компетентнісного підходів, роблячи навчальний процес природним і захопливим. Використання гри забезпечує врахування індивідуальних особливостей кожного здобувача освіти. Ігрові технології також сприяють формуванню ключових компетентностей, визначених освітніми стандартами: уміння вчитися впродовж життя, ініціативності, підприємливості, соціальної й громадянської активності, критичного мислення. Гра формує навички саморегуляції, вчить майбутніх педагогів приймати рішення, працювати в команді, долати труднощі, бути відповідальними за власний вибір.

Список використаних джерел

1. Федоренко О. І. Використання ділових ігор при вивченні правових дисциплін у процесі підготовки майбутніх правоохоронців до професійної діяльності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014, № 4. С. 129–134.
2. Артюшина М. В., Саркісова О. Ю. Сучасні освітні технології у теорії та практиці підготовки здобувачів вищої освіти до викладацької діяльності. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія. 2022. № 20, С. 9-19.

Анатолій Мірошніченко
кандидат педагогічних наук,
начальник (декан) факультету правоохоронної діяльності,
Національна академія Державно прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна

АКТИВІЗАЦІЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Для майбутнього офіцера-прикордонника важливим є не лише набути професійних знань, а й навчитися виявляти ініціативу, відповідальність, здатність приймати рішення в умовах невизначеності – бути справжнім лідером. В умовах підвищених вимог до морально-психологічного стану військових колективів, офіцер-лідер стає центральною фігурою, що забезпечує згуртованість, дисципліну та високу боєздатність підрозділу. Водночас, лідерська компетентність пов'язана зі здатністю до саморегуляції, психологічної стійкості й гнучкого реагування на стресові ситуації, що є особливо важливим для офіцерів-прикордонників.

Майбутній офіцер-прикордонник повинен уміти критично оцінювати власні якості, визначати напрями розвитку та цілеспрямовано вдосконалювати свої лідерські вміння. Тому самовдосконалення є невід'ємною складовою професійного зростання.

Першим структурним елементом процесу самовдосконалення лідерської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є адекватна самооцінка особистістю власних лідерських якостей та компетентності. У цьому контексті цікавою є наукова позиція О. Сафіна. Учений трактує самооцінку як важливий елемент самовдосконалення. Узагальнюючи погляди науковців, можна стверджувати, що сутність самопізнання полягає у здатності людини, пізнавши себе та визначивши позитивні цілі, співвіднести власні риси з тими якостями, які потрібні для досягнення бажаного результату [1].

Самооцінка сформованості лідерської компетентності – це судження особистості про наявність або відсутність у себе лідерської компетентності у порівнянні з існуючими зразками (еталонами). Самооцінка охоплює не лише визначення рівня сформованості лідерської компетентності, а й ступінь її розвитку, що створює умови для подальшого вдосконалення та корекції.

Адекватна самооцінка та досвід її формування становлять початковий етап на шляху саморозвитку, адже саме вона виступає базовим структурним компонентом процесу самовдосконалення.

Водночас І. Блощинський звертає увагу на те, що самооцінка майбутніх офіцерів-прикордонників сформованості їх лідерської компетентності є динамічним показником, що може змінюватися під впливом різних чинників. На думку автора, одним із визначальних факторів цих змін є зворотний зв'язок між педагогом і курсантом. Досвідчений педагог прагне сприяти формуванню позитивного самосприйняття, мотивує курсантів до саморозвитку та розкриття їхнього лідерського потенціалу. Натомість педагог, який діє неконструктивно, може відштовхувати вихованців, формуючи в них відчуття меншовартості, невпевненості у власних силах і страх осуду з боку інших. Це перешкоджатиме формуванню лідерської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Позитивний зворотний зв'язок допомагає курсанту усвідомити правильність своїх дій, що підвищує його самооцінку й утверджує відчуття компетентності. Негативний же відгук, навпаки, породжує сумніви у власних здібностях, знижуючи рівень самоповаги [2, с. 175–179].

Другим структурним елементом процесу самовдосконалення командирської компетентності є потреба у ньому. Вона формується на базі адекватної самооцінки сформованості лідерської компетентності. Як уже зазначалося, головна роль самооцінки у процесі самовдосконалення лідерської компетентності полягає в тому, що саме вона допомагає особистості усвідомити суперечність між реальним рівнем сформованості цього феномену, який критично оцінюється, і бажаним, ідеальним

рівнем. Це усвідомлення розбіжності викликає внутрішній дискомфорт, який спонукає майбутнього офіцера-прикордонника докладати зусиль для його подолання, тобто підвищувати власний рівень професійної підготовленості.

Отже, адекватна самооцінка виступає підґрунтям виникнення потреби у самовдосконаленні лідерської компетентності. Для самовдосконалення лідерської компетентності пропонуємо розробити відповідну програму та алгоритм дій. Це може бути предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Сафін О. Д. Психологічні основи управлінської діяльності військових кадрів Прикордонних військ : дис. ... д-ра психол. наук. Хмельницький, 1997. 499 с.
2. Блощинський І. Г. Сутність і зміст формування самооцінки курсантів вищих військових навчальних закладів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2005. Вип. 13. С. 175–179.

Ольга Помогайбо

*старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарна академія України, м. Кам'янське, Україна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ

Питання дисциплінарної відповідальності працівників сфери освіти є досить актуальним, адже дисциплінарна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, яка полягає в обов'язку працівника відповідати за вчинений ним дисциплінарний проступок і понести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового права. [1, 374]. Відносно дисциплінарного проступку, завдання в результаті нього матеріальної чи іншої шкоди не є пріоритетним, а суспільно шкідливим є вже сам факт його вчинення.

На відміну від інших видів юридичної відповідальності, дисциплінарна відповідальність спрямована на забезпечення дисципліни в основному в межах

службового підпорядкування, хоча й інколи мають місце винятки із загального правила. [2, 608].

Порушення освітніми працівниками етичних норм, правил, трудових обов'язків та правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, без сумніву може вважатися дисциплінарним проступком і має передбачати правову реакцію в різних формах дисциплінарної відповідальності.

Серед дисциплінарних проступків, які можуть стати приводом для застосування заходів дисциплінарної відповідальності стосовно педагогічних чи науково-педагогічних працівників, можна виділити наступні:

- недотримання професійних обов'язків – пропуски занять без поважних причин, запізнення, неналежна чи неякісна підготовка до занять, невиконання розпоряджень керівництва тощо;

- академічна недоброчесність – плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, необ'єктивне оцінювання чи упередженість у ставленні до здобувачів освіти;

- зловживання службовим становищем – правопорушення пов'язані із корупцією, нав'язування платних послуг, неправомірний тиск на учасників освітнього процесу, використання службового становища у власних інтересах;

- порушення педагогічної етики, некоректна поведінка – прояви психологічного чи фізичного насильства, приниження гідності інших учасників освітнього процесу, упереджене ставлення та дискримінація за будь-якими ознаками, нетактовність, розголошення конфіденційної інформації, неприпустима поведінка (сексуальні домагання чи інші дії сексуального характеру чи поява під час освітнього процесу у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння).

Закон України «Про освіту» визначає обов'язком педагогічних чи науково-педагогічних працівників дотримання академічної доброчесності, педагогічної етики; поважати гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу [3]. Кодекс законів про працю передбачає основні види

дисциплінарних стягнень: догана та звільнення, хоча законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення [4], такі як попередження, громадський осуд, позбавлення премії чи зниження кваліфікаційної категорії, якщо це передбачено внутрішніми положеннями.

Стосовно педагогічних чи науково-педагогічних працівників дисциплінарні стягнення можуть мати в першу чергу певні репутаційні наслідки, впливати на кар'єрне зростання, стати причиною у обмеженні участі у конкурсах щодо заміщення вакантних посад тощо.

Актуальною проблемою застосування дисциплінарної відповідальності щодо працівників закладів освіти, на жаль, може бути непрозорість та недосконалість механізмів подання та розгляду скарг і винесення рішень. Таким чином звинувачення у порушенні етичних вимог іноді може бути викликане помстою чи бажанням позбавитися небажаного співробітника. Таким чином необхідним вважаємо удосконалення нормативної бази щодо виявлення і розгляду дисциплінарних проступків та винесення рішень стосовно них, а також систематичний моніторинг і створення системи підготовки працівників закладів освіти стосовно прав та обов'язків учасників освітнього процесу, етики та доброчесності.

Список використаних джерел

1. Андрушко А. В. Основні проблеми загальної дисциплінарної відповідальності у трудовому праві // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 37. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. С. 371–377.

2. Собакарь А. О. Дисциплінарна відповідальність як різновид юридичної відповідальності державних службовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С 608–611.

3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>

Юлія Смолянко
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ЕТИЧНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах цивілізаційних трансформацій, глобалізаційних процесів та стрімкого розвитку інформаційного суспільства проблема формування етичної культури викладача набуває особливої значущості. Сучасна вища освіта сьогодні охоплює не лише передачу знань і формування професійних компетентностей, а й передбачає **виховання морально зрілої, соціально відповідальної і гуманістично орієнтованої особистості здобувача вищої освіти.**

У цьому контексті роль викладача виходить за межі традиційного носія академічних знань: він стає моральним авторитетом, медіатором цінностей і культурних смислів, здатним формувати у студентів стійкі гуманістичні орієнтири та ціннісні пріоритети, що впливають на їхній подальший професійний і соціальний розвиток.

Відповідно до аксіологічної парадигми педагогічної науки, цінності не передаються у формі готових істин, а інтегруються у внутрішній світ студента через особистість викладача – його етичну позицію, поведінку, стиль комунікації, професійну рефлексію та здатність до емпатійного співбуття. Саме тому викладач постає не лише транслятором знань, а детермінантою становлення морально-ціннісної самосвідомості здобувачів, їхнього ставлення до світу, професії та людини як вищої соціальної цінності [1].

Виконання педагогом професійного та морального обов'язку ускладнюється численними чинниками сучасності, серед яких глобалізаційні та соціокультурні трансформації, технологічні інновації у навчанні, дистанційні форми освіти, поляризації цінностей студентів тощо. У зв'язку з цим актуальним стає

дослідження, як етична культура педагога може слугувати механізмом стабілізації і розвитку особистості здобувачів вищої освіти.

Необхідно зазначити, що недостатня увага до етичного аспекту педагогічної діяльності може призводити до професійної дезорієнтації, низької академічної доброчесності і слабого морального розвитку здобувачів вищої освіти.

Погоджуємося з думкою провідних науковців, що професійна етика – система норм і правил, що регулюють поведінку фахівця, спираючись на загальнолюдські моральні цінності та враховуючи специфіку його професійної діяльності і конкретні обставини, у яких він діє [2]. Етична культура викладача – не лише знання професійно-етичних норм і моральних принципів, а й внутрішня позиція, світоглядна зрілість, культура взаємодії. Вона виявляється у толерантності, доброзичливості, педагогічному такті, дотриманні академічної доброчесності, умінні створювати атмосферу довіри, партнерства, моральної безпеки в освітньому процесі тощо.

Етична культура викладача виступає ключовим чинником, що визначає стиль педагогічної взаємодії та формує атмосферу взаємоповаги й довіри в освітньому середовищі, безпосередньо впливаючи на моральні та ціннісні орієнтації здобувачів освіти. Становлення морально-етичної культури не є результатом впливу окремих навчальних дисциплін, а формується через інтегровану і гармонійну взаємодію всіх складників освітнього простору. Його становлення зумовлюється не лише змістом освітніх програм, а й залежить від загального мікроклімату закладу, культури комунікації, міжособистісних відносин та домінуючими цінностями академічної спільноти.

Особистісні та ціннісні орієнтації студентів значною мірою формуються через поведінкові моделі викладача, його здатність до морального самовираження та етичного консистентного поводження. Психологічні дослідження підтверджують, що цінності, закладені в освітньому процесі, мають тривалий і стійкий вплив на подальше професійне та соціальне життя особистості.

З огляду на це, особливого значення набуває розвиток етичної компетентності майбутніх фахівців, діяльність яких може здійснюватися у сферах, потенційно загрозливих для життя та безпеки людини. Глибоке засвоєння принципів екологічної свідомості та професійної етики дозволяє майбутньому фахівцю усвідомлювати можливі моральні ризики, прогнозувати наслідки своїх рішень та відповідально брати участь у їх конструктивному вирішенні, забезпечуючи гармонію між професійною ефективністю та гуманістичними цінностями.

Отже, етична культура викладача є визначальним фактором, рушійною силою у процесі формування особистісних і ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти. Інакше кажучи, саме приклад, поведінка, стиль спілкування й моральна позиція викладача суттєво впливають на те, як здобувачі закладів вищої освіти розуміють етичні норми й професійну відповідальність; формують власні моральні та громадянські позиції; ставляться до навчання, колег, суспільства, праці; осмислюють цінності людяності, справедливості, гідності, свободи [3].

Професійна етика викладача закладу вищої освіти стає виховним і смислотворчим чинником, який сприяє формуванню аксіологічної (ціннісної) компетентності студентів, тобто здатності робити моральний вибір у професійній діяльності; стимулює особистісний розвиток – самоповагу, саморефлексію, здатність до емпатії, моральної автономії та формує культуру професійної етики у майбутніх фахівців через наслідування морального прикладу викладача.

Таким чином, етична культура викладача стає детермінантою, тобто внутрішнім джерелом і зовнішнім орієнтиром розвитку особистісних і ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти. Вона не лише забезпечує ефективну комунікацію в освітньому середовищі, а й формує систему моральних орієнтирів, що сприяють розвитку зрілої, відповідальної, ціннісно-спрямованої особистості майбутнього фахівця. Вони сприяють становленню фахівця нового типу – не лише компетентного професіонала, а й відповідального суб'єкта моральної дії, здатного

мислити системно, діяти етично і забезпечувати гармонію між технократичним прогресом та гуманістичними цінностями.

Узагальнення наведених положень переконливо засвідчує актуальність, науково-теоретичну й практичну значущість, а також необхідність розроблення та упровадження навчальної дисципліни «Основи професійної етики» як невід’ємного складника професійної підготовки майбутніх фахівців соціально-правової сфери.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.10.2025).
2. Карпенко К. І., Дейнека В. В. К 26 Професійна етика вищої школи: навч. посібник для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Освітні педагогічні науки». 2-ге вид., оновл. Харків: ХНМУ, 2024. 72 с.
3. Каплінський В. В., Пінаєва О. Ю. Роль навчальної дисципліни «Етика викладача закладу вищої освіти» у підготовці магістрів спеціальності «011 освітні, педагогічні науки. Нова педагогічна думка. 2020. № 3(103). С. 163 – 167.

Секція 5. ІНКЛЮЗИВНІСТЬ І БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Іван Ващенко

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичного виховання,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів*

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ У ЗБЕРЕЖЕННІ ГЕНОФОНДУ ТА ПІДВИЩЕННІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Сучасна підготовка здобувачів вищої освіти має базуватися на принципах стратегічного бачення покращення системи фізичної культури і спорту. Це важливо не тільки для молоді, яка здобуває освіту, але й в цілому для збереження генофонду українського народу, підвищення життєстійкості населення та формування здоров'язбережувальної поведінки. Система формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти потребує врахування вимог системного підходу щодо розвитку масового спорту, удосконалення фізичного виховання в освітніх закладах і формування державної політики, спрямованої на підвищення рівня рухової активності громадян. Фізична активність є важливим показником соціального розвитку суспільства та одним із визначальних чинників збереження генофонду нації. Вона сприяє зміцненню фізичного і психічного здоров'я, підвищенню адаптаційних можливостей організму та забезпеченню тривалого активного довголіття. У сучасних умовах низький рівень рухової активності населення перетворюється на серйозну соціальну та медичну проблему. Гіподинамія провокує розвиток серцево-судинних, ендокринних і метаболічних захворювань, знижує імунний захист організму, що в перспективі негативно впливає на якість генофонду. Фізична культура є не лише засобом підтримання здоров'я, але й чинником формування життєстійкості – здатності людини адаптуватися до складних умов, зберігаючи психоемоційну стабільність і працездатність. В умовах соціально-економічних викликів і воєнних дій регулярна

фізична активність допомагає зменшити рівень стресу, зміцнює психічне здоров'я, сприяє розвитку сили волі, цілеспрямованості та внутрішньої рівноваги.

Особливої уваги потребує розвиток фізичного виховання дітей і молоді. Саме в шкільному та студентському віці формуються основи здорового способу життя, відповідальне ставлення до власного здоров'я, розвиваються морально-вольові якості. Удосконалення системи фізичного виховання має базуватися на принципах доступності, варіативності та мотиваційної залученості.

Фізична активність позитивно впливає на репродуктивне здоров'я. У жінок, які регулярно займаються фізичними вправами, спостерігається нижчий ризик ускладнень під час вагітності, тоді як у чоловіків – підвищується рівень гормональної активності та фертильності. Таким чином, активний спосіб життя сприяє збереженню генетичного потенціалу та демографічній стабільності суспільства.

Важливим напрямом державної політики має стати підтримка масового спорту й створення умов для занять фізичною культурою у всіх вікових групах. Розбудова спортивної інфраструктури, доступ до безкоштовних секцій, підготовка кваліфікованих фахівців та інформаційно-просвітницькі кампанії є ключовими чинниками формування культури рухової активності.

Отже, можна зробити такі висновки, як:

1. Фізична культура і спорт є стратегічним ресурсом збереження генофонду української нації та підвищення життєстійкості суспільства.
2. Регулярна фізична активність сприяє профілактиці захворювань, зміцненню імунітету, підвищенню адаптаційних можливостей та репродуктивного потенціалу населення.
3. Формування позитивної мотивації до занять фізичною культурою серед дітей, молоді та дорослого населення повинно стати пріоритетом освітньої та соціальної політики держави.

4. Масовий спорт є не лише засобом оздоровлення, а й фактором національної безпеки, який забезпечує фізичну, психічну й духовну стійкість українського народу.

Yuliia Prymak,
*PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,
associate professor of the Department of General,
Developmental and Social Psychology,
T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”, Chernihiv, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL SAFETY AS A PREREQUISITE FOR THE FUNCTIONALITY OF DISTANCE INCLUSIVE EDUCATION IN WARTIME CONDITIONS

Environmental security and personal security are inseparable from each other, since they are important attributes and necessary conditions for the development of any system (expressing their reliability, security, holistic, stability, resistance, resilience). At the same time, in wartime, the level of danger increases in direct proportion both in the conditionally external dimension and internal. The first option usually refers to the social, man-made, military, epidemiological or natural nature of the hazards. And internal – about the complexity of relationships in different subsystems, negative socio-psychological climate, personal characteristics, distress and an unhealthy lifestyle (in this case, primarily due to the war), bullying, exceeding the load of permissible norms and organizing the process of life, etc. Conscious / unconscious underestimation or ignorance of safety conditions at any level of the functioning of systems inevitably threatens with exhaustion, reduced viability, discrimination, violation of orthobiosis, even decay, or even death of its subjects.

The leading factor in effective learning and harmonious development of the individual, including the one mediated by the former, is the sphere of security of the educational environment, in particular psychological. We are talking about a facilitative space in which all its subjects (and these are primarily mentors, teachers, applicants,

parents, taking into account their possible inclusiveness), forming an atmosphere of trust, provide an opportunity for everyone to feel protected, self-confident and able to express themselves freely.

It is completely different when the educational space is deprived of the option of psychological comfort and psychological safety, which can manifest a decrease in motivation to learn, exhaustion, avoidance, and even psychosomatic disorders, their complication.

The conditions of danger due to the Covid-19 pandemic have created the need for long-term distance learning, laying the prerequisites for its active use even now in wartime. As practice has shown, the experiences of emotional well-being and competence for all have become significant integral indicators of a psychologically safe environment (or at least by the majority) subjects of the educational process, providing the necessary conditions for effective personal development of its participants.

Among the leading components of psychological safety of today's inclusive educational environment, taking into account its challenges (including the distance format), it is important to mention emotional comfort (with such important parameters as mutual respect, tolerance, assistance), trust between participants, support for personal development, taking into account the principles of individual approach and inclusiveness.

The results of respondents with disabilities showed that among the life resources they often chose primarily social ties, belonging, social support, as well as philosophy of life, faith, beliefs and moral values, cognitive strategies, imagination, dreams, memories. Therefore, it is important for such persons to have the opportunity to communicate directly and support, but with an independent intention of thoughts, actions, emotions [1, p. 83–84].

Also, distance learning should be built on the basis of a safe online environment in order to prevent the danger, in particular, of cyberbullying (therefore, digital literacy and online safety programs will be useful).

Distance learning can lead to a deepening of the feeling of absence or insufficiency of live communication, and therefore the danger of emotional burnout and a decrease in motivation to learn. At the same time, there may be a lack of high-quality psychological assistance, overload and fatigue from a sedentary lifestyle, overtension of the eye muscles, when proper rest before and after online classes was impossible or insufficient. Therefore, it is important to outline ways to improve the psychological safety of participants in the educational process, including inclusive learning, during distance learning in wartime. So, now it will be useful for teachers to introduce short psychological warm-ups filled with words of support, as well as flexible deadlines for completing tasks, audio recordings / video recordings of classes, informal online meetings, interactive meetings, individual consultations with applicants, etc. It will also be effective to reduce the number of tasks, and instead focus on their practical nature. It is important to emphasize the special attention to orthobiosis of the teachers themselves.

Social (educational) inclusion is crucial for young people and their mental health. Access to quality education (with elements of inclusion in particular), a supportive social environment, supportive relationships and the opportunity to participate in social events (online and offline), mutual assistance can objectively improve the well-being of applicants, their academic achievements and future prospects. Mental health programs that promote inclusive education, youth engagement, and community integration can help realize a positive subjective perspective of an individual's mental health. Social and educational networks should in no way exclude direct (offline) communication between people (at the same time, unfortunately, due to military danger, it may not be satisfied). Having meaningful educational activities and access to an educational environment are conducive to everyone's well-being cognitively, emotionally, behaviorally. Therefore, social (in this case, educational) inclusion and life resources are significant conditions of mental health, which testify to the possibility of the functionality of the individual, the team, even in wartime.

Дар'я Супрун
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

Микола Супрун
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна

Тамара Харченко
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна

ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІВ ЯК ГОЛОВНА ВИМОГА ЧАСУ

Розглядаючи спеціальну психологію як інтегровану галузь філософських, біолого-медичних і психологічних знань про природу пізнання внутрішнього світу людини, вбачаємо, що саме в особистості дефектолога сфокусований позитивний результат всебічного спектру корекційно-виховної роботи спеціального психолога. Сучасний фахівець у сфері корекційної освіти – це вчитель і психолог, вихований на кращих традиціях вітчизняної та світової дефектологічної думки. Спеціаліст зазначеної людинознавчої сфери має бути одночасно і носієм варіативності теоретичних та практичних знань та вмінь, і мати високий рівень емпатії до іншої людини, сформований також високий рівень прогностичних та рефлексивних вмінь, оскільки без здатності передбачати результати своєї діяльності психолог із майстра-фахівця поступово перейде на рівень посереднього ремісника, що є недопустимим в розрізі вступу України до світового співтовариства, де першочергового значення набуває якісна підготовка конкурентоспроможних спеціалістів-психологів із належним рівнем знань, що є нагальною потребою у наш час.

Соціально-економічні та політичні реалії сучасного світу, трансформаційні процеси у вітчизняній системі освіти, вимоги до сучасного фахівця та соціальне замовлення ринку праці спонукають до перегляду окремих усталених поглядів на цілі та завдання вищої професійної освіти загалом і професійної підготовки психологів зокрема [2]. Рівень підготовленості випускника повинен відповідати міжнародним стандартам, що дозволить ефективно співпрацювати в глобальному життєвому просторі. Це вбачається можливим завдяки здійсненню прориву в освіті, а потім і вже і у суспільстві.

В умовах зміни системи соціальних та духовних цінностей, економічної кризи в країні першочергового значення набуває якісна професійна підготовка психологів, оскільки саме психологічне вчення, що забезпечує стабільність, стійкість та виваженість, стає нагальною потребою у час сучасних наукових технологій у всіх аспектах розвитку цивілізованого суспільства. Керуючись означеними методологічними підходами ми всіляко прагнемо орієнтувати майбутнього фахівця-психолога на вивчення психологічної науки з позицій духовного пізнання людської природи. Саме таким чином психологія стане дійсно наукою про Душу, а не лише про психіку людини.

Нова концепція професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти вимагає нової орієнтації цілей, принципів, змісту, методик викладання, оцінювання набутих знань відповідно до визначених в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця типових завдань та вмінь їх застосування у практичній діяльності. Отже, актуальності набуває взаємопроникнення знань з методики і теорії та їхнього практичного застосування.

Однією із значних проблем сучасної освіти є виявлення стратегій професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. Сучасна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти – це цілісний процес, система, що складається з цілого ряду підсистем, кожна з яких виконує свою функцію. Кожен етап зазначеної підготовки має свою специфіку. Ця специфіка проявляється в теоретичному і

психологічному планах. У першому – матеріал змінюється за структурою, складністю змісту. Щодо другого – передбачається розвиток мотиваційних компонентів діяльності, вдосконалення процесів і операцій мислення, формування професійних інтересів. Теоретична і системна професійна підготовка психологів визначає зміст та ефективність їх діяльності. Теорія представляє собою модель або пояснення, яке психологи застосовують в якості стратегії для побудови гіпотези щодо характеру проблеми та шляхів її можливого вирішення. Слід враховувати три ключові моменти: виявлення співвідношень різних підходів, їх місця і ролі у вирішенні проблеми; встановлення характеру взаємозв'язку, способів включення результатів однієї теорії в іншу; суміщення категоріальних апаратів. Резервом вдосконалення професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, здатних володіти сучасними методиками, здійснювати професійну координацію та інтеграцію діяльності, моніторинг ефективності процесу її застосування, є зближення цінностей традиційної академічної та практичної спрямованості змісту професійної освіти з метою досягнення єдності теоретичної та практичної готовності вирішувати професійні завдання.

Доцільною і методично виправданою є професійно спрямована підготовка психологів в галузі спеціальної освіти, кінцева мета якої відповідає окресленим уявленням студента про майбутню професійну діяльність (предметність діяльності), стимулює відповідними заходами потребу в отриманні знань (вмотивованість діяльності), призводить у співзвуччя навчальну діяльність з особистою метою (цілеспрямованість діяльності), а також сприяє актуальному усвідомленню необхідності професійного навчання як запоруки стати освіченою, культурною, професійною, конкурентноспроможною та успішною людиною (усвідомленість діяльності). Означений розвиток відбувається за наступних психологічних умов: подолання психологічних захистів та бар'єрів, зменшення симптомів тривожності; формування системи знань, умінь, навичок як базису для розвитку професійної

мотивації; сприяння самоактуалізації як основній передумові розвитку зазначеної мотивації [1].

Спеціальні психологи, з гарною підготовкою потрібні і в пенітенціарній практиці [3]. У виправних установах відбувають покарання люди з особливими потребами, тому й потребують спеціального психологічного супроводу в процесі їх ресоціалізації. Такої психологічної підтримки з боку пенітенціарного психолога, який би враховував у особливого засудженого не тільки вторинні та третинні порушення, відхилення особистості, а і його первинне порушення. Щоб результатом психологічного супроводу такої особистості в процесі ресоціалізації стала нова життєва якість – адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відношеннях з собою і оточуючим середовищем, як під час перебування у виправній установі, так і після звільнення.

Список використаних джерел

1. Супрун Д. М. Формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів в галузі спеціальної освіти (Тренінг): Методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів /Д.М. Супрун. К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2017. 86 с.

2. Методика викладання психології у вищій школі: [навч. посіб.] / Ю.Ю. Бойко-Бузиль, С. Л. Горбенко, І.В.Кущенко, А.Г.Лапко, М.О.Супрун. К.: Атїка, 2012. 272 с.

3. Харченко Т. Г. Теоретико-методологічні аспекти психологічного супроводу засуджених з вадами психічного розвитку / Харченко Т. Г. // Актуальні питання сучасної психології: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених 15 травня 2014р. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. С. 186 – 189.

Олександр Косов
старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Оксана Джэнджеро
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

СТВОРЕННЯ ТА ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕЧНИХ УМОВ РОБОТИ ПЕРСОНАЛУ ПРОБАЦІЇ

У сучасних умовах розвитку державної політики у сфері кримінальної юстиції пробація відіграє ключову роль у процесі ресоціалізації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та у зниженні рівня рецидивної злочинності. Ефективність діяльності органів пробації значною мірою залежить від належного рівня організації праці, створення безпечних умов діяльності персоналу та забезпечення його професійної й психологічної стійкості.

Безпечні умови праці працівників пробації – це не лише вимога законодавства, але й передумова стабільного функціонування всієї системи пробації, що здійснює важливу соціальну функцію держави.

Гарантії безпечної праці закріплені в таких основних нормативно-правових актах України:

- Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР;
- Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII;
- Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII;
- Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX;

- Наказ «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» від 13.12.2023 № 2118;
- Закон України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 № 1105-XIV;
- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров’я» від 19.11.1992 № 2801-XII;
- Закон України «Про систему громадського здоров’я» від 06.09.2022 № 2573-IX;
- Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI та інші [1, 2, 3, 4, 5].

Діяльність працівників пробації характеризується підвищеним рівнем професійного ризику. Це зумовлено специфікою взаємодії із суб’єктами пробації, серед яких є особи, схильні до девіантної або агресивної поведінки. До основних ризиків належать такі: фізичні загрози – можливість конфліктних або небезпечних ситуацій під час особистих зустрічей із підобліковими особами; психологічне навантаження – ризик емоційного вигорання, хронічного стресу, депресивних станів; інформаційні ризики – витік або несанкціоноване використання персональних даних; організаційно-трудова ризики – перевантаження, дефіцит кадрів, недостатнє технічне забезпечення.

В умовах воєнного стану та загальних суспільних ризиків безпека працівників пробації набуває особливої актуальності, оскільки діяльність персоналу може здійснюватися в регіонах з підвищеним рівнем небезпеки.

Організація безпечних умов праці потребує системного підходу, який включає низку управлінських, технічних, інформаційних і психологічних заходів:

- проведення регулярних інструктажів з питань охорони праці, пожежної безпеки, цивільного захисту;
- створення внутрішніх планів реагування на надзвичайні ситуації та алгоритмів дій у разі конфліктних інцидентів;

- облаштування службових приміщень відеоспостереженням, тривожними кнопками, засобами швидкого зв'язку;
- обмеження доступу сторонніх осіб до службових приміщень; забезпечення працівників пробації засобами особистої безпеки та службовим транспортом.

Важливим напрямом є також підвищення рівня інформаційної безпеки. У цьому контексті необхідно забезпечити захищені канали комунікації, створення резервних копій даних, а також дотримання вимог законодавства у сфері кібербезпеки.

Створення та гарантування безпечних умов роботи персоналу пробації є багатовимірним завданням, яке потребує скоординованих дій держави, органів юстиції, місцевих адміністрацій і самих працівників системи пробації. Ефективна безпека досягається лише за умови інтеграції організаційних, правових, технічних і психологічних заходів.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
2. Кодекс законів про працю України. Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Про охорону праці. Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
5. Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню. Наказ від 13.12.2023 № 2118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0126-24#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

*Уляна Настояща,
психолог Польського комітету соціального забезпечення,
Великопольське воєводське управління,
м. Познань, Республіка Польща*

СПІВПРАЦЯ СОЦІАЛЬНОГО ПСИХОЛОГА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ ІЗ ГЛИБОКИМИ ТА МНОЖИННИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

Попри декларовану готовність до партнерства між спеціалістами соціальних служб та батьками, у практиці зберігається тенденція протиставлення: «фахівці проти батьків». Причиною цього є неусвідомлені очікування спеціалістів і відсутність реального розуміння життєвої ситуації родин, які виховують дітей із глибокими порушеннями розвитку

Метою є аналіз моделі ефективної взаємодії соціальних психологів і батьків дітей із глибокими та множинними порушеннями розвитку на прикладі досвіду Польського Комітету соціальної допомоги в місті Познань Республіки Польщі.

Психологічна підтримка від Польського Комітету соціальної допомоги в місті Познань охоплює осіб із хронічними психічними розладами, здоров'я яких потребує міждисциплінарної терапії та активної підтримки в процесі одужання. Психологічна допомога передбачає структурований підхід терапевтичної команди, спрямований на відновлення або покращення психічного здоров'я та соціального функціонування клієнтів і сприяння їхньому самостійному життю в громаді. Особливо спрямована на осіб:

- з тяжкими, стійкими симптомами психотичних розладів,
- з частими загостреннями та рецидивами розладів,
- які потребують систематичного лікування під час ремісії для запобігання рецидивам,
- які мають обмежене самостійне життя та не мають належного догляду з боку близьких,
- які перебувають у конфліктній соціальній ситуації.

Актуальною і більш затребуваною проблемою сьогодення є психологічна допомога родинам в яких є особи з глибокими та множинними порушеннями розвитку. Робота психолога Польського Комітету соціальної допомоги починається із співпраці з батьками і орієнтована на довготривалу співпрацю.

В свою чергу співпраця декларується письмовими зобов'язання між сторонами: Польського Комітету соціальної допомоги, представленого директором, та окремим батьком/законним опікуном дитини. Директор презентує та обґрунтовує положення контракту на першій зустрічі з батьками де також запитує їхню думку та очікування від співпраці. Психологічна допомога родині від соціальної служби – це не про покарання батьків у будь-який спосіб, а про домовленість про певні правила задля досягнення поставленої мети. У разі виникнення незгоди або непорозуміння зі спеціалістами Польського Комітету соціальної допомоги батьки/опікуни можуть звернутися до письмових угод. Контракти діють допоки є потреба у допомозі фахівця від служби. Взаємне дотримання цих угод є фундаментальним рівнем співпраці між соціальною службою та батьками.

Наступний рівень включає обговорення співпраці між психологом який буде працювати з дитиною з обмеженими можливостями та батьками. На цьому рівні обговорюються деталі про дитину. Батьки та опікуни щодня визначають, яка інформація їм потрібна, та діляться нею на початку кожного відвідування дитини спеціалістом. Це включає інформацію про події, що впливають на самопочуття учня та дають уявлення про його самопочуття, наприклад, як він спав вночі (якщо ми знаємо, що він погано спав, ми з меншою ймовірністю розбудимо його, щоб запропонувати йому заняття), чи сталося щось суттєве вдома, чи проходили він інтенсивні вправи чи лікування, які могли погіршити його самопочуття та функціонування. Оскільки діти з обмеженими можливостями не в змозі надати цю важливу інформацію, вкрай важливо, щоб їхні опікуни робили це перед кожним заняттям. Спеціалісти наголошують, що повідомлення батьків про те, що «нічого

незвичайного не сталося», також є важливим, забезпечуючи основу для інтерпретації поведінки дитини.

Встановлення шляхів досягнення ефективної співпраці надзвичайно важливе для дітей, бо кожна дитина має різний набір труднощів та ризиків, різні форми епілептичних нападів та пов'язані з ними потреби, різну позу для активності та відпочинку, а також різний спосіб харчування. Діти мають численні захворювання та дуже обмежену здатність до саморегуляції. Це все важливо знати фахівцю перед початком роботи, щоб заняття було ефективним і не перенавантажувало дитину як фізично, так і психічно. Забезпечення найвищого можливого рівня психофізичного комфорту є фундаментальною вимогою з найвищим пріоритетом.

Коли спеціаліст приходить додому до дитини, її батьки є експертами у забезпеченні її комфорту. Варто слухати їх так, ніби вони вивчають інший світ/культуру, адже кожна сім'я створює свій власний спосіб функціонування, мову та життя з людиною з інвалідністю. Батько, який відчуває себе експертом, буде більш охоче ділитися своїм світом та рішеннями, які він використовує у взаємодії з власною дитиною. Спеціаліст повинен навчитися у батьків, як забезпечити благополуччя свого клієнта/підопічного. Якщо терапія проводиться у присутності батьків, це значно полегшує процес. Якщо дитина з глибокими, множинними вадами перебуває під опікою закладу на тривалий час це частково утруднює процес терапії, продовжує її тривалість.

Ефективна співпраця, обмін інформацією та необхідна допомога мають вирішальне значення для забезпечення благополуччя дитини. Звичайно, є ситуації, коли ця умова не виконується, але тоді терапія з дитиною з глибокими, множинними вадами є складна і супроводжується багатьма напругами та невизначеностями. Обидві сторони повинні бути мотивовані докласти зусиль. І ця мотивація визначатиме рівень залученості батьків. Якщо я, як спеціаліст, визначаю, чого я хочу від батьків, варто запитати, чого вони хочуть і яка їхня мета в наших стосунках [1].

Отже, на початку роботи психолога із родиною важливою є перша зустріч, тому варто її провести таким чином:

1. підготовлений простір для зустрічі: кімната – зручна та з високими стільцями, без будь-яких перешкод, таких як стіл чи письмовий стіл між ними – за потреби, нехай вони стоять осторонь. Забезпечте тихий час для зустрічі, без поспіху та переривань телефонами чи іншими людьми;

2. застосовуємо техніку компліменту (хвалимо батьків), наприклад: «Я бачу, що, незважаючи на труднощі, про які ви згадали, вам вдалося до нас доїхати», або «Я бачу і це чудово, що ви обидва прийшли на зустріч. Це підтверджує, наскільки важливим для вас є розвиток Наталії». Комплімент є фактичним, а не осудом. Він має бути щирим;

3. турбота про батьків: «Вам зручно?», пропонуючи щось випити;

4. можете запропонувати написати план зустрічі разом;

5. перші зустрічі з батьками та корисні запитання:

- «Що мені слід знати про вашу дитину?»;
- «Якби ваша дитина розповіла вам одну важливу річ про вас, що б це було?»;
- «Якби я сказав вам, що є мати, яка робить те саме, що ви робите для своєї дитини, що б ви про неї подумали?»;
- «Будь ласка, допоможіть мені дізнатися якомога більше, бо ви є експертом зі своєї дитини»;

6. корисно наголосити, що у нас є спільна мета – благополуччя дитини/підопічного;

7. добре дізнатися, як батьки розуміють благополуччя дитини, і показати, як ми, як спеціалісти, можемо бути корисними в цьому відношенні;

8. покажіть, що ви робите і будете робити для досягнення цієї мети, опишіть це точно та детально – це буде цікаво батькам;

9. за бажанням: Запитайте, чи можуть батьки щось зробити для досягнення вашої спільної мети: «Що ви можете зробити, щоб ваша дитина більше приділяла уваги шкільним заняттям?»;

10. домовтеся про конкретні дії:

- «Що ви будете робити?»,
- «Як часто?»,
- «Що вам у цьому допоможе?»,
- «Як я дізнаюся, що ви це робите?»,
- «Будь ласка, повідомте мене, коли вам вдасться це зробити».

12. у роботі з батьками було визнано корисним демонструвати певні зміни в батьках, минулий досвід, подібний до того, який може мати дитина;

13. наприкінці варто підсумувати зустріч, подякувати їм за час, проведений разом, розмову та зробити комплімент [2].

Польський комітет соціальної допомоги вже багато років практикує підготовку до зустрічей з батьками та психологом. Це допомагає фахівцям у плануванні рішень. Бесіди, плани, висновки – на різних етапах співпраці з батьками. Психолог розглядає складні питання та надає психологічну підтримку сім'ям, а директор Комітету також надає допомогу. Спеціалісти навчаються підходу, орієнтованому на рішення, а зовнішній керівник підтримує їх у пошуку шляхів співпраці з батьками. Атмосфера, яка дозволяє обговорювати проблеми та шукати підтримки, є надзвичайно важливою. Співпраця між спеціалістами та батьками вимагає постійних зусиль у саморозвитку та підтримці.

Список використаних джерел

1. Steiner T., Berg I.K., Handbuch lösungsorientiertes Arbeit mit Kindern, Carl-Auer Verlag, Heidelberg, 2013
2. Materiały szkoleniowe «Praca z dziećmi i rodzinami», 2014, LETSR

Уляна Олійник
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правових та інформаційних технологій,
Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»,
м. Хмельницький, Україна*
Оксана Малінковська
*старший викладач центру спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ: ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Згідно Конституції України, кожен має право на освіту, яке включає в себе можливість здобувати її на протязі всього життя [1]. Саме освіта дає шанс набутти певний рівень знань, умінь та навичок, професійну орієнтацію, які необхідні для реалізації своїх життєвих потреб на протязі всього процесу розвитку суспільства.

Освіта засуджених є не лише їхнім конституційним правом, а й важливим інструментом ресоціалізації, що сприяє поверненню їх до повноцінного життя як під час відбування покарання, так і після виходу з місць позбавлення волі.

Основним призначенням інклюзивної освіти для засуджених, зокрема, є побудова такої системи навчання, яка б забезпечила рівний доступ до освіти цієї категорії, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей. Інклюзивна освіта націлена на створення таких умов, за яких особи, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, мають можливість розвиватися та брати повноцінно участь у навчальному процесі. Такий підхід ґрунтується на визнанні права людини на освіту як універсальної цінності, гарантованої Конституцією України та міжнародними актами.

Навіть у місцях позбавлення волі людина не втрачає своїх основних прав, закріплених у Конституції України (ст. 53) та міжнародних документах – таких як Загальна декларація прав людини (ст. 26) і «Правила ООН щодо освіти у в'язницях»

(Guidelines on Education in Prison, 1990). Тому, можемо стверджувати, що інклюзивна освіта для засуджених – це реалізація правового принципу рівності можливостей.

Безпечне освітнє середовище у виправних закладах охоплює не лише фізичну безпеку, а й психологічний комфорт, взаємоповагу між педагогами та здобувачами освіти, недопущення дискримінації. Психолого-педагогічний супровід є необхідною складовою навчального процесу, адже він допомагає засудженим відновити соціальні навички, самооцінку та віру у власні можливості.

Враховуючи вище зазначене, до основних напрямів розвитку інклюзивної освіти в установах виконання покарань можна віднести:

- підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах ізоляції;
- розробка та запровадження нових форм, методів навчання та розвитку для кожного із засуджених, які б враховували не лише їх потреби та можливості, а й психологічні фактори при опануванні певними освітніми навичками;
- упровадження, за потреби, дистанційних і змішаних форм навчання;
- використання різних ігрових та рольових форм проведення занять;
- партнерство з громадськими організаціями, місцевими громадами, правозахисними організаціями;
- розроблення та впровадження програм з розвитку критичного мислення, комунікації, емоційного інтелекту;
- забезпечення доступності освітніх ресурсів та різного виду обладнання для всіх засуджених;
- залучення психологів та працівників інших служб для надання відповідних послуг.

Бараш Є. Ю. звертає увагу на те, що у пенітенціарних системах країн Європи основними засобами, що сприяють ресоціалізації злочинців, вважаються загальноосвітнє і професійне навчання, програми психологічної підтримки, а також

продуктивна праця [2, С. 11], що підкреслює ще раз важливість самого процесу здобуття знань.

Окремо слід зауважити, що інклюзивна освіта у пенітенціарній системі значно сприяє ресоціалізації засуджених, зниженню рівня рецидивної злочинності, виробленні у них поваги до оточуючих, відчуття важливості їх соціальної важливості та формуванню громадянських цінностей, що відповідають демократичним принципам сучасної України.

Отже, інклюзивна освіта в установах виконання покарань є важливим елементом державної політики не тільки у сфері прав людини, а й та соціальної інтеграції. Вона є чинником, який сприяє підвищенню їх правової освіти та культури, дозволяє переосмислити існуючі життєві цінності й дає поштовх до можливості професійного самоутвердження в майбутньому.

Формування безпечного освітнього середовища для засуджених - досить складний процес, оскільки він передбачає поєднання педагогічної майстерності та психологічного стану, високого розвитку рівня етичної культури самого педагога по відношенню з різними особами, які перебувають покарання в місцях позбавлення волі, а також підтримки з боку суспільства [3, С. 97].

Насамкінець, слід сказати, що інклюзивна освіта у пенітенціарній системі має вирішальне значення, оскільки забезпечує реалізацію базового права людини на освіту незалежно від соціального статусу чи умов перебування. Вона допомагає засудженим відновити віру у власні можливості, набуті професійних і соціальних компетентностей, що в подальшому знижує рівень рецидивної злочинності й сприяє їх поверненню в подальшому до повноцінного життя в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Бараш Є. Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи зі засудженими. Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. 2016. № 1. С. 10 –17.

3. Oliinyk T., Ievliev O., Hubina S., Mishchenko O., Saveliev D. Inclusive education in Ukraine: conditions of implementation and challenges. *Baltic Journal of Legal and Economic Studies*. 2023. Vol. 9, No. 1. P. 94–102.

Тетяна Потапчук
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методики дошкільної
і спеціальної освіти, Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО ТА МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ В СІМ'Ї

Сучасний стан теорії та практики виховання дітей з порушеннями психофізичного та мовленнєвого розвитку в сімейному середовищі перебуває у фокусі багатьох наукових досліджень, які дедалі більше орієнтуються на вивчення процесів, що відбуваються на ранніх етапах онтогенезу. Важливість онтогенетичних досліджень полягає у значному внеску в такі галузі, як психологія, дефектологія, медицина й суміжні дисципліни, адже розуміння закономірностей раннього фізичного й психічного розвитку дитини дає можливість своєчасно попереджати відхилення або корегувати виникаючі порушення. Саме у цей період закладаються основи нормального або ж аномального типу розвитку.

Мовленнєвий розвиток дитини, будучи однією з ключових складових її загального психічного формування, нерозривно пов'язаний з процесами сприймання (як слухового, так і зорового), кінетичними й кінестетичними здібностями, пам'яттю, просторовими уявленнями, інтелектуальною діяльністю та емоційно-вольовою сферою. Своєчасне оволодіння мовленнєвими навичками має вирішальне значення для формування вищих рівнів свідомості дитини та розвитку її здатності до довільних форм поведінки [4].

Особливістю мовленнєвих порушень у дитинстві є їхня потенційна зворотність, зумовлена високою пластичністю дитячого мозку. Це створює базу для використання корекційних методів і програм на ранніх етапах розвитку малюка. З іншого боку, необхідність підтримки дітей, які відзначаються порушеннями розвитку, та їхніх родин, стала актуальною через низку соціальних і демографічних факторів.

До таких належать зниження народжуваності; зростання кількості розлучень; прогресивний розвиток неонатології, що сприяє виживанню раніше нежиттєздатних новонароджених; а також збільшення частки дітей із низькою вагою при народженні чи ускладненнями пренатального, натального і постнатального періодів. У дітей цих категорій часто виявляються різноманітні функціональні порушення: від патологій церебральної гемодинаміки до затримок перцептивно-когнітивного дозрівання [2].

Аналіз впливу народження дитини з порушеннями психофізичного чи інтелектуального розвитку на життя родини став важливим аспектом численних досліджень. Наприклад, особлива увага приділяється тому, як такі обставини змінюють життєвий цикл сім'ї та внутрішньосімейну атмосферу.

Дослідники також виокремили кризи, через які проходять батьки в подібних ситуаціях, і захисні психологічні механізми їхньої поведінки. Багато зарубіжних авторів зазначають, що проблеми виховання та підтримки дитини з порушеннями розвитку мають тенденцію накопичуватися з часом, причому батькам часто бракує знань і ресурсів для їхнього ефективного вирішення. Праці багатьох радянських і пострадянських дослідників у галузі сімейного виховання аномальних дітей зробили значний внесок у педагогіку і дефектологію [1].

У цих роботах було розроблено методологічні підходи до педагогічного консультування сімей, які стикаються з подібними викликами. Фахівці окреслили основні принципи й форми взаємодії педагогів-дефектологів із сім'ями, акцентуючи

увагу на важливості навчання батьків ефективним моделям поведінки як у побутових, так і навчальних ситуаціях [3].

Мовленнєві розлади у дітей часто виникають як наслідок резидуально-органічного ураження мозку або поточних нервово-психічних захворювань. Однією з причин може бути також недостатня зрілість кори головного мозку, тобто затримане дозрівання центральної нервової системи.

Значну роль у формуванні мовленнєвих порушень відіграють генетичні чинники, коли навіть незначні несприятливі зовнішні умови можуть спровокувати розвиток дефекту. Особливу увагу варто звернути на той факт, що функціональні форми мовленнєвих розладів нерідко обумовлені несприятливим середовищем або умовами виховання.

Наприклад, наслідування неправильного мовлення дорослих чи психічна депривація в період активного формування мовлення часто призводять до його недостатнього розвитку. Розвиток мови та мовлення тісно пов'язаний із загальним психічним онтогенезом.

Структура мови безпосередньо взаємопов'язана із базовими психічними процесами та формами поведінки. Як зазначає Дж. Брунер, структура мови суттєво відповідає психічним явищам і процесам, які вона має відображати. Психічний онтогенез характеризується наявністю так званих сензитивних періодів. У ці фази, за умови мінімально необхідних впливів середовища, дозрілі на той момент функції найбільш оптимально інтегруються і стають складовими частинами нової психологічної системи [1].

Якщо ж певний компонент такої системи не встигає сформуватися належним чином, система все одно завершує своє становлення без його повного дозрівання. По закінченню сензитивного періоду гармонізація системи відбувається вже складніше або зовсім неможлива. Недостатньо повноцінне проживання будь-якого вікового етапу позначається на гармонійності всього подальшого психічного розвитку дитини.

Список використаних джерел

1. З досвіду роботи психолого-медико-педагогічних консультацій України. Посібник / [упоряд.: А. Г. Обухівська, Т. Д. Ілляшенко]. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2008. 208 с.
2. Карплюк Н. І. Роль сім'ї в формуванні соціальних потреб особи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Педагогіка». Луцьк, 1992. 19 с.
3. Психологічна допомога сім'ї. Книга 2.: навч. посіб. (у 3 книгах) / [за заг. ред. З. Г. Кісарчук]. Київ : Главник, 2006. 160 с.
4. Савчук Л. О. Формування комунікативних умінь у дітей шестирічного віку із затримкою психологічного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2006. 24 с.

Микола Синиця

*старший викладач центру спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України, м. Кам'янське, Україна*

Роман Чуб

*викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарна академія України, м. Кам'янське, Україна*

НАВЧАННЯ ПРАВИЛАМ МІННОЇ БЕЗПЕКИ ЯК АКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Питання актуальності навчання правилам мінної безпеки учасників освітнього процесу постало з початком повномасштабного вторгнення, адже нині Україна – найбільш замінована держава у світі. За різними даними станом на 1 лютого 2025 року, в Україні від мін та вибухонебезпечних предметів загинули чи постраждали близько тисячі осіб. Тому великого значення набуває формування навичок мінної безпеки для збереження життя та здоров'я дітей і дорослих. Потрібне вироблення першочергових планів з виділенням ресурсів для виконання невідкладних завдань у сфері протимінної діяльності у місцях, де ситуація з безпекою та наявна інфраструктура це дозволяють. [1, с. 3].

Навчання основам мінної безпеки має бути комплексним і включати не лише правила поведінки у разі виявлення вибухонебезпечних предметів, а й знання, як розрізнити їх та місця, де вони можуть знаходитися.

Навчання мінній безпеці в Україні регулюється на державному рівні, зокрема Міжнародними стандартами протимінної діяльності, нормативними актами Міністерства освіти та науки, внутрішніх справ, оборони, рекомендаціями Державної служби України з надзвичайних ситуацій, тощо та підтримується міжнародними партнерами, забезпечуючи цілісний системний підхід до захисту населення.

Ще у 2018 році Верховною радою України був прийнятий Закон України «Про протимінну діяльність», який визначає правові та організаційні засади здійснення протимінної діяльності в Україні та особливості державного регулювання у відповідній сфері. [2].

Основні принципи навчання правилам мінної безпеки спрямовані на зменшення ризику загибелі чи травмування цивільного населення від мін та вибухонебезпечних предметів. Серед них можна виділити зокрема такі:

- збереження життя, запобігання травмам, зниження ризику інвалідності;
- створення безпечного простору для життєдіяльності;
- формування навичок безпечної поведінки;
- зниження рівня страху, тривоги та емоційної напруженості;
- перспективи відновлення територій та безпечних умов проживання для населення.

В системі української освіти реалізується значна кількість освітніх заходів, спрямованих на формування навичок безпечної поведінки при поводженні з вибухонебезпечними предметами у дітей та підлітків, проте, на нашу думку, є низка проблемних питань стосовно охоплення більшої кількості населення України просвітницькою діяльністю щодо вивчення правил безпечної поведінки, зокрема і мінної безпеки. Найактуальнішими в цьому сенсі вважаємо наступні питання:

- свідоме нехтування правилами безпеки та ігнорування можливих ризиків;
- самовпевненість та переоцінка власних знань та можливостей;
- обмежений доступ до актуальної інформації у певних груп населення;

– неактуальні чи застарілі дані про потенційно небезпечні місця чи території;
– малоефективні методи навчання основам мінної безпеки, які як правило, зосереджені лише на інформуванні, а не на формуванні корисних навичок безпечної поведінки;

– відсутність системного підходу до впровадження навчання з правил поводження з вибухонебезпечними предметами та мінної безпеки та ін.

Таким чином для підвищення ефективності навчання з мінної безпеки вважаємо необхідним запровадження комплексного підходу, що включає в себе адаптацію та оновлення навчальних матеріалів відповідно до різних вікових груп населення, оновлення методик, ширше використання інтерактивних та практичних методик, обов'язкове включення питань стосовно мінної безпеки до освітніх програм із цивільного захисту, безпеки життєдіяльності, охорони праці тощо, підготовка та систематичне підвищення кваліфікації, проведення спеціалізованих тренінгів для спеціалістів, які проводять заняття з мінної безпеки.

Список використаних джерел

1. Міжнародні стандарти протимінної діяльності. Посібник з організації програми протимінної діяльності URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/9/149461.pdf>

2. Про протимінну діяльність: Закон України від 06.12.2018 року № 2642-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2642-19>

Любов Черненко

викладач-методист,

*КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради», м. Черкаси, Україна*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА – ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ ДІТЕЙ

Впровадження інклюзивної освіти в Україні має на меті забезпечення прав на якісну освіту всім без винятку громадянам, у тому числі особам з особливими потребами.

Енциклопедія освіти визначає інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права

навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу [1, с. 11].

Інклюзивна освіта вимагає змін і модифікацій змісту, підходів, структури і стратегії освіти з урахуванням потреб усіх дітей, керуючись переконаністю, що системи загальної освіти зобов'язані навчати усіх дітей.

Сучасна тенденція в системі вітчизняної освіти передбачає соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах. Законодавчу базу створення передумов для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами дошкільного і шкільного віку на засадах інклюзії визначає низка законоположень, серед яких, зокрема, «Концепція розвитку інклюзивної освіти» від 01.10.2010 р, Постанова КМУ № 872 від 15.08.2011 р. «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зі змінами та доповненнями за № 588 від 09.08.2017 р.

Процеси гуманізації суспільного життя, які нині відбуваються у світі і Україні зокрема, вимагають створення належних умов для соціальної адаптації та інтеграції осіб з особливими потребами в соціум. Гуманізація процесу освіти у наш час означає, в першу чергу, посилення уваги до формування повноцінної особистості, до всебічного розвитку кожної дитини, у тому числі з порушеннями психофізичного розвитку.

Домінуючим напрямком в стратегії розвитку освіти для дітей з особливими потребами є упровадження інклюзивної навчання в закладах загальної середньої та дошкільної освіти. Філософія інклюзивної освіти тісно переплітається з концепцією прав людини та можливості рівного доступу й участі в усіх сферах життя.

Закон України «Про освіту» визначає осіб з особливими освітніми потребами як осіб, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості,

поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади.

Інклюзивна освіта означає створення умов для отримання, засвоєння і використання знань, умінь і навичок дітьми з особливими освітніми потребами в різних видах діяльності разом з усіма однолітками групи. Тому загальною метою дошкільного навчального закладу з інклюзивною освітою є забезпечення умов для спільного виховання і навчання дітей з різними психофізичними особливостями розвитку.

Завданнями такого закладу є:

- створення комфортного простору для всіх дітей;
- створення інклюзивного розвивального середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості особливої дитини;
- формування толерантного товариства дітей, батьків, персоналу дошкільного навчального закладу;
- створення у навчальному закладі педагогічної системи, центрованої на потребах дитини та сім'ї.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка включає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; головн.ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод.посіб. Київ : Видавнича група » АТОПОЛ», 2011. 273 с. Серія «Інклюзивна освіта»
3. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління : [навч.-метод. посіб.] / [А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.] ; за заг. ред. Л.І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.

Наукове видання

ОСІННІ ЧИТАННЯ ОСВІТЯН.
ОСВІТА ПІД ЧАС ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ,
ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ТА БЕЗПЕЧНИЙ ПРОСТІР

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 30 жовтня 2025 року)

Відповідальні за випуск
Редактори літературні

Аніщенко В. О.
Аніщенко В. О.
Олефір Л.І.

Комп'ютерна верстка і макетування

Аніщенко В. О.

За достовірність інформації у тезах доповідей
відповідальність несуть автори публікацій

Підписано до друку 30.11.2025 р. Формат 60×90/8.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 59,29.
Тираж 100 пр. Зам. № 136/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.